

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІЦІЯ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
КОНСУЛЬТАТИВНА МІСІЯ ЄС В УКРАЇНІ**

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО
ПРОЦЕСУ, КРИМІНАЛІСТИКИ
ТА СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ**

**Матеріали
міжвідомчої науково-практичної конференції
(Київ, 24 листопада 2017 року)**

Частина 2

**Київ
2017**

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІЦІЯ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
КОНСУЛЬТАТИВНА МІСІЯ ЄС В УКРАЇНІ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО
ПРОЦЕСУ, КРИМІНАЛІСТИКИ
ТА СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Матеріали
міжвідомчої науково-практичної конференції
(Київ, 24 листопада 2017 року)

Частина 2

Київ
2017

УДК 343.1:343.98:340.6

A437

Редакційна колегія:

Черней В. В., ректор НАВС, доктор юридичних наук, професор;

Чернявський С. С., проректор НАВС, доктор юридичних наук, професор;

Удалова Л. Д., директор інституту післядипломної освіти НАВС, доктор юридичних наук, професор;

Саковський А. А., директор навчально-наукового інституту № 2 НАВС, кандидат юридичних наук;

Атаманчук В. М., завідувач кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз навчально-наукового інституту № 2 НАВС, кандидат юридичних наук;

Вознюк А. А., завідувач наукової лабораторії з проблем досудового розслідування навчально-наукового інституту № 1 НАВС, кандидат юридичних наук, доцент;

Моргун Н. С., завідувач кафедри досудового розслідування НАВС, кандидат юридичних наук;

Патик А. А., завідувач наукової лабораторії з експертно-криміналістичного забезпечення навчально-наукового інституту № 2 НАВС, кандидат юридичних наук;

Пашиєва А. С., науковий співробітник відділу організації науково-дослідної роботи НАВС;

Рожнова В. В., завідувач кафедри кримінального процесу НАВС, кандидат юридичних наук, доцент;

Самодін А. В., завідувач кафедри криміналістики та судової медицини НАВС, кандидат юридичних наук, доцент;

Титко А. В., начальник відділу організації науково-дослідної роботи НАВС, кандидат юридичних наук

Рекомендовано до друку науково-методичною радою Національної академії внутрішніх справ від 25 жовтня 2017 року (протокол № 2)

Матеріали подано в авторській редакції. Редакційна колегія не завжди поділяє висловлені позиції та не несе відповідальності за їх зміст

A437 **Актуальні питання кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи [Текст] :** матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 24 листоп. 2017 р.): у 2 ч. / [редкол.: В. В. Черней, С. С. Чернявський, Л. Д. Удалова та ін.]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. – Ч. 2. – 405 с.

УДК 343.1:343.98:340.6

© Національна академія внутрішніх справ, 2017

ЗМІСТ

Секція 1

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Бальковська К. І.

ІНСТИТУТ СУДУ ПРИСЯЖНИХ
У РЕАЛІЯХ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ УКРАЇНИ 14

Балюра А. О.

СУТНІСТЬ І ЗМІСТ ПРИНЦИПУ РІВНОСТІ
ПЕРЕД СУДОМ ТА ЗАКОНОМ 18

Безпала В. В.

БЕЗУМОВНІ ІСТОТНІ ПОРУШЕННЯ ВИМОГ
КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНУ:
НОРМАТИВНЕ ВРЕГУЛЮВАННЯ ТА СУДОВА ПРАКТИКА 20

Бибченко К. Ю., Тучков Б. В.

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ
СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ У КРИМІНАЛЬНОМУ
ПРОВАДЖЕННІ УКРАЇНИ 24

Задорожна К. М.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ СВІДКА,
ПОТЕРПІЛОГО ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО
РОЗСЛІДУВАННЯ В СУДОВОМУ ЗАСІДАННІ 27

Заставецька С. І.

ЗАТРИМАННЯ ЯК ЗАХІД ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ 31

Калініч А. М.

ЗУПИНЕННЯ ПЕРЕБІГУ СТРОКУ ПОЗОВНОЇ ДАВНОСТІ 34

Крицька І. О.

ДОЦІЛЬНІСТЬ ПОШИРЕННЯ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ
ДЕПОНУВАННЯ НА РЕЧОВІ ДОКАЗИ
ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ 37

Кузубова Т. О.

ПОНЯТТЯ ТИМЧАСОВОСТІ В КРИМІНАЛЬНОМУ
ПРОВАДЖЕННІ ПІД ЧАС ВИЛУЧЕННЯ РЕЧЕЙ,
ДОКУМЕНТІВ, ІНФОРМАЦІЇ, МАЙНА 41

Лисецький О. О.

ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ:
МЕЖІ АКТИВНОСТІ СЛІДЧОГО 43

Личук О. А. ОСОБЛИВИЙ ПОРЯДОК КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО НАРОДНИХ ДЕПУТАТІВ.....	45
Лобанець І. М. ПОВАГА ДО ЛЮДСЬКОЇ ГІДНОСТІ В КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ СТАНДАРТІВ: ІСТОРИЧНИЙ ОГЛЯД	49
Лонська Є. В. ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО СТАТУСУ ПРОКУРОРА	53
Мазенко Н. А. ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ОБВИНУВАЛЬНОГО АКТА	56
Матчук С. В. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРЕДМЕТА ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ	60
Михайлюк А. М. ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ТА ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	63
Нікітін А. А. ЗАСОБИ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ ЯК ФАКУЛЬТАТИВНА ОЗНАКА ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ ПОРУШЕННЯ ПОРЯДКУ В'ЇЗДУ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНУ ТЕРИТОРІЮ УКРАЇНИ ТА ВИЇЗДУ З НЕЇ.....	66
Поліщук А. С. СТРОКИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ.....	70
Романюк А. М. ДОМАШНІЙ АРЕШТ ЯК ЗАПОБІЖНИЙ ЗАХІД В УКРАЇНІ.....	73
Рябцев І. В. НЕДОПУСТИМІСТЬ ДОКАЗІВ У ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ	76
Станкович М. І. МЕЖІ ВСТАНОВЛЕННЯ ФАКТИЧНИХ ОБСТАВИН КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ПІД ЧАС СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ	80

Харлов О. О. ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ В НОТАРІУСА.....	83
Циб І. С. ОСОБЛИВОСТІ ІНСТИТУТУ СВІДКА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ	86
Черкас К. К. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВЗАЄМОДІЇ СЛІДЧОГО ТА ПРОКУРОРА НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ.....	90
Шапутько С. В. ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ СЛІДЧИМ СУДДЕЮ ПОВНОВАЖЕНЬ ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ	92
Шульга Н. В. ПОЗИТИВНІ АСПЕКТИ ВПРОВАДЖЕННЯ РЕЖИМУ ВІДЕОКОНФЕРЕНЦІЇ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ	96
Шербань Є. В. РОЗВИТОК КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ПРЕДСТАВНИЦТВА ЮРИДИЧНИХ ОСІБ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	99
Яковенко М. О. УЧАСТЬ СУДОВО-МЕДИЧНОГО ЕКСПЕРТА ТА ЛІКАРЯ ПІД ЧАС ПЕРВИННОГО ОГЛЯДУ ТРУПА В ЗОНІ ПРОВЕДЕННЯ БОЙОВИХ ДІЙ.....	103

Секція 2 АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛІСТИКИ

Бєгалов Є. П. НЕЗАКОННЕ ПЕРЕПРАВЛЕННЯ ОСІБ ЧЕРЕЗ ДЕРЖАВНИЙ КОРДОН УКРАЇНИ ОРГАНІЗОВАНОЮ ГРУПОЮ ЯК СПОСІБ УЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНІВ	107
Боднар А. В. ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАТЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗНИЩЕННЯ АБО ПОШКОДЖЕННЯ МАЙНА: СТАН НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ	110

Боровик А. М. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ХАРАКТЕРИСТИКИ ОСОБИ ПОТЕРПІЛОГО ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, УЧИНЕНИХ НЕПОВНОЛІТНІМИ НА ҐРУНТІ РАСОВОЇ, НАЦІОНАЛЬНОЇ ТА РЕЛІГІЙНОЇ ВОРОЖНЕЧІ.....	114
Болгов Р. О. ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДІВ КРИМІНАЛІСТИКИ ЯК НЕОБХІДНА СКЛАДОВА РОБОТИ ПРИВАТНИХ ДЕТЕКТИВІВ.....	118
Бурбело Б. А. ЗАЛУЧЕННЯ СПЕЦІАЛІСТА ПІД ЧАС ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ, ПОВ'ЯЗАНОЇ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ВИБУХОВИХ ПРИСТРОЇВ І ВИБУХОВИХ РЕЧОВИН.....	121
Васін Д. О. ЕЛЕКТРОННО-ЦИФРОВІ СЛІДИ ВТЯГНЕННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ У ЗАНЯТТЯ ПРОСТИТУЦІЄЮ.....	124
Висотенко Ю. В. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДИЧНИХ РЕКОМЕНДАЦІЙ ЩОДО РОЗСЛІДУВАННЯ КРАДІЖОК, УЧИНЕНИХ ЗЛОЧИННИМИ ГРУПАМИ.....	127
Войтович Я. В. ПОНЯТТЯ «ПРОМИСЛОВА ПРОДУКЦІЯ» ТА ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ СТ. 275 КК УКРАЇНИ.....	130
Воробей О. В. ТИПОВІ СЛІДЧІ СИТУАЦІЇ ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВOPOPУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ДІЯЛЬНІСТЮ КОНВЕРТАЦІЙНИХ ЦЕНТРІВ	133
Гірук В. В. ТАКТИЧНІ ТА ПРОЦЕСУАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОПИТУ МАЛОЛІТНІХ ПОТЕРПІЛИХ ВІД НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ	137
Груздь О. І. ОСОБЛИВОСТІ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕННЯ ЩОДО ВНЕСЕННЯ ДО ЄДР ВІДОМОСТЕЙ ПРО УМИСНІ ВБИВСТВА В РАЗІ ПЕРЕВИЩЕННЯ МЕЖ НЕОБХІДНОЇ ОБОРОНИ	141

Горб Ю. В. ІНІЦІОВАННЯ ПРОВЕДЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЙ ЯК ОДНА З ФОРМ УЧАСТІ СТОРОНИ ЗАХИСТУ В ДОКАЗУВАННІ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ	143
Гульда В. М. СТАН НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ПРОБЛЕМ РОЗСЛІДУВАННЯ ВТЕЧІ З МІСЦЬ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ АБО З-ПІД ВАРТИ.....	147
Дацюк Б. В. ПРОБЛЕМИ ПРОФІЛАКТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧОГО	151
Демідова В. В. КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИ ЗЛОЧИНЦЯ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ З ТВАРИНАМИ	155
Демченко Ю. В. ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ЯК МЕТОД ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ОСВІТИ	159
Дрозд В. Ю. РОЛЬ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ В РОЗСЛІДУВАННІ КРАДІЖОК ІЗ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ	163
Івасюк Х. С. ОСОБА ШАХРАЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ СТРАХУВАННЯ МАЙНА.....	166
Калиновська О. І. ОСОБА ЗЛОЧИНЦЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ	169
Ковалевська Є. В. АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ МЕДИЧНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ.....	172
Ковтонюк І. В. СУТНІСТЬ НЕТРАДИЦІЙНИХ СПОСОБІВ ОТРИМАННЯ ІНФОРМАЦІЇ.....	176
Кудлай А. О. МОБІЛЬНІ РЕСУРСИ В СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ПОЛІЦІЇ.....	180

Курята Л. Л. ХАРАКТЕРИСТИКА СПОСОБІВ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ПРОПОВІДУВАННЯМ ВІРОВЧЕНЬ І ВИКОНАННЯМ РЕЛІГІЙНИХ ОБРЯДІВ	184
Мазурок О. Я. ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗШУКУ БЕЗВІСНО ВІДСУТНІХ ОСІБ	187
Матвійчук І. В. ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ В УКРАЇНІ	190
Мороз М. В. ВИКОРИСТАННЯ НЕВЕРБАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ	194
Павліченко І. Б. ЕЛЕМЕНТИ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ НЕЗАКОННОГО ВИДОБУВАННЯ КОРИСНИХ КОПАЛИН	197
Павлюк О. С. ТАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ ПОТЕРПІЛИХ ОСІБ ПОХИЛОГО ВІКУ	200
Перлін В. С. ПЕРІОДИЗАЦІЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ САМОВІЛЬНОГО ПРИСВОЄННЯ ВЛАДНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ АБО ЗВАННЯ СЛУЖБОВОЇ ОСОБИ	204
Плосконос А. І. ОБСТАВИНИ, ЯКІ ПІДЛЯГАЮТЬ ВСТАНОВЛЕННЮ ПІД ЧАС ДОПИТУ.....	207
Поліщук А. С. ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛІГРАФА.....	210
Приходько В. О. СУЧАСНИЙ СТАН КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ В УКРАЇНІ	213
Samodin A., Nechval A. LEGAL REGULATION OF SEARCH IN EU CRIMINAL PROCEDURE LEGISLATION	216
Суворова А. О. ОСОБЛИВОСТІ ОСОБИ ГВАЛТІВНИКА З РІЗНИМИ АНОМАЛІЯМИ ПСИХІКИ	219

Taranova A. FORENSIC MEDICAL EXAMINATION IN THE COURSE OF INVESTIGATION OF IMPROPER DISCHARGE OF PROFESSIONAL OBLIGATIONS BY A MEDICAL OR PHARMACEUTICAL WORKER.....	222
Ткач О. В. ПРИВОДИ ТА ПІДСТАВИ ПОЧАТКУ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ПОРУШЕНЬ НЕДОТОРКАНОСТІ ПРИВАТНОГО ЖИТТЯ	224
Фасова О. В. ПОТЕРПІЛИЙ У СИСТЕМІ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ СЕРІЙНИХ СЕКСУАЛЬНИХ УБИВСТВ	228
Циктіч В. М. ДОПИТ СВІДКА, ПОТЕРПІЛОГО ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В СУДОВОМУ ЗАСІДАННІ: ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОКАЗУВАННЯ СЛІДЧИМ СУДДЕЮ.....	231
Черкас К. К. ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ.....	234
Чуприна А. В. МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СИСТЕМИ ВІДЕОСПОСТЕРЕЖЕННЯ У ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ.....	237
Шикоряк М. М. СЛІДОВА КАРТИНА КОРИСЛИВИХ НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ, УЧИНЕНИХ ІНОЗЕМЦЯМИ	240
Школьніков В. І. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКУМЕНТІВ З ВІДКРИТИХ ДЖЕРЕЛ ІНФОРМАЦІЇ.....	244
Шульга Ю. О. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТАКТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОВАДЖЕННЯ ДОПИТУ ПОТЕРПІЛОГО НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ РОЗСЛІДУВАННЯ РОЗБОЇВ, УЧИНЕНИХ ІЗ ПРОНИКНЕННЯМ У ЖИТЛО	246
Шурашкевич В. М. СЛІДОВА КАРТИНА, УТВОРЕНА НА МІСЦІ ВЧИНЕННЯ УМИСНОГО ПОШКОДЖЕННЯ ОБ'ЄКТІВ ЕЛЕКТРОЕНЕРГЕТИКИ.....	250

Юзва Л. В. ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ	254
Якимчук Р. В. КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ПОРУШЕННЯМ ПРАВИЛ ДОРОЖНЬОГО РУХУ Й ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ	257
Яковіна О. Б. МІСЦЕ ЗЛОЧИНУ ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ РОЗБОЇВ, УЧИНЕНИХ НЕПОВНОЛІТНИМИ	260

Секція 3 АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Александров О. Г. ОСОБЛИВОСТІ ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ, ПІДОЗРЮВАНОЇ В УЧИНЕННІ ЗЛОЧИНУ	264
Амеліна А. С. ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКІВ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ПОДАТКОВИХ ЗЛОЧИНІВ.....	266
Берило О. Г. РЕГЛАМЕНТАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕНАДАННЯ ДОПОМОГИ ХВОРОМУ МЕДИЧНИМ ПРАЦІВНИКОМ ЗГІДНО З КРИМІНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ 1903–1921 РОКІВ	269
Ваканич О. В. ЕКСПЕРТНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИННИХ ПОСЯГАНЬ НА КУЛЬТУРНІ ЦІННОСТІ	272
Вертебна А. С. ВСТАНОВЛЕННЯ ПОСЛІДОВНОСТІ НАНЕСЕННЯ ШТРИХІВ, ЩО ПЕРЕТИНАЮТЬСЯ, ПІД ЧАС ТЕХНІКО-КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ДОКУМЕНТІВ.....	276
Бондаренко А. В. ПОНЯТТЯ, ПРИНЦИПИ ТА СУБ'ЄКТИ ЗАСТОСУВАННЯ НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ.....	279

Дмитренко Т. В. РЕАЛІЗАЦІЯ БІОМЕТРИЧНИХ СИСТЕМ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ОСОБИ НА ПРОПУСКНИХ ПУНКТАХ В УМОВАХ АТО	285
Гладіліна О. В. ПРАВОВІ Й ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ СУДОВО-МЕДИЧНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ УМИСНИХ ВБИВСТВ	289
Гребченко М. О. ВІДОБРАЖЕННЯ РИС ОСОБИСТОСТІ В ПОЧЕРКУ	293
Жуков А. А. ПРОБЛЕМИ ДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧОЇ ГРУПИ ЩОДО РОЗКРИТТЯ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ У ПОДАТКОВІЙ СФЕРІ	296
Кальченко Д. О. КРОВ ЯК ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ	303
Косован В. С. МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОЇ АВТОТОВАРОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ	309
Кріль А. В. ІНФОРМУВАННЯ НАСЕЛЕННЯ В РАЗІ ВИЯВЛЕННЯ ПІДОЗРІЛИХ ВИБУХОНЕБЕЗПЕЧНИХ ПРЕДМЕТІВ	312
Кравець О. О. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРИЗНАЧЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ	314
Кудінова С. В. ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ СЛІДЧОГО ТА СПЕЦІАЛІСТА ПІД ЧАС ОДЕРЖАННЯ ЗРАЗКІВ ДЛЯ ЕКСПЕРТНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ	318
Кулінич Н. Д. ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ТЕРИТОРІЙ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ОХОРОНОЮ АРХЕОЛОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ	322
Легета І. В. ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ ВІД ПІДРОБКИ БЛАНКА БІОМЕТРИЧНОГО ПАСПОРТА ГРОМАДЯНИНА УКРАЇНИ ДЛЯ ВИЇЗДУ ЗА КОРДОН	326

Мамєдова А. Р. ПРОЦЕСУАЛЬНІ Й ТАКТИЧНІ ПІДСТАВИ ЗАЛУЧЕННЯ СПЕЦІАЛІСТА ДО ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ.....	330
Маццишин В. С. ЕЛЕМЕНТИ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ФАЛЬШИВОМОНЕТНИЦТВА	333
Мельник С. В. ВИГОТОВЛЕННЯ ТА ПІДРОБЛЕННЯ СУЧАСНИХ ВІТЧИЗНЯНИХ ДОКУМЕНТІВ, ЩО СУПРОВОДЖУЮТЬ ТРАНСПОРТНІ ЗАСОБИ	336
Морозов Д. А. ОСОБЛИВОСТІ ПРИЗНАЧЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ПОСІВУ АБО ВИРОЩУВАННЯ СНОТВОРНОГО МАКУ ЧИ КОНОПЕЛЬ	340
Пашиєва А. С. МЕТАЛЬНА ЗБРОЯ ЯК ОБ'ЄКТ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ	345
Пекар Р. Н. ВИБІР СЛІДЧИМ ЗАСОБУ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ДЛЯ ВИКОРИСТАННЯ В РОЗКРИТТІ ТА РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ	348
Погрібніченко Я. О. АСПЕКТИ СУДОВО-БІОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ	354
Погребна А. О. ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ БАНКНОТ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ ОНОВЛЕНОЇ СЕРІЇ	358
Поліщук В. В. ВИДИ КОМП'ЮТЕРНИХ ЗЛОЧИНІВ І ХАРАКТЕРИСТИКА КОМП'ЮТЕРНИХ ЗЛОЧИНЦІВ	362
Полуніна Л. В. ТАКТИКА ДОПИТУ ПІДОЗРЮВАНОГО ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ РОЗГОЛОШЕННЯ КОМЕРЦІЙНОЇ АБО БАНКІВСЬКОЇ ТАЄМНИЦІ.....	368
Самарський Я. В. МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІГРАФА: СУЧАСНИЙ СТАН І МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД	373

Сімак Н. В. «БРУДНА БОМБА» ЯК ТЕРОРИСТИЧНА НЕБЕЗПЕКА ХХІ СТОЛІТТЯ	376
Приходько Є. М., Сезонов В. С. РОЗВИТОК КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ЗНАНЬ ПРО ЕКСПЕРТНІ ДОСЛІДЖЕННЯ, ПОВ'ЯЗАНІ З РОЗСЛІДУВАННЯМ ПРАВОПОРУШЕНЬ ЩОДО НЕЗАКОННОГО ЗАВОЛОДІННЯ ТРАНСПОРТНИМ ЗАСОБОМ	379
Слободянюк П. Л. ОСОБЛИВОСТІ ДОКАЗУВАННЯ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ (ВІДМИВАННЯ) ДОХОДІВ, ОДЕРЖАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ	382
Солоненко І. І. ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ ЗА ФАКТОМ КРИМІНАЛЬНОГО ВИБУХУ	386
Толочко О. О. ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ КРИМІНАЛІСТИКИ ЯК НАУКИ	389
Федорова О. А. ВПЛИВ АЛКОГОЛЮ НА СТРУКТУРУ НАСИЛЬНИЦЬКОЇ СМЕРТІ ЯК АКТУАЛЬНЕ ПИТАННЯ СУДОВО-МЕДИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ	393
Фролов О. П. ПОРЯДОК ПРОВЕДЕННЯ ТА ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ОФОРМЛЕННЯ ОБШУКУ	397
Яковенко І. В. ПІДОЗРІЛІ ВИБУХОНЕБЕЗПЕЧНІ ПРЕДМЕТИ: ПРОБЛЕМИ ІНФОРМУВАННЯ НАСЕЛЕННЯ ПРО ПОВОДЖЕННЯ З НИМИ	402

Секція 1

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Бальковська Ксенія Іванівна, здобувач
навчально-наукового інституту № 4
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник: кандидат юридичних
наук, доцент, завідувач кафедри
правознавства Житомирського національного
агроєкологічного університету *Ляшенко Р. Д.*

ІНСТИТУТ СУДУ ПРИСЯЖНИХ У РЕАЛІЯХ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ УКРАЇНИ

Одним із важливих напрямів судово-правової реформи в контексті кримінально-процесуальної діяльності є впровадження в Україні ефективного механізму забезпечення участі народу у відправленні правосуддя. Проблеми становлення і перспективи розвитку суду присяжних розглядали українські та зарубіжні вчені, зокрема такі як Ю. М. Бисага, В. Т. Маляренко, І. Л. Петрухін, В. М. Тertiшник, В. Шишкін, О. Г. Яновська та ін. Однак, попри це, ступінь наукової розробленості й стан законодавства щодо інституту присяжних потребує удосконалення.

У світовій юридичній практиці відомі дві моделі суду присяжних: англо-американська і європейська. Перша передбачає, що суд присяжних у кімнаті для нарад за відсутності судді виносить вердикт про винність чи невинність підсудного, який є обов'язковим для судді. Друга модель регулює участь так званих шеффенів, тих самих народних засідателів, які досліджують усі матеріали справи і спільно із суддею ухвалюють рішення. Термін «шеффен» німецького походження і означає «член» суду, «засідатель» [7, с. 4].

Відповідно до ч. 4 ст. 124 Конституції України (далі – КУ) народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя через народних засідателів і присяжних [2]. Це, як слушно зауважує В. Котляр, змішування двох світових судових систем: європейської та англо-американської [4, с. 72]. Тому постало

питання, як відрізнити суд присяжних від суду за участю народних засідателів, оскільки ні в КУ, ні в інших законах не було дано роз'яснення таких термінів, як «народні засідателі», «присяжні», «суд присяжних», їх кількість та які справи мають розглядатися за їх участю. А в прийнятому 7 липня 2010 р. ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» (ст. 51, 57–62) народних засідателів і присяжних фактично урівняли в правовому статусі за винятком порядку формування і затвердження списку присяжних [1].

Запровадження суду присяжних має як переваги так і недоліки. Серед недоліків називають: вплив емоцій на прийняття ним вердикту, відсутність у присяжних правових знань та ін. Однак ми переконані, що ефективність і суду присяжних залежать від рівня правосвідомості, правової культури населення і ступеня розвитку демократичного суспільства.

У п. 3 розділу IV Концепції вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів (далі – Концепція), що передбачає відокремлення (розмежування) функцій професійних суддів і присяжних, що в новому КПК України не було зроблено [3]. Обрана модель суду за процесуальним статусом присяжних, закріпленим в законі, нагадує радянський інститут народних засідателів, що функціонував згідно з КПК України від 28.12.1960 р. і зазнав серйозної критики науковців. Свідченням цього є те, що:

- відповідно до ч. 3 ст. 31 КПК України кримінальне провадження в суді за участі присяжних здійснюється у складі двох професійних суддів та трьох присяжних [5]. Така кількість присяжних викликає негативні аналогії з попереднім Законом 1960 року, у якому передбачалась участь трьох народних засідателів;

- ст. 391 КПК України надає головуєчому право керувати нарадою суддів і присяжних, ставити питання на обговорення, проводити відкрите голосування, вести підрахунок голосів;

- в суді за участю присяжних, згідно з ч. 3 ст. 383 КПК України, усі питання, пов'язані з судовим розглядом, які

містять в ст. 368 судді і присяжні вирішують спільно, за винятком питання передбаченого ч. 3 ст. 331 КПК України (продовження тримання обвинуваченого під вартою), яке вирішує головуючий [5].

Дані положення закону, наголошує В. М. Тертишник, дискредитують саму ідею суду присяжних, адже за такої концепції ніякого самостійного рішення (вердикту) присяжні не приймають, а отже, практично не відповідають за долю справи. Пропонуючи ж їм спільно з суддями вирішувати всі питання судочинства законодавець торує шлях до колективної безвідповідальності як самих присяжних, так і судів-професіоналів, котрі, за таких умов, свої помилки і зловживання можуть «списувати» на недосвідчених присяжних. Такі присяжні можуть легко стати ширмою судового безглуздя» [8, с. 145].

Так, наприклад, відповідно до ст. 334 КПК РФ під час судового розгляду присяжні засідателі вирішують тільки ті питання, які передбачені п. 1, 2 та 4 ч. 1 ст. 299 цього Кодексу. Тобто, вони повинні у нарадчій кімнаті дати відповідь на такі питання: 1) чи доведено, що мало місце діяння, у вчиненні якого обвинувачується підсудний; 2) чи доведено, що це діяння вчинив підсудний; 3) чи винен підсудний у вчиненні злочину. Згідно з ч. 2 ст. 343 КПК РФ, обвинувальний вердикт вважається прийнятим, якщо за стверджуючи відповіді на кожне з цих питань проголосувало більшість присяжних засідателів [9].

Ми вважаємо, що сучасна модель суду присяжних в Україні є рецепцією радянського інститут народних засідателів, а законодавство про суд за участю присяжних необхідно змінити, взявши за основу положення Концепції і зарубіжний досвід, зокрема:

- необхідно запровадити суд присяжних у його класичній формі, за якою колегія присяжних вирішує питання про винуватість чи невинуватість підсудного, а питання про покарання – професійні судді у вирокі;

- розмежувати повноваження професійних суддів і присяжних, виключивши з ч. 1 ст. 391 КПК України положення щодо керівництва головуючого нарадою суду присяжних; утворити колегії із 12-ти присяжних, які обирають старшину

(старосту) для організації роботи нарад присяжних, проведення голосування, підрахунку голосів, інформування головуєчого про результати голосування;

- відокремити колегію присяжних від колегії професійних суддів;

- в КПК України має бути окремий розділ, що детально регламентує права, обов'язки, повноваження суду присяжних;

- розширити коло злочинів, які підлягали б юрисдикції суду присяжних, тяжкими та особливо тяжкими злочинами;

- забезпечити проходження місячної правової підготовки присяжних перед залученням їх до розгляду справи.

Ми вважаємо, що зазначені зміни до законодавства, сприятимуть утвердженню реалізації суду присяжних в Україні та трансформують його із задекларованого в ефективний та дієвий правовий інститут.

Список використаних джерел

1. Про судоустрій і статус суддів [Електронний ресурс]: Закон України від 7 лип. 2010 р. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=2453-17>. – Назва з екрана.

2. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. – Київ: Мін-во Юстиції України, 2006. – 124 с.

3. Концепція вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів: Указ Президента України від 11 трав. 2006 р. // Урядовий кур'єр (Орієнтир). – 2006. – № 95. – С. 1–8.

4. Котляр В. Суд присяжних не для України / В. Котляр // Право України. – 1998. – № 9. – С. 72–73.

5. Кримінальний процесуальний кодекс України. – Харків: Право, 2013. – 344 с.

6. Маляренко В. Позитиви і негативи суду присяжних / В. Маляренко // Право України. – 2000. – № 3. – С. 3–12.

7. Тертишник В. Суд присяжних: суть ідеї, історичний досвід та актуальні проблеми сьогодення / В. Тертишник // Підприємництво, господарство і право. – 2003. – № 11. – С. 122–126.

8. Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации. – М.: Проспект, КНОРУС, 2009. – 224 с.

Балюра Аліна Олександрівна, курсант
Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ
Науковий керівник: кандидат юридичних наук,
викладач кафедри кримінального процесу
Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ **Гаркуша А. Г.**

СУТНІСТЬ І ЗМІСТ ПРИНЦИПУ РІВНОСТІ ПЕРЕД СУДОМ ТА ЗАКОНОМ

Суспільство як об'єднана сукупність людей на певному історичному етапі має характерні лише для неї особливості. Під час суспільно-політичних, державотворчих та демократичних процесів все більше уваги приділяли людині – найвищій соціальній цінності. Ці зміни не оминули і кримінальний процес, основним завданням якого є охорона прав, свобод та законних інтересів його учасників. З огляду на сучасні реалії, звернемо увагу на такий принцип, як рівність перед законом і судом, який охарактеризовано в чинному законодавстві та наукових працях вчених-працівників.

У Конституції України [1] зазначено, що:

- 1) усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах (ст. 21);
- 2) громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками (ст. 24);
- 3) іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України (ст. 26);
- 4) рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом (ст. 129).

На вищезазначеному заснована ч. 1 ст. 10 Кримінального процесуального кодексу (КПК) України, в якій закріплено засади рівності перед законом і судом, а саме: «Не може бути

привілеїв чи обмежень у процесуальних правах, передбачених КПК України, за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних чи інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, громадянства, освіти, роду занять, а також за мовними або іншими ознакам».

Також, у ч. 2 ст. 10 цього Кодексу зазначено, що у випадках і порядку, передбачених КПК України, певні категорії осіб (неповнолітні, іноземці, особи з розумовими і фізичними вадами тощо) під час кримінального провадження користуються додатковими гарантіями [2].

На нашу думку, наявність цієї засади в КПК України є позитивним свідченням того, що законодавець не поділяє людей на певні категорії, класи, стани та касты, наголошуючи на рівності всіх осіб. Нині суспільного резонансу набувають кримінальні правопорушення, вчинені так званими мажорами (розмовна назва дітей із багатих родин, які витрачають гроші батьків лише на розваги, часто виходячи за межі дозволеного). У разі порушення закону, вони звертаються до батьків, які за допомогою матеріальних коштів і зв'язків у різних сферах «вирішують» негаразди. Тому суспільство досить прискіпливо ставиться до будь-яких подій за участі цієї категорії молодих людей та вимагає їх рівності перед законом та судом.

Необхідно розмежовувати рівність перед законом і рівність перед судом. Ці положення пов'язані між собою, проте це не позбавляє кожного з них самостійного та змістовного наповнення. Рівність перед законом означає, що існує єдиний закон України про кримінальну відповідальність, який не створює яких-небудь перешкод або обмежень.

Рівність перед судом означає, що судовий розгляд здійснюється судами відносно громадян в одному і тому самому порядку, незалежно від індивідуальних ознак. Окрім цього, рівність перед судом означає те, що не існує кланових, станових чи виключних судів, на діяльність яких впливали би будь-які фактори [3].

Хоча в сучасному українському суспільстві є різниця між його членами, іноді досить суттєва, однак законодавство не зважає на будь-які ознаки під час виконання поставлених перед собою завдань. Кримінальний процес є саме тією галуззю права, в якій дискримінація є недопустимою і не має можливостей для існування.

Отже, рівність громадян перед законом і судом – це взаємопов'язані положення, але мають незалежний зміст. Рівність громадян перед законом необхідно вивчати як наявність тотожних матеріальних і процесуальних законів, які не створюють їм переваг чи обмежень залежно від тих обставин, передбачених ст. 24 Конституції України. Рівність усіх учасників процесу перед судом є похідною від вимоги доступності судового захисту й наявності права на нього, тому що громадяни мають право звертатися до суду, юрисдикція якого є необмеженою і поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/4651a-17>. – Назва з екрана.
3. Загурський О. Б. Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. – 2014. – Вип. 34. – С. 303–314.

Безпала Валентина Володимирівна,
аспірант кафедри кримінального
процесу Національної академії
внутрішніх справ

БЕЗУМОВНІ ІСТОТНІ ПОРУШЕННЯ ВИМОГ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНУ: НОРМАТИВНЕ ВРЕГУЛЮВАННЯ ТА СУДОВА ПРАКТИКА

Відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 409, ст. 412, п. 1 ч. 1 ст. 438 КПК України, однією з підстав для скасування або зміни судового рішення як в апеляційному, так і в касаційному порядках є істотне порушення вимог кримінального процесуального закону.

У нормативному формулюванні цієї підстави законодавець використав оціночне поняття – «істотні порушення». При цьому, у ч. 1 ст. 412 КПК України законодавцем наведено орієнтовні ознаки цього поняття – це

такі порушення вимог КПК України, які перешкодили чи могли перешкодити суду ухвалити законне та обґрунтоване судове рішення, а у ч. 2 цієї ж статті – перелік порушень вимог кримінального процесуального закону, які законодавцем безумовно визнаються істотними.

Що стосується обставин другої групи – безумовних істотних порушень вимог кримінального процесуального закону, то, як вказує Н.Р. Бобечко, маючи приналежність до неспростовних правових презумпцій, вони завжди спричиняють скасування судового рішення з призначенням нового судового чи апеляційного розгляду або із закриттям кримінального провадження. При цьому, на погляд автора, засада публічності зобов'язує суд апеляційної та касаційної інстанції перевірити наявність безумовних істотних порушень кримінального процесуального закону незалежно від інших порушень закону, зазначених в апеляційних та касаційних скаргах [1, с. 104].

Отже, процес встановлення судом вищої інстанції наявності чи відсутності безумовних істотних порушень вимог кримінального процесуального закону має формально визначений характер як за формою, так і за змістом.

Разом із тим, незважаючи на формально визначений характер безумовних істотних порушень вимог кримінального процесуального закону, що є підставою для скасування судового рішення, аналіз судової практики засвідчує варіативність обставин, які визнаються судами як безумовні істотні порушення вимог кримінального процесуального закону.

Так, судові рішення у будь-якому разі підлягає скасуванню, якщо воно було ухвалено незаконним складом суду (п. 2 ч. 2 ст. 412 КПК України).

При цьому, у законі немає визначення «законний» або «незаконний» склад суду. У зв'язку із цим, незаконним визнається склад суду, якщо були підстави, які виключали участь судді в розгляді справи; вирок (ухвала) підписаний суддею, що не брав участі у розгляді справи; порушені правила про колегіальний розгляд справи; у розгляді справи брали участь суддя, присяжний, строк повноважень якого минув; хоча б один із суддів складу суду був обраний або призначений всупереч встановленому законом порядку; якщо суд у встановленому законом порядку не розглянув клопотання про

відвід судді або присяжного [2, с. 743]; у складі суду є особа, яка бере участь у судовому розгляді не з початку (за винятком випадку, зазначеного в ч. 2 ст. 320 КПК України).

Так, ухвалою від 1 березня 2016 року ВССУ ухвалу Апеляційного суду м. Києва скасував і призначив новий розгляд у суді апеляційної інстанції, зважаючи на те, що всупереч вимогам п. 2 ч. 9 ст. 31 КПК України кримінальне провадження здійснювалось в апеляційному порядку колегіально судом у складі трьох суддів апеляційного суду [3].

Судове рішення у будь-якому разі підлягає скасуванню, якщо судове провадження здійснено за відсутності обвинуваченого, крім випадків, передбачених законом (п. 3 ч. 2 ст. 412 КПК України).

Згідно з ч. 3 ст. 21 КПК України кожен має право на участь у розгляді в суді будь-якої інстанції справи, що стосується його прав та обов'язків, у порядку, передбаченому цим Кодексом.

Відповідно до вимог ч. 4 ст. 401 КПК України обвинувачений підлягає обов'язковому виклику в судове засідання для участі в апеляційному розгляді, якщо в апеляційній скарзі порушується питання про погіршення його становища або якщо суд визнає обов'язковою його участь, а обвинувачений, який утримується під вартою, – також у разі, якщо про це надійшло його клопотання.

Так, ухвалою від 19 вересня 2017 року ВССУ ухвалу Апеляційного суду Миколаївської області скасував і призначив новий розгляд у суді апеляційної інстанції, зважаючи на те, що апеляційний суд, всупереч вищевказаним вимогам провів судове засідання за відсутності обвинуваченого, який тримався під вартою, незважаючи на його клопотання бути присутнім під час апеляційного розгляду [4].

Судове рішення у будь-якому разі підлягає скасуванню, якщо судове провадження здійснено за відсутності захисника, якщо його участь є обов'язковою (п. 4 ч. 2 ст. 412 КПК України).

Статтею 59 Конституції України проголошено право кожного на професійну правничу допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав.

Якщо судове провадження здійснено за відсутності захисника, коли відповідно до ст. 52 КПК України його участь є обов'язковою, судове рішення підлягає скасуванню.

Так, ухвалою від 23 лютого 2016 року Апеляційний суд м. Києва встановив наявність істотних порушень вимог кримінального процесуального закону, допущених судом першої інстанції під час судового розгляду та ухвалення за його результатами рішення про звільнення особи від кримінальної відповідальності. Зокрема, всупереч вимогам ч. 2 ст. 54 КПК України, суд першої інстанції, отримавши від адвоката заяву обвинуваченого про відмову від його адвокатських послуг, відповідне питання в судовому засіданні не розглянув і протокол відмови обвинуваченого від захисника не склав, чим порушив вимоги кримінального процесуального закону, що пов'язані з порушенням права обвинуваченого на захист [5].

При цьому, відмову від послуг захисника потрібно відрізняти від випадків, коли особа вимушено заявляє таке клопотання. Відмову від послуг захисника можна визнати добровільною лише тоді, коли підозрюваний, обвинувачений реально мають змогу скористатися його допомогою. Здійснення досудового розслідування чи судового провадження без участі захисника, коли відмова від нього була вимушена, є істотним порушенням права на захист.

Судове рішення у будь-якому разі підлягає скасуванню і у випадках, якщо судове провадження здійснено за відсутності потерпілого, належним чином не повідомленого про дату, час і місце судового засідання (п. 5 ч. 2 ст. 412 КПК України).

При цьому, слід зважати на те, що наявність заяви потерпілого про проведення судового розгляду без його участі, не позбавляє суд обов'язку належним чином повідомити сторони, учасників судового розгляду (у тому числі потерпілого) про дату, час і місце судового засідання.

Так, ухвалою від 31 березня 2016 року ВССУ ухвалу Апеляційного суду Львівської області скасував і призначив новий розгляд у суді апеляційної інстанції, зважаючи на те, що апеляційний суд, всупереч вимогам ч. 2 ст. 318, ст. 325 КПК України не повідомив належним чином потерпілого про дату, час і місце судового засідання [6].

Список використаних джерел

1. Бобечко Н. Р. Безумовні істотні порушення кримінального процесуального закону / Н. Р. Бобечко // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2015. – Вип. 14 (2). – С. 104–109.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар / відп. ред.: С. В. Ківалов, С. М. Міщенко, В. Ю. Захарченко. – Харків : Одиссей, 2013. – 1104 с.

3. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 1 берез. 2016 р. у справі № 5-1203км16 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень : [сайт]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/56280579>. – Назва з екрана.

4. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 19 верес. 2017 р. у справі № 489/4716/15-к [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень : [сайт]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/69133495>. – Назва з екрана.

5. Ухвала Апеляційного суду м. Києва від 23 лют. 2016 р. у справі № 11кп/796/282/2016 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень : [сайт]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/56753395>. – Назва з екрана.

6. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 31 берез. 2016 р. у справі № 5-863км16 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень : [сайт]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/56911279>. – Назва з екрана.

Бибченко Каріна Юріївна, курсант
Університету державної фіскальної
служби України;

Тучков Богдан Валентинович,
курсант Університету державної
фіскальної служби України

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ УКРАЇНИ

Успішне розслідування кримінального провадження залежить від процесуально грамотного проведення слідчих (розшукових) дій, у тому числі й судових експертиз [1]. Метою проведення експертизи є встановлення обставин, які стосуються предмету доказування у кримінальному провадженні або мають значення доказових фактів. Ці обставини повинні встановлюватися експертом на основі проведених ним

досліджень. У тих випадках, коли питання хоча і мають спеціальний характер, але не потребують проведення досліджень, експертиза проводиться не повинна. Цим і відрізняється експертиза від допиту експерта або консультативної діяльності, яка полягає у одержанні, роз'ясненні або доповненні висновку, підготовленого цим експертом.

Судова експертиза є найбільш кваліфікованою формою використання спеціальних знань у кримінальному провадженні. Вона значно розширює пізнавальні можливості слідства і суду, дозволяючи застосовувати в процесі розслідування і судового розгляду кримінальних проваджень всі сучасні науково-технічні засоби. Відповідно до ст.1 Закону України «Про судову експертизу», судова експертиза – це дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів досудового розслідування чи суду [2].

Зважаючи на те, що коло джерел доказів є вичерпним і чітко визначеним у законі: показання, речові докази, документи, висновки експертів (ст. 84 КПК України), стає зрозумілим, що будь-який доказ, одержаний відповідно до вимог закону, має для слідства і суду вагоме значення. А оскільки висновок експерта є джерелом доказів і покладається в основу доказування у кримінальному провадженні, то експерт допомагає встановлювати фактичні дані, напідставі яких у визначеному законом порядку слідчий (прокурор, суд) встановлює наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню.

Як свідчить слідча та судова практика, саме шляхом проведення експертиз розкривається більша частина злочинів, але при цьому, висновок експерта не має наперед установлені доказової сили, або переваги перед іншими доказами. Тобто, переоцінка доказового значення висновку експерта (як й інших доказів та їх джерел), призводить до слідчих судових помилок, та прийняття незаконного і необґрунтованого рішення у кримінальному провадженні, яке підлягає зміні або скасуванню.

Звичайно, судова експертиза постійно розвивається шляхом створення нових, та удосконалення існуючих методик дослідження і знаходить все більше застосування в слідчій та судовій практиці. Як показує вивчення матеріалів кримінальних проваджень,

найбільш розповсюдженими видами експертиз є: судово-медична, судово-економічна, товарознавча, дактилоскопічна, технічна експертиза документів, комп'ютерно-технічна експертиза, експертиза паливно-мастильних матеріалів та спиртовмісних сумішей, екологічна та деякі інші.

Досить дискусійним є питання щодо строків проведення експертиз. Так, відповідно до п. 1.13 розділу 1 «Інструкції про призначення і проведення судових експертиз», залежно від складності дослідження, встановлені строки: 10 календарних днів – щодо матеріалів з невеликою кількістю об'єктів; 30 календарних днів – щодо матеріалів з середньою кількістю об'єктів; 60 календарних днів – щодо матеріалів з великою кількістю об'єктів; понад 60 календарних днів – щодо матеріалів із дуже великою кількістю об'єктів, та понад 90 календарних днів якщо експертиза є особливо складною чи багатооб'єктною, потребує вирішення більше десяти питань або вирішення питань, які потребують декількох досліджень, чи налічує понад п'ять томів матеріалів справи або є комплексною чи потребує залучення фахівців з інших установ (у тому числі судово-медичних), підприємств, організацій і не може бути виконана в зазначені строки [3]. Чинним Кримінальним процесуальним кодексом України строки проведення експертиз не визначені. На нашу думку, строки проведення експертиз у кримінальному провадженні не повинні перевищувати максимального строку розслідування злочинів, який становить 12 місяців (ч. 1 ст. 219 КПК України) [1]. Ураховуючи зазначене, пропонуємо вирішити цю проблему шляхом вдосконалення норм чинного КПК України в частині встановлення строків проведення експертиз у кримінальному провадженні.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>. – Назва з екрана.

2. Про судову експертизу [Електронний ресурс]: Закон України від 25 лют. 1994 р. № 4038-XII. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>. – Назва з екрана.

3. Інструкція про призначення проведення судових експертиз та експертних досліджень [Електронний ресурс] / Міністерство юстиції України від 8 жовт. 1998 р. № 53/5. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z070598/print1479146100897748>. – Назва з екрана.

Задорожна Каріна Миколаївна,
здобувач ступеня вищої освіти магістр
навчально-наукового інституту № 3
Національної академії внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ СВІДКА, ПОТЕРПІЛОГО ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В СУДОВОМУ ЗАСІДАННІ

Чинним Кримінальним процесуальним кодексом України у ст. 225 передбачено нову для кримінального провадження України процедуру депонування (депозиції) доказів, тобто допиту свідка чи потерпілого під час досудового розслідування в судовому засіданні. Проблематику допиту свідка чи потерпілого під час досудового розслідування в судовому засіданні досліджували такі вчені, як Ю. П. Алєнін, О. В. Капліна, М. Я. Никоненко, В. О. Попелюшко, О. Г. Яновська та ін., зазвичай у контексті більш загальної проблематики проведення слідчих (розшукових) дій, здійснення адвокатської діяльності, повноважень слідчого судді та інших питань кримінально-процесуальної доктрини. Однак аналіз нормативної регламентації та практики застосування ст. 225 КПК України свідчить про деякі недоліки положень КПК України, що ускладнюють реалізацію цієї процедури в практичній діяльності.

Так, ч. 1 ст. 225 КПК України передбачає, що у виняткових випадках, пов'язаних із необхідністю отримання показань свідка чи потерпілого під час досудового розслідування, якщо через існування небезпеки для життя й здоров'я свідка чи потерпілого, їх тяжкої хвороби, наявності інших обставин, що можуть унеможливити їх допит у суді або вплинути на повноту чи достовірність показань, сторона кримінального провадження, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, мають право звернутися до слідчого судді з клопотанням провести допит такого свідка чи потерпілого в судовому засіданні, у тому числі одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб. У цьому випадку допит свідка чи потерпілого здійснюється в судовому засіданні в місці розташування суду або перебування хворого свідка, потерпілого в присутності сторін кримінального провадження з дотриманням правил проведення допиту під час судового

розгляду. Неприбуття сторони, що була належним чином повідомлена про місце та час проведення судового засідання, для участі в допиті особи за клопотанням протилежної сторони не перешкоджає проведенню такого допиту в судовому засіданні. Допит особи згідно з положеннями цієї статті може бути також проведений за відсутності сторони захисту, якщо на момент його проведення жодній особі не повідомлено про підозру в цьому кримінальному провадженні.

Навіть поверховий аналіз цієї статті вже вказує на певні прогалини, пов'язані з визначенням суб'єктів звернення з відповідним клопотанням. Із невідомих причин потерпілого до таких суб'єктів не віднесено, хоча він може мати особисту зацікавленість у такому допиті, однак передбачено ініціативу представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження щодо проведення допиту, що вважаємо нелогічним, адже, як і потерпілий у досудовому розслідуванні, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, не віднесений до сторін кримінального провадження. Крім того, положення цієї статті не дають відповідь на низку питань, які виникають у судовій практиці, зокрема щодо порядку розгляду самого клопотання та постановлення ухвали за результатами розгляду клопотання; можливості повернення клопотання особі, яка його подала; можливості відмови в прийнятті клопотання до розгляду; кола суб'єктів, одночасний допит яких може бути проведений; дії слідчого судді у випадку неявки на допит особи, яка ініціювала допит та ін.

КПК України не регламентує порядок розгляду клопотання про допит свідка чи потерпілого в порядку ст. 225 КПК України. Враховуючи наявність процесуального інтересу ініціатора клопотання в його задоволенні, вважаємо логічною та обґрунтованою участь ініціатора проведення допиту в розгляді клопотання, однак його неявка не повинна перешкоджати розгляду клопотання на підставі наведених у ньому фактичних даних (до речі, саме так регламентовано це питання в ч. 3 ст. 244 КПК України), оскільки отримання доказів для майбутнього вирішення питання про винуватість або невинуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення є важливим у контексті забезпечення публічних інтересів, пов'язаних із встановленням події кримінального правопорушення, особи, яка

його вчинила, її притягнення до кримінальної відповідальності. Що стосується участі інших осіб, то в цьому, вважаємо, необхідності немає, адже допит як такий не містить елементів примусу, їх процесуальні права допитом не обмежуються, а право ставити питання було реалізовано вже під час проведення допиту. Питання виникають і щодо постановлення ухвал за результатами розгляду клопотання. Зазвичай слідчі судді правильно мотивують задоволення клопотання наявністю виняткових випадків, неповний перелік яких дається в ч. 1 ст. 225 КПК України. Так, іншими обставинами, що можуть унеможливити допит свідка, потерпілого в суді або вплинути на повноту чи достовірність показань, судовою практикою визнаються такі: родинні відносини, колишній шлюб, виїзд за межі України, значна віддаленість місця проживання, ризик того, що стосовно свідка можуть бути вчинені протиправні дії з метою змусити його змінити свої показання під час судового розгляду на користь певної особи, дружні відносини, строк досудового розслідування, незаконний вплив службовими особами пенітенціарної служби на засудженого свідка, який відбуває покарання у виправній колонії.

Достатньо цікавими в контексті застосування ст. 225 КПК України є такі підстави для задоволення клопотань, як родинні відносини, колишній шлюб, дружні відносини. Вони застосовуються в аспекті інших обставин, що можуть вплинути на повноту чи достовірність показань, а не унеможливлення допиту в суді (крім близьких родичів та членів сім'ї). Стаття 372 КПК України встановлює вимогу вмотивованості будь-якої ухвали, яка викладається у формі окремого процесуального документу, і відповідно, відмова в задоволенні клопотання про допит свідка, потерпілого в порядку ст. 225 КПК України також має бути мотивована, зокрема вказівкою на фактичні дані, що не підтверджують наявності зазначених у клопотанні виняткових випадків. Ця вимога дотримується не завжди. У судовій практиці є випадки повернення клопотання його ініціатору, хоча КПК України й не передбачає такого рішення слідчого судді. На нашу думку, КПК України не регламентує цього рішення, оскільки не встановлює вимог до змісту та форми клопотання, і, відповідно, не передбачає санкції за її недотримання у вигляді повернення клопотання.

У порядку ст. 225 КПК України може бути проведено також одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб. На жаль, КПК України не конкретизує, яких саме осіб, тобто чи може бути допитаний підозрюваний разом із свідком/потерпілим. У наукових джерелах щодо цього питання висловлено протилежні точки зору: про можливість допиту лише свідків і потерпілих та про можливість допиту на очній ставці підозрюваного. Вважаємо, що слідчий суддя в порядку одночасного допиту вправі допитати лише свідка та потерпілого, оскільки показання підозрюваного для суду не матимуть доказового значення, враховуючи положення ст. 23 КПК України та обов'язковість допиту обвинуваченого в судовому розгляді (ч. 4 ст. 349 КПК України). У контексті розгляду клопотання про проведення допиту в порядку ст. 225 КПК України важливим є питання про активність слідчого судді під час розгляду клопотання, зокрема чи вправі слідчий суддя вийти за межі доводів, викладених у клопотанні, якщо, наприклад, він не вбачає небезпеку для життя й здоров'я свідка чи потерпілого, однак із змісту клопотання та пояснень, наданих його ініціатором у суді, вбачаються наявними інші обставини, що можуть вплинути на повноту чи достовірність показань свідка, потерпілого.

Вважаємо, що навіть якщо слідчий мотивував клопотання існуванням небезпеки для життя та здоров'я потерпілого, що не підтвердилося в судовому засіданні, слідчий суддя мав проявити в цьому випадку активність та вийти за межі доводів, викладених у клопотанні, і прийняти рішення про проведення допиту. Вважаємо, що в цьому випадку певна активність слідчого судді була б логічною та необхідною, оскільки показання потерпілого є важливими для правильного встановлення обставин кримінального провадження, а психологічний тиск на особу може викликати в неї в майбутньому небажання давати показання в суді, на що потерпілий має право й не несе за це кримінальної відповідальності. Тому в цьому випадку вихід за межі доводів клопотання був би заснований на публічному інтересі в забезпеченні повного та неупередженого розслідування й судового розгляду і при цьому не суперечив би положенням ч. 3 ст. 26 КПК України, адже слідчий суддя вирішував питання,

яке винесено на його розгляд стороною та віднесено КПК України до його повноважень. КПК України не встановлює дії слідчого судді у випадку неявки на допит особи, яка ініціювала допит. Враховуючи, що допит у порядку ст. 225 КПК України здійснюється з дотриманням правил проведення допиту під час судового розгляду, то відповідно до ч. 6, 7 ст. 352 та ч. 2 ст. 353 КПК України допит проводиться сторонами або представником юридичної особи в межах прямого та перехресного допиту. Відповідно, слідчий суддя за відсутності особи, яка подала клопотання, його проводити не може. У такому випадку слід направити особі, яка подала клопотання, судовий виклик, повідомити керівника органу досудового розслідування та процесуального керівника-прокурора (якщо клопотання подане слідчим), директора центру з надання вторинної правової допомоги, кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури. У випадку повторної неявки особи без поважних причин треба, на нашу думку, повернути клопотання особі, яка його подавала.

Таким чином, у ст. 225 КПК України слід, по-перше, визнати потерпілого суб'єктом ініціації допиту; по-друге, розширити коло випадків, за яких можливе застосування депонування показань; по-третє, закріпити вимоги до змісту та форми клопотання про допит свідка, потерпілого; порядок та учасників його судового розгляду; випадки повернення такого клопотання.

Заставецька Соломія Ігорівна, курсант
навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ

ЗАТРИМАННЯ ЯК ЗАХІД ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Норми ч. 2 і 4 ст. 98 КПК України закріплюють вичерпне коло способів збирання доказів стороною обвинувачення, до яких належать: 1) збирання під час проведення слідчих (розшукових) дій; 2) збирання під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій; 3) витребування від органів державної влади, органів місцевого самоврядування,

підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб; 4) отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових і фізичних осіб; 5) проведення інших процесуальних дій, передбачених КПК України, зокрема затримання як на підставі ухвали слідчого судді, так і без такої ухвали та тимчасовий доступ до речей і документів; 6) одержання на території іноземної держави в результаті здійснення міжнародного співробітництва під час кримінального провадження [1].

На нашу думку, до числа інших процесуальних дій, які є способом збирання доказів у кримінальному провадженні, слід віднести: 1) затримання як на підставі ухвали слідчого судді, так і без такої ухвали (ст. 191, 207 і 208 КПК України); 2) тимчасовий доступ до речей і документів (ст. 159–166 КПК України).

Затримання в кримінальному процесі є тимчасовим запобіжним заходом, який застосовується у особливих випадках і за визначеною КПК України процедурою (див. ч. 2 ст. 176 КПК). Затримання може здійснюватись щодо підозрюваного або обвинуваченого за ухвалою слідчого судді чи суду уповноваженою службовою особою, а також у точно встановлених випадках кожним, хто не є уповноваженою службовою особою [2, с. 402].

У разі затримання особи на підставі ухвали слідчого судді або без такої ухвали уповноважена службова особа, слідчий, прокурор може здійснити її обшук з дотриманням правил, передбачених ч. 7 ст. 223 і ст. 236 КПК України (ч. 3 ст. 208 КПК України). Під час обшуку затриманої особи вилученню підлягають: 1) речі, які мають значення для кримінального провадження; 2) речі, вилучені законом з обігу.

Зі змісту норм ч. 3 ст. 168 і ч. 5 ст. 208 КПК України випливає, що про затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, і тимчасове вилучення у неї майна уповноваженою службовою особою, слідчим, прокурором складається протокол, який повинен містити відомості, передбачені ст. 104 і ч. 5 ст. 208 КПК України. У такому протоколі наводяться відомості про результати особистого обшуку, зокрема про виявлені та вилучені речі, а також спосіб їх ідентифікації.

Слід зауважити, що у разі законного затримання особи без ухвали слідчого судді з підстав, передбачених ч. 2 ст. 207 КПК України, особою, що не є уповноваженою службовою особою, якій законом надано право здійснювати затримання, така особа вправі тимчасово вилучити у затриманій особі будь-які речі, у тому числі речі, вилучені законом з обігу, проте зобов'язана одночасно із доставленням затриманої особи до слідчого, прокурора, іншої уповноваженої службової особи передати їй тимчасово вилучене майно. Факт передання тимчасово вилученого майна засвідчується протоколом (у порядку ч. 1 ст. 168 КПК України).

Також треба мати на увазі, що особа, яка здійснила затримання, зобов'язана неодмінно доставити затриманого до уповноваженої службової особи та передати їй вилучене майно або негайно повідомити уповноважену службову особу про затримання та місцезнаходження особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення [3, с. 228].

Отже, незалежно від способу збирання речових доказів, усі речі, які були вилучені або одержані, підлягають негайному огляду слідчим, прокурором (а у разі їх вилучення під час затримання – також уповноваженою службовою особою, якій законом надано право здійснювати затримання). Результати огляду вилучених або одержаних речей підлягають процесуальній фіксації слідчим, прокурором залежно від способу збирання речових доказів: 1) у разі вилучення під час проведення слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій – у протоколі відповідної слідчої (розшукової) або негласної слідчої (розшукової) дії; 2) у разі одержання внаслідок витребування від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб, отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових і фізичних осіб, одержання на території іноземної держави в результаті здійснення міжнародного співробітництва під час кримінального провадження, вилучення під час тимчасового доступу до речей і документів – у протоколі огляду як самостійному процесуальному акті; 3) у разі вилучення під час затримання особи уповноваженою службовою особою, якій законом надано

право здійснювати затримання, слідчим, прокурором – у протоколі затримання; 4) у разі вилучення під час законного затримання особи без ухвали слідчого судді особою, що не є уповноваженою службовою особою, якій законом надано право здійснювати затримання, – у протоколі передання тимчасово вилученого майна.

Загалом, слід зробити висновок, що незважаючи на короткочасність затримання, за характером правообмежень воно є одним із найбільш суворих запобіжних заходів. Тому затримання в кожному випадку має бути законним і обґрунтованим, а також необхідним з урахуванням конкретних обставин, які стали підставою його застосування.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. – Режим доступу: zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/print 1458049476321499. – Назва з екрана.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. комент. / за заг. ред. В. Г. Гончаренка, А. Т. Нора, М. Є. Шумила. – Київ : Юстиніан, 2012. – 1224 с.

3. Кримінальне процесуальне право України : навч. посіб. / за ред. В. Г. Гончаренка, В. А. Колесника. – Київ : Юстиніан, 2014. – 573 с.

Калініч Ангеліна Михайлівна,
аспірант кафедри цивільного права
і процесу Національної академії
внутрішніх справ

ЗУПИНЕННЯ ПЕРЕБІГУ СТРОКУ ПОЗОВНОЇ ДАВНОСТІ

Перебіг позовної давності є процесом безперервним, але протягом цього часу можуть виникнути обставини, що перешкоджають поданню позову. Ці обставини є підставами для зупинення (призупинення), переривання або відновлення перебігу позовної давності.

На думку Г. П. Чернишова, зупинення перебігу позовної давності полягає в тому, що період часу, протягом якого діють обставини, передбачені законом, не зараховується в строк

позовної давності [1, с. 12]. Тобто враховується лише час, що минув до і після зупинення перебігу позовної давності.

Більшість фахівців вважають, що сторона, права якої порушено, може звернутися в юрисдикційний орган протягом певного встановленого законом часу за захистом порушеного права. Але обставини можуть скластися так, що позивач через умови, які від нього не залежали, не зміг вчасно звернутися до суду. Тому цілком закономірним є те, що законодавець враховує такі об'єктивні обставини і допускає зупинення перебігу строків позовної давності [2, с. 254].

Звичайно, таке зупинення означає, що в строк позовної давності не зараховується той проміжок часу, протягом якого особа не мала можливість звернутися з позовом.

Відповідно до ст. 263 ЦК України *перебіг позовної давності зупиняється*: якщо пред'явленню позову перешкоджала надзвичайна або невідворотна за даних умов подія (непереборна сила); у разі відстрочення виконання зобов'язання (мораторій) на підставах, встановлених законом; у разі зупинення дії закону або іншого нормативно-правового акта, який регулює відповідні відносини; якщо позивач або відповідач перебуває у складі Збройних Сил України або в інших створених відповідно до закону військових формуваннях, що переведені на воєнний стан [3].

Надзвичайність події характеризується відсутністю закономірностей у її розвитку. *Невідворотність* означає, що саме за цих умов настання події неможливо було відвернути (тобто за звичайних умов її можна було б відвернути). Непереборною силою виступає саме подія, тобто такий юридичний факт, настання якого не залежить від волі людей. Прикладами непереборної сили можуть бути руйнівні природні явища: повінь, шторм, буревій, землетрус та інші явища, що об'єктивно роблять неможливим подання позову (у зв'язку з проведенням аварійних, рятувальних робіт тощо).

Мораторій може бути оголошений у зв'язку з різними надзвичайними подіями, викликаними складним міжнародним становищем, неординарними складними громадськими явищами. Мораторій може мати як загальний, так і спеціальний характер, бути поширеним як на певну територію, так і на певний вид зобов'язань. Так, під час війни (1941–1945) була встановлена відстрочка для стягнення заборгованості по

грошових зобов'язаннях державних та кооперативних організацій, що перебували на тимчасово окупованій території. Підставою для запровадження часткового мораторію щодо сільськогосподарських підприємств була посуха (1963). На початку 80-х років постановою уряду від відповідальності за сплату штрафів були звільнені заводи, що не виконали зобов'язань з поставки продукції у зв'язку з тим, що не були забезпечені металом [4, с. 107].

Якщо ж громадянин у мирний час призваний до війська – це не є підставою зупинення строків позовної давності, оскільки він має можливість звернутися до суду через представника.

Окрім загальних підстав зупинення позовної давності, передбачених ст. 263 ЦК України, є й інші, що передбачені певними статтями Кодексу та деякими нормативними актами. За позовами про відшкодування шкоди, пов'язаної з ушкодженням здоров'я або заподіянням смерті, перебіг строку позовної давності зупиняється зверненням потерпілого або непрацездатних осіб, які перебували на його утриманні чи мали на день смерті право на одержання від нього утримання, а також дитини, яка народилась після його смерті, до відповідного органу із заявою про призначення пенсії або допомоги – строк зупиняється до призначення або відмови в призначенні.

Таким чином слід підкреслити, що вказані обставини є підставою зупинення позовної давності лише у відносинах, в яких хоча б однією із сторін є фізична особа. Те, що стосується відносин між юридичними особами, то для них підставами зупинення позовної давності можуть бути лише непереборна сила, мораторій та зупинення дії закону або іншого нормативного акта. У разі виникнення зазначених обставин перебіг позовної давності зупиняється на весь час існування цих обставин. Від дня припинення обставин, що були підставою для зупинення перебігу позовної давності, перебіг позовної давності продовжується з урахуванням часу, що минув до його зупинення.

Список використаних джерел

1. Чернышев Г. П. О некоторых вопросах применения законодательства об исковой давности / Г. П. Чернышов // Законодательство. – 2008. – № 12. – С. 12–13.
2. Цивільне право України. Загальна частина / за ред. І. А. Бірюкова, Ю. О. Заїки. – Київ : Алерта, 2014. – 510 с.
3. Цивільний кодекс України. – Київ : Паливода, 2017. – 386 с.
4. Гражданское право : учебник / под ред. А. П. Сергеева, Ю. К. Толстого. – Ч. 1. – М. : ТЕИС, 1996. – 326 с.

Крицька Ірина Олександрівна,
аспірант кафедри кримінального
процесу Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого

ДОЦІЛЬНІСТЬ ПОШИРЕННЯ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ДЕПОНУВАННЯ НА РЕЧОВІ ДОКАЗИ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Аналіз окремих проблем, пов'язаних зі збиранням та дослідженням матеріальних об'єктів як речових доказів стороною захисту, обумовлює постановку питання про доцільність поширення правового режиму депонування на речові докази на стадії досудового розслідування. Контекстно зауважимо, що депонування (від лат. *depono* *pono* – класти, зберігати) полягає в поданні стороною у кримінальному провадженні джерела передбачуваного доказу слідчому судді, перевірці його змісту за участю процесуального супротивника у змагальному порядку і, нарешті, фіксації ходу і результатів дій суб'єктів доказування з формування доказу. На думку А. С. Гамбаряна, у деяких правових системах депонування доказів застосовується у рамках різних правових режимів: 1) депонування показань у досудовому провадженні з метою виявлення доказів у справі; 2) депонування (зберігання) доказів з метою ознайомлення з ними в суді; 3) депонування доказів на підставі неможливості їх подання до суду; 4) депонування показань на підставі забезпечення безпеки свідка [1, с. 159].

Звернення до інституту тимчасового доступу до речей і документів у частині надання можливості стороні захисту, яка отримала ухвалу слідчого судді про тимчасовий доступ до речей і документів, здійснити їх вилучення (виїмку), дає підстави говорити про відсутність закріпленого у кримінальному процесуальному законодавстві порядку зберігання речей і документів, вилучених під час тимчасового доступу стороною захисту. Зважаючи на викладене, пропонуємо щодо матеріальних об'єктів, отриманих у цей спосіб, передбачити у КПК правовий режим депонування речових доказів на стадії досудового розслідування, який означає організацію зберігання чого-небудь.

Таким чином, у випадку отримання речового доказу в порядку тимчасового доступу до речей і документів шляхом їх вилучення (виїмки), а також у разі збирання речових доказів із використанням способів, передбачених у ч. 3 ст. 93 КПК України (йдеться про витребування та отримання речей від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб), сторона захисту має звернутися з відповідним клопотанням до слідчого судді, який своєю ухвалою визнає відповідний матеріальний об'єкт речовим доказом та передає його на відповідальне зберігання слідчому, який здійснює досудове розслідування. У такому разі копія квитанції про отримання на зберігання речових доказів має бути передана стороні захисту.

Продовження міркувань над вказаною проблемою крізь призму участі сторони захисту в дослідженні матеріальних об'єктів як речових доказів зобов'язує нас навести деякі позиції ЄСПЛ. Так, у справі «Мірілашвілі проти Росії» суд звертає увагу на те, що ст. 6 Конвенції не накладає на національні суди обов'язку призначати експертизу або проводити будь-які інші слідчі дії тільки тому, що цього вимагає одна зі сторін. Саме національний суд насамперед вирішує, чи є запитувані дії актуальними і необхідними для прийняття рішення у справі. Однак, якщо суд вирішить, що експертиза необхідна (як у наведеній справі), захисник повинен мати можливість формулювати запитання експертам, заявляти їм відводи і допитувати їх безпосередньо в ході судового розгляду (п. 189–190) [2].

Аналогічна інтерпретація вказаної позиції міститься й у рішенні ЄСПЛ у справі «Матицина проти Росії», у якому наголошується на тому, що той факт, що у розпорядженні національного суду були наявними тільки висновки експертів, отриманих стороною обвинувачення без участі сторони захисту, сам по собі не суперечить Конвенції, за умови, що під час судового процесу у захисту були відповідні процесуальні інструменти для того, щоб досліджувати ці докази і ефективно оскаржити їх у судовому засіданні, зокрема, шляхом залучення до справи або отримання інших думок і висновків (п. 169, 175) наведених рішеннях [3].

Водночас, у наведених рішеннях ЄСПЛ зауважив, що за певних обставин відмова у праві провести альтернативну

експертизу речових доказів може розглядатися як порушення п. 1 ст. 6 Конвенції. Йдеться про справу «Стоїменов проти колишньої Югославської Республіки Македонія», у якій нейтральність експерта була поставлена під сумнів через самі обставини, в яких проводилася експертиза. ЄСПЛ зауважив, що експертиза у цій справі була проведена за ініціативою не суду, а прокуратури. У такій ситуації у заявника могли виникнути сумніви в об'єктивності експертної установи, і ці сумніви були об'єктивно обґрунтованими. Водночас, у нього самого не було можливості досліджувати за допомогою своїх експертів речовину. Керуючись цим, ЄСПЛ вирішив, що у цій справі македонські суди були зобов'язані призначити перевірочну експертизу, оскільки додатковий доказ (експертиза) був необхідний для справедливого розгляду справи [4].

В. В. Навроцька, посилаючись на позиції ЄСПЛ у вирішенні питання про забезпечення можливості сторони захисту провести «контрекспертизу», зазначає, що принцип «рівності сил» не створює зобов'язання для держави надати обвинуваченим можливість до проведення судових слухань у їх справах здійснювати альтернативні експертизи (нарівні з обвинуваченням) тих предметів або матеріалів, які можуть бути використані як докази проти них. Розділити об'єкт на частини можна далеко не завжди. Наприклад, фізично неможливо надавати підозрюваному (обвинуваченому) право провести власні експертизи слідів крові на мікроскопічному шматочку матерії, який, найімовірніше, буде повністю використаний і знищений після першої ж експертизи [5, с. 31–32].

Відзначимо, що методика проведення деяких експертиз не завжди дозволяє зберегти цілісним матеріальний об'єкт, який може бути визнаний речовим доказом у кримінальному провадженні, а кількість досліджуваної речовини може бути недостатньою для можливого проведення в подальшому альтернативної експертизи стороною захисту. Видається, що застосування правового режиму депонування дозволить перенести процес дослідження речового доказу на стадію досудового розслідування за участю слідчого судді та сторін до початку проведення експертизи і можливого знищення або повного витрачання матеріального об'єкта, що, зокрема,

сприятиме забезпеченню реалізації засади змагальності у кримінальному провадженні.

Таким чином, враховуючи вищевикладені положення, уявляється доцільним поширити інститут депонування на речові докази та застосовувати його у рамках різних правових режимів, а саме: 1) депонування (зберігання) речових доказів, одержаних стороною захисту, з метою забезпечення ознайомлення з ними в судовому розгляді; 2) депонування речових доказів на підставі неможливості їх подання в судове провадження через їх можливе знищення або повне витрачання під час досудового розслідування; 3) депонування речових доказів з метою надання стороні захисту можливості проведення альтернативної експертизи.

Список використаних джерел

1. Гамбарян А. С. Правовые режимы депонирования доказательств (показаний) и их специфика в уголовном процессе Республики Армения // Судебная власть и уголовный процесс. – 2016. – № 1. – С. 159–166.

2. Дело «Мирилашвили против России» (жалоба № 6293/04) [Электронный ресурс] : Постановление Европейского суда по правам человека от 11 дек. 2008 г. – Режим доступа: hand-help.ru/documents/ECHR_case_of_mirilashvili_v_RF_reshenie.doc. – Загл. с экрана.

3. Дело «Матыцина против Российской Федерации» (жалоба № 58428/10) [Электронный ресурс] : Постановление Европейского суда по правам человека от 27 берез. 2014 г. – Режим доступа: <http://european-court.ru/resheniya-evropejskogo-suda-na-russkom-yazyke/matycina-protiv-rossii-postanovlenie-evropejskogo-suda/>. – Загл. с экрана.

4. Case of Stoimenov v. «The former Yugoslav Republic of Macedonia» (Application number: 815128): Judgment of the European Court of Human Rights from 05.04.2007. [http://hudoc.echr.coe.int/eng-press#{"display":\["1"\],"dmdocnumber":\["815128"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng-press#{).

5. Навроцька В. В. Експертиза в умовах змагальності кримінального судочинства : зб. наук. пр. – Вип. 4. – Львів : Львів. держ. ін-т новітніх технологій та управління ім. В'ячеслава Чорновола. – С. 28–33.

Кузубова Тетяна Олексіївна, ад'юнкт кафедри кримінального процесу та організації досудового слідства факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ

ПОНЯТТЯ ТИМЧАСОВОСТІ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ПІД ЧАС ВИЛУЧЕННЯ РЕЧЕЙ, ДОКУМЕНТІВ, ІНФОРМАЦІЇ, МАЙНА

Важко не погодитись із цитатою Рене Декарта «Точно визначайте значення слів, і Ви позбавите світ від половини непорозумінь» [1]. Тимчасовість – це загальне поняття, та його визначення відсуне у законодавстві України, в тому числі в кримінальному процесуальному. Відповідно до словника Української мови «тимчасовий» – це той що, триває, існує або діє протягом деякого часу [2]. Що стосується вилучення речей, документів, інформації, майна, то поняття тимчасовості у розділі «Заходи забезпечення кримінального провадження» КПК України зустрічається двічі. По-перше, з ним пов'язаний тимчасовий доступ до речей і документів, по друге – тимчасове вилучення майна.

Відповідно до ч. 1, 3 ст. 159, п. 7 ч. 1 ст. 164 КПК України тимчасовий доступ до речей і документів полягає у наданні стороні кримінального провадження особою, у володінні якої знаходяться такі речі і документи, можливості ознайомитися з ними, зробити їх копії та вилучити їх (здійснити їх виїмку). Зазначене здійснюється у межах часу, що передбачений ухвалою слідчого судді, суду, та не може перевищувати один місяць з дня її постановлення. Інших строків у положеннях КПК України, що безпосередньо регламентують порядок проведення тимчасового доступу до речей і документів, не передбачено. Отже, поняття тимчасовості при застосуванні цього заходу забезпечення кримінального провадження пов'язано з моментом реалізації стороною кримінального провадження ували слідчого судді, суду, який повинен бути в межах встановленого цією ухвалою строку. При тому час знаходження речей і документів, що вилучені в результаті застосування цієї процесуальної дії, не обмежено

процесуальними строками, адже він пов'язаний лише з процесуальними умовами. Зокрема, відповідно до положень ч. 1, 2 ст. 168, ст. 208, ч. 7 ст. 236, ч. 7 ст. 237 КПК України тимчасово вилученим майном є речі і документи, що вилучені під час затримання особи в порядку, передбаченому статтями 207, 208, а також за результатами проведення обшуку та огляду. Тим часом, законне знаходження вилученого у сторони обвинувачення до поставлення ухвали суду, слідчого судді обмежено строками відповідно до вимог ч. 5 ст. 171, ч. 3 ст. 172, ч. 6 ст. 173 КПК України, що можуть становити в залежності від обставин, а саме: від одної доби до 192 годин, тобто до 8 діб. В даному випадку поняття тимчасовості пов'язано саме з межами у часі законного знаходження вилученого у сторони обвинувачення.

Отже, у першому випадку поняття тимчасовості пов'язано з реалізацією дії, а не пов'язане з проміжком часу, коли речі і документи знаходяться у сторони кримінального провадження. В другому випадку, навпаки, ця термінологія пов'язана саме з періодом законного знаходження речей і документів у сторони обвинувачення. Зазначене необхідно враховувати при застосуванні цих двох правових інститутів. Оскільки після вилучення речей і документів тимчасовим доступом у сторони кримінального провадження достатньо часу, щоб провести всі необхідні процесуальні дії з вилученим, в тому числі експертизи, впізнання, огляди тощо. Натомість, негайне призначення експертиз, що проводяться більш ніж вісім діб по речах і документах, що вилучені під час обшуку, огляду, затримання, в порядку ст. 208 КПК України, не доречно до вирішення питання у суді про законність подальшого знаходження вилученого у сторони кримінального провадження.

Список використаних джерел

1. Декарт Р. Візіонери [Електронний ресурс] / Р. Декарт. – Режим доступу: <http://visionary.management.com.ua/philosophy/rene-descartes/>. – Назва з екрана.

2. Словник української мови : в 11 т. Т. 10 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sum.in.ua/s/tymchasovuj>. – Назва з екрана.

Лисецький Олексій Олександрович,
ад'юнкт кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ

ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ: МЕЖІ АКТИВНОСТІ СЛІДЧОГО

Заходи, реалізовані в Україні та спрямовані на збільшення ролі та функцій суду з метою захисту прав і свобод громадян в кримінальному судочинстві, не могли не торкнутися діяльності, процесуального статусу і функцій органів досудового розслідування. Регламентація принципу змагальності в рамках ч. 4 ст. 129 Конституції України визначила доцільність серйозних трансформацій у всій системі кримінального процесу, різних способах реалізації діяльності кримінального процесуального характеру, розподілу відповідних кримінальних процесуальних функцій, зміни в співвідношенні між процесуальними можливостями різних учасників кримінального провадження.

Дослідимо особливості участі слідчого у проведенні процесуальних дій та прийнятті відповідних рішень, що обмежують права та законні інтереси осіб, з метою визначення меж їх самостійності у прийнятті відповідних рішень та можливості впливу на їх прийняття контрольно-наглядовими органами. Акцентуємо увагу на межах активності слідчого під час повідомлення про підозру.

Насамперед зазначимо, що у нормах чинного КПК України не міститься офіційного визначення «повідомлення про підозру». Так, в статті 276 КПК України законодавець закріпив чіткий перелік випадків при наявності яких здійснюється повідомлення про підозру, а в ст. 277 КПК України міститься перелік відомостей, які повинні бути зазначені у письмовому повідомленні про підозру, а порядок вручення такого повідомлення закріплено у ст. 278 КПК України.

В жодній із наведених норм не зазначено про те, що повідомлення про підозру оформлюється постановою, а даний документ має назву «Повідомлення». В свою чергу визначення «повідомлення» міститься у ч. 1 ст. 111 КПК України, яка передбачає, що повідомлення у кримінальному провадженні є процесуальною дією, за допомогою якої слідчий, прокурор,

слідчий суддя чи суд повідомляють певного учасника кримінального провадження про дату, час та місце проведення відповідної процесуальної дії або про прийняте процесуальне рішення, чи здійснену процесуальну дію. Таким чином, законодавцем чітко визначено, що повідомлення є процесуальною дією.

Окрім цього, звертаємо увагу на те, що в ст. 277 КПК України, яка передбачає вимоги до змісту письмового повідомлення про підозру, не містить перелік відомостей, які є обов'язковими для постанови у формі якої слідчий, прокурор приймає своє рішення. Тобто, формально повідомлення про підозру не відповідає вимогам ч. 3 ст. 110 КПК України. Натомість, окремо в ст. 110 КПК України не зазначено про те, що повідомлення про підозру відноситься до процесуального рішення слідчого, прокурора, на відміну від обвинувального акту. Також в нормах КПК України законодавцем не закріплено жодної підстави прийняття рішення про повідомлення про підозру, а лише зазначено випадки такого повідомлення. Це є ще одним аргументом на користь твердження, що повідомлення про підозру є сукупністю процесуальних дій, які характеризують інститут повідомлення про підозру. Такої ж думки притримуються 94 % опитаних слідчих.

Глава 22 КПК України передбачає низку процесуальних дій, які зобов'язані провести слідчий або прокурор під час повідомлення про підозру, а саме: складання письмового повідомлення про підозру; погодження повідомлення про підозру з прокурором у разі, якщо воно складене слідчим; виклик особи відповідно до вимог глави 11 КПК України, установлення особи, якій повинно бути вручено повідомлення про підозру; усне оголошення особі повідомлення про підозру у вчиненні конкретного злочину; роз'яснення суті підозри; повідомлення підозрюваному про його процесуальні права, передбачені ст. 42 КПК України, роз'яснення їх суті; вручення підозрюваному пам'ятки про права та обов'язки; зазначення в повідомленні про підозру підпису слідчого, прокурора, який здійснив повідомлення про підозру, місце, дату, час його вручення, підпису особи, яка отримала таке повідомлення; фактична передача письмового повідомлення про підозру підозрюваному.

На нашу думку, не вирішеним досі залишається питання особистої відповідальності прокурора за дії та рішення, які він погоджує особисто. Насамперед, це стосується повідомлення про підозру. Так, у разі виникнення підстав для повідомлення про підозру, слідчий, керуючись ч. 1 ст. 277 КПК України, зобов'язаний погодити його з прокурором. Натомість, на практиці часто виникають ситуації, коли прокурор зволікає з погодженням, не ставлячи слідчого до відома про причини такого ігнорування. Уявляється, що вирішити цю проблему може покладення на прокурора особистої відповідальності за проведення цієї процесуальної дії шляхом обмеження на законодавчому рівні терміном ознайомлення прокурора зі змістом письмового повідомлення про підозру. З урахуванням викладеного, пропонуємо подати ч. 1 ст. 277 КПК України «Зміст письмового повідомлення про підозру» у такій редакції:

«1. Письмове повідомлення про підозру складається прокурором або слідчим за погодженням з прокурором. У разі незгоди прокурора зі складеним повідомленням про підозру, він, не пізніше 72-х годин повинен письмово повідомити про це слідчого, навівши мотиви такої відмови».

*Личук Олена Анатоліївна, здобувач
ступеня вищої освіти магістр
Національної академії внутрішніх
справ*

ОСОБЛИВИЙ ПОРЯДОК КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО НАРОДНИХ ДЕПУТАТІВ

Кримінальний процесуальний кодекс (далі – КПК) України одним із завдань кримінального провадження визначає застосування до кожного його учасника належної правової процедури (ст. 2). У главі 37 КПК України закріплено особливий порядок кримінального провадження щодо окремих категорій осіб [1]. Встановлення у законодавстві для окремих категорій осіб на час виконання ними своїх службових обов'язків особливого порядку кримінального провадження спричинене необхідністю захисту їх від можливого тиску на них та перешкоджанню їх професійній діяльності шляхом відкриття

кримінального провадження та в результаті незаконного притягнення їх до кримінальної відповідальності.

Особливий процесуальний порядок застосовується й до народних депутатів України (ч. 1 ст. 480), обраних відповідно до Закону України «Про вибори народних депутатів України» представників Українського народу у Верховній Раді України і уповноважених ним протягом строку депутатських повноважень здійснювати повноваження, передбачені Конституцією України та деякими іншими законами України [1].

Відповідно до ст. 27 Закону України «Про статус народного депутата України» народному депутату гарантується депутатська недоторканність на весь строк здійснення депутатських повноважень [2]. Саме щодо народних депутатів України, з-поміж усіх категорій осіб, передбачена окрема особливість, пов'язана із притягненням до кримінальної відповідальності - таке притягнення, а відповідно і повідомлення про підозру, не можуть бути здійснені без згоди Верховної Ради України (ст. 80 Конституції України; ч. 2, ст. 482 КПК України). Для того, щоб Верховна Рада надала згоду на притягнення до кримінальної відповідальності народного депутата України, Законом «Про Регламент Верховної Ради України» передбачена відповідна процедура [3].

Для притягнення до кримінальної відповідальності народного депутата до Верховної Ради України, Генеральним прокурором підтримується та вноситься відповідне подання. Щоправда, на сьогодні, згідно змін до законодавства, передбачено також, що за його відсутності з поданням може звернутись ще й виконувач його обов'язків. Таке подання повинно бути вмотивованим і достатнім, містити конкретні факти і докази, що підтверджують факт вчинення зазначеною в поданні особою суспільно небезпечного діяння, визначеного Кримінальним кодексом України. Перед розглядом даного питання у сесійній залі, його розглядає комітет, до предмета відання якого належать питання регламенту, якому Головою Верховної Ради доручається надати висновок щодо питання про надання згоди на притягнення до кримінальної відповідальності народного депутата, зазначеного у поданні. Комітет повинен визначити достатність, законність і обґрунтованість подання,

законність одержання доказів, зазначених у поданні, і встановлює наявність відповідних скарг.

Для прийняття рішення комітетом Голова Верховної Ради України пропонує народному депутату, щодо якого внесено подання про надання згоди на притягнення до кримінальної відповідальності, подати протягом п'яти днів письмові пояснення комітету. Комітету також надано можливість, у разі необхідності, витребувати додаткові матеріали кримінального провадження, заслухати пояснення осіб за клопотанням особи, щодо якої внесено подання.

За результатами розгляду подання та інших матеріалів, заслуховування осіб, яким надано право бути присутнім на засіданні та давати пояснення, комітет приймає одне з таких рішень:

- за відсутності достатніх доказів щодо обґрунтування подання підготувати вмотивований висновок, який Голова Верховної Ради разом з поданням має право повернути відповідно Генеральному прокуророві України (виконувачу обов'язків Генерального прокурора України) з пропозицією подати додаткові обґрунтування;

- підтримати подання та із вмотивованим висновком направити Голові Верховної Ради для винесення на розгляд народних депутатів.

У разі підтримання подання комітетом Верховна Рада розглядає на пленарному засіданні внесені подання про надання згоди на притягнення до кримінальної відповідальності народного депутата, у визначений нею день, але не пізніше семи днів з дня подання відповідного висновку комітетом. Рішення про надання згоди на притягнення до кримінальної відповідальності, затримання чи арешт Верховна Рада приймає відкритим поіменним голосуванням більшістю голосів народних депутатів від її конституційного складу, яке оформляється постановою Верховної Ради про що Голова Верховної Ради України негайно повідомляє відповідно Генерального прокурора України чи виконувача його обов'язків.

Безсумнівно, що така ситуація, потребує свого законодавчого вирішення, оскільки занадто складна процедура надання згоди на притягнення до кримінальної відповідальності та відповідно проведення слідчих (розшукових) дій щодо

народного депутата для того, щоб зібрати всі необхідні докази без їх втрати чи видозміни, є неефективною, оскільки не дозволяє вирішити таке завдання кримінального провадження, як здійснення швидкого та повного розслідування кримінальних правопорушень.

На наш погляд, слід переглянути процедуру тривалості розгляду Верховною радою питання про притягнення народного депутата до кримінальної відповідальності не тільки точки зору складності регламентної процедури розгляду подання Генерального прокурора України, а й взагалі порядку роботи Верховної ради України. Оскільки народні депутати працюють певну частину місяця в округах, а також можуть знаходитись у відпустці, у той час, як може виникнути термінова необхідність розгляду зазначеного питання. Порівняно недавно з цього питання народними депутатами України було змінено процесуальний порядок затримання або утримання під вартою чи арешту до винесення обвинувального вироку суду. Щоправда, поки що, тільки щодо суддів. Так, згідно ст. 49 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» у випадку затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину його можна затримати та утримувати під вартою чи арештом без згоди новоствореної Вищої ради правосуддя. До цього в законодавстві не містилось випадків, які б складали виключення, а згоду на це повинна була надати Верховна рада України, а не Вища рада правосуддя.

Вважаємо, що таке виключення повинно застосовуватись і до народних депутатів України як щодо затримання та обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, а також проведення необхідних слідчих (розшукових) дій, в тому числі негласних, так і щодо притягнення до кримінальної відповідальності в цілому. З цією метою потрібно внести відповідні правки до чинного законодавства України.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI // Офіційний вісник України. – 2012. – № 37. – Ст. 1370.

2. Про статус народного депутата України [Електронний ресурс] : Закон України від 17 листоп. 1992 р. № 2790-XII // Відомості Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2790-12>. – Назва з екрана.

3. Про Регламент Верховної Ради України [Електронний ресурс] : Закон України від 10 лют. 2010 р. № 1861-VI // Відомості Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1861-17>. – Назва з екрана.

4. Про судоустрій і статус суддів [Електронний ресурс] : Закон України від 7 лип. 2010 р. № 2453-VI. – Режим доступу: zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2453-17. – Назва з екрана.

Лобанець Ірина Миколаївна,
аспірант кафедри кримінального
процесу Національної академії
внутрішніх справ

ПОВАГА ДО ЛЮДСЬКОЇ ГІДНОСТІ В КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ СТАНДАРТІВ: ІСТОРИЧНИЙ ОГЛЯД

Ідея поваги до людської гідності розвивалася протягом століть. Саме розуміння «гідності людини» розглядалося та формувалося як природне право у концепції філософського осмислення людини.

З часом абстрактне поняття поваги до людської гідності людини стало знаходити своє відображення у нормативно-правових актах різних країн.

Зокрема певне нормативне закріплення засади поваги до людської гідності опосередковано зустрічається в Декларації незалежності США 1775 року та Декларації прав людини і громадянина 1789 року. Однак, дані положення носили в собі більш загальний та декларативний характер.

На сучасному етапі розвитку, актуальність закріплення на законодавчому рівні засади поваги до людської гідності з часом набула важливого значення як для нашої держави, так і для міжнародного суспільства загалом.

Слід зазначити, що міжнародно-правова система захисту основоположних прав та свобод людини бере свій початок з 40-х років XX століття.

Так, статтею 5 Загальної декларації з прав людини, що прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 року, закріплено право на те, щоб не піддаватися катуванню або

жорстокому чи принижуючому гідність поводженню чи покаранню [1].

Згодом, більш уточнено засада поваги до людської гідності була закріплена Конвенцією з прав людини і її основоположних свобод, а саме констатування того факту, що нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню [2].

Проте вітчизняні науковці відзначають, що контрольний механізм забезпечення дотримання положень Конвенції 1950 року, яким є Європейський суд з прав людини, у своїх рішеннях, що стосуються порушень ст. 3 Конвенції, дуже часто оперує ознакою жорстокості. Крім того, ясність у це питання вносить розуміння традиційного для європейського правничого співтовариства підходу, відповідно до якого термін «жорстоке поводження» є родовим, узагальненим поняттям, що походить від англійського «ill-treatment» (дослівно – погане поводження) чи французького «mauvaistraitement» і означає будь-який вид неправомірного поводження, що підпадає під заборону ст. 3 Конвенції 1950 року [3].

Тлумачення ж термінів «нелюдське» та «принижуюче гідність» поводження на сьогодні не відрізняються належним ступенем розробки ані у прецедентному праві Європейського суду, ані у практиці діяльності колишньої Європейської комісії з прав людини. Однак, названа Комісія в одному зі своїх рішень висловила, що поняття нелюдського поводження охоплює, як мінімум, таке поводження, за якого умисно завдаються суворі страждання, моральні або фізичні, що є невиправданим в конкретній ситуації. Поводження з особою можна вважати принижуючим гідність, якщо воно грубо принижує його перед іншими або змушує діяти проти своєї волі або совісті [4].

Також слід відмітити, що Преамбулою Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 року встановлено, що саме людська гідність є джерелом прав людини і тому нерозривно пов'язана з ними [5].

Зокрема, у Резолюції Генеральної Асамблеї ООН № 3452, ухваленій 9 грудня 1975 року, проголошується, що жоден заарештований або утримуваний під вартою не повинен

піддаватися фізичному або психічному примусу, тортурам, насильству, погрозам або впливам будь-якого виду, обману, хитрощам, оманливим навіюванням, тривалим допитам, гіпнозу, впливу наркотиків або інших засобів, здатних порушити чи послабити свободу його дій чи рішень, його пам'ять чи його здатність мислити [6].

Україною визнано загальні принципи міжнародного права, які також виражаються у забороні вчинення катування або нелюдському чи такому, що принижує людську гідність, поводженню або покаранню.

Згідно зі статті 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Також ст. 28 Основного Закону проголошено, що кожен має право на повагу до людської гідності.

Як бачимо, протягом років у міжнародних актах наголошується на недопущенні дій, що принижують людську честь та гідність. Проте реалізація згаданих норм на будь-якій стадії кримінального провадження залишає бажати кращого.

Так, наприклад, у «пілотному» рішенні Європейського суду з прав людини у справі «Каверзін проти України» йде мова про порушення ст. 3 Конвенції як у матеріальному аспекті, тобто встановлення відповідальності державних органів за жорстоке поводження з особами, які трималися під вартою, так і в процесуальному, тобто не проведення ефективного розслідування, а також уникнення покарання представниками державних органів, відповідальних за таке жорстоке поводження, було констатовано приблизно у 40 справах незважаючи на загальну законодавчу заборону катування та нелюдського та такого, що принижує гідність, поводження. Тому мова йде насамперед про зміну практики, а не законодавств [7].

Закріплення принципу поваги до людської гідності у чинному Кримінальному процесуальному кодексі України дало поштовх у нашій державі до реального, а не декларативного характеру засади та реалізації її на практиці. Проте й сьогодні, незалежно від численної кількості нормативного

закріплення, є можливість досить відносно застосовувати на практиці даний принцип та, інколи, взагалі ігнорувати або применшувати його значення у кримінальному провадженні, оскільки чітке розуміння меж поваги до людської гідності на законодавчому рівні відсутнє.

Список використаних джерел

1. Загальна декларація прав людини [Електронний ресурс] : Декларація, Міжнародний документ від 10 груд. 1948 р. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_015. – Назва з екрана.

2. Європейська Конвенція з прав людини [Електронний ресурс] : Конвенція, Міжнародний документ від 4 листоп. 1950 р. – Режим доступу: http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_UKR.pdf. – Назва з екрана.

3. Кучинська О. П. Принципи кримінального провадження у світлі практики Європейського суду з прав людини : монографія / О. П. Кучинська, Т. І. Фулей, Р. В. Бараннік. – Ніжин : Вид-во Аспект-Поліграф, 2013. – С. 26–27.

4. Егоров С. Е. Общеизвестные принципы и нормы о правах человека в уголовном процессе России : дис. ... канд. юрид. наук / С. Е. Егоров. – М., 2003. – С. 120.

5. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права [Електронний ресурс] : міжнар. док. від 16 груд. 1966 р. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_043. – Назва з екрана.

6. Декларація про захист усіх осіб від катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання [Електронний ресурс] : міжнар. док. від 9 груд. 1975 р. Резолюція 3452 (XXX). – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>. – Назва з екрана.

7. Кучинська О. П. Принципи кримінального провадження у світлі практики Європейського суду з прав людини : монографія / О. П. Кучинська, Т. І. Фулей, Р. В. Бараннік. – Ніжин : Аспект-Поліграф, 2013. – 120 с.

Лонська Євгенія Василівна, курсант
Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ
Науковий керівник: кандидат юридичних наук,
викладач кафедри кримінального процесу
Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ *Гаркуша А. Г.*

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО СТАТУСУ ПРОКУРОРА

Прийняття та впровадження нового Кримінального процесуального кодексу України [1] зумовило зміни у кримінальному судочинстві. Впроваджено новий підхід до визначення статусу та повноважень суб'єктів кримінального процесу, взаємовідносин між ними, що обумовило внесення змін й до низки законів, що регламентують діяльність правоохоронних органів, з метою оптимізації їх діяльності у нових умовах.

Новим Законом України «Про прокуратуру» [2] визначено правові засади організації і діяльності прокуратури України, статус прокурорів, порядок здійснення прокурорського самоврядування, а також систему прокуратури України. Нагляд за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство, відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 2 Закону визначено однією з функцій прокуратури.

КПК України 2012 року містить низку концептуальних новел.

1. Положення щодо участі прокурора на стороні обвинувачення на всіх стадіях кримінального провадження, що є втіленням у процес таких загальних засад кримінального провадження, як змагальність та диспозитивність (§ 2 гл. 3 КПК України). Відповідно до вимог статей 3, 22, 26 КПК України змагальність передбачає самостійне та рівноправне обстоювання стороною обвинувачення і стороною захисту їхніх правових позицій, прав, свобод і законних інтересів засобами, передбаченими цим Кодексом. 35 Процесуальний статус та повноваження прокурора за Кримінальним процесуальним... У межах реалізації принципу змагальності саме прокурор як сторона обвинувачення здійснює повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального

правопорушення, звернення з обвинувальним актом до суду та підтримання державного обвинувачення у суді. Відмова прокурора від підтримання державного обвинувачення тягне закриття кримінального провадження, крім випадків, передбачених у КПК України.

2. Прокурор здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням (ч. 2 ст. 36 КПК України). Процесуальне керівництво вбачається ефективним способом забезпечення законності дій та рішень органів досудового розслідування та реалізації визначених Конституцією України відповідних наглядових повноважень [3].

Повноваження прокурора – процесуального керівника в кримінальному провадженні наведено у ч. 2 ст. 36 КПК та у статтях, що регламентують прийняття процесуальних рішень та проведення конкретних слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій.

3. Розширено коло осіб, включених до поняття «прокурор», та виокремлено поняття «керівник органу прокуратури». Крім того, у КПК України використовується поняття «прокурор у конкретному кримінальному провадженні» та закріплюються чітко визначені процесуальні взаємовідносини між прокурором у конкретному провадженні та керівником органу прокуратури.

4. Прокурор здійснює повноваження у кримінальному провадженні з початку досудового розслідування і до його завершення у суді, у тому числі до прийняття рішень судами вищих інстанцій. Цим закріплюється принцип «незмінності прокурора» у конкретному кримінальному провадженні.

В загальному вигляді повноваження прокурора закріплені в наступних нормах:

– КПК України – ч. 1 ст. 9, ст. 86, 36, 37, 28, 86, 154, ч. 5 ст. 246, ч. 4 ст. 252, ст. 253, 255, 279, 282, ч. 1 ст. 284, ч. 4 ст. 284, ч. 1 ст. 83, ч. 3 ст. 154, ст. 294, 481, 586, 518, 591, ч. 3 ст. 40, ч. 1 ст. 308, ч. 2 ст. 308, ст. 312, 313, розділ IX;

– Закон України «Про попереднє ув'язнення» – ст. 20;

– Закон України «Про прокуратуру» – ст. 2, 25;

– Конституція України – ст. 19.

Не можна залишити без уваги і той факт, що в КПК України, а саме в ч.1 Перехідних положень розділу XI зазначено, що органи прокуратури тимчасово здійснюють повноваження щодо злочинів підслідності ДБР та користуються ними, до введення в дію ч. 5 ст. 216.

Взагалі, прокурор завдяки покладених на нього законом обов'язків, визначених само собою колом доручень, вказівок, процесуальних дій та рішень спрямовує свою діяльність на так зване дослідження і керівництво ходом та перебігом розслідування кримінального правопорушення. За допомогою цієї управлінської діяльності вплив на результати та показники діяльності органів досудового розслідування збільшуються в позитивну сторону. Роль прокурора у кримінальному провадженні досить складна, адже потрібно чітко знати, в яких процесуальних діях він приймає участь разом зі слідчим, чи окремо, навіть взагалі без участі слідчого. Цей процесуальний керівник водночас виступає та може бути для слідчого як «товариш, помічник, радник» з однієї сторони, та досить строгий і суворий начальник. І все це загалом лише заради того, щоб органи досудового розслідування повноцінно виконували завдання кримінального судочинства.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>. – Назва з екрана.
2. Про прокуратуру [Електронний ресурс]: Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1697-VII. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>. – Назва з екрана.
3. Геселев О. Процесуальний статус та повноваження прокурора за КПК України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ap.gp.gov.ua/userfiles/file/Academia2016/sb_conf/konf2.pdf. – Назва з екрана.

Мазенко Наталя Андріївна, курсант
Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ
Науковий керівник: кандидат юридичних наук,
викладач кафедри кримінального процесу
Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ *Гаркуша А. Г.*

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ОБВИНУВАЛЬНОГО АКТА

У практиці застосування норм Кримінального процесуального кодексу України нерідко трапляються випадки, коли складений обвинувальний акт та реєстр матеріалів досудового розслідування повністю відповідали б вимогам КПК України. Як правило, в незалежності від того обвинувальний акт та реєстр матеріалів досудового розслідування склалися прокурором чи слідчим, у вказаних процесуальних документах допускаються типові помилки. Питання форми та змісту обвинувального акту регулюється ст. 109, 110, 291 КПК України [1, с. 147].

Найбільшою помилкою, всупереч п. 5 ч. 2 ст. 291 КПК України, в обвинувальному акті не повністю викладають фактичні обставини кримінального правопорушення, а також досить часто відсутній такий важливий елемент, як формулювання обвинувачення, а замість цього – обвинувальний акт дублює повідомлення про підозру, що в свою чергу є неприпустимим [1, с. 147].

Обвинувальний акт має містити виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, які прокурор вважає встановленими, правову кваліфікацію кримінального правопорушення з посиланням на положення закону і статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність та формулювання обвинувачення (п. 5 ч. 2 ст. 291 КПК України). Формулювання обвинувачення повинно складатися з обставин, які свідчать про наявність вчиненої події (час, місце, спосіб) вчинення кримінального правопорушення, форму вини, мотив і мету його вчинення, обставини, які впливають на ступінь тяжкості кримінального правопорушення. Правова кваліфікація дій особи в обвинувальному акті повинна містити не тільки посилання на окрему статтю і частину цієї

статті ККУ, а й точне формулювання у тому числі і об'єктивної сторони та кваліфікуючих ознак конкретного кримінального правопорушення [3, с.79]. Так як, досить не рідко, навіть у вироках суду, суди пишуть, наприклад, «...вчинив злочин передбачений ч. 1 ст. 191 КК України, а саме привласнив чи розтратив чуже майно, яке було йому ввірене чи перебувало в його віданні», автоматично виникає питання, так що підсудна особа конкретно зробила чи не зробила? А все це є наслідком або неконкретного формулювання обвинувачення або, як правило, відсутністю формулювання обвинувачення взагалі.

Уривок з обвинувального акту: «Формулювання обвинувачення: гр. А. обвинувачується в тому, що діючи умисно, вчинив контрабанду боєприпасів до нарізної зброї, тобто їх переміщення через митий кордон України, з приховуванням від митного контролю. Таким чином, гр. А. підозрюється...».

Згідно вищевказаного можемо зробити висновок про відсутність формулювання обвинувачення і в розумінні практики ЄСПЛ і в розумінні КПК України, не зважаючи на те, що слідчий його так назвав і навіть підкреслив і виділив «жирним» шрифтом, спочатку слідчий зазначає, що гр. А.: «...обвинувачується...», а в кінці: «...підозрюється...». З наведеного, в тому числі випливає, що обвинувачення має бути викладено чітко і конкретно. В ньому має бути виписана як об'єктивна так і суб'єктивна сторона злочину. В зазначеному прикладі, слідчим у обвинувальному акті викладені лише зміст підозри, а також частина тих фактичних обставин кримінального правопорушення, у вчиненні якого гр. А. підозрювався і правова кваліфікація кримінального правопорушення, в якому гр. А. підозрювався, а не обвинувачується. За таких обставин, за вказаним обвинувальним актом, гр. А. має статус не обвинуваченого, а підозрюваного, так як відповідно до положень ст. 277 КПК України вказане містить зміст повідомлення про підозру, а не обвинувального акту [2, с. 153].

Відсутність в обвинувальному акті формулювання обвинувачення та правової кваліфікації дій особи унеможливорює якісно і в повній мірі здійснювати захист від пред'явленого обвинувачення, що, безперечно, порушує право

особи на захист, а як наслідок слугує беззаперечною підставою для скасування вироку суду.

Європейський Суд з прав людини також має цікаві нормативно закріплені положення, відповідно до п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав та основоположних свобод, кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення. У судових рішеннях Європейського Суду з прав людини, які стосуються формулювання обвинувачення зазначено:

– в рішенні від 26.06.2008 року у справі «Ващенко проти України»: «“обвинувачення” для цілей пункту 1 статті 6 може бути визначене як офіційне доведення до відома особи компетентним органом твердження про вчинення цією особою правопорушення, яке нормою загального характеру визнається осудним і за яке встановлюється відповідальність карного та попереджувального характеру (п. 51)»;

– в рішенні від 25.07.2000 року, у справі «Маттоція проти Італії»: «обвинувачений у вчиненні злочину має бути негайно і детально проінформований про причину обвинувачення, тобто про ті факти матеріальної дійсності, які нібито мали місце і є підставою для висунення обвинувачення; а також про характер обвинувачення, тобто юридичну кваліфікацію згаданих фактів. Хоча ступінь “детальності” інформування обвинуваченого залежить від обставин конкретної справи, однак у будь-якому випадку відомості, надані обвинуваченому, повинні бути достатніми для повного розуміння останнім суті висунутого проти нього обвинувачення, що є необхідним для підготовки адекватного захисту. У цьому відношенні обсяг та доречність наданої обвинуваченому інформації слід оцінювати крізь призму положення, закріпленого у п. “b” ч. 3 ст. 6 Конвенції. Аналогічно слід оцінювати інформацію про зміни, які мали місце в обвинуваченні, включаючи зміни причини обвинувачення» [5, с. 876–911].

Більш того, питання формулювання обвинувачення не є новелою в розумінні кримінального процесуального законодавства України, зазначене питання неодноразово

підіймалося і за КПК 1960 року. Повертаючись до аналізу положень норм діючого КПК України, необхідно вказати і на п. 13 ч. 1 ст. 3 КПК України, відповідно до якого, обвинувачення – твердження про вчинення певною особою діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, висунуте в порядку, встановленому цим Кодексом. Відповідно до ч. 4 ст. 110 КПК України, обвинувальний акт є процесуальним рішенням, яким прокурор висуває обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення і яким завершується досудове розслідування. Разом з цим, ч. 1 ст. 337 КПК України передбачено, що судовий розгляд проводиться лише стосовно особи, якій висунуте обвинувачення, і лише в межах висунутого обвинувачення відповідно до обвинувального акта, крім випадків, передбачених цією статтею [1, с. 168].

Таким чином, розгляд справи без формулювання обвинувачення є неможливим, а винесене рішення буде вважатись незаконним, адже відповідно до ч. 3 ст. 374 КПК України у разі визнання особи виправданою або винуватою, в мотивувальній частині вироку зазначається формулювання обвинувачення визнаного судом доведеним, із зазначенням місця, часу, способу вчинення та наслідків кримінального правопорушення, форми вини і мотивів кримінального правопорушення, статті закону України про кримінальну відповідальність, що передбачає відповідальність за кримінальне правопорушення, винним у вчиненні якого визнається обвинувачений – правова норма кваліфікації має відповідати формулюванню обвинувачення.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>. – Назва з екрана.
2. Марочкін О. І. Особливості мотивування слідчим обвинувального акта / О. І. Марочкін // Питання боротьби зі злочинністю. – 2016. – С. 154–159.
3. Боржецька Н. Л. Підстави та умови складання обвинувального акта / Н. Л. Боржецька // Юридична Україна. – 2014. – № 8. – С. 77–83.

4. Майгур М. О. Обвинувальний акт: теоретичні та практичні питання / М. О. Майгур // Вісник Академії адвокатури України. – 2016. – Харків. – С. 113–119.

5. Конвенція про захист прав та основоположних свобод. Практика застосування – вирoki, постанови, ухвали. – С. 876–911.

Матчук Світлана Василівна, кандидат юридичних наук, викладач кафедри адміністративного права і процесу Національної академії внутрішніх справ

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРЕДМЕТА ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Юридична відповідальність за екологічні правопорушення є важливим засобом забезпечення законності в екологічній сфері. Вона виступає різновидом юридичної відповідальності в цілому, а тому їй властиві всі ознаки останньої.

Водночас стосовно екологічної сфери юридична відповідальність має і свою специфіку, обумовлену особливостями екологічного правопорушення як обов'язкової підстави для застосування санкцій до порушників екологічного законодавства. Такі особливості впливають зі специфіки екологічної сфери. Це стало приводом для виділення деякими правознавцями еколого-правової відповідальності як самостійного виду поряд з адміністративною, кримінальною, цивільно-правовою та дисциплінарною відповідальністю. Але для цього немає достатніх підстав, бо фактично немає правових санкцій, які не охоплювалися б адміністративною, кримінальною, цивільно-правовою та дисциплінарною відповідальністю. Та й віднесення тих або інших правопорушень до групи екологічних зовсім не означає, що за їх вчинення мають застосовуватись якісь особливі еколого-правові санкції.

В екологічній сфері домінуючими є заходи адміністративної, кримінальної, цивільно-правової і дисциплінарної відповідальності як інтегрованого методу галузі екологічного законодавства. Дія комплексного інституту юридичної відповідальності у цій сфері має екологічний відтінок, але в цілому вона підпорядкована загальним закономірностям дії зазначених видів юридичної відповідальності і в інших сферах суспільних відносин.

У зв'язку з цим, слід погодитись із твердженнями тих науковців, які зазначають: «не слід ігнорувати вживання терміна «еколого-правова (екологічна) відповідальність», але не у значенні такої відповідальності як окремого виду, а як комплексного правового інституту застосовуваної в екологічній сфері адміністративної, кримінальної, цивільно-правової та дисциплінарної відповідальності [1, с. 26].

Отже, юридична відповідальність за екологічні правопорушення – це сукупність правових засобів, встановлених законодавством (адміністративним, кримінальним, цивільним, трудовим, фінансовим та іншим), які застосовуються у випадках порушення вимог щодо охорони довкілля та екологічної безпеки населення, умов та режиму використання природних ресурсів, завдання шкоди навколишньому природному середовищу [2, с. 131].

Екологічний відтінок юридичної відповідальності виявляється в екологічному правопорушенні. Під ним розуміється протиправне діяння (дія або бездіяльність), що порушує встановлений екологічний правопорядок і за вчинення якого законом передбачена юридична відповідальність.

Екологічні правопорушення мають різну природу, різний ступінь суспільної шкідливості (небезпеки). Крім того, інститут юридичної відповідальності за екологічні правопорушення має комплексний характер. Попри відмінності між ними, екологічні правопорушення мають цілу низку спільних юридичних ознак, через які можна розкрити зміст екологічного правопорушення як підстави для застосування екологічних санкцій.

Ця сукупність ознак формує склад екологічного правопорушення. До них належать об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона. У самому загальному вигляді під об'єктом (предметом) екологічного правопорушення розуміється комплекс суспільних правовідносин екологічного характеру, які становлять екологічний правопорядок в країні. У складі цього комплексу виділяється загальний і спеціальні об'єкти екологічних правопорушень. Загальний об'єкт стосується правовідносин, пов'язаних з охороною навколишнього природного середовища загалом.

Категорію спеціальних об'єктів екологічних правопорушень становлять групи однорідних суспільних відносин охорони і раціонального використання землі, надр, вод, лісів та іншої рослинності, природних територій та об'єктів

особливої охорони тощо. Переважна більшість встановлених законодавством санкцій стосується саме цих об'єктів екологічних правопорушень.

Характеристика об'єкта екологічного правопорушення була б неповною без виявлення його предмета – однієї з найважливіших ознак об'єктивної сторони екологічного правопорушення. Предметом екологічного правопорушення є природне середовище в цілому і його окремі компоненти. Детально предмет екологічних правопорушень визначається в ст. 5 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», в якій встановлено, що державній охороні і регулюванню використання на території України підлягають: навколишнє природне середовище як сукупність природних і природно-соціальних умов та процесів, природні ресурси, як залучені в господарський обіг, так і не використовувані в народному господарстві в даний період (земля, надра, води, атмосферне повітря, ліс та інша рослинність, тваринний світ), ландшафти та інші природні комплекси [3]. Особливий державній охороні підлягають території та об'єкти природно-заповідного фонду України й інші території та об'єкти, визначені відповідно до законодавства України. Державній охороні від негативного впливу несприятливої екологічної обстановки підлягають також здоров'я і життя людей.

Отже, предметом екологічних правопорушень слід вважати різні компоненти природного середовища, невідокремлені завдяки людській праці від природних умов існування, або такі, що хоч і акумулюють у собі певну кількість людської праці, але залишаються в природному середовищі чи внесені в неї для виконання своїх біологічних та інших природних функцій.

Список використаних джерел

1. Шемшученко Ю. С. Административная ответственность в области охраны окружающей среды / Ю. С. Шемшученко. – Киев : Юрид. думка, 2010. – 48 с.
2. Дорогунцов С. І. Екосередовище і сучасність / С. І. Дорогунцов, М. А. Хвесик, Л. М. Горбач // Природне середовище у сучасному вимірі. – Т. 1. – Київ : Кондор, 2006. – С. 176.
3. Про охорону навколишнього природного середовища [Електронний ресурс] : Закон України від 25 черв. 1991 р. № 1264-ХІІ. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>. – Назва з екрана.

Михайлюк Артем Миколайович,
аспірант Національної академії
Служби безпеки України

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ТА ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

На сучасних етапах розвитку, функціонування та діяльності органів кримінальної юстиції, постають завдання з успішної реалізації та забезпечення функцій кримінальної юстиції з формування ефективної моделі досудового розслідування з забезпеченням гарантування прав людини та громадянина у відповідності до прийнятих міжнародних правових стандартів.

У систему органів кримінальної юстиції України входять підрозділи уповноважені на проведення оперативно – розшукової діяльності. Завданнями такої діяльності у відповідності до ст. 2 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» є пошук і фіксації фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України [2]. У своєму основному призначенні така діяльність спрямована на успішне вирішення завдань кримінального провадження: захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура (ст. 2 КПК України) [1].

З прийняттям Кримінального процесуального кодексу у 2012 році відбулося часткове об'єднання оперативно-розшукової та кримінально-процесуальної діяльності, а саме включення до структури досудового розслідування оперативно-розшукової складової (негласних слідчих розшукових дій, Глава 21 КПК України). У відповідності до ст. 8 Закону України

«Про оперативно-розшукову діяльність», норми права, що визначають права оперативних підрозділів, носять відсильний характер до норм КПК України. У відповідності до їхнього змісту оперативно-розшукові заходи здійснюються в порядку передбаченому КПК для проведення аналогічних за замістом негласних слідчих (розшукових) дій, але з урахуванням особливостей ведення оперативно-розшукової діяльності, зокрема відносно уповноважених суб'єктів, цілеспрямованих задач кримінального провадження, перспективного застосування отриманих результатів [3, с. 95]. Оперативно-розшукова діяльність набуває допоміжного характеру по відношенню до досудового розслідування. Разом з тим, слід констатувати, що переважна більшість кримінальних правопорушень не можливо об'єктивно розкрити способами кримінального процесу без використання в якості допоміжної інформації, отриманої оперативно-розшуковим шляхом. Тому важливе значення має вдосконалення правових норм, що вказують на зв'язок оперативно-розшукової діяльності та кримінального процесу [4].

Відповідно до ст. 6 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» зазначається, що підставами для проведення оперативно-розшукової діяльності є наявність достатньої інформації, одержаної в установленому законом порядку, що потребує перевірки за допомогою оперативно-розшукових заходів і засобів про злочини, що готуються, а також осіб, які готують вчинення злочинів. Можливо дійти висновку, що предметом діяльності оперативно-розшукових підрозділів є діяння, що можуть бути кваліфіковані, як злочини. Предмет відання діяння з ознаками складу злочину є спільним як для кримінально-процесуальної, так й для оперативно-розшукової діяльності.

Намагаючись хоча б частково уникнути дублювання в оперативно-розшуковій кримінально-процесуальній діяльності, законодавець у ч. 4 ст. 7 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» вимагає у випадку виявлення ознак злочину оперативними підрозділами негайно направляти матеріали до відповідного органу досудового розслідування. Винятком з цього загального правила є ситуації, коли виникає потреба закінчити проведення оперативно-розшукових заходів

із тим, що виключити негативний вплив на даліше кримінальне провадження. Незважаючи на це, законодавець зобов'язує оперативно-розшуковий підрозділ повідомляти орган досудового розслідування та прокурора про факт виявлення діяння з ознаками злочинів. Дана корекція законодавства в принципі започаткувала об'єднання цих двох видів діяльності, але кардинально не вирішила дану проблему [5, с. 229].

У відповідності до ч. 1 ст. 10 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» матеріали оперативно-розшукової діяльності використовуються як приводи та підстави для початку досудового розслідування, що також вказує на зв'язок між оперативно-розшуковою та кримінально-процесуальною діяльністю.

Слушною думка є В. І. Жажицького «у ході оперативно-розшукової діяльності потрібно забезпечити необхідні передумови для швидкого та повного розкриття злочинів способами кримінального процесу» [6, с. 58].

Залишається невизначеним питання про право слідчого самостійно ознайомлюватись з матеріалами оперативно-розшукових справ для прийняття рішення у порядку ст. 214 КПК України, що призводить до відсутності єдиної практики та позиції з можливістю такого ознайомлення і долучення до матеріалів кримінального провадження.

Таким чином, вітчизняний досвід правоохоронної діяльності дає підстави стверджувати про необхідність реформування у сфері оперативно-розшукової та кримінально-процесуальної діяльності для досягнення ефективності досудового слідства, протидії кримінально-карним діянням у поєднанні з надійними механізмами захисту прав людини та громадянина, шляхом подолання історичних концептуальних деформацій.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>. – Назва з екрана.

2. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лют. 1992 р. № 4652-VI // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 22. – Ст. 303.

3. Скулыш Е. Д. Трансформация оперативно-розыскного законодательства Украины в контексте реформирования системы

уголовной юстиции / Е. Д. Скулыш, В. А. Глушков // Государство и право. – 2013. – № 8. – С. 93–98.

4. Шейфер С. А. Доказательственные аспекты : Закона об оперативно-розыскной деятельности / С. А. Шейфер // Государство и право. – 1994. – № 1. – С. 94–97.

5. Шумило М. Є. Поліційна і кримінально-процесуальна діяльність: на стику минулого та сучасного / М. Є. Шумило // Вісник академії адвокатури України. – 2015. – Т. 12. – № 2. – С. 223–234.

6. Зажицкий В. И. Связь оперативно-розыскной деятельности и уголовного процесса / В. И. Зажицкий // Государство и право. – 1995. – № 6. – С. 57–67

Нікітін Анатолій Анатолійович,
аспірант докторантури та
аспірантури Національної академії
внутрішніх справ

ЗАСОБИ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ ЯК ФАКУЛЬТАТИВНА ОЗНАКА ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ ПОРУШЕННЯ ПОРЯДКУ В'ЇЗДУ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНУ ТЕРИТОРІЮ УКРАЇНИ ТА ВИЇЗДУ З НЕЇ

У кримінально-правовій доктрині не існує вичерпного або хоча б загальноприйнятого переліку засобів вчинення злочину. Якщо його визначати щодо злочину, передбаченого ст. 332¹ Кримінального кодексу (КК) України, при цьому фактично місцем вчинення злочину являються контрольні пункти, то необхідно визначити, які предмети, документи чи пристосування полегшують вчинення цього злочину і можуть виступати як засоби вчинення злочину.

Іноземці та особи без громадянства в'їзд на тимчасово окуповану територію України та виїзд з неї здійснюють через контрольні пункти – за паспортним документом та спеціальним дозволом, виданим територіальним органом Державної міграційної служби (ДМС) або територіальним підрозділом ДМС у Новотроїцькому чи Генічеському районі Херсонської області. Тому за умови підроблення цих документів (паспорта та спеціального дозволу) вони фактично можуть виступати засобами вчинення злочину, передбаченого ст. 332¹ КК України, якщо це діяння вчинене іноземцем або особою без громадянства.

Відповідно до Порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї, громадяни України мають право здійснювати такий в'їзд (виїзд) через контрольні пункти за умови пред'явлення будь-якого документа, визначеного ст. 5 Закону України «Про громадянство України» або ст. 2 Закону України «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України» [1]. Такими документами (вони також підтверджують громадянство України) є: паспорт громадянина України; паспорт громадянина України для виїзду за кордон; тимчасове посвідчення громадянина України; дипломатичний паспорт України; службовий паспорт України; посвідчення особи моряка; посвідчення члена екіпажу; посвідчення особи на повернення в Україну (дає право на в'їзд в Україну) [2; 3]. У разі підроблення цих документів вони фактично будуть виступати для громадянина України як засіб вчинення злочину, передбаченого ст. 332¹ КК України.

Паспортні та підтверджуючі документи громадян, які здійснюють в'їзд на тимчасово окуповану територію України або виїзд з неї, перевіряються уповноваженими службовими особами підрозділу охорони державного кордону з метою встановлення їх дійсності та належності громадянину, який їх пред'являє. Підроблені, недійсні паспортні документи або такі, що належать іншим особам, або використовуються для вчинення злочину, передбаченого ст. 332¹ КК України, тимчасово затримуються або вилучаються уповноваженою службовою особою підрозділу охорони державного кордону. Після прийняття рішення уповноваженою службовою особою підрозділу охорони державного кордону про відмову громадянину у в'їзді на тимчасово окуповану територію України або виїзді з неї тимчасово затримані чи вилучені паспортні документи надсилаються відповідному правоохоронному органу або органу, який їх видав [1; 4].

В'їзд на тимчасово окуповану територію України або виїзд з неї особи, яка не досягла 16-річного віку, здійснюється через контрольні пункти за умови пред'явлення паспорта громадянина України, або паспорта громадянина України для виїзду за кордон, або проїзного документа дитини у супроводі одного з батьків (усиновлювачів), опікунів, піклувальників або інших законних представників чи в супроводі інших осіб, уповноважених одним із батьків (усиновлювачів), опікунів,

піклувальників або інших законних представників. Крім того такий в'їзд (виїзд) здійснюється: 1) за нотаріально посвідченою згодою другого з батьків із зазначенням у ній держави прямування та відповідного часового проміжку перебування у цій державі, якщо другий з батьків відсутній у пункті пропуску; 2) без нотаріально посвідченої згоди другого з батьків: а) якщо другий з батьків є іноземцем або особою без громадянства, що підтверджується записом про батька у свідоцтві про народження дитини, та який (яка) відсутній у пункті пропуску; б) якщо у паспорті громадянина України для виїзду за кордон, з яким перетинає державний кордон громадянин, який не досяг шістнадцятирічного віку, або проїзному документі дитини є запис про вибуття на постійне місце проживання за межі України чи відмітка про взяття на постійний консульський облік у дипломатичному представництві або консульській установі України за кордоном; в) у разі пред'явлення документів або їх нотаріально засвідчених копій: свідоцтва про смерть другого з батьків; рішення суду про позбавлення батьківських прав другого з батьків; рішення суду про визнання другого з батьків безвісно відсутнім; рішення суду про надання дозволу на виїзд з України громадянину, який не досяг 16-річного віку, без згоди та супроводу другого з батьків; довідки про народження дитини, виданої відділом реєстрації актів цивільного стану, із зазначенням підстав внесення відомостей про батька (під час виїзду дитини за кордон у супроводі одиної матері).

Причому виїзд на тимчасово окуповану територію України громадян, які не досягли 16-річного віку, здійснюється за нотаріально посвідченою згодою обох батьків із зазначенням відповідного часового проміжку перебування на тимчасово окупованій території. У випадку, якщо це діти-сироти або діти позбавлені батьківського піклування, які не досягли 16-річного віку, зокрема такі, що проживають (перебувають) у районах проведення антитерористичної операції, такий виїзд попередньо повинен бути погоджений із службою у справах дітей відповідної місцевої держадміністрації або міської (за винятком міст районного значення) ради у порядку, визначеному Мінсоцполітики [4].

У цьому випадку для того, щоб визнати перелічені вище документи, які можна підробити для здійснення в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї,

засобами вчинення злочину, необхідна наявність усіх інших ознак складу злочину, і у разі, якщо діяння буде кваліфікуватися за ч. 1 ст. 332¹ КК України, то обов'язково метою вчинення злочину визначити заподіяння шкоди інтересам держави.

Підrobка чи викрадення документів, які надають право на в'їзд на тимчасово окуповану територію України та виїзд із неї, а також передання таких документів іншим особам для здійснення ними перетинання адміністративного кордону вільної економічної зони «Крим», *кваліфікуються за сукупністю* злочинів, передбачених відповідними частинами ст. 332¹ та ст. 358 або ст. 357 КК України.

Отже, засобами вчинення злочину, передбаченого ст. 332¹ КК України є: 1) для іноземців та осіб без громадянства – підроблений паспортний документ та спеціальний дозвіл, виданий територіальним органом ДМС або територіальним підрозділом ДМС у Новотроїцькому чи Генічеському районі Херсонської області; 2) для громадянина України – підроблений паспорт громадянина України; паспорт громадянина України для виїзду за кордон; тимчасове посвідчення громадянина України; дипломатичний паспорт; службовий паспорт; посвідчення особи моряка; посвідчення члена екіпажу; посвідчення особи на повернення в Україну (дає право на в'їзд в Україну).

Список використаних джерел

1. Порядок в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 4 черв. 2015 р. № 367. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/367-2015-%D0%BF>. – Назва з екрана.

2. Про громадянство України [Електронний ресурс] : Закон України від 18 січ. 2001 р. № 2235-III. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2235-14>. – Назва з екрана.

3. Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України [Електронний ресурс] : Закон України від 21 січ. 1994 р. № 3857-XII. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3857-12>. – Назва з екрана.

4. Правила перетинання державного кордону громадянами України [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 27 січ. 1995 р. № 57. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/57-95-%D0%BF>. – Назва з екрана.

Поліщук Анастасія Сергіївна, здобувач ступеня вищої освіти магістр Національної академії внутрішніх справ

Науковий керівник: кандидат юридичних наук, професор, професор кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ *Письменний Д. П.*

СТРОКИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ

Кримінальний процесуальний кодекс України визначає, що одним з основних завдань кримінального процесу є забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування. У зв'язку з прийняттям змін та доповнень до КПК України, надзвичайно актуальним постає питання щодо строків досудового розслідування.

Проблематику строків досудового розслідування у своїх роботах висвітлювали такі вчені як Ю. П. Аленін, Н. Л. Боржецька, Ю. М. Грошевий, С. О. Заїка, Н. В. Неледва, С. Б. Фомін, Д. В. Шилова та інші.

Відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 219 Кримінального процесуального кодексу України досудове розслідування повинно бути закінчено протягом двох місяців з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину. Цей строк може бути продовжений у порядку, передбаченому параграфом 4 гл. 24 цього Кодексу. При цьому загальний строк досудового розслідування не може перевищувати:

1) двох місяців із дня повідомлення особі про підозру в учиненні кримінального проступку;

2) шести місяців із дня повідомлення особі про підозру в учиненні злочину невеликої або середньої тяжкості;

3) дванадцяти місяців із дня повідомлення особі про підозру в учиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину [1].

Законопроектом № 6232 від 23 березня 2017 року Верховною Радою України було внесено ряд змін до КПК України, які стосуються строків досудового розслідування.

Пропонується обчислювати строки досудового розслідування не з моменту оголошення особі підозри, а з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань до дня звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності або до дня ухвалення рішення про закриття кримінального провадження.

Також змінено терміни його здійснення, а саме

- 1) два місяця – у кримінальному провадженні щодо кримінального проступку;
- 2) три місяця – у кримінальному провадженні щодо злочину невеликої або середньої тяжкості;
- 3) шість місяців – у кримінальному провадженні щодо тяжкого або особливо тяжкого злочину.

Досудове розслідування повинно бути закінчено:

- 1) протягом одного місяця з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку;
- 2) протягом двох місяців з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину» [2].

Зазначені зміни відразу стали предметом дискусій серед науковців, юристів, правозастосовувачів. Посадові особи найвищих ланок закликали президента не підписувати прийняті зміни, адже вони можуть негативно вплинути на хід розслідування кримінальних правопорушень. Наголошується на тому, що зазначені строки призведуть до того що розпочнуться відмови в початку розслідування неочевидних правопорушень, адже час його здійснення не дозволить в повному обсязі провести слідчі дії, зібрати доказову базу, а також здійснити перевірку отриманої інформації. Також зазначається, що зменшення строків сприятиме все більшому закриттю кримінальних проваджень. Представники НАБУ наголошують, що розкриття і розслідування складних корупційних схем у такі стислі терміни є неможливим. Адже детективам для здійснення окремих слідчих (розшукових) дій необхідно від 7 до 10 місяців [3].

На нашу думку, також варто звернути увагу на міжнародну практику щодо вирішення цього питання.

Відповідно до практики Європейського суду з прав людини перебіг строків у кримінальному провадженні починається з часу, коли особі повідомлено про підозру, або з моменту затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення. Вказані положення відображено і в постанові Пленуму Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про деякі питання дотримання розумних строків розгляду судами цивільних, кримінальних справ і справ про адміністративні правопорушення» [4].

Вважаємо, що стадія досудового розслідування є достатньо складним етапом кримінального процесу. Саме тому, на нашу думку, зменшення строків розслідування тільки негативно вплине на якість проведення слідчих (розшукових) дій та отриманих доказів.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>. – Назва з екрана.

2. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів [Електронний ресурс] : проект Закону України від 23 берез. 2017 р. № 6232. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61415. – Назва з екрана.

3. НАБУ закликає Президента України ветоувати зміни до КПК, які паралізують роботу органів досудового розслідування [Електронний ресурс] : Інтернет-публікація від 4 жовт. 2017 р. – Режим доступу: <https://nabu.gov.ua/novyny/nabu-zaklykaye-prezydenta-ukrayiny-vetuvaty-zminy-do-kpk-yaki-paralizuyut-robotu-organiv>. – Назва з екрана.

4. Про деякі питання дотримання розумних строків розгляду судами цивільних, кримінальних справ і справ про адміністративні правопорушення [Електронний ресурс] : постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ від 17 жовт. 2014 р. № 11. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0011740-14>. – Назва з екрана.

Романюк Анастасія Михайлівна, курсант
навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник: кандидат юридичних наук,
доцент, професор кафедри криміналістичного
забезпечення та судових експертиз навчально-
наукового інституту № 2 Національної
академії внутрішніх справ **Удовенко Ж. В.**

ДОМАШНІЙ АРЕШТ ЯК ЗАПОБІЖНИЙ ЗАХІД В УКРАЇНІ

Щодня з різних джерел у законодавчій сфері ми дізнаємось про правові оновлення, які законодавець для нас підготував. Однією з новел кримінального процесу в Україні був такий вид запобіжного заходу, як домашній арешт.

Цікаво, що таке нововведення було сприйняте позитивно абсолютною більшістю експертів, навіть найбільш критично налаштованих. Метою впровадження цього запобіжного заходу є заповнення проміжною ланкою великої прогалини між заходами, які не пов'язані з обмеженням свободи та триманням під вартою. Питання домашнього арешту є найменш вивченим і найбільш спірним у системі заходів процесуального примусу України.

У провадженні місцевих загальних судів знаходилося 4,9 тис. клопотань про обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту; 4,8 тис. розглянуто, з них 4,4 тис. або 90,7 % задоволено, відмовлено у задоволенні 277 або 5,8 % клопотань, за результатами розгляду 151 або 3,1% клопотань продовжено строк домашнього арешту [1].

Ці статистичні дані свідчать, що доволі розповсюдженим у судовій практиці є застосування саме цього запобіжного заходу. Водночас мають місце порушення слідчими суддями норм КПК, що стає підставою для скасування судових рішень, зокрема, недоведеність обґрунтованої підозри у вчиненні підозрюваним кримінального правопорушення та наявності ризиків, передбачених у ст. 177 КПК; в ухвалях слідчих суддів не завжди зазначається адреса житла, яке забороняється залишати підозрюваному та період, у який підозрюваному забороняється його залишати.

Причому правильною є практика слідчих суддів, які застосовують цей запобіжний захід у згаданих випадках, з'ясувавши думку власника житла (якщо він відомий) та оцінивши всі обставини в сукупності, у тому числі міцність соціальних зв'язків підозрюваного, обвинуваченого в місці його постійного проживання; наявність у нього родини і утриманців тощо.

Домашній арешт – вид запобіжного заходу, яким обмежує право підозрюваної або обвинуваченої особи за власним бажанням залишати житло цілодобово або у певний період доби. За ст. 181 КПК України, домашній арешт може бути застосовано до особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину, за вчинення якого законом передбачено покарання у виді позбавлення волі.

Головна мета такого арешту – позбавлення особи волі у вигляді ізоляції, тільки не у в'язницях чи слідчих ізоляторах, а можливість перебування вдома (наприклад, у власній квартирі або будинку, орендованій квартирі), чим і відрізняється від тюремного ув'язнення.

Доречи, не обов'язково, щоб житло належало на праві власності саме підозрюваному. Це може бути будь-яке приміщення пристосоване для проживання, яке знаходиться в постійному чи тимчасовому володінні підозрюваного. Вважаємо, що таке законодавче тлумачення житла не можна беззастережно застосовувати під час обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту. Адже, згідно із вказаним вище визначенням, житлом є будь-яке приміщення. А під час визначення місця, яке підозрюваному, обвинуваченому забороняється покидати під час застосування домашнього арешту, приміщення має бути не будь-яким, а лише жилим. Так як не доцільно обирати домашній арешт із заборорою залишати службові приміщення чи офіси, навіть якщо вони і пристосовані для проживання. Навряд чи доцільно застосовувати домашній арешт із заборорою залишати, скажімо, купе поїзда чи туристичну палатку.

В цьому запобіжному заході існують обов'язки особи, яка знаходиться від домашній арештом. Існують і додаткові обов'язки, які виникають при певних обставинах, наприклад: пройти курс лікування від наркотичної або алкогольної залежності; докласти зусиль до пошуку роботи або до навчання тощо.

У законодавстві зазначені наслідки невиконання умов запобіжного заходу, а саме:

– менш суворим наслідком у разі порушення вимог домашнього арешту є покладення додаткових обов'язків на особу (наприклад, якщо ці обов'язки не були покладені раніше – застосування «електронного браслету», заборона відвідувати певні місця, зобов'язання здати на зберігання закордонний паспорт та навіть пройти курс лікування від алкогольної залежності тощо);

– і як суворий наслідок є зміна запобіжного заходу на більш суворий (найчастіше – тримання під вартою).

Водночас за невиконання підозрюваним, обвинуваченим зобов'язань, передбачених таких запобіжних заходів, як особисте зобов'язання та особиста порука, на цих осіб накладається грошове стягнення. Аналогічної норми щодо домашнього арешту немає. Ми вважаємо, що необхідно передбачити грошову відповідальність особи, до якої застосовано запобіжний захід у вигляді домашнього арешту, за невиконання нею своїх обов'язків, оскільки наявність такої відповідальності буде додатковим фактором, що стимулюватиме підозрюваного, обвинуваченого дотримуватися покладених на нього обов'язків.

Проте очевидним є і той факт, що при застосуванні цього заходу деякі особи змогли ухилитися від органів досудового розслідування та суду, що було зумовлене недосконалістю роботи електронних засобів контролю.

Таким чином, можна сказати, що домашній арешт як запобіжний захід в кримінальному провадженні в Україні з одного боку є прогресивним для українського законодавства, а з іншого – потребує удосконалення.

Список використаних джерел

1. Узагальнення судової практики щодо розгляду слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/n0001740-14/page3>. – Назва з екрана.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>. – Назва з екрана.

Рябцев Ілля Володимирович,
здобувач ступеня вищої освіти
магістр Національної академії
внутрішніх справ

Науковий керівник: кандидат
юридичних наук, доцент, професор
кафедри досудового розслідування
Національної академії внутрішніх
справ **Зарубей В. В.**

НЕДОПУСТИМІСТЬ ДОКАЗІВ У ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Недопустимими є докази, отримані внаслідок істотного порушення прав та свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також будь-які інші докази здобуті завдяки інформації, отриманій внаслідок істотного порушення прав та свобод людини.

У Кримінальному-процесуальному кодексі 1960 року не існувало прямого застереження, коли доказ за будь-яких обставин повинен визнаватися недопустимим. Натомість у КПК редакції 2012 року воно є. Розглянемо критерії, які застосовує Європейський суд з прав людини для визнання доказу допустимим або недопустимим, та реалізацію такого порядку в законодавстві України.

Питання допустимості доказів досить тісно пов'язане як з правом на справедливий судовий розгляд, так і з презумпцією невинуватості. Загальне правило полягає в тому, що докази, отримані неналежним або незаконним чином, не можуть братися до уваги під час розгляду справи в суді. При цьому потрібно виходити з того, що оцінка конкретного доказу з погляду допустимості чи недопустимості вирішується в кожному випадку окремо.

Так, ч. 2 ст. 87 КПК України визначає, що суд зобов'язаний визнати істотними порушеннями прав людини і основоположних свобод, зокрема, такі діяння:

1) здійснення процесуальних дій, які потребують попереднього дозволу суду, без такого дозволу або з порушенням його суттєвих умов;

2) отримання доказів внаслідок катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність особи, поводження або погрози застосування такого поводження;

3) порушення права особи на захист;

4) отримання показань чи пояснень від особи, яка не була повідомлена про своє право відмовитися від давання показань та не відповідати на запитання, або їх отримання з порушенням цього права;

5) порушення права на перехресний допит [1].

Найяскравішим випадком недотримання цієї вимоги є порушення права на повагу до приватного і сімейного життя, передбаченого ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Так, ч. 2 ст. 8 передбачає, що органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб [2].

Так, у п. 43 рішення у справі «Клас та інші проти Німеччини» ЄСПЛ зазначив, що втручання не порушуватиме ст. 8 конвенції, якщо воно було здійснено «згідно із законом». Будь-який захід стеження має чітко відповідати вимогам і процедурним нормам, викладеним у законі.

Аби не суперечити ст. 8 Конвенції, втручання повинно відбуватися «згідно із законом», мати легітимну мету та бути необхідним у демократичному суспільстві для досягнення цієї мети. Вираз «передбачено законом» визначає, що втручання ґрунтувалося на внутрішньому праві.

При цьому в справі «Кривіцька та Кривіцький проти України» (п. 43 рішення) ЄСПЛ наголосив, що вислів «згідно із законом» не тільки передбачає дотримання національного права, а й стосується якості цього права, вимагаючи, щоб воно не суперечило принципу верховенства права.

Так, у п. 49 рішення у справі «Волохи проти України» зазначено: верховенство права ґрунтується на тому, що втручання органів виконавчої влади в права осіб має підлягати ефективному контролю, який зазвичай здійснюється

судовим органом як останньою інстанцією, оскільки судовий контроль дає найбільші гарантії незалежності, безсторонності та здійснення належного провадження.

Таким чином, «згідно із законом» вимагає, щоб:

- відповідний захід мав певну підставу в національному законодавстві;

- була забезпечена якість відповідного законодавства;

- воно було доступне відповідній особі, яка, крім іншого, повинна бути здатна передбачити його наслідки для себе;

- це законодавство відповідало принципу верховенства права.

Аналізуючи практику ЄСПЛ, можна виділити основні стандарти, за якими суд повинен ураховувати три основні критерії:

- інтенсивність порушення конституційних прав під час отримання доказу;

- роль доказу в стратегії обвинувачення (чим важливіша роль, тим більш недопустимим є такий доказ);

- чи підтверджуються висновки, зроблені стороною обвинувачення на підставі доказу, іншими матеріалами справи [6, с. 437].

Прикладом застосування цих критеріїв може слугувати справа «Шенк проти Швейцарії». В ній національний суд Швейцарії використав як доказ магнітофонні записи й відмовився їх визнавати недопустимими попри те, що вони отримані незаконно, оскільки не були санкціоновані компетентним судовим органом.

Шенк стверджував, що записування його телефонних розмов з паном Поті та їх використання як доказу порушує п. 1 ст. 6 Конвенції. Він також наполягав, що використання незаконно отриманих доказів достатньо для визнання судового розгляду несправедливим і що його засудження ґрунтується переважно на магнітофонному записі.

ЄСПЛ у своєму рішенні зазначив, що магнітофонний запис телефонних розмов не був єдиним доказом, на якому ґрунтувався вирок. Відмова кримінального суду виключити касету з переліку доказів пов'язана з наявністю свідчень пана Поті щодо змісту запису, а також деяких інших свідків. У рішенні неодноразово підкреслювалось, що суд виходив також з

інших доказів, які підтверджують висновок про винуватість пана Шенка, що впливає з магнітофонного запису.

Отже, ЄСПЛ зробив висновок, що використання як доказу магнітофонного запису не позбавило заявника справедливого судового розгляду і, як наслідок, не порушило п. 1 ст. 6 Конвенції.

Щодо порушень ст. 8 Конвенції суд зазначив, що ця проблема вже поглинена іншою, вже розглянутою – про використання касети під час розгляду (п. 1 ст. 6 Конвенції).

Таким чином, лише при врахуванні зазначених критеріїв ЄСПЛ може визнати вирок національного суду таким, що порушує вимоги ст. 6 Конвенції.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>. – Назва з екрана.

2 Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод [Електронний ресурс] : Конвенція Ради Європи від 4 листоп. 1950 р. – доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004. – Назва з екрана.

3. Клас та інші проти Німеччини [Електронний ресурс] : рішення Європейського суду з прав людини від 6 верес. 1978 р. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/980_093. – Назва з екрана.

4. Кривіцька та Кривіцький проти України [Електронний ресурс] : рішення Європейського суду з прав людини від 2 груд. 2010 р. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/974_774. – Назва з екрана.

5. Волохи проти України [Електронний ресурс] : рішення Європейського суду з прав людини від 2 листоп. 2006 р. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/974_138. – Назва з екрана.

6. Шевчук С. В. Судовий захист прав людини / С. В. Шевчук // Практика Європейського Суду з прав людини у контексті західної правової традиції. – 2-ге вид., виправл. і доопрац. – Київ : Реферат, 2007. – 831 с.

7. Шенк проти Швейцарії [Електронний ресурс] : рішення Європейського суду з прав людини від 12 лип. 1988 р. – Режим доступу: <https://precedent.in.ua/2016/04/09/shenk-protyv-shvejtsaryy/>. – Назва з екрана.

Станкович Михайло Іванович,
аспірант кафедри кримінального
процесу Національної академії
внутрішніх справ

МЕЖІ ВСТАНОВЛЕННЯ ФАКТИЧНИХ ОБСТАВИН КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ПІД ЧАС СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ

Встановлення фактичних обставин кримінального провадження є однією з найбільш важливих процедур у кримінальному процесі, вона є відносно самостійним етапом правозастосування. Від нього здебільшого залежить правильність застосування правових норм, законність і обґрунтованість правозастосовних актів відповідних суб'єктів [1, с. 11].

Особливістю правозастосовної діяльності у кримінальному судочинстві є те, що збирання та попереднє встановлення фактів здійснюється одними особами, а прийняття рішення по суті – іншими. Попри те, чи така попередня діяльність має офіційний характер, орган правозастосування, перш ніж прийняти правове рішення, зобов'язаний оцінити її результати, переконатись в тому, що фактична ситуація, передбачена гіпотезою відповідної правової норми, в наявності. Суд (суддя), який здійснює судовий розгляд, не вправі обмежитись наданими фактами без їх власної оцінки, що відповідно до ч. 1 ст. 94 КПК України здійснюється за внутрішнім переконанням, що ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, відповідно до закону. Поряд з цим, ст. 321 КПК України зобов'язує головуючого у судовому засіданні, зокрема, спрямовувати судовий розгляд на забезпечення з'ясування всіх обставин кримінального провадження, усуваючи з судового розгляду все, що не має значення для кримінального провадження.

При дослідженні питання встановлення та дослідження фактичних обставин, важливим є врахування можливості та особливостей пізнання людиною об'єктивної дійсності, що обумовлені, у тому числі, зв'язком між об'єктами, що відображаються (події, дії), та об'єктами, що відображають (докази) [2, с. 57].

Крім того, слід урахувати ще низку обставин, які впливають на процес встановлення та дослідження фактичних обставин. По-перше, певні події, дії викликають в об'єктивній дійсності не одну, а комплекс відповідних змін. При цьому докази містять неоднакову кількість інформації – одні більше, інші менше, а тому тільки їх сукупність дозволяє зробити найбільш адекватні висновки про обставини, що встановлюються. По-друге, сліди, що залишаються у людській свідомості, не можуть повністю відповідати об'єкту, що в них відображений. По-третє, процес відображення сам по собі є діалектично суперечливим. Ця суперечність полягає в одночасному закріпленні сигналів інформації та їх ліквідації (запереченні). Враховуючи ці особливості процесу відображення, кримінальне процесуальне законодавство встановлює загальну для усіх суб'єктів пізнання вимогу щодо всебічного, повного й неупередженого дослідження всіх обставин кримінального провадження (ч. 1 ст. 94 КПК України).

Однак у кримінальному процесі процедура доказування не вимагає встановлення та збирання усієї інформації про подію. Достатньо встановити лише ті обставини, що мають значення для кримінального провадження (ч. 2 ст. 91 КПК України). Ними є обставини предмета доказування (загального та особливого в окремих видах провадження), обставини, встановлення яких здійснюється з урахуванням вимог диспозиції статті КК України, за якою кваліфікується діяння, а також обставини, що є підставами для прийняття проміжних процесуальних рішень у кримінальному провадженні. Правильне визначення цих обставин, їх всебічне, повне і об'єктивне дослідження дозволяють встановити пізнавальну програму в конкретному провадженні, що значно підвищує ефективність доказування і є однією з передумов досягнення завдань кримінального судочинства [3, с. 241].

Законодавець, ураховуючи типові риси певних подій, надає основним з них юридичне значення та покладає на компетентні органи та посадових осіб обов'язок щодо їх встановлення в кожному кримінальному провадженні. Компетентні органи зобов'язані використати весь наданий законом арсенал засобів для збирання й дослідження доказів [2, с. 57].

Встановлення фактичних обставин у кримінальному провадженні також характеризується застосуванням специфічних, притаманних саме для кримінального процесу засобів такого встановлення, а також обмеженим колом суб'єктів пізнання.

Під час вирішення питання про віднесення тих чи інших фактів до кола обставин, що підлягають встановленню, суб'єкт правозастосування має керуватись:

1) тими правовими нормами, які встановлюють настання юридичних наслідків встановлення тих чи інших обставин (насамперед, нормами закону України про кримінальну відповідальність);

2) загальним поняттям доказів у кримінальному провадженні (ст. 84 КПК України);

3) правовими нормами, що передбачають предмет доказування у кримінальному провадженні та встановлюють критерії оцінки доказів (зокрема, статті 85–86, 91 КПК України).

Таким чином, встановлення фактичних обставин кримінального провадження тісно пов'язане з обставинами предмета доказування та правильним визначенням меж доказування. Відповідно необхідною передумовою відповідності висновків суду першої інстанції, викладених ним у судовому рішенні, фактичним обставинам кримінального провадження, є проведення всебічного та повного судового розгляду. Однак, як засвідчує аналіз судової практики, певна частина судових рішень ухвалюється судами першої інстанції в умовах неповноти судового розгляду, що в свою чергу, виступає однією з причин ухвалення таких судових рішень, які не відповідають фактичним обставинам кримінального провадження.

Під час дослідження процедури встановлення фактичних обставин кримінального провадження судом першої інстанції слід враховувати постійну зміну фактичних обставин (при безпосередньому дослідженні триваючих обставин), а також можливу зміну доказів. Наприклад, втрата речовими доказами слідів кримінального правопорушення, зникнення (забування) з пам'яті людей даних про досліджувані обставини, події.

Відповідно до закону загального зв'язку та мінливості явищ тотожність, відповідність предмета самому собі не може бути незмінною, вона постійно модифікується під впливом

зовнішніх факторів, змін, що відбуваються. Ідентифікаційні ознаки досліджуваного об'єкта можуть настільки змінитись, що ідентифікація стане неможливою і досліджуваний об'єкт втратить доказове значення, хоча він і є тим доказом, який має значення для вирішення кримінального провадження. Тому висновки про одні факти не можна переносити на інші, хоч й аналогічні, а висновки, знання, одержані про конкретні факти під час розгляду однієї справи, мають обов'язкове значення під час оцінки цих фактів в інших справах. З цих положень випливають, таким чином, правові принципи преюдиційності та недопустимості прецеденту у вирішенні правових спорів [2, с. 57–58].

Список використаних джерел

1. Котубей І. І. Невідповідність висновків суду першої інстанції фактичним обставинам кримінального провадження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / І. І. Котубей. – Київ, 2015. – 23 с.
2. Дюрягин И. Я. Право и управление / И. Я. Дюрягин. – М. : Юрид. лит., 1981. – 168 с.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. комент. / за заг. ред. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. – Київ : Юстініан, 2012. – 1224 с.

Харлов Олександр Олександрович,
аспірант кафедри кримінального
права, процесу та криміналістики
Вищого навчального закладу
«Європейський університет»

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ В НОТАРІУСА

Однією із найефективніших слідчих (розшукових) дій направленої на отримання доказової інформації протиправної діяльності особи у кримінальному провадженні є обшук. Обшук – це слідча (розшукова) дія, змістом якої є примусове обстеження будівель, приміщень і споруд, ділянок місцевості, інших сховищ, які знаходяться у володінні осіб, та окремих фізичних осіб, спрямована на виявлення та фіксацію відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, з метою

отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні шляхом відшукання й вилучення матеріальних об'єктів (знарядь кримінального правопорушення, майна, яке було здобуте злочинним шляхом, живих людей і тварин, трупів людей та тварин, біологічних об'єктів, слідів різноманітного походження, документів, тощо) [1, с. 106].

Умовами успішного проведення обшуку є наявність повних і точних відомостей про шукані предмети, а також ретельна попередня підготовка до його проведення. Зокрема, це: збір орієнтуючих відомостей про об'єкти майбутнього обшуку й осіб, яких будуть обшукувати, правильний підбір учасників обшуку та підготовка необхідних технічних засобів [2, с. 50].

Слід відмітити, що проведення обшуку у нотаріуса, тобто у особи, яка надає публічні послуги з тактичних та процесуальних умов не відрізняється від звичайного порядку.

Проте, необхідно відмітити, що перед та при проведенні обшуку у нотаріуса потрібно керуватись нормами Закону України «Про нотаріат» [3], а саме наявність у ньому положень, які забронюють вилучення окремих документів, які знаходяться у володінні нотаріуса. Так відповідно до ч. 4 ст. 8-1 Закону України «Про нотаріат» [3] під час проведення обшуку в нотаріуса вилучення (виїмка) реєстрів нотаріальних дій та документів, що передані нотаріусу на зберігання в порядку, передбаченому Законом України «Про нотаріат» [3], а також печатки нотаріуса не допускається. Такі реєстри нотаріальних дій, документи чи печатка нотаріуса можуть бути надані суду за мотивованою постановою суду тільки для огляду і повинні бути повернуті судом негайно після огляду. Як бачимо відповідно до вище зазначеної умови під час проведення обшуку у нотаріуса закон прямо забороняє вилучення реєстрів нотаріальних дій та документів, що передані нотаріусу на зберігання.

У цьому разі виникає правова проблема, яка полягає в тому, якщо об'єктом пошуку під час обшуку у нотаріуса є саме реєстри нотаріальних дій чи документи передані на зберігання, як вчинити в таку разі слідчому.

На нашу думку, під час виникнення зазначеної ситуації слідчий у протоколі обшуку повинен відобразити наявність зазначених документів, положення закону, який забороняє їх

вилучення та здійснити вилучення копії таких документів належним чином їх перед цим завірити.

У подальшому після встановлення юридичного факту та завершення кримінального провадження, матеріали зібрані в ході проведення досудового розслідування, а також ті, які були виявлені та вилучені під час обшуку в нотаріуса, передаються прокурору, який використовує їх у суді. Під час розгляду кримінального провадження по суті та подання прокурором матеріалів кримінального провадження, які були вилучені у нотаріуса, суд для всебічного, повного та неупередженого дослідження має право винести окрему постанову, якою зобов'язати нотаріуса представити на огляд вилучених оригінали реєстрів нотаріальних дій чи документи переданих на зберігання нотаріусу, які після огляду повинні бути повернуті для нотаріуса.

Отже, нами були визначені процесуальні особливості проведення обшуку у нотаріуса, також встановлено, що під час проведення обшуку у нотаріуса слідчим забороняється вилучати реєстрів нотаріальних дій та документів, що передані нотаріусу на зберігання в порядку, передбаченому Законом України «Про нотаріат», а також печатки нотаріуса, під час проведення зазначено слідчої дії можливо зробити копії таких документів та відписки печатки.

Список використаних джерел

1. Татаренко Г. В. Проблемні питання призначення обшуку згідно з новим Кримінальним процесуальним кодексом України // Г. В. Татаренко // Актуальні проблеми права: теорія і практика : зб. наук. пр. – 2013. – № 26. – С. 63–72.

2. Филиппов А. Г. Первоначальные следственные действия при расследовании хищений государственного или общественного имущества, совершенных путем присвоения, растраты или путем злоупотребления служебным положением : учеб. пособие ; под ред. Г. Г. Зуйкова. – М. : ВШ МВД СССР, 1972. – 67 с.

3. Про нотаріат : Закон України від 2 верес. 1993 р. № 3425-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 39. – Ст. 383.

Циб Ірина Сергіївна, курсант
Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ
Науковий керівник: кандидат юридичних наук,
викладач кафедри кримінального процесу
Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ **Гаркуша А. Г.**

ОСОБЛИВОСТІ ІНСТИТУТУ СВІДКА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Стаття 3 Конституції України [1] проголошує особу найвищою соціальною цінністю держави, чим і бере на себе обов'язок забезпечити основні права і свободи людини. Дана тема є дуже важливою і у той же час складною. Одним з аспектів проблематики обраної теми є розгляд та вирішення питань, пов'язаних із законодавчим урегулюванням та реалізацією на практиці положень кримінально-процесуального інституту свідка.

Незважаючи на те, що за тривалий проміжок часу на науковому рівні у кримінальному процесі проводилося ряд досліджень щодо розгляду та виявлення питань про інститут свідка в цілому. Вищевикладене свідчить про те, що на даному етапі досягнуто єдності у поглядах вчених стосовно дефініції, змісту, шляхів законодавчого закріплення та інших питань не доводиться.

Перед законодавцем постає питання: максимально забезпечити права і свободи громадян, при цьому одночасно створюючи реальну можливість швидкого, повного і неупередженого розслідування та судового розгляду кримінального правопорушення.

Серед учасників кримінального провадження, які сприяють досягненню його завдань, особливе місце займає свідок, від якого у багатьох випадках залежить успішне вирішення кримінального провадження. З огляду на це законодавець створює умови для його успішного функціонування згідно із завданнями кримінального провадження, визначаючи як обмежувальні процесуальні чинники, так і ті, що надають певні права.

Розробкою даної проблематики займались такі вітчизняні вчені: О. Пакула, О. П. Кучинська, С. В. Томин, В. І. Бояров, Л. В. Брусицин, О. О. Гриньків та ін.

В доктрині кримінального процесу свідок відноситься до осіб, які сприяють кримінальному провадженню.

Відповідно до Кримінального процесуального кодексу КПК) України, свідком є особа, якій відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження, і яка викликана для давання показань (ч. 1 ст. 65 КПК України) [2, с. 42].

Відповідно до ст. 68 КПК України 1960 року як свідок може бути викликана кожна особа, про яку є дані, що їй відомі обставини, які стосуються справи [2].

Відповідно до Цивільного процесуального кодексу України свідком може бути особа, якій відомі будь-які обставини, що стосуються справи [2, с. 26].

Процесуального статусу свідка особа набуває з моменту виклику її для допиту, у визначеному законом порядку. Особливістю такого статусу свідка є відсутність у нього можливостей впливати на хід кримінального провадження, прийняття рішень про його спрямування, оскаржувати такі рішення.

При залученні свідка обов'язковим є роз'яснення його прав, обов'язків та відповідальності. При цьому процедура роз'яснення повинна передувати будь-яким слідчим (розшуковим) діям, так як свідок повинен мати можливість усвідомлювати свої права та обов'язки. Права та обов'язки свідка передбачені ст. 66 КПК України.

Право свідка користуватися правовою допомогою адвоката означає, що особа під час допиту її в якості свідка в органах досудового розслідування чи дачі пояснень у правовідносинах з цими та іншими державними органами має право на правову допомогу від обраної за власним бажанням особи в статусі адвоката, що не виключає можливість отримання такої допомоги від іншої особи, якщо законами України щодо цього не встановлено обмежень.

Право свідка відмовитися давати показання щодо себе, близьких родичів та членів сім'ї, а також показання щодо відомостей які містять професійну чи іншу таємницю (ч. 2 ст. 65 КПК України) закріплюється ст. 63 Конституції України [1].

Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 3 КПК України, близькі родичі та члени сім'ї – чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, рідний брат, рідна сестра, дід, баба, прадід, прабаба, внук, внучка, правнук, правнучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, яка перебуває під опікою або піклуванням, а також особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки, у тому числі особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі.

Право давати показання рідною мовою або іншою мовою, якою він вільно володіє, і користуватися допомогою перекладача. Судочинство в Україні здійснюється українською мовою свідок має право давати показання рідною мовою та користуватися послугами перекладача, оплата праці якого здійснюється за рахунок держави.

Право користуватися нотатками і документами під час давання показань у тих випадках, коли показання стосуються будь-яких розрахунків та інших відомостей, які йому важко тримати в пам'яті, надається в процесі судового слідства. Це право поширюється також на персональні комп'ютери та електронні записні книжки. Свідок має право скористатися інформацією, закладеною в пам'яті його комп'ютера.

Право одержувати відшкодування витрат, пов'язаних з викликом для давання показань. Свідок має право на одержання середнього заробітку за місцем роботи за час, витрачений на виклик, витрат на проїзд до місця допиту й назад, а також пов'язаних найманням житлового помешкання. Свідкам, які викликані в іншу місцевість, виплачуються добові. Особам, що не мають роботи, виплачується винагорода за відрив від їх звичайних занять. Сума компенсації за втрачений заробіток обчислюється за кожну годину пропорційно до середньої заробітної плати особи. Сума компенсації за відрив від звичайних занять обчислюється пропорційно до розміру мінімальної заробітної плати. Оплата проїзду та добових здійснюється за правилами, встановленими для відрядних виплат.

Право ознайомитися з протоколом допиту і заявляти клопотання про внесення до нього змін, доповнень і зауважень, власноручно робити такі доповнення і зауваження реалізується під час складання протоколу допиту і слугує гарантом відповідності записів у протоколі тому, що справді показав свідок.

Право на забезпечення безпеки свідком реалізується відповідно до Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві».

У ч. 2 ст. 22 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» вказується на те, що орган, який здійснює оперативно-розшукову діяльність, дізнання, слідчий, прокурор, суд, одержавши заяву або повідомлення про загрозу безпеці особи, зазначеної у ст. 2 цього Закону, зобов'язані перевірити цю заяву (повідомлення) і в строк не більше трьох діб, а у невідкладних випадках – негайно прийняти рішення про застосування або про відмову в застосуванні заходів безпеки. На своє рішення вони приймають мотивовану постанову чи ухвалу і передають її для виконання органу, на який покладено здійснення заходів безпеки. Ця постанова чи ухвала є обов'язковою для виконання вказаними органами.

Ця норма Закону зобов'язує уповноважені органи вживати передбачених законом Заходів до охорони життя, здоров'я, честі, гідності та майна осіб, яким загрожує небезпека. У статті 7 цього Закону зазначено заходи забезпечення безпеки, які можуть бути застосовані до учасників кримінального процесу. Це: а) особиста охорона, охорона житла і майна; б) видача спеціальних засобів індивідуального захисту і сповіщення про небезпеку; в) використання технічних засобів контролю і прослуховування телефонних та інших переговорів, візуальне спостереження; г) заміна документів та зміна зовнішності; д) зміна місця роботи або навчання; е) переселення в інше місце проживання; є) поміщення до дошкільної виховної установи або установи органів соціального захисту населення; ж) забезпечення конфіденційності відомостей про особу; з) закритий судовий розгляд [3, с. 431].

Свідок має право заявляти відвід перекладачу, якщо він прямо або побічно зацікавлений у результаті провадження або виявляє некомпетентність чи непрофесіоналізм [3, с. 253].

Поряд з правами законодавець наділив свідка й обов'язками, а саме:

1) прибути за викликом до слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду;

2) давати правдиві показання під час досудового розслідування та судового розгляду;

3) не розголошувати без дозволу слідчого, прокурора, суду відомості, які безпосередньо стосуються суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього, і які стали відомі свідку у зв'язку з виконанням його обов'язків.

Отже, свідком у кримінальному процесі є особа, якій відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження, і яка викликана для давання показань.

Список використаних джерел

1. Конституція України [Електронний ресурс]: Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр. – Назва з екрана.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>. – Назва з екрана.

3. Томин С. В. Показання анонімних свідків у кримінальному процесі України: поняття та умови допустимості / С. В. Томин // Держава і право. – Вип. 57. – 2012. – С. 431–436.

Черкас Ксенія Костянтинівна, здобувач ступеня вищої освіти магістр Національної академії внутрішніх справ

Науковий керівник: кандидат юридичних наук, професор, професор кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ ***Письменний Д. П.***

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВЗАЄМОДІЇ СЛІДЧОГО ТА ПРОКУРОРА НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

На сьогодні досить складно уявити кримінальну процесуальну діяльність без активної участі прокурора, насамперед, на стадії досудового розслідування. Реформування кримінально-процесуального законодавства, стало поштовхом для виникнення положень, які стали новелою у порівнянні з КПК у редакції 1960 року.

У різний час окремі питання взаємодії слідчого з іншими учасниками кримінального провадження, зокрема з прокурором, на стадії досудового розслідування розглядалися такими науковцями, як Ю. М. Грошевий, Л. М. Лобойко, М. М. Михеєнко, Ю. П. Аленін, О. Ю. Татаров та ін.

Не можна не відмітити, створену законодавцем тісну взаємодію між прокурором та слідчим під час кримінального провадження, в якій, на наше переконання, не останню роль займає нововведення КПК України 2012 року про процесуальне керівництво прокурора [1]. Проте, О. М. Толочко, запевняє, що положення щодо процесуального керівництва досудовим розслідуванням не вказує на якусь нову функцію прокуратури, а дає узагальнену назву процесуальної форми реалізації конституційної функції нагляду за додержанням законів органами, які проводять досудове розслідування [2, с. 62].

Ми вважаємо, що законодавець, запроваджуючи процесуальне керівництво прокурора, мав на меті визначити його не лише як гарантію прав і законних інтересів учасників кримінального провадження, а й намагався об'єднати та укріпити співпрацю слідчого та прокурора на стадії досудового розслідування.

Досить тісна взаємодія призводить до виникнення деяких проблемних питань. Так, відповідно до ст. 36, 40 чинного КПК України, як прокурор, так і слідчий є самостійними у своїй процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, що не мають на те законних повноважень, забороняється. Однак, якщо брати до уваги те, що слідчий зобов'язаний виконувати доручення та вказівки прокурора, а також здійснювати свою процесуальну діяльність за погодженням із прокурором, постає питання про його цілковиту самостійність та процесуальну незалежність.

Також, необхідно сказати про те, що прокурор, на відміну від слідчого, має досить опосередковане відношення до збирання, перевірки та оцінки доказів, що цілком може призвести до поширення певних помилок у процесі доказування.

Підводячи підсумки, доцільно сказати що, реалізація слідчим його процесуального статусу є неможливою без ефективної взаємодії зі своїм процесуальним керівником – прокурором.

Загалом, ми вбачаємо позитив у співпраці зазначених учасників кримінального провадження, проте, вважаємо за потрібне надати слідчому, як процесуально самостійній особі, більшої незалежності у прийнятті рішень під час проведення досудового розслідування. На нашу думку, удосконалення потребує й правова регламентація механізму взаємодії слідчого з прокурором задля швидкого, повного та неупередженого розслідування кримінальних правопорушень.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>. – Назва з екрана.
2. Толочко О. М. Правова природа процесуального керівництва досудовим розслідуванням / О. М. Толочко // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2012. – № 2. – С. 60–62.

Шапутько Світлана Володимирівна,
аспірант наукової лабораторії з проблем
досудового розслідування Національної
академії внутрішніх справ

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ СЛІДЧИМ СУДДЕЮ ПОВНОВАЖЕНЬ ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Закріплення на законодавчому рівні повноважень слідчого судді щодо забезпечення законності затримання є позитивним кроком на шляху дотримання прав і свобод людини в кримінальному процесі. Здійснення зазначених повноважень супроводжується низкою проблем, які потребують законодавчої регламентації, зокрема в частині відсутності технічної можливості винесення ухвали за ініціативою слідчого судді. Окремі питання реалізації повноважень слідчого судді щодо захисту прав людини впродовж тривалого часу перебувають у полі зору науковців та були предметом досліджень В. Т. Маляренка, А. Р. Гуманянц, М. А. Погорецького, О. Ю. Татарова, В. І. Фаринника, В. М. Федченка, В. І. Чернобука, Ю. В. Скрипіної та інших.

Однак, деякі проблемні аспекти і на сьогодні залишаються невирішеними. Зокрема, проблемною є відсутність законодавчо

регламентованої процедури реєстрації в Автоматизованій системі документообігу та в Єдиному державному реєстрі судових рішень ухвали про зобов'язання доставити особу до слідчого судді для з'ясування підстав позбавлення свободи, винесеної за ініціативою слідчого судді.

Контроль за незаконним позбавленням свободи законодавством покладено на слідчого суддю, що передбачено ст. 206 КПК України. Визначення повноважень слідчого судді щодо захисту прав людини обумовлене п. 4 ст. 5 Конвенції, у якій зазначено, що питання про з'ясування законності затримання повинне вирішуватися судом [1, с. 99].

За результатами узагальнення матеріалів кримінальних проваджень, встановлено, що з ініціативи слідчого судді не розглянуто жодного питання про законність затримання. Зазначене підтверджують і результати опитування слідчих суддів (78 % слідчих суддів не постановляло таку ухвалу). Відсутність ініціативи слідчого судді щодо розгляду законності затримання не здійснювалась в тому числі й у зв'язку з відсутністю технічної можливості зареєструвати в Автоматизованій системі документообігу та в ЄРСР ухвалу, винесену за ініціативою слідчого судді (87 %).

Таким чином, основною причиною того, що з ініціативи слідчого судді не розглядаються питання про законність затримання є відсутність технічної можливості винесення такої ухвали про зобов'язання доставити особу до слідчого судді для з'ясування підстав позбавлення свободи, оскільки її не можливо зареєструвати в Автоматизованій системі документообігу та в ЄДРСР. Згідно з п. 2 Порядку ведення ЄРСР, затвердженого Постановою КМУ від 25 травня 2006 р., внесенню до Реєстру підлягають усі судові рішення судів загальної юрисдикції [2]. Тобто ухвала, винесена слідчим суддею в порядку ст. 206 КПК України за власною ініціативою, повинна бути внесена до ЄРДР.

Внесення відомостей до ЄРСР здійснюється через Автоматизовану систему документообігу, що передбачено ст. 35 КПК України. Порядок функціонування автоматизованої системи документообігу в судах загальної юрисдикції регламентується Положенням про автоматизовану систему документообігу суду № 30 від 26.11.2010 [3]. Проблемним

моментом є те, що в зазначеному положенні не передбачено можливості внесення ухвали слідчим суддею за власною ініціативою, тобто без реєстрації відповідного звернення.

Порядок функціонування автоматизованої системи передбачає, що користувачі, тобто слідчі судді, відповідно до своїх прав вносять до бази даних автоматизованої системи передбачену Положенням інформацію (п. 2.2.1) [3].

Загальний порядок функціонування автоматизованої системи полягає в тому, що після прийому, опрацювання в автоматизованій системі документообігу процесуальних документів (наприклад: скарг, клопотань, заяв про незаконність затримання особи) користувачами, яким надано доступ до неї, здійснюється їх реєстрація (2.2.1). На кожний вхідний процесуальний документ створюється реєстраційна картка, яка містить інформацію щодо реквізитів та руху документа (2.2.2). Дата реєстрації та вхідний номер документа, формуються автоматизованою системою автоматично (2.2.3). Кожній судовій справі надається єдиний унікальний номер, який формується автоматизованою системою автоматично в суді першої інстанції. Він залишається незмінним (2.2.4). Визначається слідчий суддя. Результатом цього є протокол автоматичного визначення слідчого судді, що автоматично створюється автоматизованою системою (2.3.41). Одночасно, з протоколом автоматизованою системою автоматично формується звіт про автоматичне визначення слідчого судді. Протокол роздруковується, підписується та додається до матеріалів судової справи (2.3.42) [3].

Таким чином, підставою для здійснення повноважень слідчого судді по кримінальному провадженню є протокол автоматичного визначення слідчого судді, який формується на підставі скарги, клопотання, заяви учасників кримінального провадження. Однак у випадку, якщо слідчому судді стане відомо про порушення права на свободу й особисту недоторканність – підстави для реєстрації ухвали або інформації в автоматизованій системі документообігу не передбачені. Відповідно, відсутні технічні можливості винесення ухвала за ініціативою слідчого судді, що унеможливує реалізацію повноважень в зазначеному аспекті.

З аналізу положень ч. 2 ст. 206 КПК України, Положення про автоматизовану систему документообігу суду, Порядку ведення Єдиного державного реєстру судових рішень вбачається, що для реалізації повноважень, передбачених ч. 2 ст. 206 КПК України слідчими суддями, порядок функціонування автоматизованої системи документообігу потребує внесення змін та доповнень до КПК України та до Положення про автоматизовану систему документообігу суду.

Тому, вважаємо за доцільне внести зміни до «Положення про автоматизовану систему документообігу суду» додавши підрозділ 2.3 п. 2.3.43, виклавши його в такій редакції: «У разі виявлення слідчим суддею з будь-яких джерел відомості, які створюють обґрунтовану підозру, що в межах територіальної юрисдикції суду знаходиться особа, позбавлена свободи за відсутності судового рішення, яке набрало законної сили, або не звільнена з-під варти після внесення застави в установленому Кодексом порядку, він постановляє про зобов'язання будь-якого органу державної влади чи службової особи, під вартою яких тримається особа, негайно доставити цю особу до слідчого судді для з'ясування підстав позбавлення свободи. Така ухвала є підставою для реєстрації в автоматизованій системі документообігу та створення реєстраційної картки, яка містить інформацію щодо реквізитів та руху ухвали. Їй автоматично присвоюється вхідний номер та дата. У такому випадку ухвала розподіляється на слідчого суддю, який її вніс, про що створюється відповідний протокол. Одночасно з протоколом автоматизованою системою автоматично формується звіт про автоматичне визначення слідчого судді. Протокол автоматичного визначення слідчого судді роздруковується, підписується та додається до матеріалів судової справи. Ухвала, з присвоєним реєстраційним номером направляється до ЄРСР». Крім того, автоматизована система документообігу потребує приведення у відповідність програмного забезпечення можливості внесення такого рішення.

Таким чином, на основі дослідження законодавства України, аналізу результатів узагальнення матеріалів кримінальних проваджень та опитування слідчих суддів обґрунтовано необхідність законодавчого запровадження процедури внесення ухвали слідчого судді в порядку ст. 206 КПК України за власною ініціативною до автоматизованої системи документообігу.

Список використаних джерел

1. Варбанов проти Болгарії [Електронний ресурс] : рішення Європейського Суду з прав людини від 5 жовт. 2000 р. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/SO2365.html. – Назва з екрана.

2. Про затвердження Порядку ведення Єдиного державного реєстру судових рішень [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 25 трав. 2006 р. № 740. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/740-2006-%D0%BF>. – Назва з екрана.

3. Положення про автоматизовану систему документообігу суду [Електронний ресурс] : рішення Ради суддів України від 26 листоп. 2010 р. № 30. – Режим доступу: URL:<http://court.gov.ua/sudovavlada/969076/polozhenniapasds/>. – Назва з екрана.

Шульга Наталія Валеріївна,
ад'юнкт кафедри кримінального
процесу Національної академії
внутрішніх справ

ПОЗИТИВНІ АСПЕКТИ ВПРОВАДЖЕННЯ РЕЖИМУ ВІДЕОКОНФЕРЕНЦІЙ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Стаття 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод гарантує кожному судовий розгляд упродовж розумного строку. Водночас аналіз рішень Європейського суду з прав людини, постановлених проти України, свідчить, що найчастіше до цієї міжнародної установи наші громадяни звертаються саме через судову тяганину.

У зв'язку з тим, що застосування заходів дисциплінарного характеру, проведення різного роду нарад, семінарів, конференцій щодо нагадувань про недопущення тяганини й дотримання процесуальних строків та якості розгляду справ недостатньо, на наш погляд, важливим фактором розв'язання цієї проблеми стало запровадження режиму відеоконференції.

Під відеоконференцією в кримінальному провадженні необхідно розуміти особливу процедуру, що виконується за посередництвом телекомунікаційних технологій, при якій спілкування у вигляді обміну аудіо- і відеоінформацією між віддаленими учасниками кримінального провадження відбувається на відстані (дистанційно), але в режимі реального часу.

Порядок проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції передбачений Кримінальним процесуальним кодексом України (ст. 232, 336), а також Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо участі у судовому засіданні в режимі відеоконференції» від 4 липня 2012 року, який доповнює Цивільний процесуальний кодекс, Господарський процесуальний кодекс, Кодекс адміністративного судочинства, а також Закон України «Про судоустрій і статус суддів».

До даного питання звернув свою увагу і Президент у своєму дорученні від 27 квітня 2012 року, у якому вказав на необхідність обладнання приміщень органів досудового розслідування, установ попереднього ув'язнення, установ виконання покарань та залів судових засідань технічними засобами для участі осіб у здійсненні слідчих чи інших процесуальних дій шляхом проведення відеоконференції. Завдяки даного доручення було забезпечена оперативність встановлення телекомунікаційної апаратури.

Нові технології гарантують належне фіксування, зберігання, копіювання й використання інформації, яка відображає процес відеоконференції. Можемо зазначити, що в такому режимі проводяться не лише судові засідання, а й окремі процесуальні дії. Наприклад, якщо необхідно провести допит або впізнання. При цьому застосування відеоконференції зумовлене не тільки неможливістю особи прибути на місце проведення такої дії особисто. Часто це викликано необхідністю гарантувати безпеку учасників процесу, а також забезпечення анонімності особи, особливо якщо йдеться про допит неповнолітнього свідка чи потерпілого.

Після проведення процесуальної дії до матеріалів кримінального провадження обов'язково долучаються оригінальні примірники технічних носіїв інформації, резервні копії яких зберігаються окремо. Незастосування технічних засобів фіксування кримінального провадження тягне за собою невідійсність процесуальної дії та отриманих внаслідок її вчинення результатів.

Найголовнішим позитивом впровадження режиму відеоконференції, є суттєве скорочення строків розгляду кримінальних проваджень. Можемо зазначити, що найчастіше

головною причиною затягування були неодноразові відкладення засідань, насамперед через неможливість для учасника процесу з об'єктивних причин прибути в суд. Тобто, обвинуваченого доставили, свідки приїхали, а потерпілий захворів. Як наслідок, суд під час судового розгляду змушений перенести проведення відповідної процесуальної дії чи засідання. Наступного разу свідок знаходиться у відрядженні. До того ж місцеві суди області розташовані на значній відстані один від одного.

Засідання в режимі відеоконференції з віддаленою присутністю учасників відбувається так само, як і у звичайному процесі. У жодному разі не відбувається будь-якого спрощення процесу, дотримуються всі вимоги закону та сповна забезпечуються процесуальні права громадян. Крім того, здійснюється відеозапис засідання. А це матиме суттєве значення в разі перегляду рішення вищою інстанцією. Адже лише відеозапис може в повній мірі відобразити події, зафіксувати поведінку та реакцію учасників процесу.

Крім того, автоматизація процедури судочинства та використання відеоконференції передбачені низкою міжнародно-правових документів, зокрема Європейською конвенцією про взаємну допомогу в кримінальних справах 1959 року, Конвенцією про правову допомогу та правові відносини в цивільних, сімейних та кримінальних справах 1993 року, Конвенцією про правову допомогу та правові відносини в цивільних, сімейних та кримінальних справах 2002 року. Ефективність цієї системи визнана Радою Європи та підтверджена досвідом застосування відеоконференцв'язку в демократичних країнах світу.

Однією із позитивних сторін із впровадженням режиму відеоконференції у кримінальному процесі є можливість підвищення рівня безпеки судової діяльності. Зокрема, за допомогою зміни зовнішності й голосу захистити особу, яка дає показання, таким чином, аби її неможливо було впізнати. Також, піднімається питання щодо забезпечення захищеності інформації та підтримуючої її інфраструктури від випадкового чи навмисного впливу природного чи штучного характеру, що можуть завдати шкоди кримінальному провадженню, призвести до розкриття змісту показань, даних про осіб, які знаходяться під державним захистом, тощо.

Забезпечення заощадження коштів на транспортування в судові засідання осіб, які тримаються під вартою, що водночас знижує ймовірність втечі. Не варто нехтувати й ризиком поширення захворювань, на які страждають особи, котрих тримають під вартою. А також отримуємо скорочення проміжку часу від скоєння кримінального правопорушення до призначення винуватій особі покарання.

Отже, режим відеоконференції дозволяє суттєво зменшити витрати сторін на прибуття в судові засідання з віддалених населених пунктів. Особливо якщо необхідно забезпечити участь у розгляді справи осіб, які через поважні причини не можуть безпосередньо бути присутніми на процесі.

Щербань Євгенія Володимирівна,
здобувач кафедри кримінального
процесу Національної академії
внутрішніх справ

РОЗВИТОК КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ПРЕДСТАВНИЦТВА ЮРИДИЧНИХ ОСІБ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Соціальні, економічні та політичні процеси останніх років стимулювали розвиток законодавства і правотворчу діяльність країни. Конституцією України гарантується право кожного на професійну правничу допомогу [1].

Кримінальний процесуальний кодекс (КПК) України надав юридичній особі можливість брати участь у кримінальному процесі. Останнім часом юридичні особи все частіше стають учасниками у кримінальному провадженні як зі сторони обвинувачення, так і зі сторони захисту. Згідно з положеннями ч. 1 ст. 55, ч. 1 ст. 127 і ч. 1 ст. 128 КПК України юридична особа може бути визнана потерпілим, цивільним позивачем і цивільним відповідачем, а також «заставаодавцем» (ч. 2 ст. 182 КПК України) [2].

Кількість зареєстрованих організацій постійно зростає. Згідно з статистичними даними, розміщеними на офіційному сайті Головного управління статистики у м. Києві, кількість

зареєстрованих юридичних осіб станом на 1 жовтня 2015 року становила 227 732, на 1 жовтня 2016 року – 248 172, на 1 жовтня 2017 року – 270 249 [5].

Аналіз статистичної звітності судів загальної юрисдикції за сумами матеріального збитку, завданого злочинами, підтверджує важливість забезпечення захисту інтересів юридичних осіб у кримінальному провадженні.

Це дає підстави визнати значущість інституту представництва юридичних осіб, так як в силу своєї природи, процесуальні права юридичної особи не можуть бути реалізовані безпосередньо нею. У сучасних умовах особливого значення набувають забезпечення і охорона майнових та немайнових інтересів юридичних осіб, що надаються їм процесуальними правами незалежно від того, чи понесли вони збитків від злочину і вимагають його відшкодування або зобов'язані за законом компенсувати завдані цим діянням збитки.

Дослідження обставин, що стосуються ролі та процесуального положення представника, є складовою частиною одного з актуальних напрямів наукових досліджень в галузі кримінального процесу. Чинне кримінальне процесуальне законодавство також орієнтоване, в першу чергу, на представництво фізичних осіб, залишаючи без уваги особливості, які відрізняють громадян від юридичних осіб. Але природа представництва фізичних і юридичних осіб неоднакова.

Передумовами для представництва юридичної особи слід вважати:

- 1) юридична особа є учасником кримінального провадження і має свій інтерес як об'єкт захисту;
- 2) залежність діяльності представника від об'єкта захисту юридичної особи;
- 3) обізнаність і бажання юридичної особи скористатися правом на представництво його інтересів у кримінальному провадженні.

Представник як учасник процесу відстоює інтерес організації, що є об'єктом захисту.

Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з виконанням Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України щодо відповідальності юридичних осіб» від 23 травня 2013 року ст. 3, 29, 173, 221, 214 та інші статті КПК України доповнив словосполученням «представник юридичної особи», які в достатній мірі регламентують ст. 64¹ КПК України, що визначає повноваження, а також обов'язки та права представника юридичної особи [4].

Представник юридичної особи має право збирати і подавати докази, брати участь у проведенні процесуальних дій та знайомитися з протоколами слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, подавати на них зауваження та заперечення щодо порядку їх проведення; знайомитися з матеріалами кримінального провадження, знімати копії з матеріалів кримінальної справи, в тому числі за допомогою технічних засобів та інші.

Підставою виникнення представництва юридичної особи є: довіреність, наявність установчих документів (затверджений учасниками статут або засновницький договір між учасниками; установчим документом установи є установчий акт) [3]. Для захисника (адвоката) – свідоцтво про право на зайняття адвокатською діяльністю або ордером, договором із захисником або дорученням органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги.

Чинний КПК України використовує термін «представництво» у широкому розумінні але визначення цього поняття не містить, відсутнє воно було і в Кримінально-процесуальному кодексі України 1960 року. Дана обставина обумовлює відсутність однакового підходу до визначення представництва і в науці кримінального процесу. Представництво є діяльністю або правовідносинами, регламентованим певною сукупністю правових норм?

Конкретизуючи розуміння представництва як процесуальної діяльності, пропонуємо врахувати наявність «внутрішніх» і «зовнішніх» відносин за участю юридичної особи в кримінальному провадженні та розмежувати його представників, що вступають у взаємодію з органами

досудового розслідування, судовими органами та іншими учасниками кримінального процесу з метою реалізації процесуальних прав.

Як засіб розмежування пропонуємо ввести такі поняття: «уповноважений представник юридичної особи» і «законний представник юридичної особи», а також визначити тих, хто може виступати в кримінальному процесі від імені юридичної особи та яким вимогам ці особи повинні відповідати.

Проблеми участі представника юридичної особи, яка є учасником кримінального процесу, ще не вирішені в достатній мірі, а тому підтверджується необхідність нормативного вдосконалення кримінального процесуального закону в частині регламентації її правової основи.

Список використаних джерел

1. Конституція України [Електронний ресурс] : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр. – Назва з екрана.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>. – Назва з екрана.

3. Цивільний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15. – Назва з екрана.

4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з виконанням Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України щодо відповідальності юридичних осіб [Електронний ресурс] : Закон України від 23 трав. 2013 р. № 314-VII. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/314. – Назва з екрана.

5. Кількість юридичних осіб за організаційними формами [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kiev.ukrstat.gov.ua/p.php3?c=950&lang=1>. – Назва з екрана.

Яковенко Микола Олексійович,
кандидат юридичних наук, доцент
кафедри професійних та спеціальних
дисциплін Луганського державного
університету внутрішніх справ
імені Е. О. Дідоренка

УЧАСТЬ СУДОВО-МЕДИЧНОГО ЕКСПЕРТА ТА ЛІКАРЯ ПІД ЧАС ПЕРВИННОГО ОГЛЯДУ ТРУПА В ЗОНІ ПРОВЕДЕННЯ БОЙОВИХ ДІЙ

Відповідно до ст. 238 Кримінального процесуального кодексу (КПК) України, огляд трупа людини проводиться за обов'язковою участю судово-медичного експерта або лікаря, а ексгумація – виключно в присутності судово-медичного експерта. Проте реалізація цих положень значно ускладнюється, а іноді є цілком неможливою в місцях ведення бойових дій. Вирішенню цих завдань перешкоджає низка несприятливих обставин: відсутність військового досвіду цивільних лікарів та судово-медичних експертів, недоступність місць, які знаходяться на непідконтрольних територіях, недосконале нормативно-правове забезпечення взаємодії суб'єктів, які задіяні в зоні проведення антитерористичної операції, наявність вибухонебезпечних речовин та боєприпасів на місці огляду тощо. Однак, найвагомішим чинником є пряма загроза життю та здоров'ю судово-медичних експертів та лікарів в зоні ведення бойових дій.

Від початку військового конфлікту в окремих районах Донецької та Луганської областях загинуло 38 військових медиків [1]. Такий стан зумовлює необхідність удосконалення забезпечення заходів безпеки усіх учасників огляду трупу, зокрема у місцях ведення бойових дій. Тож, наразі виникла нагальна потреба нормативно-правового закріплення законних підстав проведення первинного огляду трупу не за місцем його виявлення у випадку прямої загрози їхньому життю, здоров'ю чи свободи.

Нормативно-правова база, яка передбачає участь судово-медичного експерта та лікаря під час огляду трупу, міститься у спеціальному нормативному документі – Порядок взаємодії між органами внутрішніх справ, закладами охорони здоров'я та

прокуратури України при встановленні факту смерті людини, затверджений спільним наказом МВС, МОЗ, ГПУ від 28 листопада 2012 року № 1095/955/119 (далі – Порядок № 1095), яким встановлена обов'язкова участь в огляді трупа судово-медичного експерта або лікаря у разі виявлення ознак насильницької смерті або підозри на таку. У п. 4 цього документу регламентовано, що лікарі судово-медичні експерти обов'язково виїжджають на місце події разом із слідчо-оперативною групою з метою зовнішнього огляду трупа. Однак нічого не зазначається про підстави, за яких безпосередня участь цих суб'єктів при первинному огляді є неможливою [2]. Крім того, у пункті 1.6 Інструкції про проведення судово-медичної експертизи, затвердженої наказом МОЗ від 17 січня 1995 року № 6 (далі – Інструкція № 6) передбачено, що судово-медичні експерти повинні бути присутніми під час огляду трупів саме на *місці події (знайдення)*. Про можливість проведення первинного огляду трупу в іншому місці в наведеному документі також нічого не йдеться [3].

Отже, проаналізувавши наведені відомчі нормативно-правові акти, ми з'ясували, що за наявності ознак насильницької смерті або підозри на таку на місці виявлення трупу судово-медичний експерт або лікар обов'язково повинні брати участь, що цілком очевидно не відповідає об'єктивним реаліям в зоні ведення бойових дій або інших небезпечних місцях. Особливо, це стосується цивільних лікарів та судово-медичних експертів МОЗ України. На наш погляд, за цих умов більш доцільна участь медичних працівників закладів охорони здоров'я Міністерства оборони України (далі – ЗОЗ МОУ). Їх правовий статус регламентований Законом України «Про судову експертизу», відомчими нормативно-правовими актами, зокрема Інструкцією з організації судової експертизи у Збройних Силах України на мирний час, а також наказів та директив Міністра оборони України, начальника Генерального штабу Збройних Сил України, начальника Головного військово-медичного управління Міністерства оборони України, розпоряджень та методичних вказівок головного судово-медичного експерта Міністерства оборони України, нормативних актів щодо судової експертизи, які затверджені Міністерством охорони здоров'я України та Міністерством юстиції України.

Відповідно до наказу МОУ № 168 від 23 березня 2017 року визначено вичерпний перелік медичних установ

ЗОЗ МОУ, зокрема це: військово-медичні центри; військові госпіталі, філії госпіталів; окремі медичні батальйони, медико-санітарні батальйони; військові лазарети; окремі медичні роти (медичні роти); медичні взводи; медичні пункти. У системі МОУ також функціонують: центр судових експертиз, судово-медичні лабораторії; патолого-анатомічні лабораторії; окремі автомобільні санітарні роти.

Враховуючи те, що військові судово-медичні експерти та лікарі є висококваліфікованими фахівцями, які мають вищу медичну освіту, пройшли спеціальну військову підготовку та є атестованими, цілком прийнятно залучати їх як учасників процесуальної дії в якості спеціалістів у порядку ст. 238 КПК України.

Варто зауважити, що з поширенням волонтерського руху в зоні військового конфлікту в ОРДЛО активно функціонують добровольці медики, зокрема «парамедики», тобто фахівці як з вищою (лікар), так і з середньою (фельдшер, медсестра або медбрат) медичною освітою, які працюють у військових підрозділах, і володіють навичками надання невідкладної медичної допомоги на етапі до ушпиталення. Однак слід зазначити, що допоки їх статус невизначений на офіційному рівні та нормативно нерегламентований принаймні відомчими підзаконними актами, залучення їх в якості спеціалістів та експертів під час проведення слідчого огляду трупу або ексгумації наразі є неприйнятним.

Стосовно ексгумації трупа, то у зоні ведення військового конфлікту під час проведення цього заходу не обов'язкова участь судово-медичного експерта, оскільки проведення процесуальної дії в порядку ст. 239 КПК України «Огляд трупа, пов'язаний з ексгумацією» можливе за умови, якщо поховання відбулося на офіційних цвинтарях, а в зоні бойових дій такі захоронення здебільшого мають стихійний характер. Тому процес діставання трупу з могили у цьому випадку слід розуміти як підготовчий етап слідчого огляду або експертного дослідження та інших процесуальних дій, що виступає заходом організаційно-технічного характеру з метою створення належних умов для подальшого проведення слідчої (розшукової) дії. Наведене означає, що в ході розкопування поховань загиблих в зоні АТО можливо залучити лікаря з числа працівників медичної служби МОУ.

Таким чином, нами було розглянуто правовий статус судово-медичних експертів та лікарів, які в порядку ст. 238 КПК України можуть бути залучені під час первинного огляду трупу в зоні ведення бойових дій. Зазначимо, що наразі існує необхідність у розробці методичних рекомендацій, які б розкривали увесь спектр питань щодо налагодження взаємодії під час огляду трупу у зоні проведення бойових дій цивільних та військових медиків з іншими співробітниками відомств, задіяних в зоні АТО.

Також ми дійшли висновку про необхідність доповнення до редакції ст. 238 КПК України пункт 5 такого змісту: *«Огляд трупу може проводитися в іншому місці, якщо на місці його виявлення є пряма загроза життю або здоров'ю осіб, які беруть участь у цьому огляді»*, а у Порядку взаємодії між органами внутрішніх справ, закладами охорони здоров'я та прокуратури України при встановленні факту смерті людини, затвердженого спільним наказом МВС, МОЗ, ГПУ від 28 листопада 2012 року № 1095/955/119, доповнити у пункті 4 підпункт 1-1 *«Судово-медичний експерт або лікар може проводити зовнішній огляд трупу в іншому місці, якщо на місці його виявлення є пряма загроза їхньому життю або здоров'ю»*.

Наведені пропозиції сприятимуть не лише забезпеченню життя та здоров'я учасників первинного огляду трупу в небезпечних місцях, але й збережуть доказове значення результатів цієї слідчої (розшукової) дії у разі, коли труп оглядався не за місцем його виявлення.

Список використаних джерел

1. Від початку конфлікту у зоні бойових дій загинуло 38 військових медиків – Порошенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/news/28551876.html>. – Назва з екрана.

2. Порядок взаємодії між органами внутрішніх справ, закладами охорони здоров'я та прокуратури України при встановленні факту смерті людини [Електронний ресурс] : наказ МВС, МОЗ, ГПУ від 28 листоп. 2012 р. № 1095/955/119. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z2106-12>. Назва з екрана.

3. Інструкція про проведення судово-медичної експертизи [Електронний ресурс] : наказ МОЗ від 17 січ. 1995 р. № 6. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0254-95>. – Назва з екрана.

Секція 2

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛІСТИКИ

Бєгалов Євгеній Павлович, здобувач науково-дослідної лабораторії з проблем експертно-криміналістичного забезпечення навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ

НЕЗАКОННЕ ПЕРЕПРАВЛЕННЯ ОСІБ ЧЕРЕЗ ДЕРЖАВНИЙ КОРДОН УКРАЇНИ ОРГАНІЗОВАНОЮ ГРУПОЮ ЯК СПОСІБ УЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНІВ

Охорона кордону є невід’ємною складовою загальнодержавної системи забезпечення національної безпеки України, її суверенітету і територіальної цілісності. Зброя, наркотики, торгівля людьми та нелегальна міграція нині стали одними з найбільш суспільно небезпечних видів злочинної діяльності організованих злочинних угруповань [1, с. 167].

Під незаконним переправленням осіб через державний кордон України слід розуміти дії, які полягають у безпосередньому перетинанні суб’єктом злочину державного кордону України разом з особами (за їх згодою або без), яких він переправляє без встановлених документів чи дозволу відповідних державних органів [2, с. 973].

Незаконне переправлення осіб через державний кордон України, вчинене організованою групою – є найбільш небезпечним способом вчинення цього злочину. Тому не випадково законодавець у ст. 332 КК України передбачає найсуворішу санкцію за його вчинення саме таким чином. Так, згідно з ч. 3 ст. 332 КК України, особа підлягає кримінальній відповідальності за дії, передбачені ч. 1 ст. 332 КК України, якщо вони вчинені або організованою групою, або з корисливих мотивів. Злочин буде визнаватися вчиненим організованою групою, якщо в його готуванні або вчиненні брали участь декілька осіб (три і більше), які попередньо зорганізувалися у стійке об’єднання для вчинення незаконного переправлення осіб через державний кордон України та іншого (інших) злочинів,

об'єднаних єдиним планом з розподілом функцій учасників групи, спрямованих на досягнення цього плану, відомого всім учасникам групи [3].

Криміналістична наука розглядає спосіб вчинення злочину, як складне явище дійсності на основі пізнання закономірностей його формування, причин і форм його повторюваності для розробки прийомів і методів виявлення, збирання та дослідження доказів у кримінальному провадженні. Криміналістичне значення способу вчинення злочину визначається специфікою виникнення доказів у процесі відображення події злочину в зовнішньому середовищі. Аналізуючи певний спосіб вчинення злочину можна висунути версії, де і які сліди можуть бути залишені, а виявивши сліди злочину можна припустити, яким способом його вчинено.

Як відомо, злочин визнається вчиненим організованою групою, якщо в його готуванні або вчиненні брали участь декілька осіб (три і більше), які попередньо зорганізувалися у стійке об'єднання для вчинення незаконного переправлення осіб через державний кордон України та іншого (інших) злочинів, об'єднаних єдиним планом з розподілом функцій учасників групи, спрямованих на досягнення цього плану, відомого всім учасникам групи. З цього випливає, таке:

1) для організованої групи потрібна участь трьох чи більше осіб, які відповідають вимогам суб'єкта злочину;

2) організованій групі притаманне те, що її учасники зорганізувалися у стійке об'єднання для вчинення одного чи більше злочинів. Стійкість групи є оціночним поняттям і має враховуватися щоразу з урахуванням конкретних обставин справи. Стійкість організованої групи, як її ознака, свідчить, що між учасниками існують досить стабільні відносини у зв'язку з підготовкою або вчиненням злочину (злочинів). Для визнання групи організованою тяжкість злочину, до якого готується ця група чи вчиняє його не має значення;

3) організована група завжди повинна також характеризуватися такими ознаками, як об'єднання всіх дій співучасників єдиним планом, причому, їхня діяльність спрямована на досягнення останнього, тобто підготовка і вчинення злочину (злочинів), як кінцевої мети плану цієї групи. Організована група повинна також характеризуватися такою

ознакою, як розподіл функцій учасників групи. Це може бути як розподіл функцій з точки зору ст. 27 КК (види співучасників), коли, крім виконавців, співучасниками злочину є організатор, підбурювач, пособник, так і розподіл технічних функцій вчинення злочину співвиконавцями;

4) для наявності організованою групи необхідно, щоб план її діяльності був відомий усім учасникам групи. Тобто, кожен із співучасників групи має усвідомлювати план її діяльності. На стійку організовану групу може вказувати значний часовий проміжок її існування та неоднократність вчинення злочинних актів незаконного переправлення осіб незмінним складом учасників. Узгодженість дій учасників групи виражається не тільки в плануванні злочинів, розподілі ролей, спільному здійсненні підготовчих заходів, цілеспрямованих діях при здійсненні конкретних незаконних переправлень осіб через державний кордон України, але і в тому, що учасники групи ще на стадії її організації визначають цілі її створення, види злочинної діяльності, на яких вона в подальшому буде спеціалізуватись. На стійкість злочинної групи також може вказувати здійснення нею діяльності в межах добре налагоджених каналів нелегальної міграції [4, с. 11].

Приходимо до висновку, що встановлення групового способу вчинення незаконного переправлення осіб через державний кордон України є одним з важливих завдань процесу доказування у такій категорії кримінальних проваджень. Таке вивчення в системі загальних положень методики розгляду злочину вимагає двобічного підходу: з одного боку - як до елемента кримінально-правової характеристики об'єктивної сторони злочину, з іншого - як до елемента процесуальної характеристики в розробці структури пізнання способу вчинення злочинів, передбачених ст. 332 КК України.

Список використаних джерел

1. Шульга А. М. Підстави кримінальної відповідальності за незаконне переправлення осіб через державний кордон України / А. М. Шульга, Н. Ю. Цвіркун // Вісник кримінологічної асоціації України. – 2017. – №1 (15). – С. 167–177.

2. Федосєєв В. В. Незаконне переправлення осіб через державний кордон України як форма об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 332 КК України / В. В. Федосєєв // Форум права. – 2012. – № 4. – С. 970–974.

3. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-14. – Режим доступу: zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14. – Назва з екрана.

4. Стрельцов Є. Л. Незаконне переправлення осіб через державний кордон України: склад злочину : конспект лекції / Є. Л. Стрельцов, А. М. Притула. – Одеса : Фенікс, 2011. – 28 с.

Боднар Анастасія Василівна, здобувач науково-дослідної лабораторії з проблем експертно-криміналістичного забезпечення навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ

ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАЇЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗНИЩЕННЯ АБО ПОШКОДЖЕННЯ МАЙНА: СТАН НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Кримінальні провадження про умисне знищення або пошкодження чужого майна відносяться до складних як з точки зору юридичного аналізу, так і здійснення досудового розслідування. Це значною мірою пояснюється: характером способів вчинення як руйнівних процесів, що тягнуть за собою знищення багатьох слідів кримінального правопорушення; труднощами проведення окремих слідчих (розшукових) дій; відсутністю достатньої кількості слідчих, що володіють спеціальними знаннями і навичками розслідування даної категорії проваджень.

Усе це висуває вказану багатопланову проблему в коло актуальних напрямів досліджень у теорії криміналістики. Тому метою публікації є узагальнення найбільш значимих наукових досліджень із проблем використання спеціальних знань під час розслідування знищення або пошкодження майна [1, с. 7].

Проблемам, пов'язаним із окремими аспектами розслідування умисного знищення або пошкодження чужого майна, присвячені праці ряду науковців, а саме: Ю. П. Аленіна, В. П. Бахіна, М. Ю. Бузинарського, Т. В. Варфоломєєвої, О. М. Васильєва, І. Ф. Герасимова, В. А. Журавля, С. І. Зернова, Ю. В. Іванова, А. В. Іщенка, О. Я. Качанова, Г. М. Козакова, І. І. Котюка, В. К. Лисиченка, Є. Д. Лук'янчикова, А. В. Мішина,

В. Г. Палюха, І. Ф. Пантелеєва, І. О. Попова, І. І. Старокожева, Л. А. Ушакова, А. І. Федотова, В. Ф. Ханіна, В. Ю. Шепітька та ін.

Серед українських науковців дисертаційні дослідження, пов'язані з різними аспектами розслідування умисного знищення або пошкодження майна, здійснювали В. В. Колесніков («Розслідування злочинів, пов'язаних з пожежами». – Харків, 2004), А. М. Степанова («Особливості предмету доказування у справах про підпали з метою приховування злочинів». – Київ, 2004), М. Ю. Бузинарський («Методика розслідування умисного знищення або пошкодження майна шляхом підпалу». – Київ, 2011), Ю. Я. Олійник («Розслідування умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства». – Київ, 2014), Б. К. Слободянюк («Розслідування умисного знищення або пошкодження чужого майна». – Київ, 2016).

Значна кількість наукових досліджень присвячувалась розслідуванню умисного знищення або пошкодження чужого майна, вчиненого шляхом підпалу, в той час як питання використання спеціальних знань при розслідуванні кримінальних правопорушень даної категорії не досліджені повною мірою. Праці перерахованих вчених становлять велику теоретичну цінність і практичну значущість, але тим не менше, не охоплюють повного комплексу питань, спеціально присвячених проблемам використання спеціальних знань, залучення спеціаліста при проведенні деяких слідчих (розшукових) дій методики розслідування злочинів, передбачених ст. 194 КК України.

Використання спеціальних знань у процесі досудового розслідування є кримінальним процесуальним інститутом, який утворився історично. Протягом усього періоду його розвитку спеціальні знання слугували успішному вирішенню завдань кримінального судочинства, підвищенню якості досудового слідства. Високий рівень досягнень різних наук, є методологічною основою для вироблення нових засобів, стратегій і тактики розкриття та розслідування злочинів.

Кримінальне процесуальне законодавство не розкриває змісту поняття «спеціальні знання». У ст. 69 та 71 КПК України йдеться про використання наукових, технічних або інших спеціальних знань і навичок. Проте сьогодні жодних сумнівів

щодо необхідності їх використання для оптимізації діяльності з виявлення, розкриття і розслідування ні у науковців, ні в практичних співробітників не існує [2, с. 155].

До ознак, що характеризують спеціальні знання, відносять такі: ці знання не є загальновідомими, загальнодоступними та одиничними; вони набуваються особою в процесі теоретичної та практичної підготовки до конкретної діяльності; неодноразово використовуються; надаються не в прямій, а в опосередкованій формі; залучаються в процес у встановленому законом порядку за наявності в учасників процесу потреби у такому роду знаннях; використовуються у передбачених процесуальним законодавством формах; їх використання пов'язане з певним рівнем освіти та/або підготовки, а також професіональним або іншим досвідом; такі знання сприяють забезпеченню винесення законного та обґрунтованого акту органів досудового розслідування та суду [3, с. 7].

У продовження нашого розгляду варто вказати на поширеність практики використання такої форми допомоги фахівців під час розслідування знищення або пошкодження майна як участь спеціаліста під час проведення слідчих (розшукових) дій. Участь спеціаліста створює умовну гарантію одержання належних доказів у випадках, які вимагають застосування спеціальних знань, сприяє виявленню доказів, які могли бути упущені слідчим через його непоінформованість у спеціальних питаннях [4, с. 35]. Звідси можна говорити про те, що спеціаліст не є самостійною фігурою в кримінальному процесі. Він не має права самостійно провадити будь-які дії, а діє під безпосереднім керівництвом слідчого, надає йому допомогу в збиранні доказів.

Спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і може надавати консультації під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок (ст. 71 КПК України) [5]. Вивчення наукових джерел та слідчої практики демонструє, що спеціалісти залучаються до участі в слідчих (розшукових) діях (у тому числі за фактами знищення або пошкодження майна) у разі: 1) відсутності спеціальних знань і навичок у слідчого; 2) недостатнього оволодіння слідчим

прийомами і засобами швидкого й доброякісного виконання тієї чи іншої роботи, що вимагає спеціальних знань і навичок; 3) необхідності з етичних чи тактичних точок зору доручити здійснення визначених дій саме спеціалістові; 4) одночасного застосування ряду науково-технічних засобів; 5) необхідності виконання великого обсягу роботи, що вимагає спеціальних знань і навичок [6, с. 12].

Досліджуючи проблему використання спеціальних знань, не можна обійти увагою питання про можливість їх використання у формі судової експертизи. Судова експертиза вважається основним видом використання спеціальних знань при розслідуванні знищення або пошкодження майна, признається і проводиться після відкриття кримінального провадження з дотриманням вимог КПК України.

Перелік експертиз, що можуть проводитися у кримінальних провадженнях про знищення або пошкодження майна є досить широким. Це ті самі традиційні (трасологічна, дактилоскопічна, техніко-криміналістична, експертиза документів, судово-економічна), а також спеціалізовані (вибухотехнічна, пожежотехнічна й товарознавчі) експертизи, які відіграють провідну роль у розслідуванні злочинів вказаної категорії.

Як висновок зазначимо, що під час розслідування знищення або пошкодження майна найбільш ефективним каналом розширення сфери використання спеціальних знань в процесі розслідування знищення або пошкодження майна є участь спеціаліста при проведенні слідчих (розшукових) дій (ст. 71 КПК України). Саме ця форма має визнаватися основною, а судова експертиза – особливою, вищою формою використання спеціальних знань, із усіма наслідками, що випливають.

Список використаних джерел

1. Слободянюк Б. К. Розслідування умисного знищення або пошкодження чужого майна : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Б. К. Слободянюк. – Ірпінь, 2016. – 238 с.
2. Кудінов С. С. Використання спеціальних знань під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій / С. С. Кудінов // Вісник Академії адвокатури України. – 2014. – № 3 (31). – С. 155.
3. Гора І. В. Використання спеціальних знань адвокатом : наук.-практ. посіб. / І. В. Гора. – Київ : Прецедент, 2013. – 62 с.

4. Грабовский В. Д. Фоноскопия. Теория и практика использования звуковых следов в расследовании преступлений : учеб. пособие / В. Д. Грабовский, О. Н. Кравчук. – Н. Новгород : НА МВД РФ, 2001. – 108 с.

5. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>. – Назва з екрана.

6. Ищенко П. П. Специалист в следственных действиях (уголовно-процессуальные и криминалистические аспекты) / П. П. Ищенко. – М. : Юрид. лит., 1990. – 159 с.

Боровик Анна Миколаївна,
ад'юнкт кафедри криміналістики
та судової медицини Національної
академії внутрішніх справ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ХАРАКТЕРИСТИКИ ОСОБИ ПОТЕРПІЛОГО ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, УЧИНЕНИХ НЕПОВНОЛІТНІМИ НА ҐРУНТІ РАСОВОЇ, НАЦІОНАЛЬНОЇ ТА РЕЛІГІЙНОЇ ВОРОЖНЕЧІ

У статті 2 «Загальної декларації прав людини», прийнятій Генеральною Асамблеєю ООН від 10 грудня 1948 року, зазначено: «Кожна людина повинна мати всі права і всі свободи, проголошені цією Декларацією, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового, станового або іншого становища» [1].

Це положення Декларації знайшло своє відображення й в Основному Законі України – Конституції, безпосередньо, в статті 24, яка говорить: «Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками». Положення рівності громадян та, взагалі, будь-якої особи, а також недопущення дискримінації за будь-якою з вищеперерахованих ознак закріплені й в інших міжнародних та національних нормативно-правових актах.

Вагомим внеском до національного законодавства стало прийняття Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» від 6 вересня 2012 року, у якому в статті 1 розкрита сутність поняття «дискримінація», а саме: «Дискримінація – ситуація, за якої особа та/або група осіб за їх ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного та соціального походження, громадянства, сімейного та майнового стану, місця проживання, мовними або іншими ознаками, які були, є та можуть бути дійсними або припущеними (далі – певні ознаки), зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами в будь-якій формі, встановленій цим Законом, крім випадків, коли таке обмеження має правомірну, об'єктивно обгрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними» [2].

Проте, незважаючи на досить активне декларування в національних нормативно-правових актах, принципу рівності громадян та недопущення дискримінації за будь-якою ознакою, все частіше в Україні ми стикаємось з проблемою дискримінації осіб за расовою, національною та релігійною ознакою, а також з протиправними діями відносно громадян та інших осіб, вчинених на ґрунті расової національної та релігійної ворожнечі. Тому важливого значення у вирішенні даного питання є приділення уваги саме жертві даних правопорушень, тобто особі потерпілого.

Значення пильної уваги до вивчення особи потерпілого міститься в тому, що при вчиненні кримінального правопорушення на початку розслідування саме потерпілий є головним джерелом отримання відомостей, що мають значення для ефективного розслідування кримінального провадження. Так, потерпілий в ході розслідування повідомляє початкові відомості, які потім будуть відправною точкою для встановлення події злочину та відповідно до подальшого ефективного розслідування кримінального провадження.

Крім того, при вивченні даних про особу потерпілого можна скласти більш точний портрет особи, яка вчинила злочин, встановити мотиви злочинного посягання, визначити коло можливих учасників та інше. Особа потерпілого – це сукупність відомостей про фізичні, біологічні, психологічні,

демографічні та інші властивості, що відображають інформацію про стать, вік, спосіб життя, професії потерпілого, релігійних переконаннях, расової, національної належності.

Особу потерпілого ціла низка авторів називає як один з основних структурних елементів криміналістичної характеристики злочинів проти особи. Такий акцент цілком зрозумілий, оскільки, як правильно зазначає В. І. Шиканов, особистість потерпілого і характер зв'язку «жертва – суб'єкт злочину» накладають відбиток і на механізм вчинення злочинів, на особливості організації їх розкриття, розслідування і профілактики. Насамперед актуальною характеристикою потерпілого є приналежність його до будь-якої національності, крім української (частіше єврейської або однієї з так званих «кавказьких національностей»). В інших регіонах ситуація змінюється в залежності від того, яка національність є корінною.

До уразливих етнічних груп належать також роми (цигани). Унаслідок соціально-економічних, культурних й історичних причин більшість членів цієї етнічної групи належать до найбідніших прошарків населення. Стійкі негативні стереотипи масової свідомості, пов'язані з ромами, побутують в українському суспільстві. гостями України, вимушеними переселенцями та біженцями. Саме вони є найчастішими об'єктами ксенофобії: від образ до дискримінації та насильства. Страждають також іноземні студенти, бізнесмени й навіть дипломати. Серед жертв расистів – вихідці з Африки, Центральної та Південно-Східної Азії, Близького Сходу, Кавказу та Закавказзя і навіть Латинської Америки. Загинули від побиття і поранень, завданих ножами й іншою холодною зброєю, студент із Гамбії, двоє громадян Бангладешу, нігерієць, кореєць, араб (біженець із Іраку), біженець із Конго, біженець зі Сьєра-Леоне, грузин, громадянин України змішаного (україно-іранського) походження.

По-справжньому серйозного характеру набула проблема расистського насильства щодо іноземних студентів. Потенційно вона може завдати серйозних збитків і міжнародній репутації України, і її економіці. В Україні навчаються близько 40 тисяч студентів із-за кордону. Найбільше на навчання приїждять з Ірану, Сирії, Туреччини, Китаю, Індії та інших країн Азії та Африки [3].

Суттєвою відмінною рисою злочинів, що вчиняються на ґрунті нетерпимості, з точки зору особи потерпілого, є їх трьохсторонній характер – обов'язкова наявність винних, потерпілих, а також тих, кому адресована інформація про ворожнечу або ненависть стосовно тієї чи іншої національності, раси або релігії. Найбільш незвичним і нетрадиційним є наявність третьої сторони, яка зазнає негативного впливу в результаті вчинення злочину. Найбільш складним у ситуації з третьою стороною є те, що вона у переважній більшості випадків може бути достатньо невизначеною за кількістю, характеристиками та особливостями. До третьої сторони відносяться будь-які представники тієї національності, раси або релігії, стосовно яких злочинці проявляють свою ворожнечу або ненависть, чиї почуття чи національну гідність принижують. Наприклад, за умови вчинення вбивства з мотивів національної нетерпимості позбавлення життя конкретної особи виступає лише проміжною ціллю злочинців, оскільки основна мета – приниження національної гідності інших представників цієї національності; в іншому випадку необхідно визнавати інший мотив злочину. При цьому третьою стороною конфлікту, або другим потерпілим в широкому розумінні цього слова, буде будь-який представник цієї національності [4; 5, с. 68].

Список використаних джерел

1. Загальна декларація прав людини [Електронний ресурс] : міжнар. док. України від 10 груд. 1948 р. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015. – Назва з екрана.
2. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні [Електронний ресурс] : Закон України від 6 верес. 2012 р. № 5207-VI. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5207-17>. – Назва з екрана.
3. Гарасим П. С. Характеристика особи потерпілого та особи злочинця [Електронний ресурс] / П. С. Гарасим, С. В. Зюбаненко. – Режим доступу: <http://pravoznavec.com.ua/period/article/45324/%CF>. – Назва з екрана.
4. Винников А. Я. Методика расследования преступлений, совершаемых на почве национальной или расовой вражды или ненависти / А. Я. Винников, Н. М. Гиренко, О. Н. Коршунова, А. В. Леухин ; под ред. О. Н. Коршуновой. – СПб., 2002. – 92 с.
5. Розслідування злочинів, вчинених на ґрунті нетерпимості : навч.-практ. посіб. / кол. авт. – Київ, 2012. – 167 с.

Болгов Руслан Олегович, аспірант
кафедри криміналістики та судової
медицини Національної академії
внутрішніх справ

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДІВ КРИМІНАЛІСТИКИ ЯК НЕОБХІДНА СКЛАДОВА РОБОТИ ПРИВАТНИХ ДЕТЕКТИВІВ

Криміналістика посіла важливе місце в роботі правоохоронної системи сьогодення як суттєвий важіль у попередженні й розкритті злочинів та правопорушень. Хоча деякі помилково вважають криміналістику як науку виключно для правоохоронців, але звичайні громадяни стикаються з її аспектами щодня. Наприклад, вміння відрізнити відомі бренди від підробок, справжні гроші від фальшивок – це не що інше як аспекти криміналістики. Також методи криміналістики використовуються в таких сферах діяльності, як підрозділи комерційної безпеки, банківські установи (перевірка підписів на справжність) тощо [1, с. 152].

Учинення кримінального правопорушення супроводжується певними змінами середовища у навколишньому оточенні. Такі зміни прийнято називати слідами злочину. Одним з великих розділів криміналістичної техніки, що вивчає сліди злочину є трасологія. На сьогодні, криміналістична трасологія є одним із широкоживаних методів криміналістики [2, с. 96], в тому числі і як важливий метод пошуку доказів у ході розслідування приватним детективами. Трасологічні методи допомагають розкривати низку злочинів та встановлювати винних, знаходити місця викраденого або навпаки – виключати зі списку підозрюваних. Важливим інструментом трасологічного аналізу є візуальний пошук. Він використовується для встановлення об'ємних та поверхневих (видимих та слабо видимих) слідів. Основна перевага візуального пошуку в тому, що при його застосуванні на сліди не має суттєвого впливу і тому вони зберігаються у незмінному первинному стані [3, с. 68].

Яким же чином криміналістична трасологія може допомогти у роботі приватного детектива під час досудового розслідування і при співпраці з поліцією? Проаналізуємо приклад з власної практики.

Після розлучення за рішенням суду було здійснено розподіл майна подружжя. Так, чоловіку дісталася породиста собака, яка за документами від початку була оформлена на нього. Однак, дружина ще до рішення суду, собаку забрала собі і відмовлялася її повертати. Навіть після рішення суду, добитися цього було не можливо. Була написана заява до поліції по факту крадіжки майна.

На жаль, заволодіння чужим майном є досить поширеним видом злочину сьогодення, в тому числі і викрадення домашніх тварин. Але іноді, крадіжку можуть перекваліфікувати у привласнення майна, наприклад при розподілі майна подружжя, тим більше після розлучення [4].

Враховуючи велике завантаження співробітників Національної поліції, вони вкрай неохоче розслідують такі сімейні справи, хоча, згідно законодавства таке правопорушення кваліфікується як злочин. Тому правоохоронці зобов'язані реєструвати такі звернення, однак, досить часто, заявники вимушені вирішувати такі питання самотужки.

Тому чоловік, власник собаки, звернувся до приватного детективного агентства із проханням встановити місце знаходження його собаки. Так як стандартні методи впливу не діяли, знадобилось піти на певні хитрощі. Було відомо, що дружина знімає будинок, але де вона не казала навіть поліції. Вдома її батьків чоловік собаку не знайшов, тому, один з варіантів, що собака мешкає у будинку, яку знімає колишня дружина. Треба було встановити місце тимчасового проживання колишньої дружини, для перевірки даної версії. Для цього замовник запросив свою колишню дружину до себе до дому (будинок знаходився за містом) зустрітися разом із адвокатами ввечері та вирішити остаточно це питання. Дружина погодилась але під час розмови все рівно відмовилась повертати собаку законному володарю. Під час розмови детективи зафіксували транспортний засіб на якому приїхала дана громадянка та сфотографували протектор її коліс і сліди, які вона залишає на землі. Оскільки в Україні встановлення будь-яких технічних засобів на автотранспорт, без згоди власника, є протизаконними (як і візуальне спостереження), тому вибір методу пошуку тимчасового місця проживання колишньої дружини мав бути в

межах чинного законодавства [5], тобто знаходитись у відкритому доступі. У цьому разі досліджувалася інформація висвітлена в соціальних мережах колишньої дружини та класичний трасологічний метод порівняння відбитків шин.

Розрізняють два види слідів коліс автотранспорту: поверхневі та об'ємні. До першого виду відносяться сліди нашарування (машина проїхала забруднений відрізок дороги і далі поїхала по сухому асфальту залишаючи забруднений слід) та відшаруванні. Об'ємні сліди утворюються внаслідок залишкової деформації ґрунту та передають тривимірну копію бігової поверхні протектора [1, с. 173].

В ході вивчення соціальної сторінки дружини, було встановлено її місце перебування (вона відмічала своє місце перебування за допомогою геолокації: так, на більшості фото, де був зображений будинок та розшукувана собака, була відмітка де та коли було зроблено даний знімок). Було встановлено місто та приблизний район мешкання колишньої дружини і ймовірного перебування собаки. Таким чином, вивчення і аналіз інформації в соціальній мережі є також одним із аспектів криміналістики, так як це не що інше, як пошук слідів.

Коли машина колишньої дружини рушила з місця, дана інформація була передана команді детективів, які знаходились в районі згідно визначеної геолокації. Ми вже знали які сліди залишає її автомобіль, а так як дорога в приватному секторі була з пилу та піску, сліди шин чітко відстежувались. Ми порівняли сліди протекторів біля будинку замовника, які залишив автомобіль дружини, та сліди, які були залишені в приватному секторі. По ходу відбитків коліс та характерному сліду розвороту шин «хвіст ластівки» вдалося встановити будинок, у двір якого заїхала машина дружини. При наближенні до будинку було чітко чути лай великої собаки. Дана адреса була передана замовнику, а потім і правоохоронним органам. На підставі рішення суду та заяви до поліції про привласнення чужого майна, поліція мала всі підстави для вилучення тварини і повернення її справжньому власнику. Таким чином, завдяки базовим знанням трасології приватні детективи змогли допомогти повернути майно законному власнику та зробити «міст» для взаємодії між детективами та правоохоронцями.

У сучасному інформаційному суспільстві та технічному прогресі класичні методи криміналістики не застаріли, а навпаки, – є важливим інструментом в ході розслідування кримінальних правопорушень. Класичні криміналістичні методи дозволяють знаходити нові можливості для вдосконалення своєї дії направленої на виявлення, ідентифікування та аналіз слідів. Це дає можливість прискорити чи попередити правопорушення як правоохоронцям, так і приватним детективам.

Список використаних джерел

1. Криміналістика : учебник / под ред. Е. П. Ищенко. – М. : Юристъ, 2000. – 724 с.
2. Пясковський В. В. Криміналістика : підручник / В. В. Пясковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Іщенко, О. О. Алексєєв та ін. – Київ : Центр учб. літ., 2015. – 544 с.
3. Корниенко Н. А. Следычеловека в криминалистике / Н. А. Корниенко. – СПб : Питер, 2001. – 68 с.
4. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page6>. – Назва з екрана.
5. Про доступ до публічної інформації [Електронний ресурс] : Закон України від 13 січ. 2011 р. № 2939-VI. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2939-17>. – Назва з екрана.

Бурбело Богдан Анатолійович, викладач кафедри криміналістики та судової експертології Харківського національного університету внутрішніх справ

ЗАЛУЧЕННЯ СПЕЦІАЛІСТА ПІД ЧАС ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ, ПОВ'ЯЗАНОЇ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ВИБУХОВИХ ПРИСТРОЇВ І ВИБУХОВИХ РЕЧОВИН

Розслідування правопорушень, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв, вибухових речовин викликає певні труднощі, які полягають у збереженні слідової картини після вибуху, своєчасності проведення огляду місця події, вилученні слідів вибуху вибухового пристрою та їх дослідженні. Існує особлива потреба використання під час

огляду місця події спеціальних знань і методів для з'ясування природи вибуху і обставин, які його супроводжують.

Критерієм необхідності залучення спеціалістів до процесу розслідування, передбачає кримінальний процесуальний кодекс України (ст. 71 КПК України). Спеціаліст може бути залучений для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складення схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи тощо) під час досудового розслідування слідчим [1].

На думку В.М. Махова, у більшості випадків, саме участь спеціалістів є гарантом цілеспрямованості, повноти й ефективності проведення слідчої дії [3, с. 83].

Особливе значення має залучення спеціалістів для проведення огляду місця події пов'язаного із застосуванням вибухових пристроїв та вибухових речовин, тому що первинну і основну інформацію про механізм злочину і особу злочинця, слідчий одержує в процесі дослідження і аналізу певних джерел інформації про злочинну подію, виявлених і вилучених саме під час огляду місця події.

Безпосередньо на місці події, але до початку проведення огляду, слідчий спільно зі спеціалістом визначають межі території огляду. Зокрема, для визначення меж огляду місця події за фактом кримінального вибуху слідчому доцільно проконсультуватися зі спеціалістом-вибухотехніком, який, оцінивши силу заряду, спрямованість дії ударної хвилі й інші фактори, може окреслити зону пошуку речових доказів, що дозволить раціонально використовувати наявні сили і засоби [2, с. 73].

Спеціаліст-вибухотехнік не тільки допомагає виявити речові докази, але і безпосередньо після виявлення може установити їх відносність до конкретної події, тобто надати слідчому орієнтовну недоказову інформацію, яка буде основою для висування версій, планування розслідування, оптимізації процесу розкриття та розслідування злочину.

Також спеціаліст-вибухотехнік:

- узгоджує з слідчим оптимальні маршрути підходу та відходу до місця події;

- проводить інструктаж із інспекторами-кінологами та іншими працівниками та спеціалістами, які задіяні в проведенні пошуку вибухових матеріалів, щодо особливостей дотримання

заходів безпеки та недопущення втрати слідів вчинення правопорушення.

Необхідно звернути увагу на необхідність здійснення спеціалістом-вибухотехніком такого заходу, як моделювання на підставі огляду місця події пов'язаного з використанням вибухових пристроїв та вибухових речовин, з урахуванням локалізації й інформаційного потенціалу виявлених речових доказів, тобто результати проведеного спеціалістом ситуаційного аналізу обставин і механізму скоєного злочину, що є суттєвим у розкритті кримінальних вибухів, вчинених у так званих «неочевидних умовах». Реконструкція вибухових пристроїв здійснюється спеціалістами на підставі ознак впливу вибуху на оточуючу обстановку та наявних залишків від зруйнованих пристроїв [4, с. 30].

Вважаємо, що особливістю організації огляду місця події пов'язаного із застосовуванням вибухових пристроїв та вибухових речовин є забезпечення безпеки на кожному його етапі, обов'язкове залучення спеціалістів, які мають відповідну кваліфікацію з проведення вибухотехнічних робіт, та застосування сучасних засобів криміналістичної техніки, є гарантом ефективності і раціональності слідчої діяльності взагалі. Для ефективного забезпечення розслідування злочинів цієї категорії, суттєве значення мають цілеспрямоване впровадження передових досягнень криміналістики та розробки нових методичних положень комплексного дослідження слідів, обставин і механізму вибухів.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>. – Назва з екрана.
2. Бахін В. П. Кримінальний вибух: поняття, характеристика, аналіз, розслідування / В. П. Бахін, М. А. Михайлов. – Київ, 2001. – 132 с.
3. Махов В. Н. Участие специалистов в следственных действиях / В. Н. Махов. – М., 1975. – 88с.
4. Неділько І. Б. Реконструкція саморобних вибухових пристроїв по слідах вибуху : метод. рек. / І. Б. Неділько, В. П. Оніщенко, В. І. Пашенко ; ДНДЕКЦ МВС України. – Київ, 2004. – 35 с.

Васін Дмитро Олександрович,
аспірант кафедри криміналістики
та судової медицини Національної
академії внутрішніх справ

ЕЛЕКТРОННО-ЦИФРОВІ СЛІДИ ВТЯГНЕННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ У ЗАНЯТТЯ ПРОСТИТУЦІЄЮ

Одним з основних елементів криміналістичної характеристики будь-якого злочину є його слідова картина. Вперше цей термін ввів у науковий обіг видатний вчений-криміналіст М. В. Салтевський, який під «слідовою картиною» розумів сукупність матеріальних та ідеальних відображень і умов, що існують на момент виявлення злочину [1, с. 14].

Загалом, слідовою картиною злочину є цілісна система речових джерел кримінально-релевантної інформації, що виникла у результаті взаємодії матеріальних елементів події та може бути використана для формування динамічної інтегральної моделі механізму злочину на відповідних стадіях процесу його розкриття і розслідування [2, с. 20].

Говорячи про сліди злочину (зміни, що відбуваються в органічній та неорганічній природі), варто зауважити, що традиційно в криміналістиці їх поділяють на дві категорії: матеріальні та ідеальні. Матеріальними слідами є зміни у неживій природі у вигляді відбитків, різних руйнувань, пошкоджень, деформацій об'єктів, а також нашарувань. Більш складною формою змін середовища є ідеальні сліди, що мають психофізіологічну природу і проявляються у вигляді виникаючих у свідомості людей думок, образів та окремих моментів злочину, що закріпилися у пам'яті [3, с. 84].

Реалії сучасного світу, який неможливо уявити без використання комп'ютерної техніки, засобів мобільного зв'язку, котрі досить часто використовуються як знаряддя та засоби вчинення різних злочинів, зумовлюють необхідність введення ще однієї категорії слідів – форми змін в інформаційному середовищі.

Дослідженню слідів, що залишаються в інформаційному просторі, присвячено багато наукових робіт. Такі сліди деякі вчені, зокрема В. Д. Басай, О. Г. Волеводз, В. А. Мещеряков, О. А. Самойленко, називають віртуальними, пояснюючи це тим, що вони існують на матеріальному носії, але не доступні безпосередньому візуальному сприйняттю [4, с. 136]. Інші

автори заперечують проти вживання вказаного терміну, мотивуючи свою позицію тим, що поняття «віртуальний» – це усталений термін, що використовується в квантовій теорії поля для характеристики частинок, що перебувають в проміжному стані або в стані невизначеності (координати яких і сам факт їх існування в даний момент часу можна назвати лише з певним рівнем вірогідності) [5, с. 468].

Зокрема, В. О. Мілашев пропонує використовувати термін «бінарні сліди» як результати логічних та математичних операцій з двійковим кодом [6, с. 13], а М. М. Литкін вживає термін «комп'ютерно-технічні сліди», під яким розуміє результат перетворення комп'ютерної інформації шляхом знищення, копіювання, блокування чи модифікації, причиново пов'язані з подією злочину [7, с. 7].

Однак, ми притримуємося позиції В. Б. Вехова, який оперує поняттям «електронно-цифрових слідів», розуміючи під ними будь-яку криміналістично значиму комп'ютерну інформацію, тобто відомості (повідомлення, дані), які перебувають в електронно-цифровій формі та зафіксовані на матеріальному носії або передаються каналами зв'язку за допомогою електромагнітних сигналів [8, с. 22–23].

Досліджуючи слідову картину втягнення неповнолітніх у заняття проституцією, варто зазначити, що цей злочин є продовжуваним і не відбувається одночасно, а також те, що спосіб його вчинення є повноструктурним і включає в себе етапи підготовки, вчинення і приховання, на яких використовується комп'ютерна техніка та засоби зв'язку, внаслідок чого відбуваються відповідні зміни в інформаційному середовищі та залишаються електронно-цифрові сліди.

Електронно-цифрові сліди втягнення неповнолітніх в заняття проституцією можна розподілити на дві групи: сліди, що виникають внаслідок користування ресурсами мережі Інтернет (веб-сайтами, соціальними мережами) та сліди, що виникають внаслідок користування засобами мобільного зв'язку.

Можливості мережі Інтернет, зазвичай, використовуються злочинцями під час підготовки до втягнення неповнолітніх у заняття проституцією, зокрема задля пошуку майбутніх потерпілих (шляхом розміщення відповідних оголошень про можливості заробітку для молодих дівчат, про діяльність

фотостудій, модельних агентств, масажних салонів тощо), а також для спілкування з ними за допомогою соціальних мереж.

У випадках розміщення інформації в мережі Інтернет та при користуванні соціальними мережами залишається значна кількість слідів: реєстраційні дані доменного імені, лог-файли, дані акаунта користувача, сліди реклами веб-сайта, прив'язка сторінки соціальної мережі до електронної адреси чи номера мобільного телефону, архів повідомлень, в якому може міститися переписка з потерпілими, статистика активності на сторінці користувача тощо [9, с. 212–213].

Під час спілкування злочинців з потерпілими, а також іншими особами (наприклад, тими, хто бажає скористатися послугами проституток) з використанням засобів мобільного зв'язку також залишаються відповідні електронно-цифрові сліди. Такими слідами є: а) зміни, що відбуваються та залишаються безпосередньо в самому мобільному телефоні (у вбудованих чи зовнішніх носіях пам'яті) або на сім-карті телефону – відомості про вхідні, вихідні та пропущені дзвінки, смс-повідомлення, записи в телефонній книзі, фотокартки, відеозаписи, історія використання Інтернет-браузера); б) зміни, що відбуваються в програмному забезпеченні оператора мобільного зв'язку внаслідок користування певним мобільним телефоном та відображають інформацію про сім-карти, які використовувалися в цьому телефоні; дату, час, тривалість, тип (вхідні, вихідні дзвінки, смс-повідомлення) з'єднань телефону; номера абонентів, з якими відбувалися з'єднання; місцезнаходження (номера та адреси розташування базових станцій) телефону в момент з'єднань [10, с. 54].

Отже, слідову картину втягнення неповнолітніх у заняття проституцією неможливо розглядати без урахування наявності електронно-цифрових слідів цього злочину. Зазначені сліди залишаються внаслідок використання злочинцем і потерпілим можливостей мережі Інтернет та засобів мобільного зв'язку, і дозволяють отримати під час розслідування важливу орієнтуючу та доказову інформацію.

Список використаних джерел

1. Салтевский М. В. О структуре криминалистической характеристики хулиганства и типичных следственных ситуациях / М. В. Салтевский // Криминалистика и судебная экспертиза. – Киев : Висш. шк., 1982. – Вып. 25. – С. 13–20.

2. Дикун А. И. Криминалистический анализ следовой картины расследуемого события с признаками преступления : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / А. И. Дикун. – М., 2006. – 22 с.
3. Крылов И. В. Совершение преступлений в условиях неочевидности / И. В. Крылов // Бизнес в законе. – 2010. – № 5. – С. 82–85
4. Самойленко О. А. Класифікація типових слідів вчинення викрадення майна з використанням комп'ютерних технологій / О. А. Самойленко // Вісник Луганської академії внутрішніх справ. – 2005. – Спец. вип. – Ч. 2. – С. 134–143.
5. Черкасов В. Н. Кто живет в «киберпространстве»? / В. Н. Черкасов, А. Б. Нехорошев // Управление защитой информации. – 2003. – Т. 7. – № 4. – С. 466–472.
6. Милашев В. А. Проблемы тактики поиска, фиксации и изъятия следов при неправомерном доступе к компьютерной информации в сетях ЭВМ : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / В. А. Милашев. – М., 2004. – 25 с.
7. Лыткин Н. Н. Использование компьютерно-технических следов в расследовании преступлений против собственности : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Н. Н. Лыткин. – М., 2007. – 24 с.
8. Вехов В. Б. Криминалистическое учение о компьютерной информации и средствах ее обработки : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук / В. Б. Вехов. – Волгоград, 2008. – 36 с.
9. Введенская О. Ю. Особенности слепообразования при совершении преступлений посредством сети Интернет / О. Ю. Введенская // Юридическая наука и правоохранительная практика. – 2015. – № 4 (34). – С. 209–216.
10. Козицька О. Г. Розслідування викрадень мобільних телефонів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / О. Г. Козицька. – Київ, 2015. – 258 с.

Висотенко Юлія Вікторівна, ад'юнкт
докторантури та аспірантури Національної
академії внутрішніх справ

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДИЧНИХ РЕКОМЕНДАЦІЙ ЩОДО РОЗСЛІДУВАННЯ КРАДІЖОК, УЧИНЕНИХ ЗЛОЧИННИМИ ГРУПАМИ

Проблема боротьби з організованою злочинністю, у тому числі криміналістичними методами та засобами, залишається актуальною і в сучасних умовах розвитку української держави. Це обумовлюється тим, що діяльність організованих злочинних

груп із кримінальної перетворилася в масштабну загрозу соціальної, економічної і політичної стабільності в Україні.

Одним з небезпечних проявів сучасної організованої злочинності є її корислива складова. Вона порушує конституційні права людини, зокрема, невід'ємне право на соціальне і матеріальне благо – право власності. Причиною неефективності боротьби з корисливою організованою злочинною діяльністю є недостатність ефективних методів розслідування, відсутність типових сучасних моделей такої злочинної діяльності, недовіра рекомендацій по проведенню окремих слідчих (розшукових) дій та їх комплексів, недосконалість криміналістичних програм по вирішенню проблемних слідчих ситуацій та інше.

Успішне розслідування кримінальних проваджень за фактами крадіжок, вчинених злочинними групами, перш за все обумовлене тим, наскільки вчасно, законно й обґрунтовано приймається рішення про початок досудового розслідування, наскільки повно й точно виявлені та зафіксовані сліди злочину, яка інформація наявна про осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, які заходи вжито щодо розшуку викраденого майна, а також наявністю певних теоретичних знань слідчих та їх практичного досвіду з розслідування досліджуваних злочинів.

Аналізуючи співвідношення кількості зареєстрованих крадіжок, вчинених злочинними групами, та кількості кримінальних проваджень, в яких особі повідомлено про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, спостерігаємо суттєве погіршення становища.

Досліджуючи стан розвитку криміналістичної методики на сучасному етапі, слід відмітити позитивні зміни у підходах до формування її змісту, тобто перехід від описового способу викладення програм розслідування до формалізованих моделей у вигляді алгоритмів послідовності слідчих (розшукових) дій, розшукових і профілактичних заходів.

Особливого значення набувають методики розслідування окремих видів злочинів на сучасному етапі створення та реформування Національної поліції, оскільки останнім часом спостерігається оновлення особового складу слідчих підрозділів, що супроводжується відчутним зменшенням їх практичного стажу роботи у слідчих підрозділах та відсутністю відповідного досвіду. Такі методичні рекомендації щодо розслідування конкретного злочину для молодих спеціалістів,

які приступили до виконання своїх службових обов'язків відразу після отримання юридичної освіти та не мають досвіду практичної роботи, будуть слугувати своєрідною підказкою стосовно правильної організації та планування розслідування. Крім того, використання зазначених матеріалів дозволить молодим фахівцям проводити розслідування максимально ефективно та результативно, послідовно виконуючи запропоновані алгоритми дій.

Аналізуючи практику розслідування крадіжок, вчинених злочинними групами, можемо виокремити ряд підстав за яких виникає потреба у використанні методичних рекомендацій:

- у слідчого бракує практичного досвіду та навичок;
- слідчий вперше розслідує такий вид злочину;
- за умови виникнення складної слідчої ситуації у якій задіяна велика кількість учасників кримінального провадження (декілька підозрюваних, декілька потерпілих, декілька фактів вчинення протиправних дій, декілька місць події);
- з метою економії часу слідчий звертається до визначеного алгоритму дій та положень щодо планування та організації розслідування.

На нашу думку, сучасна криміналістична методика розслідування крадіжок, вчинених злочинними групами, має відповідати таким основним вимогам, а саме: – бути доступною, тобто викладеною просто та зрозуміло; – реальною, тобто можливою у застосуванні при розслідуванні та попередженні злочинів; – зміст методики має відповідати конкретному злочину, що розслідується, його специфіці; – мати чітко визначені рекомендації з організації розслідування; – усі рекомендовані дії мають бути ефективними та безпомилковими, щоб при їх застосуванні досягти максимального результату при мінімальній затраті часу й зусиль; – методичні рекомендації мають відповідати сучасним потребам сьогодення, тобто сучасному законодавству, новим досягненням науки і техніки, новим способам учинення злочинів.

Таким чином, при обранні напрямку для розроблення методик розслідування, в першу чергу, для забезпечення їх ефективності, значну увагу слід приділяти актуальним та проблемним питанням, які виникають при розслідуванні злочинів тієї чи іншої категорії, а також апробації цих положень у практичній діяльності.

Список використаних джерел

1. Журавель В. А. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції : монографія / В. А. Журавель. – Харків : Апостиль, 2012. – 304 с.
2. Криміналістика : підруч. для студ. юрид. спец. вищих закладів освіти / за ред. В. Ю. Шепітька. – Київ : Ін Юре, 2001. – 684 с.
3. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі) : підручник / М. В. Салтевський. – Київ : Кондор, 2005. – 588 с.
4. Слободян Я. І. Криміналістична методика на сучасному етапі та її роль у розслідуванні злочинів, учинених організованими злочинними угрупованнями [Електронний ресурс] / Я. І. Слободян // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2012. – № 2. – С. 64–70. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/boz_2012_2_10. – Назва з екрана.
5. Шепітько В. Ю. Криміналістика : учебник / В. Ю. Шепітько. – Харьков : Одиссей, 2003. – 352 с.

Войтович Ярослав В'ячеславович,
аспірант наукової лабораторії
з проблем досудового розслідування
Національної академії внутрішніх
справ

ПОНЯТТЯ «ПРОМИСЛОВА ПРОДУКЦІЯ» ТА ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ СТ. 275 КК УКРАЇНИ

Бланкетна диспозиція ст. 275 КК України передбачає обов'язкове звернення суб'єктів правозастосування до інших норм права, у даному випадку тих, що регулюють питання розроблення, конструювання, виготовлення, зберігання промислової продукції. Проте тільки тих, що стосуються її безпечного використання. Обов'язковими також є встановлення і зазначення посилок на конкретні норми закону, правил та інших нормативних актів та положень.

Зважаючи на значний масив галузевого законодавства, підзаконних актів, стандартів, норм, правил, інструкцій та ін., спеціальну термінологію, слідчому складно орієнтуватись у цих питаннях. Тому доцільно розглянути низку понять, що стосуються досліджуваної проблеми.

У широкому розумінні промислова виробництво спрямоване на задоволення основних потреб держави та населення, а його обсяг та якість є ознакою загального добробуту.

Що стосується поняття промислової продукції, то її визначають як прямий корисний результат промислово-виробничої діяльності у вигляді продуктів або у формі виробничих послуг.

Промислова продукція у розумінні ст. 275 КК України – це не будь-які результати виробничої діяльності, а лише ті, які мають певні ознаки, а саме: створені у процесі власного виробництва, є результатом основної виробничо-промислової діяльності, є прямим результатом такої діяльності і може використовуватись за призначенням.

Інше важливе питання – безпечність продукції. У Законі України «Про загальну безпечність нехарчової продукції» визначено, що безпечна нехарчова продукція – будь-яка продукція, яка за звичайних або обґрунтовано передбачуваних умов використання (у тому числі щодо строку служби та за необхідності введення в експлуатацію вимог стосовно встановлення і технічного обслуговування) не становить жодного ризику чи становить лише мінімальні ризики, зумовлені використанням такої продукції, які вважаються прийнятними і не створюють загрози суспільним інтересам, з урахуванням:

- характеристик продукції, у тому числі її складу, упаковки, вимог щодо встановлення і технічного обслуговування;

- впливу продукції на іншу продукцію, якщо вона буде використовуватися разом з нею;

- попереджень, що містяться на етикетці продукції, в інструкції з її використання та знищення, а також в іншій інформації стосовно продукції;

- застережень щодо споживання чи використання продукції певними категоріями населення (дітьми, вагітними жінками, людьми похилого віку тощо).

Забезпечення безпечності продукції – комплекс заходів, що вживаються виробниками, розповсюджувачами, органами державного ринкового нагляду з метою забезпечення

відповідності продукції, що введена в обіг на ринку України, загальній вимозі щодо безпечності нехарчової продукції.

У цьому законі також надається визначення поняття «користувач» як фізична особа, яка придбаває, замовляє, використовує або має намір придбати чи замовити продукцію для потреб, пов'язаних із здійсненням господарської діяльності, або для забезпечення виконання обов'язків найманим працівником, чи юридична особа, яка придбаває, замовляє, використовує або має намір придбати чи замовити продукцію.

Продукція – будь-яка речовина, препарат або інший товар, виготовлений у ході виробничого процесу.

Зі змісту закону убачається, що безпечність промислової продукції визначається її відповідністю вимогам законодавства, у тому числі національним стандартам (їх перелік формується центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері стандартизації). З його змістом можна ознайомитись на офіційному сайті ЦОВ або у визначеному ним ЗМІ.

Крім того, законодавець передбачає можливість оцінки безпечності промислової продукції із урахуванням інших документів та показників. Зокрема це:

- національні стандарти інших держав щодо забезпечення безпечності продукції, гармонізовані з відповідними європейськими та міжнародними стандартами;

- регіональні стандарти щодо забезпечення безпечності продукції відповідно до міжнародних договорів України;

- стандарти України щодо забезпечення безпечності продукції (крім національних стандартів, про які йшлося вище);

- кодекси усталеної практики із забезпечення безпечності продукції у відповідних галузях;

- досягнення науки і техніки у сфері безпечності продукції;

- очікування споживачів (користувачів) щодо безпечності продукції за звичайних або обґрунтовано передбачуваних умов її використання (у тому числі щодо строку служби та за необхідності введення в експлуатацію вимог стосовно встановлення і технічного обслуговування).

Вивчення змісту зазначених документів показало, що до основних параметрів безпечності промислової продукції

належать: травмобезпека, електробезпека, пожежна, хімічна, біологічна та вибухобезпека, електромагнітні випромінювання, акустичні шуми, вібрація.

Як було зазначено, у диспозиції ст. 275 КК України передбачено, що порушення правил, що стосуються безпечного використання промислової продукції може бути допущене на будь-якій, або на декількох стадіях створення такої продукції. До таких стадій належать: розроблення, конструювання, виготовлення, зберігання. Для кожного з цих етапів діяльності висуваються певні вимоги, що обов'язково мають документальне відображення.

Воробей Олена Василівна,
здобувач кафедри криміналістики
та судової медицини Національної
академії внутрішніх справ

ТИПОВІ СЛІДЧІ СИТУАЦІЇ ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ДІЯЛЬНІСТЮ КОНВЕРТАЦІЙНИХ ЦЕНТРІВ

Під час розслідування кримінальних правопорушень, зокрема і пов'язаних з діяльністю конвертаційного центру, застосовуються тактико-криміналістичні засоби розслідування, до складу яких входять: тактичні операції, тактичні прийоми, слідчі ситуації, тактичні комбінації, тактичні рішення, тактичний ризик, тактико-криміналістичні рекомендації тощо. На нашу думку, особливу увагу при розслідуванні даних злочинів слід приділити типовим слідчим ситуаціям, які виникають на початковому етапі розслідування.

На думку В. К. Весельського, слідча ситуація належить до кола понять криміналістичної тактики і вже в цій якості, як і інші тактико-криміналістичні поняття, реалізується в криміналістичній методиці. Саме слідча ситуація зумовлює тактику конкретних слідчих дій. Її оцінка реалізується саме в тактичному рішенні, яке отримує свій зовнішній вираз у плануванні розслідування [1, с. 195].

Кримінальні провадження, пов'язані з діяльністю конвертаційних центрів, зазвичай, розпочинаються на підставі матеріалів ревізії чи матеріалів, одержаних оперативно-розшуковим шляхом. Узагальнення кримінальних проваджень, пов'язаних з діяльністю конвертаційних центрів, та інші злочини, які були вчинені з використанням статусу суб'єкта підприємницької діяльності, дає підстави для виділення типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування, коли кримінальне провадження порушується відносно:

1) працівника комерційної структури (посадової особи) на підставі матеріалів службового розслідування чи документальної ревізії, проведених спеціалістами даної комерційної структури;

2) керівника підприємницької структури на підставі матеріалів перевірки правоохоронними органами заяви керівника іншого підприємства про обманне заволодіння його майном;

3) керівників фінансової компанії на підставі матеріалів перевірки правоохоронними органами заяв громадян про присвоєння внесених ними коштів;

4) матеріалів ревізії (перевірки) діяльності комерційної структури, проведеної за ініціативою контролюючих чи правоохоронних органів;

5) керівників підприємницької структури – клієнта комерційного банку на підставі матеріалів, поданих банком у правоохоронні органи.

Наведені ситуації в значній мірі обумовлюють особливості тактичних задач розслідування та черговість проведення слідчих дій та ОРЗ [2, с. 16].

Під час досудового розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з діяльністю конвертаційних центрів, залежно від визнання чи не визнання свої вини, складаються дві слідчі ситуації:

1) особа визнає свою вину у вчиненні кримінального правопорушення;

2) особа не визнає свою вину у вчиненні кримінального правопорушення;

У більшій половині випадків особи, які вчиняють ці кримінальні правопорушення, визнають вину повністю або частково.

Типові слідчі ситуації на початковому етапі розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з діяльністю конвертаційних центрів, як правило, вчиняються у співучасті, яка має форму групи осіб за попередньою змовою, а співучасниками, зазвичай, виступають: керівна верхівка (організатор), координатор (дилер), низова ланка (диспетчер, касир, посильний) та постійні клієнти.

Під час виявлення кримінальних правопорушень, пов'язаних з діяльністю конвертаційних центрів, складаються такі типові ситуації:

- встановлено організатора конвертаційного центру та інших учасників;

- не встановлено організатора конвертаційного центру, а встановлено інших учасників. До них можна віднести:

- 1) осіб, що передавали кошти для конвертації;

- 2) осіб, які хоча і виконували операції з конвертації, але не усвідомлювали злочинної природи походження майна чи коштів, з якими здійснювались фінансові операції:

- працівники банківських та інших фінансових установ, через які здійснювались операції з конвертації;

- нотаріуси, ріелтери, адвокати, суб'єкти підприємницької діяльності, що надають юридичні послуги або послуги з бухгалтерського обліку, аудитори, які брали участь у підготовці, укладенні та реєстрації правочинів або надавали особам допомогу в плануванні чи проведенні операцій з цим майном (управління грошима, цінними паперами; управління банківським, ощадним рахунком; організації здійснення внесків для створення, діяльності або управління юридичними особами; з купівлі продажу об'єктів підприємницької діяльності);

- працівники державних органів;

- працівники митних органів;

- працівники територіальних податкових органів;

- працівники територіального відділення Державного казначейства;

- керівники благодійних установ;

- працівники контролюючих органів;

3) осіб, яким відома будь яка інформація щодо обставин конвертації та суб'єкта конвертації;

4) керівників і працівників організації, рахунки якої використовувалися для перерахування грошових коштів;

5) осіб, що виконують технічні функції (секретарі, водії, кур'єри);

6) осіб, на ім'я яких зареєстровані фіктивні суб'єкти господарської діяльності.

Слідчі ситуації залежно від ролі особи у механізмі конвертаційного центру є такі :

– у діяльності конвертаційного центру використовується підприємство, де суб'єкт здійснення конвертації є посадовою особою (директор, головний бухгалтер);

– у діяльності конвертаційного центру використовується фіктивний суб'єкт підприємництва або підставна фізична особа.

Для встановлення злочинних зв'язків, шляхів перерахування коштів, збору інформації про фінансовий стан, ведення господарської діяльності суб'єкта, розмір заподіяної шкоди необхідно ретельно допитати співробітників установи з приводу відомих їм фактів, вилучити та оглянути за участю спеціаліста всі документи, що мають значення у справі, призначити у необхідних випадках експертизи щодо встановлення фіктивності документів, діяльності, реального економічного стану, встановити місцезнаходження грошей, які належать підозрюваним (обвинуваченим), призначити ревізію на підприємстві [3, с. 96].

Отже, у слідчій практиці розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з діяльністю конвертаційних центрів відзначається повторюваність слідчих ситуацій, що створює передумови для їх типізації і лінії поведінки слідчого при розслідуванні. Знання типових ситуацій дозволяє не тільки передбачати їх виникнення у відповідних умовах як закономірних, але й обирати відповідні засоби, прийоми і методи розслідування злочинів.

Список використаних джерел

1. Весельський В. К. Слідча ситуація як категорія криміналістичної тактики / В. К. Весельський // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2011. – № 25. – С. 193–199.

2. Волобуєв А. Ф. Наукові основи комплексної методики розслідування корисливих злочинів у сфері підприємництва : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / А. Ф. Волобуєв – Харків, 2001. – 426 с.

3. Головіна В. П. Основи методики розслідування легалізації (відмивання) грошових коштів, здобутих злочинним шляхом, з використанням кредитно-банківської системи : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / В. П. Головіна – Київ, 2004. – 245 с.

Гірук Володимир Віталійович, аспірант
докторантури та аспірантури Національної
академії внутрішніх справ

ТАКТИЧНІ ТА ПРОЦЕСУАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОПИТУ МАЛОЛІТНІХ ПОТЕРПІЛИХ ВІД НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ

Комплексний підхід до проблем допиту малолітніх потерпілих від насильницьких злочинів передбачає не тільки детальний аналіз тактичних засад досліджуваної слідчої (розшукової) дії, але і розгляд її процесуальних особливостей. Вважаємо, що законодавчий корпус насправді здійснив вагомий внесок щодо захисту прав дітей у кримінальному процесі. Велика частина новел стосується саме статусу неповнолітніх у кримінальному провадженні. Зокрема, у ст. 10 КПК України передбачено, що певні категорії осіб, у тому числі неповнолітні учасники кримінального провадження користуються додатковим гарантіями, а саме:

По-перше, це стосується особливої процедури допиту неповнолітніх та малолітніх осіб. При проведенні слідчих (розшукових) дій за участю малолітньої особи забезпечується участь законного представника, педагога або психолога, а за необхідності – лікаря. У науковій літературі обґрунтовується думка, що для створення сприятливої обстановки, комфорту та захищеності запрошується той педагог, який безпосередньо знає та навчає допитуваного. За участю психолога допит малолітнього потерпілого проводиться в разі, якщо внаслідок вчиненого кримінального правопорушення малолітньому завдано певних моральних страждань – таких, що призвели до тимчасового хворобливого стану (стрес, постійне перебування у стані страху тощо). Лікар залучається для проведення допиту

малолітнього потерпілого, якщо за наслідками вчиненого кримінального правопорушення, потерпілим якого він був, у останнього виникли тимчасові розлади психічної діяльності чи фізичні розлади здоров'я [1, с. 155].

По-друге, до неповнолітньої особи не може бути застосований такий захід забезпечення кримінального провадження як привід.

По-третє, обговорюваним у наукових колах нововведенням КПК України, є допит малолітнього потерпілого у режимі відеоконференції при трансляції з іншого приміщення (дистанційне досудове розслідування). Наведена можливість направлена на захист малолітніх осіб, забезпечення їх безпеки, їх морального здоров'я, мінімізацію їх психологічного травмування, виключення можливості вплинути на об'єктивні і повні показання. Це дає змогу уникнення прямого візуального контакту малолітніх з підозрюваними, обвинуваченими та іншими особами, які можуть тим чи іншим способом негативно вплинути на них і, відповідно, на повноту і достовірність їх показань.

По-четверте, необхідно підкреслити, що насправді, з'явилась ще одна новела. Тепер у прокурора, слідчого є можливість усунути законного представника неповнолітнього від участі у проведенні слідчих (розшукових) дій. Це може бути зроблено не лише за клопотанням, а й з власної ініціативи особи, яка проводить досудове розслідування. Однак для цього повинні бути вагомі причини, оскільки це робиться лише у виняткових випадках, і замість нього призначається інший представник [2, с. 113].

Водночас, сьогодні аналіз чинного кримінального процесуального законодавства України вказує на те, що законодавець, орієнтуючись на міжнародно-правові норми, забезпечує безпрецедентний захист та розширення прав осіб, що вчинили злочин, тоді як потерпілі від злочинів, зокрема, діти – жертви злочинів, залишаються без належної державної допомоги та уваги [3, с. 11]. Погоджуючись з наведеною точкою зору, та, розвиваючи її, зауважимо, що процесуальна процедура допиту малолітніх потерпілих осіб має деякі, на нашу думку, прогалини. Закріплюючи наведені вище немаловажні гарантії, законодавець не визначив механізму їх реалізації, що має суттєве значення, в тому числі для тактично правильного та

ефективного проведення допиту малолітніх потерпілих від насильницьких злочинів. Зокрема:

1. Закон не визначає ситуації, в яких повинен бути залучений педагог або психолог; вимоги, яким повинні відповідати останні; з якою метою запрошується педагог (психолог); порядок відшкодування витрат останнім у зв'язку з участю у слідчій дії; не зобов'язує конкретні установи щодо надання таких послуг для участі вказаних спеціалістів у досудовому розслідування. В результаті, виникає дві, на наше переконання, проблеми: по-перше, пошук згаданих спеціалістів для участі у процесуальній дії стає «головним болем» слідчого; по-друге, участь психолога (педагога) носить формальний характер, оскільки останні приймають участь у слідчій дії на безоплатній основі. Як наслідок, слідчий не отримує реальної допомоги від спеціалістів під час допиту у встановленні психологічного контакту і застосуванні вірної тактики допиту з метою отримання повних та об'єктивних показань.

Законодавець формально поставився до згаданих питань. І це дійсно є реальною організаційною проблемою, з якою стикаються слідчі, і потребує негайного вирішення на законодавчому рівні. Отже, на нашу думку, доцільно доповнити КПК України нормами, які зобов'язують органи державної влади та місцевого самоврядування або інші установи забезпечити участь у кримінальному провадженні за участю малолітніх осіб (в цьому разі потерпілих) кваліфікованих фахівців (педагогів, психологів та інших спеціалістів) на вимогу слідчого.

Необхідно також більш докладно встановити, який же статус лікаря при проведенні слідчих (розшукових) дій за участю малолітнього чи неповнолітнього. Лікар залучається за наявності даних про психічне захворювання дитини. До таких випадків слід віднести і розумову відсталість дитини. Та чи залучається лікар разом з педагогом та психологом? З огляду на сполучник «або» в ч. 2 ст. 227 КПК України, права спеціалістам роз'яснюються альтернативно педагогу, психологу або лікарю. Логічно постає питання, чи може лікар замінити одного з цих спеціалістів або їх обох, чи ці спеціалісти, або, знову ж таки, один з них, є обов'язковими учасниками дій за участю неповнолітньої (малолітньої) особи. На це також слід звернути увагу [2, с. 113].

2. Більшість насильницьких злочинів щодо дітей вчинюються в умовах неочевидності, коли потерпілі є єдиним

джерелом інформації про подію злочину та особу злочинця. Розслідування вказаних видів насильницьких злочинів та проведення слідчих дій за участю малолітнього потерпілого пов'язано із втручанням в його особисте життя і додатково травмує його психіку, що в подальшому може стати однією з причин відмови потерпілої особи від дачі показань. Запобігти цьому в певній мірі сприятиме вивчення її особистості. Проведення допиту потерпілої від насильницького злочину з урахуванням криміналістично значимої інформації про її демографічні і біографічні, соматичні, біологічні, психологічні, соціальні, супутні дані сприятиме не лише кваліфікованому та ефективному проведенню допиту потерпілої, але й одержанню таких результатів цієї слідчої дії, які матимуть значення для подальшого розслідування кримінальної провадження та встановлення істини. У цьому сенсі автор поділяє погляд Т. П. Матюшкової, яка у дисертаційному дослідженні обґрунтовувала необхідність врахування законодавцем цього факту, зокрема, повинно бути закріплено на законодавчому рівні те, що допит потерпілого повинен здійснюватися з урахуванням одержаних слідчим даних, що характеризують його особистість [4, с. 73].

3. Слід також звернути увагу на закріплену у законодавстві можливість усунути законного представника малолітнього від участі у проведенні слідчих (розшукових) дій. Практика свідчить про непоодинокі випадки, коли законні представники малолітніх потерпілих з числа батьків (опікунів), заважають допиту, впливають на достовірні показання, сприяють виникненню проблем та труднощів під час слідчої дії з різних причин. І знову ж таки виникає питання: де слідчому шукати заміну «таким» законним представникам і хто може виступати в якості останніх?

Список використаних джерел

1. Максимишин Н. М. Судовий допит: процесуальне і криміналістичне дослідження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Максимишин Наталія Миронівна – Львів, 2016. – 250 с.
2. Пилипенко І. Окремі проблеми застосування законодавства щодо участі неповнолітніх у кримінальному провадженні / І. Пилипенко // Публічне право. – 2013. – № 3 (11). – С. 110–118.
3. Методичні рекомендації щодо опитування дітей, що стали свідками та/або жертвами насильства, а також вчинили насильство :

метод. посіб. / автори-упоряд.: Д. Пурас, О. Калашник, О. Кочемировська, Т. Цюман ; за заг. ред. Т. Цюман. – Київ : Клименко, 2015. – 114 с.

4. Матюшкова Т. П. Тактика допиту потерпілих-жінок від насильницьких злочинів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Матюшкова Тетяна Петрівна. – Харків, 2006. – 237 с.

Груздь Олександр Іванович,
ад'юнкт кафедри криміналістики
та судової медицини Національної
академії внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕННЯ ЩОДО ВНЕСЕННЯ ДО ЄДР ВІДОМОСТЕЙ ПРО УМИСНІ ВБИВСТВА В РАЗІ ПЕРЕВИЩЕННЯ МЕЖ НЕОБХІДНОЇ ОБОРОНИ

Початок досудового розслідування має важливе значення в кримінальному провадженні. Саме від вирішення питання щодо реєстрації заяви чи повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення в Єдиному реєстрі досудових розслідувань (ЄДР) залежить подальша доля процесуальних дій, як у певному конкретному провадженні, так і в інших, що перебувають у слідчого та в слідчому підрозділі загалом, оскільки надмірне навантаження на слідчого й процесуального керівника негативно впливає на якість і періодичність проведення слідчих дій.

Досудове розслідування розпочинається з моменту внесення відомостей до ЄДР. Здійснення досудового розслідування до внесення відомостей до реєстру або без такого внесення не допускається і тягне відповідальність, встановлену законом.

Розглядаючи початок досудового розслідування, слід звернути увагу на відсутність інституту дослідчої перевірки, який позбавляє необхідності повторного проведення окремих процесуальних дій однакових за змістом лише різними за назвами (опитування – допит, дослідження спеціаліста – експертне дослідження тощо). Водночас з'являється інститут дослідчого провадження, тобто стадія кримінального процесу, що хоча й не є аналогом дослідчої перевірки, однак за змістом становить діяльність із прийняття, реєстрації, розгляду та

перевірки заяв і повідомлень про вчинене кримінальне правопорушення, та в разі з'ясування наявності ознак злочину, створює юридичні підстави для початку досудового розслідування шляхом внесення відомостей до ЄРДР [1, с. 191].

Що стосується внесення відомостей про умисні вбивства до ЄРДР, в такому випадку з набранням чинності КПК України 2012 року все змінилося. Так, при надходженні інформації про виявлений труп, відомості негайно повинні бути внесені до ЄРДР, але дана категорія злочинів з кваліфікацією ст. 115 КК України має додаткові категорії для їх обов'язкового зазначення:

1. Раптова смерть – дана категорія «злочинів» вважається необхідною до застосування у разі виявлення трупа особи, у будь-якому місці (вдома, на вулиці, в лікарні), без видимих тілесних ушкоджень та насильницької смерті.

2. Умисне вбивство – дана категорія злочинів вважається необхідною до застосування у разі виявлення трупа з видимими тілесними ушкодженнями, або існують реальні обставини того, що особу було позбавлено життя.

3. Зникнення безвісти – використання даної кваліфікації має місце при обставинах коли тіло особи не виявлено, та місце її знаходження не встановлено, в даному випадку можлива версія, що особа жива, але все одно необхідно кваліфікують.

Що стосується умисних вбивств при перевищенні меж необхідної оборони, то на відміну від умисних вбивств, ця категорія злочину не має будь-яких додаткових кваліфікацій. Цей злочин не має специфічні ознаки при внесенні відомостей до ЄРДР, однак емпіричні дослідження вказують на те, що лише 17,3 % злочинів передбачених ст. 118 КК України відразу вносяться до ЄРДР з такою класифікацією, а 82,7 % були перекваліфіковані з інших злочинів.

Таким чином, підставами для початку досудового розслідування при вчиненні умисних вбивств при перевищенні меж необхідної оборони є:

– заява (громадян про вчинений злочин; з'явлення із зізнанням); повідомлення (підприємств установ, організацій, посадових осіб, представників влади, громадськості; представників влади, громадськості або окремих громадян, які затримали підозрювану особу на місці вчинення злочину; повідомлення, опубліковані в пресі);

– самостійне виявлення слідчим, прокурором із будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення (під час іншого досудового розслідування, через засоби масової інформації, матеріали оперативних підрозділів, виконавчої служби, контролюючих органів тощо).

Список використаних джерел

1. Столітній А. В. Підстави початку досудового розслідування / Столітній А. В. // Науковий вісник національної академії внутрішніх справ. – 2014. – № 4. – С. 187–197.

Горб Юлія Вікторівна, аспірант
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

**ІНІЦІУВАННЯ ПРОВЕДЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЙ
ЯК ОДНА З ФОРМ УЧАСТІ СТОРОНИ ЗАХИСТУ
В ДОКАЗУВАННІ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО
ПРОВАДЖЕННЯ**

Згідно з приписами ст. 22 КПК України, здійснення кримінального провадження на основі змагальності передбачає самостійне обстоювання стороною обвинувачення і стороною захисту їхніх правових позицій, прав, свобод і законних інтересів засобами, передбаченими кримінальним процесуальним законодавством. Комплексний аналіз норм КПК України та відповідної правозастосовної практики вказує на те, що найбільш рельєфно проблема забезпечення змагальності під час здійснення кримінального процесуального доказування проявляється саме у досудовому провадженні.

Конкретний перелік правових засобів (можливостей), реалізація яких стороною захисту забезпечує її включеність у процес доказування по кримінальному провадженню, передбачений ч. 3 ст. 93 КПК України. Порівнявши їх із аналогічними засобами, доступними для обвинувачення (ч. 2 ст. 93 КПК України), наважко помітити, що єдиною і в той же час принциповою відмінністю між доказовими можливостями сторін кримінального провадження є відсутність у захисту можливості самостійного проведення слідчих

(розшукових) чи інших процесуальних дій, в той час як для слідчого та прокурора вказані дії виступають у якості основного і, безсумнівно, найбільш ефективного правового інструментарію формування доказової бази.

У зв'язку із сказаним вище, постає питання щодо того, яким саме чином має забезпечуватись баланс правових можливостей сторін у формуванні доказової бази конкретного кримінального провадження, зважаючи на передбачену чинним кримінальним процесуальним законодавством України абсолютну монополію сторони обвинувачення в особі слідчого та прокурора на проведення гласних і негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій.

Найбільш простим і очевидним варіантом вирішення вказаного питання виглядає урівнювання сторін обвинувачення і захисту у доступних їм засобах (способах) здійснення доказування. Це, в свою чергу, означало б наділення сторони захисту правом самостійного проведення процесуальних дій, спрямованих на збирання доказів у кримінальному провадженні.

В той же час, при всій привабливості ідеї щодо надання стороні захисту права самостійного проведення процесуальних дій слід визнати, що її практичне втілення в Україні є можливим лише за умови докорінної перебудови чинної системи кримінального провадження на манер англо-американської моделі здійснення судочинства. Доцільність же такого кардинального кроку на сьогоднішній день знаходиться під дуже великим питанням. Будь-яка спроба механічно імплементувати у вітчизняний кримінальний процес змішаного типу елементи класичного змагального судочинства, притаманного сім'ї загального права, матиме відверто штучний і нежиттєздатний характер. В даному контексті правими є ті автори, які вважають, що конструкція «приватних слідчих дій» вступає у явне протиріччя з усталеними основами доказування у вітчизняному кримінальному провадженні, а впровадження положень змагальності «західного зразка» в непристосовану для цього систему вітчизняного кримінального процесу здатне зруйнувати сформований і певною мірою апробований порядок досудового розслідування [1, с. 355]. Відтак, подібні пропозиції є передчасними та не відповідають сутності вітчизняної моделі кримінального процесу [2, с. 92]

Загалом, не заперечуючи проти ідеї розширення доказових можливостей сторони захисту та забезпечення належної процесуальної регламентації порядку їх реалізації, все ж варто визнати об'єктивну неможливість в умовах сформованої вітчизняної системи кримінального процесуального доказування наділення вказаної сторони правом самостійного проведення повного комплексу процесуальних дій, спрямованих на формування доказів у кримінальному провадженні. У силу дії засади змагальності, виникає необхідність запровадження певних компенсаторних механізмів, здатних забезпечити якщо не повну тотожність, то хоча б співмірність потенціалів протилежних сторін у відстоюванні своєї позиції засобами доказування, оскільки, за вірним визначенням О. Г. Яновської, жодна із сторін у відстоюванні своєї позиції у кримінальному провадженні не повинна мати істотних переваг у порівнянні із іншою стороною [3, с. 124]. Важливою складовою цих механізмів є інститут ініціювання проведення процесуальних дій.

У семантичному плані слово «ініціювати» означає збуджувати, викликати що-небудь, будучи початковим поштовхом, імпульсом [4, с. 504]. У контексті ч. 3 ст. 93 КПК України термін «ініціювання» позначає регламентовану кримінальним процесуальним законом процедуру офіційного звернення сторони захисту до суб'єктів кримінальної процесуальної діяльності, уповноважених вирішувати питання щодо проведення процесуальних дій та забезпечувати їх реалізацію.

Тут варто звернути увагу на один досить суттєвий момент. У ч. 3 ст. 93 КПК України ініціювання проведення процесуальних дій визначається як спосіб збирання доказів стороною захисту. Як видається, такий підхід законодавця є не зовсім коректним. В юридичній літературі небезпідставно висловлюється сумнів щодо можливості розглядати вказане ініціювання як спосіб збирання доказів стороною захисту, оскільки в кінцевому рахунку ініційована процесуальна дія проводиться слідчим або прокурором, а тому останні і виступають суб'єктами отримання відповідних доказів [5, с. 244–245; 6, с. 136]. Крім того, як слушно зазначає В.В. Вапнярчук, проведення процесуальної дії та ініціювання проведення процесуальної дії – це різні речі [7, с. 88]. Докази формуються не в результаті ініціювання, а в результаті

проведення відповідної процесуальної дії, а тому суб'єктом отримання доказів буде особа, яка таку дію проводить [3, с. 92].

Погоджуючись із наведеними твердженнями, зауважимо, що найбільш коректно ініціювання проведення процесуальних дій слід розглядати не як засіб збирання стороною захисту доказів, а як форму участі останньої у доказуванні під час здійснення кримінального провадження.

Таким чином, ініціювання проведення процесуальних дій може бути представлене як форма участі сторони захисту у кримінальному процесуальному доказуванні шляхом звернення до уповноважених суб'єктів кримінальної процесуальної діяльності із офіційним проханням щодо вирішення питання про проведення однієї або декількох слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, спрямованих на отримання фактичних даних, необхідних для встановлення наявності або відсутності фактів і обставин, які можуть мати значення для виправдання підозрюваного (обвинуваченого), зменшення обсягу та/або характеру підозри (обвинувачення), пом'якшення відповідальності, вирішення інших завдань захисту як стратегічного, так і тактичного характеру.

Список використаних джерел

1. Юсупов В. В. Захисник як суб'єкт кримінально-процесуального доказування / В. В. Юсупов // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2011. – № 1. – С. 351–357.
2. Крицька І. О. Окремі аспекти реалізації засади змагальності під час формування речових доказів у кримінальному провадженні / І. О. Крицька // Форум права. – 2016. – № 5. – С. 89–95.
3. Яновська О. Г. Правова позиція захисту в кримінальному провадженні: шляхи відстоювання у процесі доказування / О. Г. Яновська // Право України. – 2014. – № 10. – С. 124–132.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. – 1728 с.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. коментар / за ред. С. В. Ківалова, С. М. Міщенко, В. Ю. Захарченка. – Харків : Одиссей, 2013. – 1104 с.
6. Мирошніченко Т. М. Щодо питання реалізації нормативного змісту засади забезпечення обвинуваченому права на захист у ході збирання доказів / Т. М. Мирошніченко // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2015. – Вип. 3. – Т. 3. – С. 132–137. – Серія «Право».

7. Вапнярчук В. В. Витребування та отримання, проведення інших процесуальних дій як способи збирання доказів у кримінальному провадженні / В. В. Вапнярчук // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2015. – Вип. 3. – Т. 3. – С. 85–89. – Серія «Юридичні науки».

Гуледза Василина Михайлівна,
ад'юнкт кафедри криміналістики
та судової медицини Національної
академії внутрішніх справ

СТАН НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ПРОБЛЕМ РОЗСЛІДУВАННЯ ВТЕЧІ З МІСЦЬ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ АБО З-ПІД ВАРТИ

Одним з найбільш небезпечних злочинів проти правосуддя є втеча з місць позбавлення волі або з-під варті, оскільки саме цей злочин безпосередньо посягає на правосуддя як галузь державної діяльності, дискредитує усю судову та правоохоронну систему, а також призводить до цілого ряду негативних наслідків матеріального, організаційного та соціального характеру. Зокрема, задля розшуку осіб, які вчинили цей злочин, необхідно залучати значну кількість сил та засобів, витратити великі суми грошових коштів із державного бюджету.

Суспільна небезпека втечі з позбавлення волі або з-під варті обумовлюється також тим, що вона вчиняється особою з метою уникнення кримінальної відповідальності, внаслідок чого порушується принцип невідворотності покарання за вчинений злочин; факт втечі негативно впливає на інших засуджених, а також на злочинців, які перебувають на волі, породжуючи в перших надію на ухилення від відбування покарання, а у других – почуття безкарності за вчинені злочини; суспільна небезпека втеч зростає й через те, що засуджені (ув'язнені), які вчинили втечу, перебувають на нелегальному становищі, добувають кошти для існування злочинним шляхом, у низці випадків утягують у злочинну діяльність інших осіб, передусім з числа молоді. Найбільшу небезпеку становлять втечі, поєднані з нападом засуджених на особовий склад варті з метою усунення перешкод для здійснення задуму й заволодіння зброєю, яку вони використовують для здійснення збройного опору при

подальшому їх затриманні, а також для вчинення нових злочинів [1, с. 442].

Так, за даними офіційної статистичної звітності Генеральної прокуратури України, на території держави протягом 2013–2016 років та дев'яти місяців 2017 року обліковано 241 випадок втеч з місць позбавлення або з під-варті (2013 р. – 53, 2014 р. – 66, 2015 р. – 52, 2016 р. – 39, 9 місяців 2017 р. – 31). Разом з тим, лише в 194 кримінальних провадженнях особі повідомлено про підозру у вчиненні кримінального правопорушення (80,5 %), а 10 кримінальних проваджень взагалі зупинено в зв'язку з тим, що місцезнаходження підозрюваного невідоме.

Вказане свідчить про те, що якість розслідування даної категорії кримінальних правопорушень залишається на невисокому рівні, має ряд прорахунків і недоліків та вимагає удосконалення, яке є неможливим без належного наукового забезпечення досудового розслідування, розробки криміналістичних рекомендацій щодо методики розслідування втечі з місць позбавлення волі або з-під варті.

Загалом, проблематика розслідування втечі з місць позбавлення волі або з-під варті почала викликати науковий інтерес у вчених-криміналістів приблизно з середини минулого століття. Так, у 1968 році у Дніпропетровську під авторством Є. П. Коновалова та М. Л. Мельниченко було видано навчальний посібник «Особливості огляду місця події у справах про втечі засуджених з виправно-трудових колоній» [2].

В подальшому значна увага науково-теоретичній розробці даної тематики була приділена співробітниками кафедри криміналістики Вищої школи МВС колишнього СРСР, керівниками котрої були видатні науковці Р. С. Белкін та Г. Г. Зуйков. Згодом до розробки цієї проблеми долучилися С. В. Бородин, А. Г. Бронніков, І. М. Гуткін, В. Є. Жарський, А. М. Лантух, І. М. Лузгін, М. А. Петуховський, З. Д. Смітєнко М. П. Хілобок та ін. [3, с. 8].

У 1970-х роках побачили світ праці В. К. Коломєйця «Особливості розслідування злочинів у виправно-трудових колоніях» (1972 р.) та В. І. Соколовського «Особливості розслідування та запобігання втечам засуджених з виправно-трудових установ (1979 р.), а також альбом, виконаний

авторським колективом Управління адміністративної служби міліції МВС СРСР «Способи, що застосовуються арештованими та затриманими для вчинення втеч з камер попереднього затримання та від конвоїв міліції» (1975 р.).

Окремо слід відзначити праці М. А. Петуховського, який комплексно висвітлював проблеми розслідування злочинів, учинених у місцях позбавлення волі. Результати досліджень вченого викладено у навчальних посібниках «Дізнання та попереднє слідство у виправно-трудових установах», «Розслідування дій, що дезорганізують роботу виправно-трудових установ», «Особливості тактики допиту свідків та обвинувачених з числа засуджених до позбавлення волі при проведенні попереднього слідства у виправно-трудових установах», «Тактичні особливості пред'явлення для впізнання при розслідуванні злочинів, вчинених засудженими у виправно-трудових установах». На думку О. В. Батюка, у вказаних працях особливого схвалення заслуговують науково-теоретичний рівень і практична цінність викладення таких питань, як значення законності та обґрунтованості порушення кримінальних справ для укріплення правопорядку у пенітенціарних установах; коло посадових осіб, які визнаються органом дізнання у цих установах; діяльність різних представників адміністрації установ при виявленні ознак злочинів, що залежить від їх процесуальної компетенції та конкретних посадових (адміністративних) обов'язків; допустимі межі й доцільність здійснення ряду режимних заходів в інтересах уточнення підстав для порушення кримінальних справ; можливості збирання інформації в процесі попередньої перевірки заяв та повідомлень про злочини для успішного проведення розслідування на його початковому етапі [4, с. 133].

В подальшому особливості розслідування втечі з місць позбавлення волі, а саме поняття, структуру та зміст основних елементів криміналістичної характеристики цього злочину, тактику проведення початкових та подальших слідчих дій, типові слідчі ситуації, що виникають на різних етапах розслідування, вивчали такі науковці, як В. В. Кульков, С. І. Медведєв, С. О. Кутякін, М. І. Ткаченко, Е. В. Лядов.

У сучасний період дослідженню даної тематики присвячено ряд дисертаційних робіт, зокрема праці зарубіжних

вчених А. С. Ямашкина «Методика розслідування втечі з місць позбавлення волі» (2010 р.), Р. М. Морозова «Особливості початкового етапу розслідування втечі з місць позбавлення волі» (2012 р.), Н. В. Грязевої «Методика розслідування втечі з місць позбавлення волі» (2014 р.).

Разом з тим слід відмітити, що в Україні останнім часом науковці приділяли увагу вивченню тільки кримінологічних та кримінально-правових аспектів розглядуваної проблематики, зокрема, окремих питань, пов'язаних з відповідальністю за вчинення злочинних діянь, які спрямовані на порушення функціонування органів пенітенціарної служби, а також розробці кримінально-правової та кримінально-виконавчої концепції охорони нормальної діяльності органів і установ кримінально-виконавчої служби України.

Лише у 2006 році у Київському національному університеті внутрішніх справ М. М. Сербін підготував та захистив кандидатську дисертацію «Розслідування злочинів, вчинених у місцях позбавлення волі», в якій розглянув проблеми проведення дізнання та досудового слідства у виправних колоніях та здійснив пошук додаткових можливостей удосконалення їх діяльності шляхом розробки науково обґрунтованих рекомендацій, покликаних забезпечити законність і розкриття та розслідування злочинів, що в них вчиняються [3, с. 4]. Незважаючи на безсумнівну теоретичну та практичну значимість вказаної роботи, слід відмітити, що питання розслідування такого злочину, як втеча з місць позбавлення волі або з-під варти, в ній детально не розкривалося.

Підводячи підсумки проведеного нами аналізу стану наукових досліджень, присвячених питанням розслідування втечі з місць позбавлення або з-під варти, зазначимо, що на даний час вказана проблема досліджено недостатньо і потребує подальших наукових розвідок.

Список використаних джерел

1. Кримінологічні засади запобігання злочинам в установах виконання покарань України (пенітенціарна кримінологія) : посібник / за ред. О. М. Джужі. – Київ : НАВС, 2013. – 620 с.

2. Коновалов Е. П. Особенности осмотра места происшествия по делам о побегах заключенных из исправительно-трудовых колоний :

пособие для практических работников оперчастей ИТУ и следователей органов охраны общественного порядка / Е. П. Коновалов, М. Л. Мельниченко. – Днепропетровск, 1968. – 32 с.

3. Сербін М. М. Розслідування злочинів, вчинених у місцях позбавлення волі : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12. 00.09 / М. М. Сербін ; КНУВС. – Київ, 2006. – 16 с.

4. Батюк О. В. Становлення криміналістичного забезпечення розслідування злочинів, вчинених у пенітенціарних установах / О. В. Батюк // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2013. – Вип. 4. – Т. 2. – С. 132–134.

Дацюк Богдан Васильович, слухач
навчально-наукового інституту заочного
та дистанційного навчання Національної
академії внутрішніх справ

ПРОБЛЕМИ ПРОФІЛАКТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧОГО

Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [1]. Серйозної шкоди цій соціальній цінності завдає злочинність, боротьба з якою в умовах сьогодення залишається однією з найскладніших проблем. Аналіз сучасної правозастосовної практики свідчить про те, що в практичній діяльності правоохоронних органів та й в юридичній науці невиправдано мало уваги приділяється виявленню причин та умов, які сприяли вчиненню злочинів, їх відверненню.

Тобто діяльність правоохоронних органів, в тому числі слідчого Національної поліції України зводиться до кінцевого результату – розкриття злочинів. Вказана тенденція діяльності новоствореного правоохоронного органу – Національної поліції України відходить від сучасних міжнародних практик правоохоронних органів багатьох розвинутих країн світу, де саме на профілактику та запобігання злочинності все більше приділяють уваги.

Профілактика злочинів, на думку Б. А. Бурбела, реалізовується шляхом виявлення й усунення причин конкретних злочинів, які можуть бути вчинені. Вона здійснюється у зв'язку з уже виявленими особами чи їх групами,

схильними до протиправної поведінки (неповнолітніми, безробітними, звільненими з місць позбавлення волі), але до її початку частиною попереджувальної діяльності з усунення, чи ослаблення факторів, що породжують учинення злочинів серед певних соціальних груп або з боку конкретних осіб [5, с. 179].

Слід зазначити, що в Кримінальному процесуальному кодексі України відсутня чітка регламентація профілактичної діяльності взагалі. Хоча, на даний час не можна говорити про абсолютну відсутність нормативного закріплення профілактики злочинів в сучасному законодавстві. Так, в Законі України «Про Національну поліцію», згідно статті 23 до повноважень поліції, відповідно до покладених на неї завдань належить здійснення превентивної та профілактичної діяльності, спрямовану на запобігання вчиненню правопорушень та виявлення причин та умов, що сприяють вчиненню кримінальних та адміністративних правопорушень, вживання у межах своєї компетенції заходів для їх усунення [2]. Вказані повноваження поширюються на всіх працівників підрозділів Національної поліції, в тому числі й слідчих.

Відповідно до положень КПК України, слідчий – це службова особа, котра уповноважена, в межах компетенції, передбаченої цим кодексом, здійснювати досудове розслідування кримінальних правопорушень [3].

Виходячи з цього основним безпосереднім напрямком діяльності слідчого є здійснення досудового розслідування, яке в свою чергу регламентується Кримінальним процесуальним кодексом України. Попри те, що слідчий в своїй діяльності, може та повинен керуватися іншими українськими та міжнародними нормативно-правовими актами, саме норми КПК України окреслюють та встановлюють межі повноважень слідчого та характер їх реалізації в його практичній діяльності.

Ми погоджуємося з думкою А. А. Десятника щодо доповнення до Кримінального процесуального кодексу України позиції, відповідно до якої сторона обвинувачення, що встановила наявність причин і умов вчинення кримінального правопорушення, вправі внести до відповідного органу, громадській організації чи службовій особі подання щодо усунення цих обставин. Внесення такого подання повинно бути

правом, а не обов'язком сторони обвинувачення. Водночас необхідно закріпити обов'язок сторони обвинувачення встановлювати вказані обставини для активізації профілактичної діяльності, але при цьому подання направляється лише в разі реального встановлення зазначених причин і умов [6, с. 67].

Слід зазначити, що відповідно до Наказу МВС України «Про організацію діяльності органів досудового розслідування Міністерства внутрішніх справ України», одним з основних завдань органу досудового розслідування, до якого входить слідчий, є виявлення причин і умов, які сприяють учиненню кримінальних правопорушень, і вжиття через відповідні органи заходів щодо їх усунення [4].

Відповідно до вказаного наказу, слідчі в кожному кримінальному провадженні, повинні проінформувати прокурора, який здійснює нагляд за додержанням законів при проведенні досудового розслідування у формі процесуального керівництва, про виявлені причини та умови вчинення злочину.

О. О. Черненко, стверджує, що такий порядок, ще більше формалізував й до того формальну роботу з виявлення та усунення причин вчинення злочинів: повідомлення про виявлені причини та умови складаються шаблонно, слідчі при їх підготовці обмежуються визнанням «низьких морально-етичних якостей підозрюваного», «низьким рівнем контролю з боку ...». Такий підхід, призвів до тотальної формалізації та нівелювання профілактичного напрямку роботи слідчих в Національній поліції України [7, с. 30].

На нашу думку, для того щоб зменшити рівень злочинності в Україні, в першу чергу, правоохоронним органам необхідно не лише боротися вже з наявними злочинами, тобто вчиненими, де настали суспільно-небезпечні наслідки, а й з причинами та умовами даних злочинів, виявляти їх на ранньому етапі, попереджувати скоєння злочинів.

Слідчий, як невід'ємна складова сторони обвинувачення, виконує роботу по боротьбі зі злочинністю, проте на законодавчому рівні хоч і формально визначені повноваження слідчих з профілактики злочинів, існує значна частка прогалин, яка унеможливорює реальну реалізацію можливостей слідчого по

виявленню умов та причин злочинності, та належних мір з цього приводу. Тому слід внести відповідні зміни до Кримінально процесуального кодексу України, з наданням слідчому повноважень у здійсненні профілактичної діяльності, зазначенням чіткої процедури, порядків, строків, здійснення такої процедури. Адже, без чіткої законодавчої регламентації подібних повноважень, неможливо практично втілювати їх у життя, на благо захисту суспільства від протиправних посягань.

Список використаних джерел

1. Конституція України [Електронний ресурс] : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр. – Назва з екрана.

2. Про Національну поліцію : Закон України від 2 лип. 2015 р. № 580-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 40–41. – Ст. 379.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>. – Назва з екрана.

4. Про організацію діяльності органів досудового розслідування Міністерства внутрішніх справ України : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 9 серп. 2012 р. № 686.

5. Бурбело Б. А. Поняття профілактичної діяльності слідчого та її значення / Б.А. Бурбело // Право і безпека : гол. ред. А. Т. Козмюк. – № 3 (35). – 2010. – С. 178–182.

6. Десятник А. А. Роздуми щодо запровадження профілактичної діяльності в межах кримінального процесу / А. А. Десятник // Науковий вісник Ужгородського національного університету ; гол. ред. Ю. М. Бисага. – Ужгород : Гельветика, 2014. – Вип. 28. – Т. 3. – С. 65–68.

7. Черненко О. О. Ведення профілактичної роботи слідчими підрозділами ОВС. Проблеми та шляхи її вирішення / О. О. Черненко // Науковий вісник херсонського державного університету ; гол. ред. В. М. Стратонов. – 2016. – Вип. 2. – Т. 3. – С. 29–32.

*Демідова Владислава Вадимівна,
ад'юнкт кафедри криміналістики,
судової медицини та психіатрії
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИ ЗЛОЧИНЦЯ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ З ТВАРИНАМИ

Будь-який окремий злочин не можливо розглядати без особи, яка його вчинила, так як особа злочинця – необхідна та дуже важлива складова частина механізму злочинної поведінки. Дані про особу злочинця при розслідуванні злочину дозволяють окреслити криміналістичний портрет особи злочинця для того, щоб визначити соціальні групи серед яких потрібно вести пошуки злочинця, а також, які найбільш потребують профілактичного впливу з боку правоохоронних органів.

Здійснивши аналіз праць таких вчених, як А. В. Дулова, О. Я. Баєва, Є. П. Іщенко, Р. С. Белкіна, В. Г. Гончаренка, Т. В. Авер'янової, В. П. Бахіна, О. Н. Колесніченка, В. О. Коновалової, Г. А. Матусовського, М. В. Салтєвського, М. О. Селіванова, В. В. Тіщенко, В. Ю. Шепітька, М. П. Яблокова та інших було здійснено висновок, що вони досліджували особу злочинця на загальному розумінні. Що ж до особливостей особи, яка жорстоко поводить з тваринами, то вони досліджені не достатньо.

У науковій літературі існують різноманітні точки зору щодо визначення поняття особи злочинця. Так, А. П. Закалюк зазначає, що особа злочинця – це соціальний зміст його особи, який відіграє зазначені функціональні ролі за участю індивідуальних властивостей останньої, чим і обумовлюються індивідуалізація процесів її реалізації у конкретних злочинних проявах [1, с. 239]. В свою чергу, П. С. Матишевський відмічає, що дана категорія охоплює широкий спектр соціально значущих ознак особи, а саме: соціально-демографічних, морально-психологічних та фізичних [2, с. 35]. О. Н. Колесніченко зазначає, що в систему ознак особи злочинця потрібно вносити всі дані, специфічні ознаки для осіб, які вчиняють злочини певної категорії. Комплекс ознак особи злочинця включає в себе

демографічні дані, а також ті, які відображають деякі моральні та психологічні властивості [3, с. 29–42].

На нашу думку, найбільш повно надав перелік ознак правопорушника І. М. Даньшин, який відмічав, що особа злочинця включає низку елементів, тобто певну кількість різних ознак, властивостей, рис, особливостей, зокрема:

- соціально-демографічні ознаки (відомості про стать, вік, рівень освіти, рід занять, стаж роботи, сімейний стан, місце проживання, інші дані про соціальний статус особи). Соціально-демографічні ознаки дають істотну інформацію про особу злочинців, що може бути використана як із науковою, так і прикладною метою, зокрема під час розробки та реалізації заходів запобігання злочинам;

- особистісно-рольові властивості (соціальні позиції, рольові особливості тощо);

- соціально-психологічні якості (особливості особи, які сформувалися на базі її психічних станів і процесів у ході власного соціального досвіду; спрямованість особистості, мотиваційна сфера, потреби, установки, інтереси тощо);

- риси правової й моральної свідомості;

- кримінально-правові ознаки (спрямованість злочинної поведінки суб'єкта на конкретні суспільні відносини, узяті під охорону законом; ступінь і характер суспільної небезпечності вчиненого злочину; способи, обрані для досягнення злочинної мети; мотив, яким керувався суб'єкт злочину; ставлення винного до вчиненого) [4, с. 37–40].

Отже, особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики жорстокого поводження з тваринами характеризується соціально-демографічними та морально-психологічними даними.

Під час аналізу кримінальних проваджень щодо жорстокого поводження з тваринами вбачається, що більшість злочинів вчинюється чоловіками – 95, 9 %. Це обумовлено тим, що чоловіки свої емоції тримають в собі що, в свою чергу, призводить до депресій, емоційних зривів, які виражаються в жорстокості не тільки по відношенню до близьких людей, а й до тварин. Жінки ж, в свою чергу, займають лише 4,1 %, вони вразливіші до чужого болю та страждань [5]. Щодо вікових ознак, то найбільший відсоток засуджених за жорстоке

поводження з тваринами припадає на осіб віком від 29 до 39 років, а найменший – більше 60 років.

Значну вагу серед соціально-демографічних ознак має сімейний стан злочинця. Позитивний вплив на особу, а саме на її поведінку та життєві цінності має наявність сім'ї та доброзичливі взаємовідносини з членами родини. Відповідно до нашого дослідження серед осіб, які вчинили жорстоке поводження з тваринами лише 27,9 % мають сім'ю.

Щодо рівня освіти, то злочинці в даній категорії злочинів характеризуються низьким рівнем освіти. А як відомо, рівень освіти багато в чому визначає рівень культури, а також правосвідомості особи, тому не дивно, що за статистикою більшість злочинців за даною категорією злочину мають професійно-технічну освіту – 41,8 %, а повну загальну середню – 30,3 %. Рівень освіти нерозривно пов'язаний з трудовою діяльністю людини, а тому простежується те, що частіше кримінальні правопорушення вчиняються особами працездатними, які не працюють та не навчаються, ніж інші категорії осіб.

Жорстоке поводження з тваринами дуже тісно пов'язане із вживанням особами, які вчинюють кримінальне правопорушення, передбачене ст. 299 КК України, алкоголю та наркотичних речовин. Ю. М. Антонян вказує на те, що на те, що алкоголізація супроводжується інтенсивним падінням інтелектуальних здібностей, розладами пам'яті, уваги, працездатності та іншими проявами токсичної енцефалопатії [6, с. 208].

Розглянемо мотив злочинця, який здійснює жорстоке поводження з тваринами. За результатами вивчення матеріалів кримінальних проваджень, винесених за жорстоке поводження з тваринами можна констатувати наступне – мотив даного злочину носить переважно хуліганський у 57,0 %. Слід зазначити, що під час допиту в судовому засіданні 19,0 % обвинувачених визначили мотив своїх дій – «неприязні стосунки» з власниками тварин.

Щодо психологічних особливостей злочинців, які вчиняють жорстокі злочини, відносять деформацію уявлення про норми моралі і закону, втрачається самоконтроль, ігнорується та перестає усвідомлюватися неминучість відповідальності.

С. Д. Максименко визначає, що характер формується та вдосконалюється протягом усього життя поступово, але дедалі суттєвіше визначає типові вчинки і дії особистості у типових життєвих ситуаціях [7, с. 485].

Таким чином, особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, пов'язаного з жорстоким поводженням з тваринами, дають нам можливість визначити криміналістичний портрет злочинця, який, на нашу думку, має наступний вигляд: особа чоловічої статі у віці 29–39 років, не одружений, не має міцних соціальних зв'язків, має професійно-технічну освіту, працездатний, який не працює і не навчається, вживає алкоголь та/або наркотичні засоби. Крім того, зазвичай кримінальне правопорушення даної категорії злочину вчинює з хуліганських мотивів. Для нього притаманні такі риси характеру як агресивність, брехливість, бентежність, боягузтво, властолюбство, ворожість, жорстокість, заздрість, зухвалість, збудливість, конфліктність, мстивість, пихатість, цинізм, чванливість.

Список використаних джерел

1. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології / А. П. Закалюк. – Київ : Ін Юре. – 2007. – 344 с.
2. Матишевський П. С. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / П. С. Матишевський. – Київ : Юрінком Інтер. – 2000. – 428 с.
3. Колесниченко А. Н. Криминалистическая характеристика преступлений / А. Н. Колесниченко. – Київ, 1988. – С. 29–42.
4. Кримінологія. Загальна та Особлива частини : підручник / [І. М. Даньшин, В. В. Голіна, М. Ю. Валуйська та ін.] ; за заг. ред. В. В. Голіни. – 2-ге вид. перероб. і доп. – Харків : Право, 2009. – 288 с.
5. Попова Г. В. Гендерні особливості переживань засуджених за вбивство щодо скоєного ними злочину та корекційна програма роботи з емоційною сферою особистості злочинців насильницького типу / Г. В. Попова. – 2006. – Вип. 4 (№5/4). – С. 186–190.
6. Антонян Ю. М. Преступность и психическиеаномалии / Ю. М. Антонян. – М. : Наука, 1987. – 350 с.
7. Максименко С. Д. Загальна психологія : підручник / С. Д. Максименко. – Київ : 2000. – 568 с.

Демченко Юрій Валентинович,
старший викладач кафедри тактико-
спеціальної підготовки Національної
академії внутрішніх справ

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ЯК МЕТОД ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ОСВІТИ

Інтеграційні процеси нашої держави до європейського співтовариства ініціювали зміни в освітній сфері аналогічні загальноєвропейським. Тому в останні роки все частіше піднімається питання про застосування нових інформаційних технологій у вузах. Це не тільки нові технічні засоби, але й нові форми і методи викладання, новий підхід до освітнього процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій науково-педагогічної літератури свідчить, що теоретичні проблеми використання інноваційних методів навчання знайшли відображення у роботах В. Власова, А. Власова, С. Ніколаєва, І. Коломійця, І. Булаха, В. Аванєсова. Розробкою і впровадженням у освітній процесових інформаційних технологій активно займаються такі дослідники як Е. Полат, Е. Дмитреєва, С. Новиков, Т. Поліпова, Л. Цветкова, тощо.

Проаналізуємо доцільність використання інформаційних технологій при викладанні модуля «Використання військової топографії в органах поліції при виконанні оперативно-службових завдань».

Знання та уміння щодо застосування комп'ютерних технологій в певній сфері діяльності є важливим компонентом фахової підготовки. Досвід роботи показує, що викладання модуля «Використання військової топографії в органах поліції при виконанні оперативно-службових завдань» потребує постійної модифікації. Цей модуль є в робочому навчальному плані дисципліни «Тактико-спеціальна підготовка» на другому курсі підготовки майбутніх офіцерів поліції.

Виникнення нових інформаційних технологій та відповідного нового обладнання, що потрібне для використання, ініціює постійний процес трансформації цих технологій у навчальний предмет, що призводить до нарощування навчального матеріалу. І тому вивчення модуля «Використання військової топографії в органах поліції при виконанні

оперативно-службових завдань» майбутніми офіцерами поліції є особливо гострим у зв'язку з існуванням поліцейської освіти протиріч, що обумовлені, по-перше, необхідністю засвоєння майбутніми офіцерами поліції великого обсягу інформації з вказаного модуля в умовах обмеженого аудиторного часу, а по-друге, необхідністю своєчасної модифікації змісту навчального матеріалу, що пропонується, з вирішенням конкретних завдань, що вказані в вимогах до освітнього процесу [1].

Потрібен такий підхід до вивчення цього модуля, що дозволить би ефективне засвоєння матеріалу на обов'язковому рівні. Це можливо за рахунок реалізації у навчальному модулі повноти використання інформаційних технологій [2].

В якості використання інформаційних технологій були використані ресурси мережі Інтернет та програма Corel Draw.

Досить велика кількість Інтернет-сайтів з різними можливостями можуть значно полегшити роботу оперативних штабів з підготовки графічних документів.

Використання можливостей Інтернету дозволяє складати схеми практично будь-якої частини населеного пункту, використовуючи великі масштаби, починаючи від 1:10 000 і крупніше. На сьогодні є досить велика кількість Інтернет-сайтів, які надають цифрові плани в online-режимі.

Найбільш поширеними та вживаними є наступні ресурси:

- Mapia.Ua (<http://mapia.ua>);
- GoogleMaps (<http://maps.google.com>);
- MapsVisicom (<http://maps.visicom.ua>).

При вивченні графічних документів різних ланок управління (починаючи від роти і вище) видно не зовсім компетентне використання комп'ютерних програм, звідси впливає низька якість самого документа, що в свою чергу не дозволяє використовувати розроблену схему належним чином при плануванні, постановці завдання, управлінні в ході проведення спеціальної операції. Здебільшого схеми не відповідають тим вимогам, які пред'являються до графічного документа.

Отже, використання програми CorelDraw.

Виготовлення детальної схеми місцевості вимагає від працівників ОВС володіння навичками використання певних комп'ютерних програм.

Розглянемо можливий варіант створення схеми. Для цього необхідне встановлення в комп'ютері програми CorelDraw (версія програми значення не має) і можливість доступу до Internet. Пакет програм під загальною назвою CorelDraw включає велику кількість програм для роботи з векторною і растровою графікою. Ось деякі з них:

- CorelDraw – креслення векторної графіки;
- CorelPhotoPaint – робота з растровою графікою;
- CorelCapture – захоплення екрану;
- CorelScan – сканування зображень.

Залежно від поставленого завдання (підготовка і проведення розрахунку маршру, планування заходів охорони громадського порядку тощо) визначається один із інтернет-сайтів, які дозволяють виготовити дану схему. Насамперед працівник, який відпрацьовує схему, повинен визначити необхідну ступінь деталізації (масштаб на сайті вказується в лівій або правій нижній частині схеми).

Наприклад, для наочності розглянемо варіант складання схеми вул. Хрещатик м. Києва масштабом 1:2 000. З цією метою заходимо на сайт <МЕТА> Карти України і розташовуємо в центрі екрана потрібну нам ділянку місцевості, таким чином, щоб не потрапити в ту область екрану, де розміщено інструментарій. Необхідно також враховувати, що вибрана ділянка повинна потрапляти в умовний прямокутник, який надалі буде використовуватися для складання заданої схеми.

Далі в меню «ПУСК» в каталозі «Усі програми» знаходимо програму «CorelDraw...» і запускаємо її.

З форматом документа необхідно визначитися на початку роботи в програмі CorelDraw, оскільки в подальшому можуть виникнути проблеми з масштабуванням графічної частини (введення його в необхідний розмір аркуш паперу), крім того недостатньо досвідчений користувач може припуститися помилки при роздрукуванні виконаного документа. Наприклад: документ відпрацьовано у форматі A3, розміри області друку задані для A4, принтер друкує тільки A4. На друк буде виведено лише те, що опинилося в полях формату A4.

При запуску програми з'являється діалогове вікно «Швидкий запуск» в якому пропонується «Відкрити останній» (пропонується п'ять останніх використаних документів) або

«Почати новий» («Новий порожній документ», «Створити з шаблону»), вибираємо опцію «Новий порожній документ».

Далі у вікні «Створити новий документ» вибираємо необхідний формат. Необхідно уточнити, що програма CorelDraw може виводити на друк в заданому режимі будь-який необхідний формат, оскільки в опціях друку визначається максимально можливий формат друку наявного принтера, а сам документ розділяється на потрібну кількість сторінок.

У випадку якщо формат обраний помилково, його можливо виправити на потрібний, змінивши на панелі інструментів. При цьому на центральній панелі можна також визначити горизонтальну або вертикальну орієнтацію документа. Надалі, повернувшись на сайт за необхідною ділянкою місцевості, клавішею «PrintScreen» на клавіатурі, захоплюємо необхідне нам зображення і поміщаємо на чистий аркуш відкритої програми CorelDraw.

Працювати з фрагментами слід на новій сторінці, оскільки в процесі обробки буде використана велика кількість елементів, що може призвести до випадкового їх видалення чи спотворення.

Після закінчення обробки всієї ділянки місцевості, яка нас цікавить, зазвичай, утворюється нерівний край. Для усунення цього недоліку можна здійснити обрізку ділянки, або доповнити її до правильної форми (прямокутник, квадрат) подібним фоном. Колір фону вибирається, виходячи з палітри переважаючого кольору. Отримана схема може бути роздрукована окремо, або ж використовуватися при створенні відповідного графічного документа (вставлена в цей документ) [1].

Виконання оперативно-службових завдань органами поліції здійснюється на місцевості або тісно пов'язане з нею, тому місцевість була і є одним з важливих елементів оперативної обстановки. Вона сприяє успіху при умові всебічної і правильної оцінки її тактичних та захисних властивостей, вмілого їх використання у напружених оперативних умовах і, навпаки, може негативно вплинути на хід операції, при неправильній її оцінці [2].

Висновки: проаналізовані можливості відпрацювання графічних документів з карт, планів населених пунктів,

складання схем на місцевості та методика виконання графічних документів з використанням можливостей інформаційних технологій мають на меті сформувати розуміння необхідності набуття професійної компетентності у загальній системі фахової освіти працівника поліції України.

Список використаних джерел

1. Банах С. М. Тактико-спеціальна підготовка працівників ОВС України : навч. посіб. / С. М. Банах, В. Р. Булачек, І. С. Винярчук, Ю. Р. Йосипів та ін. – Львів : ЛьвДУВС, 2011. – 300 с.
2. Тактико-спеціальна підготовка : посібник / [Є. В. Гузенко, О. В. Каверін, О. М. Красіков, Б. В. Ліщук]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2014. – 136 с.

Дрозд Віталій Юрійович, старший слідчий в особливо важливих справах відділу розслідування злочинів загальнокримінальної спрямованості СУ ГУНП в Одеській області

РОЛЬ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ В РОЗСЛІДУВАННІ КРАДІЖОК ІЗ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ

Крадіжки майна громадян є найпоширенішим видом майнових злочинів, з них понад 4 % складають крадіжки з транспортних засобів. Такий відсоток демонструють дані офіційної статистики Генеральної прокуратури України, відповідно до якої за 2015 рік було зареєстровано 273629 крадіжок, з яких 10789 становлять крадіжки з транспортних засобів (3,9 % від загальної кількості зареєстрованих крадіжок), за 2015 рік зареєстровано 226756 крадіжок, де 9659 становлять крадіжки з транспортних засобів (4,3 %), і уже за 9 місяців 2017 року зареєстровано 220393 крадіжки, а крадіжки з транспортних засобів з яких становлять 4,2 % (9284 злочини) [1].

Розслідування таких видів злочинів вимагає відповідної методики. Як зазначають А. Ф. Волобуєв, О. Є. Користін, Р. Л. Степанюк та інші вчені, що методика розслідування окремих видів злочинів є структурною частиною

криміналістики, в якій на основі загальних принципових положень розглядаються методи та засоби, що застосовуються в розкритті і розслідуванні конкретних видів злочинів із урахуванням їх криміналістичної характеристики і типових слідчих ситуацій [2, с. 71].

Поява та розвиток методик розслідування окремих видів злочинів нерозривно пов'язані з цілеспрямованим системним збором, дослідженням та узагальненням матеріалів слідчої практики – основного джерела розробки методичних положень і рекомендацій. Внаслідок синтезу практичної та наукової діяльності створені різні за своїм предметом характеристики злочинів, що містять опис закономірних ознак злочину. Це можуть бути: кримінально-правова, криміналістична, кримінологічна та інші характеристики [3, с. 428].

Щоб розкрити сутність криміналістичної характеристики взагалі, та для розслідування крадіжок з транспортних засобів зокрема слід зазначити про її практичну значущість. Так, погоджуючись із думкою В. В. Пяковського, Ю. М. Чорноус, А. В. Іщенко та інших, що практична значущість криміналістичної характеристики полягає у тому, що при розслідуванні наприклад, крадіжок з транспортних засобів, співставлення наявних даних (що, де, коли, яким способом, за яких обставин тощо) з системою узагальнених відомостей про злочини цього виду дозволяє виділити аналогічні за криміналістично-значущими ознаками злочини і на цій підставі висунути вірогідні версії, врахувати криміналістичні рекомендації щодо подальшого плану розслідування. Найчастіше відомим буває загальна характеристика способу вчинення злочину. І тоді на основі узагальнених даних про те, хто раніше вчиняв такі злочини подібним чином, є можливість встановити конкретний напрям пошуку винного (групи людей, серед яких слід шукати – неповнолітні, судимі тощо) [3, с. 429].

Погоджуючись з думкою В. С. Кузьмічова, що криміналістична характеристика певного виду злочину включає сукупність взаємообумовлених загальних та індивідуальних рис злочинної події, що проваляються в механізмі та обстановці вчинення злочину, особистих якостях учасників та особливостях їх кримінальної поведінки [4, с. 395].

Така характеристика корисна для розслідування крадіжок з транспортних засобів тим, що містить криміналістично значущу інформацію про спосіб вчинення, місце і час (обстановку), знаряддя, слідову картину, особу злочинця та особу потерпілого. Сукупність цієї інформації уможливило виділити групу осіб, які могли вчинити такий злочин, їх навички, спосіб життя, оточуюче середовище тощо. Наприклад, спосіб проникнення у транспортний засіб може вказувати на навички особи злочинця, їх кількість і ступінь зав'язків.

Вчені сучасної криміналістики [3, с. 430–431] рекомендують в системі криміналістичної характеристики окремих злочинів розглядати лише ті елементи, що відрізняються чітким пошуково-розшуковим спрямуванням, а саме: 1) характеристика предмету злочинного посягання (речі матеріального світу, якими прагнуть заволодіти злочинці – гроші, цінності, майно тощо); 2) типові способи вчинення злочину (це: способи підготовки до вчинення злочинних дій, безпосереднього вчинення та способів приховування (маскування) злочинних дій); 3) типова слідова картина події (комплекс матеріальних та психофізіологічних слідів, що притаманні певному виду (групі) злочинів та певним способам та етапам його вчинення); 4) характеристика особи злочинця (характеризується фізичними, соціально-демографічними даними; чинниками, що мали вплив на формування і здійснення злочинної мети, створення злочинної групи, розподілу ролей між співучасниками тощо); 5) характеристика особи потерпілого (демографічні дані, відомості про спосіб життя, риси характеру, звички, зв'язки і стосунки, ознаки віктимної поведінки тощо).

Отже, криміналістична характеристика являється складовою частиною методики розслідування окремих видів злочинів, яка відповідає за повноту зібраної інформації про злочин та його учасників, уможливило сформувати повну картину події, що сталася, відновити механізм вчинення такого діяння для подальшого планування окремих слідчих (розшукових) дій та розслідування в цілому. Тому для ефективного, швидкого та повного розслідування крадіжок з транспортних засобів слід розробити криміналістичну характеристику, тобто зібрати на систематизувати криміналістично значущу інформацію про такий вид злочину та його учасників.

Список використаних джерел

1. Статистичні дані Генеральної прокуратури України за 2015–2017 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gp.gov.ua/ua/statinfo.html>. – Назва з екрана.

2. Організація розслідування окремих видів злочинів : навч. посіб. / [А. Ф. Волобуєв, О. Є. Користін, Р. Л. Степанюк та ін.] ; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва ; МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Харків : ХНУВС, 2010. – 568 с.

3. Криміналістика : підручник / В. В. Пясковський, Ю. М. Черноус, А. В. Іщенко, О. О. Алексєєв та ін. – Київ: Центр учб. літ., 2015. – 544 с.

4. Кузьмічов В. С. Криміналістика : навч. посіб. / [В. С. Кузьмічов, Г. І. Прокопенко] ; за заг. ред. В. Г. Гончаренка, С. М. Моїсєєва. – Київ : Юрінком Інтер, 2001. – 368 с.

Івасюк Христина Сергіївна,
аспірант кафедри правосуддя
юридичного факультету Київського
національного університету імені
Тараса Шевченка

ОСОБА ШАХРАЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ СТРАХУВАННЯ МАЙНА

Особа злочинця є одним із основоположних елементів криміналістичної характеристики будь-якого злочину. Ґрунтовне дослідження саме цього елементу криміналістичної характеристики дає можливість встановити психологічні особливості вчинення конкретного злочину, що в свою чергу забезпечує формування ефективної методики розслідування злочину. Говорячи про особу злочинця в контексті шахрайства у сфері страхування майна, варто зазначити, що станом на сьогодні відсутні ґрунтовні дослідження даної проблематики в юридичній літературі.

Не можна не погодитися із позицією В. В. Лисенка, який зазначає, що особа, що вчинила злочин, є сполучною ланкою елементів криміналістичної характеристики. Це пов'язано з тим, що об'єкт злочинного посягання, спосіб вчинення злочину, виконання певних дій, залишені сліди та інше завжди

обумовлені особистісними якостями злочинця. Дії, виконувані злочинцем, – це взаємозалежна система внутрішніх (психічних) і зовнішніх (динамічних) рухів [1, с. 33].

На нашу думку, безпосередньо такий елемент криміналістичної характеристики злочину як особа злочинця є визначальним для інших елементів. Тобто від особливостей особи злочинця залежить змістове наповнення всіх інших елементів криміналістичної характеристики злочину.

Щодо особи шахрая, обґрунтованою є позиція В. Ю. Шепітька, який вказує, що особа шахрая характеризується специфічним комплексом ознак. Більшість злочинців мають сильний дар уяви, вони використовують вплив і вміння переконувати людей [2, с. 144].

Особа шахрая характеризується високим рівнем інтелектуального розвитку, адже даний злочин вчиняється шляхом введення в оману осіб, що можливо здійснити тільки за умов винахідливості та кмітливості особи злочинця.

Як слушно зазначає О. Л. Мусієнко, у криміналістичній літературі вказується, що в переважній більшості випадків шахраї певною мірою відрізняються від таких злочинців, як, наприклад, злодії, грабіжники, хулігани. Як правило, шахрайство вчиняють особи зрілого віку, що мають хитрий, виверткий розум, вміють зацікавити навколишніх, справити на них сприятливе враження. Вони мають досить добру спостережливість і швидку реакцію на обстановку [3, с. 168].

Досліджуючи особливості такого елементу криміналістичної характеристики шахрайства у сфері страхування майна як особа злочинця, варто звернути увагу на наступне. Шахрайство у сфері страхування можливе виключно у випадках наявності страхових правовідносин між страховиком та страхувальником. Тобто, особа злочинця повинна бути суб'єктом страхових правовідносин і мати статус або страховика, або страхувальника. В даному контексті можна говорити про те, що в даному випадку шахрайство у сфері страхування майна характеризується спеціальним суб'єктом, оскільки суб'єктом вчинення конкретного виду шахрайства може бути тільки обмежене коло осіб. Однак, на нашу думку, варто акцентувати увагу на тому, що станом на сьогодні

надзвичайно поширеними є випадки, коли особа видає себе за представника відомої страхової компанії, користується її фірмовими бланками та має підроблену печатку відповідної юридичної особи. Більше того, в даному випадку настання страхового випадку та подання заяви про відповідний випадок не є моментом, з якого злочин вважається закінченим, оскільки за таких умов саме діяння містить дещо інше змістовне наповнення. В даному контексті постає питання до визнання такого шахрайства шахрайством у сфері страхування майна. Ми дотримуємося позиції, що даний вид шахрайства не характеризується ознаками шахрайства у сфері страхування майна, оскільки особа злочинця в даному випадку не має юридичного статусу ні страховика, ні страхувальника. Відповідно, враховуючи той факт, що фактично між суб'єктами не існує страхових відносин, методика розслідування такого злочину є абсолютно інакшою та не стосуються сфері страхування.

Отже, враховуючи вищезазначене, можемо прийти до висновку про те, що особа злочинця в контексті дослідження шахрайства у сфері страхування майна повинна мати статус страхувальника або страховика. Тільки в такому випадку шахрайство, вчинене відповідними особами, є шахрайством у сфері страхування в цілому та у сфері страхування майна зокрема.

Список використаних джерел

1. Лысенко В. В. Расследование вымогательства / В. В. Лысенко. – Харків : Харьков. унів. внутр. дел, 1996. – С. 33.
2. Шепітько В. Ю. Особливості криміналістичної характеристики шахрайства / В. Ю. Шепітько // Вісник Академії правових наук України. – 1998. – № 2. – С. 144.
3. Мусієнко О. Л. Теоретичні засади розслідування шахрайства в сучасних умовах : монографія / О. Л. Мусієнко ; за ред. В. Ю. Шепітька. – Харків : Право, 2009. – 168 с.

ОСОБА ЗЛОЧИНЦЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ

Будь-який злочин є суспільно небезпечним діянням, який можна характеризувати з різних сторін. Одним із основних і надзвичайно важливих елементів у структурі криміналістичної характеристики злочину є особа злочинця.

Криміналістичне вивчення особи злочинця являє собою один із випадків дослідження та пізнання людини, а також різноманітних аспектів її діяльності. Людина в даному випадку розглядається як особливий носій суттєвих і відносно стійких якостей, які закономірно сформувалися під дією різноманітних обставин соціального середовища, в якому вона перебуває. Чітке уявлення про це, дає В. А. Образцов, який зазначає, що особистість злочинця, характеризується на основі різних ознак, які можуть бути об'єднаними в декілька груп. Однією з таких класифікацій, на його думку, є розподіл ознак особистості на безпосередні незмінні ознаки біологічних властивостей (стать, анатомічна будова) та ознаки, які можуть змінюватися, тобто соціально обумовленими (освітній і професійний рівень [1, с. 41].

Загалом, особа злочинця вивчається різними науками, такими як кримінологія, кримінальне право, психологія, психіатрія, соціологія, філософія та інші. Дослідженням особи злочинця займалися такі вчені-криміналісти, як Т. В. Авер'янова, В. П. Бахін, Р. С. Белкін, П. Д. Біленчук, О. М. Васильєв, І. О. Возгрін, А. В. Іщенко, А. Ф. Зелінський, О. Н. Колесниченко, В. С. Кузмічов, В. О. Образцов, М. В. Салтевський, К. О. Чаплинський, В. Ю. Шепітько та інші.

У криміналістичній літературі особистості злочинця приділялась значна увага. Розглянемо декілька поглядів вчених, на дане визначення. Так, В. Ю. Шепітько під особою злочинця розуміє сукупність психологічних властивостей, характерних для осіб, що вчиняють злочини [2, с. 155]. Він же наголошує на тому, що вивчення особи злочинця вимагає ґрунтовного дослідження психологічного механізму протиправної поведінки, мотивації різних видів злочинів, вивчення ролі та

співвідношення індивідуальних психологічних і соціально-культурних чинників у формуванні особи злочинця й протиправної поведінки, а також дії на особистість стійких і ситуативних станів.

На думку О. Н. Колесніченка, в комплекс ознак особи, як елементу криміналістичної характеристики включаються всі ознаки, які можуть сприяти визначенню ефективних шляхів і методів встановлення, розшуку та викриття злочинця. Частина їх має не тільки криміналістичне значення (наприклад, попередні судимості), але й важлива для розкриття злочину (наприклад, хитрощі злочинця). Зміст даного елементу криміналістичної характеристики визначається набором ознак особи, специфічних для осіб, що вчиняють злочини, і суттєвих для їх ефективного розслідування. Система ознак особи злочинця включає демографічні ознаки, а також ознаки, що відображають деякі моральні, психологічні особливості (наприклад, риси характеру) та інші [3, с. 39].

А. Ф. Зелінський розглядає особистість злочинця як сукупність соціально-демографічних, психологічних та моральних характеристик, які в тій чи іншій мірі типово притаманні людям, винним у злочинній діяльності певного типу [4, с. 57].

Р. С. Белкін вказував на те, що якщо підсумувати якості особистості, що є об'єктом дослідження кримінології, судової психології, наук кримінального й кримінального процесуального права, то на долю криміналістики залишається дослідження таких відомостей: а) самотинних і психофізичних властивостей особи, дані про які використовуються з метою розшуку й ідентифікації; б) психофізичних властивостей особи, що визначаються й проявляються в способі вчинення злочин; в) методики вивчення особи учасників процесу слідчим і судом, тобто методів і правил вивчення особи в практичних цілях кримінального судового провадження [5, с. 34–35].

Загальну криміналістичну картину структури особистості злочинця можна уявити як таку, яка складається з певних елементів, а саме: а) соціально-демографічні ознаки, як соціальне походження (сімейний стан, посада, національна й професійна належність, рівень матеріальної забезпеченості); б) рівень розумного розвитку (освітньо-культурний рівень,

знання, навички, вміння); в) моральні якості, ціннісні орієнтації й прагнення особистості, її соціальні позиції та зв'язки, інтереси, потреби, схильності, звички; г) психічні процеси, властивості та стани особистості; д) соціального змісту й прояву таких біофізіологічних ознак, як стать, вік, стан здоров'я, особливості фізичної конституції тощо [6, с. 101].

Вивчення особи злочинця до вчинення нею злочину цілком припустиме і необхідне для правильного уявлення про процес її формування та дію об'єктивних та суб'єктивних факторів, які зумовили злочин.

Тобто, особа злочинця при розслідуванні злочинів, є центральним елементом для розслідування. Вживати дане поняття доцільно у відношенні тих осіб, чия злочинна діяльність відрізняється антисуспільною спрямованістю і суспільною небезпечністю її особистості, які досягли певного віку.

З урахуванням наведених вище властивостей, характеристик, проявів особи злочинця можна дійти висновку, що цей об'єкт дослідження у криміналістиці є елементом криміналістичної характеристики злочинів, який являє собою типову модель особистості людини, що вчинила злочин, з притаманними їй біологічними, психологічними і соціальними властивостями, ознаками, що беруть участь у процесі детермінації механізму злочину, зумовлюють особливості його відбивних можливостей та процесу слідоутворення і разом з тим відчують на собі й відображають вплив інших осіб, предметів і процесів, що взаємодіють з ними.

Як зазначають науковці, особистісні особливості можуть бути предметом кримінально-правового, криміналістичного і кримінологічного дослідження настільки, наскільки вони пов'язані з вирішенням специфічних завдань правової науки. Наприклад, для криміналістів найбільше значення мають ті, які здатні надати допомогу у вирішенні таких важливих для науки завдань, як визначення основ межі й обсягу кримінальної відповідальності, методики і тактики розслідування, призначення покарання, обставин, що характеризують механізм злочинної поведінки, причин злочинності, а також обставин, пов'язаних із виправленням і перевихованням правопорушників.

Криміналістичну науку цікавлять в узагальненому вигляді лише ті об'єкти, які беруть участь в акті відображення злочину

та його учасників, а також результати цього відображення в навколишньому середовищі. Таким чином, зібрані дані про особу злочинця, дозволяють встановити причетність особи до скоєння суспільно небезпечного діяння та утворює інформаційну основу для розкриття, розслідування й запобігання злочину.

Список використаних джерел

1. Образцов В. А. Криміналістика : учеб. пособие / В. А. Образцов. – М. : Юринкон, 1994. – 680 с.
2. Шепітько В. Ю. Криміналістика. Енциклопедичний словник (українсько-російський і російсько-український) / за ред. В. Я. Тація. – Харків : Право, 2001. – 560 с.
3. Колесниченко А. Н. Криміналістическая характеристика преступлений / А. Н. Колесниченко // Советская криміналістика. Методика расследований отдельных видов преступлений. – Киев, 1988. – С. 29–42.
4. Зелінський А. Ф. Кримінологія : навч. посіб. – Київ : Рубікон, 2000. – С. 240–192 с.
5. Белкин Р. С. Курс криміналістики: частные криміналістические теории : в 3 т. / Р. С. Белкин. – М. : Юристь, 1997. – Т. 2. – 1997. – 464 с.
6. Мельничок В. М. Криміналістична характеристика соціально-психологічних ознак особистості злочинця / В. М. Мельничок // Юридична Україна. – 2008. – № 11. – С. 97–102.

Ковалевська Євгенія Валеріївна,
аспірант кафедри криміналістики
та судової медицини Національної
академії внутрішніх справ

АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ МЕДИЧНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ

Наразі зберігається тенденція до зростання окремих видів злочинності, змінюються її якісні характеристики, суттєво розширюються її межі.

Використання спеціальних знань займає особливе місце в системі засобів і прийомів боротьби зі злочинністю. Використання спеціальних медичних знань у розслідуванні злочинів має велике значення в одержанні доказів за

кримінальною справою, і все більше, як свідчить практика, застосовуються органами досудового розслідування.

Застосування спеціальних знань у розкритті, розслідуванні та запобіганні злочинів – складне явище правової дійсності, процес, до якого залучені різні суб'єкти діяльності, багатоаспектне поняття, від адекватного розуміння якого, багато в чому залежить результативність виявлення, вилучення, дослідження та використання доказової інформації у кримінально-процесуальній діяльності [1, с. 204–205].

Спеціальні знання є важливим процесуальним інститутом, який встановлює підстави участі обізнаних осіб в розслідуванні злочинів, а також умови застосування знань із неправових галузей в кримінальному процесі [2, с. 26].

В сучасній період розслідування злочинів є досить важливим аспектом донесення до працівників правоохоронних органів значення, необхідності та розкриття можливостей для доказування та очікуваних результатів від застосування спеціальних медичних знань.

Серед злочинів проти особи особливу небезпеку становлять ті, що посягають на життя та здоров'я людини.

Особливості розслідування таких злочинів зумовлюються об'єктивними і суб'єктивними чинниками. В першу чергу це стосується широкого розмаїття способів позбавлення особи життя або заподіяння тілесних ушкоджень, що безпосередньо впливає на слідову картину і зумовлює активне використання спеціальних знань, в першу чергу в галузі медицини, при обранні засобів і методів дослідження для отримання інформації, необхідної для встановлення особи, що вчинила такий злочин [2, с. 4].

Як відомо, однією із форм застосування спеціальних знань є участь спеціаліста під час проведення слідчих дій. Мета залучення спеціаліста до участі у слідчих діях – це розширення практичних можливостей слідчого в кваліфікованому проведенні тих чи інших слідчих дій, досягнення при цьому повного, об'єктивного і всебічного з'ясування обставин події, що розслідується, сприяння своїми професійними знаннями і навичками виявленню, фіксації та вилученню доказів.

У розслідуванні злочинів проти життя та здоров'я особи, наприклад так як вбивство, завжди потрібна участь спеціаліста у

галузі судової медицини, а при неможливості його участі – інший лікар для огляду трупа на місці його виявлення (ст. 238 КПК України).

Дані, отримані в результаті проведених досліджень, дозволяють обмежити коло висунутих слідчих версій і більш правильно визначити напрями розслідування у кримінальному провадженні [3, с. 114].

Допомога слідчому і суду спеціальними знаннями досвідчених осіб, відповідно до норм діючого кримінального процесуального законодавства України, може бути здійснена в двох основних формах: 1) допомога спеціаліста; і 2) проведення судової експертизи. Перша форма допомоги спеціальними знаннями досвідчених осіб, як правило, використовується слідчим при проведенні різних видів слідчих дій. Друга форма допомоги спеціальними знаннями досвідчених осіб використовується у вигляді проведення такої слідчої дії як судова експертиза.

Спеціаліст надає слідчому допомогу у тих питаннях, якими слідчий не володіє, з метою, наприклад, правильної фіксації відповідного стану специфічних об'єктів (трупа тощо) у протоколі відповідної слідчої дії і як наслідок, вони не мають ніякого процесуального значення. Судовий експерт після проведення призначеної слідчим, слідчим суддею чи судом або за зверненням сторони кримінального провадження експертизи, надає висновок судового експерта, який з процесуальної точки зору має доказове значення [4, с. 3].

Якщо слідчий (суд) стикається з проблемою отримання та оцінки доказів, вирішення якої потребує застосування спеціальних знань, він залучає судового експерта для одержання від нього рекомендації з вирішення цієї проблеми. Дослідивши необхідні об'єкти, судовий експерт надає слідчому (суду) свій висновок, який стає підставою до прийняття рішення у справі щодо певних доказів [5, с. 59].

Спеціальні медичні знання мають важливе значення для доказування конкретних фактів при розслідуванні. Так, можна допитати лікаря-хірурга, який обробляв рану або проводив операцію, про напрям каналу рани, його глибину, ширину і тим самим установити приблизні розміри знаряддя злочину. Такі

відомості мають суттєве значення для судово-медичної експертизи, оскільки після проведеного лікування встановити їх важко.

Ефективність використання спеціальних медичних знань під час розслідування злочинів повною мірою залежить від рівня і якості організаційного забезпечення. Організація використання спеціальних медичних знань є комплексом управлінських, методичних та кримінально-процесуальних засобів, прийомів та методів, спрямованих на вирішення завдань кримінального судочинства.

Головним суб'єктом організації використання спеціальних медичних знань під час розслідування злочинів є слідчий. Основними засобами використання спеціальних медичних знань під час розкриття злочинів є слідчі дії.

Важливою умовою організаційного забезпечення використання спеціальних медичних знань під час розслідування злочинів є взаємодія учасників кримінального судочинства. Основні учасники використання спеціальних медичних знань: суд, слідчий, слідчий суддя, орган дізнання, судовий експерт та спеціаліст [3, с. 171].

Важливою рисою спеціальних медичних знань у кримінально-процесуальному значенні є мета їх використання. Вони застосовуються для доказування, яке проводиться у встановленому законом порядку, а також для непроцесуального застосування під час проведення оперативно-розшукових заходів. Метою застосування спеціальних медичних знань також є сприяння збиранню доказової і орієнтуючої інформації для розслідування і попередження злочину, а також розробка тактичних і технічних засобів та методів її збирання [3, с. 18].

Список використаних джерел

1. Іщенко А. В. Використання спеціальних знань у правоохоронній практиці: старі та нові проблеми / А. В. Іщенко, Р. П. Марчук // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. – Київ, 2001. – № 3. – С. 204–211.

2. Галдецька І. Г. Правові та наукові основи використання спеціальних медичних знань при розслідуванні злочинів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / І. Г. Галдецька. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2011. – 231 с.

3. Семенов В. В. Спеціальні знання в розслідуванні злочинів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / В. В. Семенов. – Київ, 2006. – 212 с.

4. Комаха В. О. Тактика використання спеціальних знань у формі судової експертизи в процесі розслідування і розкриття злочинів : монографія / В. О. Комаха, Г. Ф. Кривда та ін. ; за заг. ред. В. О. Комаха ; Одеська національна юридична академія. – Чернівці : Золоті литаври, 2004. – 339 с.

5. Моїсєєв О. М. Висновок експерта в контексті взаємодії процесуальних суб'єктів : монографія / О. М. Моїсєєв. – Донецьк, 2007. – 187 с.

Ковтонюк Ірина Володимирівна, старший лаборант кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ

СУТНІСТЬ НЕТРАДИЦІЙНИХ СПОСОБІВ ОТРИМАННЯ ІНФОРМАЦІЇ

Розкриття і розслідування злочинів представляє собою процес збирання доказів з метою встановлення наявності чи відсутності в діях конкретної особи складу злочину. Певна частка таких доказів базується на показаннях свідків-очевидців та інших осіб. Але з певних причин (у більшості випадків суб'єктивного характеру) такі спогади відображають мінімум інформації про подію злочину, яку запам'ятала конкретна особа. На сьогодні відомо багато способів активізації процесу відновлення у пам'яті особи тих чи інших подій.

Як свідчать наукові публікації, деякі із них можливі при «введенні» особи у гіпнотичний стан.

Сама ідея використання гіпнозу під час розслідування злочинів з'явилася більше сотні років тому назад. Його використання розглядалося у двох аспектах: по перше – досліджувалося використання гіпнозу зі злочинними цілями, по друге – використання гіпнозу під час розкриття злочинів [7, с. 272–273].

Відмітимо, що стан гіпнозу та результати його впливу на людську психіку здавна цікавили науковців. Перший міжнародний конгрес, присвячений питанням експериментального і лікувального гіпнозу, відбувся в Парижі 8–12 серпня 1889 року [1, с. 142].

Перші спроби застосування гіпнозу для отримання інформації від потерпілих і свідків у кримінальних справах, починаючи з середини XIX ст., відбувалися в багатьох державах Європи, зокрема, Франції, країнах Скандинавії [6, с. 4]. Історія гіпнозу в Росії менш романтична, ніж у Європі. В 1890 році розпорядженням Медичного Департаменту публічні сеанси гіпнозу в Росії були заборонені [6, с. 2].

Один з найбільш відомих дослідників гіпнозу В. Л. Райков в ході багаторічних експериментів дійшов до переконання про надзвичайно широкі можливості застосування гіпнозу в задачах психологічного характеру, пов'язаних з психофізіологічною мобілізацією людини, розвитком її пам'яті, уваги, здатності до творчості, що має чимале значення і у правоохоронній діяльності [7, с. 274].

Аналіз криміналістичної літератури дозволяє дійти висновку про те що нетрадиційні методи розслідування злочинів використовуються в основному працівниками правоохоронних органів з метою отримання пошукової інформації про:

- особу злочинця;
- причетність конкретної особи до вчинення злочину;
- місцезнаходження особи злочинця;
- місцезнаходження шуканих об'єктів;
- особу потерпілого;
- спосіб та обстановку вчинення злочину [7, с. 373].

Спеціалісти визначають, що великий обсяг важливої для слідства інформації за допомогою методу гіпнозу можна отримати у тих випадках, коли процеси пригадування ускладнені тривожною мотивацією, що розвивалася на фоні афективних станів. Високою залишається інформативність вказаного методу і під час відновлення послідовності та змісту подій.

Однак, незважаючи на низку позитивних моментів, на які вказано вище, допустимість гіпнозу як одного із способів встановлення істини під час розслідування кримінальної справи супроводжується науковою дискусією. Велика плеяда вчених абсолютно категорично виступають проти застосування гіпнозу в слідчій та правоохоронній практиці. Так, наприклад, В. О. Коновалова та В. Ю. Шепітько переконані, що, правоохоронцям, в принципі, слід заборонити застосування у

практичній діяльності прийомів, які передбачають вплив на психіку людини за допомогою екстрасенсорики, гіпнозу [6, с. 5].

В. К. Весельський та В. С. Кузьмічов висловили свою думку так: «Людина не може бути об'єктом будь-якого насилля, в тому числі і психологічного. Вважаємо, що використання в практиці отримання інформації від людей гіпнотичного навіювання є передчасним...» [2, с. 238] та: «...не може бути рекомендований (гіпноз) в силу того, що є засобом впливу на волю допитуваного, засобами, що обмежують або виключають його можливості і здібності на свій захист» [3, с. 41].

Заслужує уваги, на наш погляд, точка зору на цю проблему Л. Д. Удалової, яка, зокрема, зазначає, що гіпноз – це не «тваринний магнетизм» і не шарлатанство, а науково обґрунтований медичний метод. Вона підтримує тезу про те, що використання гіпнозу можливе тільки в тому разі, коли вичерпані всі інші можливості одержання інформації з інших джерел [7, с. 5–6].

У своїй праці «Використання та зловживання гіпнозом у суді» А. Орн визначає основні «підводні камені» такого використання. Недоліками, за А. Орном, є можливість сприймання суб'єктом своїх фантазій чи уявлень як реальних фактів; якщо суб'єкт сприймає брехню за життєву необхідність, він видає її й у загіпнотизованому стані [7, с. 144].

Аналізуючи недоліки гіпнозу, М. Уорнер, зокрема, вказує на справу Ебанкса про вбивство, в якій обвинувачений заперечував свою вину у стані гіпнозу. Суд постановив, що закон США не визнає подібних показань. Це відображають й експерименти Патмана, в яких чітко показані помилки суб'єкта при відповіді на певні запитання [7, с. 144].

Разом з тим, гіпноз дав поштовх в розслідуванні по справі Теодора Банді, визнаного винним у вбивстві більш ніж 30 жінок. Свідок Ніта Нері, що бачила вбивцю, проте на встигла його роздивитись, у стані гіпнозу безпомилково вказала на його фото серед багатьох інших [7, с. 144].

Завдяки гіпнозу були затримані викрадачі шкільного автобуса, заповненого учнями у м. Чоучілла, штат Каліфорнія. Водій автобуса, який зміг вибратись на волю, у стані гіпнозу пригадав прикмети злочинців та інші подробиці, що вирішили подальший хід розслідування [7, с. 143].

Гіпноз був використаний і при вбивстві Роберта Кеннеді, і при викраденні Джиммі Хоффа, і в ряді інших гучних справ. Це призвело до ретельнішого вивчення такого явища, як допити за допомогою гіпнозу та гострої полеміки провідних спеціалістів щодо допустимості його застосування [7, с. 143].

В США існують спеціальні навчальні заклади базової підготовки для слідчих в царині застосування гіпнозу. Такі класи відкриті при Інституті терапевтичного та судового гіпнозу у Х'юстоні, штат Техас, при Поліцейській Академії у Арлінгтоні, штат Техас, при Інституті гіпнозу в Лосс Анжелесі, штат Каліфорнія.

Використання гіпнозу на території України, як способу встановлення істини по справі, є можливим при чіткому дотриманні:

по-перше, процесуального аспекту, тобто виключної добровільності процедури, що підтверджується бажанням, письмовою згодою особи, технічною фіксацією процедури, наданням та роз'ясненням необхідної інформації, належною кваліфікацією експерта, підтвердженою відповідними документами, і невикористання інформації, отриманої подібним чином, як доказу у справі;

по-друге, медичного аспекту, тобто ретельної перевірки фізичного та психологічного стану піддослідного, проведення необхідних аналізів, консультація з лікарем;

по-третє, етичного аспекту, тобто вирішення питання про застосування процедури у рамках положень закону, що забороняють фальсифікацію, приниження людської гідності, зачіпання законних прав та інтересів [7, с. 145].

Отже, гіпноз як психофізіологічне явище й інструмент комунікативної дії може бути використаний як у протиправних, так і в конструктивних, гуманних цілях. Вважаємо, що перспектива подальших досліджень є визначення теоретичних та практичних підстав використання гіпнозу під час розслідування злочинів.

Список використаних джерел

1. Беляєва К. В. Нетрадиційні методи розслідування злочинів. Гіпноз / К. В. Беляєва // Вісник академії адвокатури України. – Київ, 2010. – № 3 (19). – С. 142–146.

2. Весельський В. К. Деякі сучасні проблеми слідчої тактики / В. К. Весельський // Криміналістика ХХІ століття : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 25–26 листоп. 2010 р.). – Харків : Право, 2010. – С. 236–240.

3. Весельський В. К. Особливості проведення допиту підозрюваного (обвинуваченого) з метою недопущення тортур та інших порушень прав людини : посібник / В. К. Весельський, В. С. Кузьмічов, В. С. Мацишин, А. В. Старушкевич. – Київ ; Нац. акад. внутр. справ України, 2004. – 148 с.

4. Перин Р. Гипноз и мировоззрение [Електронний ресурс] / Р. Перин. – Санкт-Петербург : ЛІО Редактор, 2002. – С. 1–72. – Режим доступу: www.zgd.spb.ru. – Назва з екрана.

5. Книженко С. О. Актуальні питання використання нетрадиційних методів розслідування злочинів [Електронний ресурс] / С. О. Книженко, С. М. Сергєєва // Форум права. – 2011. – № 4. – С. 372–375. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/ejournals/FP/2011-4/11kcomrzd.pdf>. – Назва з екрана.

6. Ортинський В. Л. Нестандартні засоби отримання криміналістично-значущої інформації в рамках проведення досудового розслідування [Електронний ресурс] : слідчий гіпноз / В. Л. Ортинський. – Режим доступу: <http://pravoznavec.com.ua/period/article/40914/%D4>. – Назва з екрана.

7. Савченко В. А. Про допустимість використання гіпнозу при розкритті і розслідуванні злочинів / В. А. Савченко, І. М. Королишин // Прикарпатський юридичний вісник : зб. наук. пр. – Івано-Франківськ. – 2014. – Вип. 1 (4). – С. 272–279.

Кудлай Аліна Олександрівна, викладач
кафедри тактико-спеціальної підготовки
Національної академії внутрішніх справ

МОБІЛЬНІ РЕСУРСИ В СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ПОЛІЦІЇ

Серед пріоритетних напрямів державної політики щодо розвитку вищої освіти в контексті євроінтеграції України позначено проблему постійного підвищення якості освіти, модернізацію її змісту і форми організації освітнього процесу; впровадження освітніх інновацій та інформаційних технологій.

Освіта як процес не припиняється до кінця свідомого життя людини. Вона забезпечує високий рівень розуміння людиною світу, життя, людей, суспільства, духовних цінностей,

формує інтелект, здатність і потребу у творчості, безперервному самовдосконаленні. Індивідуальним результатом освіти є освіченість особистості, яка визначається не за формальними показниками, а за її досвідом як сукупності сформованих особистісних якостей, знань та умінь, що дозволяє людині активно діяти в динамічних умовах життя.

На думку вчених, освіту слід розглядати як сферу людинотворення, проектування її майбутнього, як інститут соціалізації, інтелектуалізації та розвитку людини, введення її у сакрально-духовний вимір людського життя, а також як механізм гармонізації суспільної свідомості та її здатності до сприйняття цивілізаційних змін.

Інновації в освіті – це процес творення, запровадження та поширення в освітній практиці нових ідей, засобів, педагогічних та управлінських технологій, у результаті яких підвищуються показники (рівні) досягнень структурних компонентів освіти, відбувається перехід системи до якісно іншого стану. Слово «інновація» має багатомірне значення, оскільки складається з двох форм: власне ідеї та процесу її практичної реалізації.

Проблеми інформатизації освіти, розглядалися у працях А. Гуржія, Ю. Дорошенка, М. Жалдака, Л. Білоусової, В. Бикова, С. Ракової, І. Булаха, М. Голованя, О. Гончарової, М. Шкіля, Ю. Жука, Т. Зайцевої, Т. Коваль, В. Ключко, В. Монахова, С. Пейперта, А. Пенькова, О. Співаковського.

Теоретичні й практичні аспекти використання інтерактивних методів навчання відображено у доробках І. Вачкова, Ю. Ємельянова, С. Крамаренко, А. Мартинець, Н. Оганесян, Л. Пироженко, О. Пометун, Т. Яценко.

Розглянемо питання особливості використання мобільних ресурсів при професійній підготовці майбутніх офіцерів поліції. Термін «мобільне навчання» («m-learning»), який з'явився в англійській педагогічній літературі, став усе частіше використовуватися в наукових роботах наших дослідників.

Існує декілька трактувань і визначень мобільного навчання, що ґрунтуються або на технологічних особливостях мобільних пристроїв, або на дидактичних можливостях, які надаються цими технологіями [1].

З технологічної точки зору, мобільне навчання – це передача і отримання навчальної інформації з використанням технологій WAP або GPRS на будь-який портативний мобільний

пристрій, за допомогою якого можна вийти в Інтернет, отримати чи знайти матеріали, відповісти на запитання на форумі, виконати тест тощо. Для мобільного навчання можуть використовуватися такі типи мобільних пристроїв:

- мобільні засоби зв'язку – мобільні телефони, смартфони, комунікатори;

- різні портативні мобільні пристрої – MP3/4 плеєри, електронні книги, пристрої для електронних ігор, пристрої для прослуховування подкастів, навігатори, цифрові фотоапарати і відеокамери тощо;

- портативні комп'ютери – портативний кишеньковий комп'ютер, планшетний комп'ютер, нетбуки, ультрабуки тощо [2].

Вважається, що мобільне навчання змінює повністю процес навчання, оскільки мобільні пристрої модифікують не тільки форми подачі матеріалу і доступу до нього, а й сприяють створенню нових форм пізнання і менталітету. Навчання стає своєчасним, достатнім і персоналізованим («just-in-time, justenoughandjust-for-me»). Дані характеристики мобільного навчання контрастують з характеристиками змішаного і електронного навчання («e-learning»), в яких на перше місце виходять такі дидактичні принципи як мультимедійність, структурованість чи модульність, інтерактивність, доступність. Мобільні технології трансформують баланс між процесом навчання та участю курсанта/студента. Саме тому мобільне навчання – це нова форма навчання, що відрізняється від дистанційного чи змішаного, що характеризує новий виток розвитку інформатизації людського суспільства [3].

Ряд авторів підкреслюють відмінність між мобільним навчанням і так званим «e-learning», кажучи, що унікальність мобільного навчання полягає в тому, що курсанти/студенти перш за все не прив'язані до певного часу і місця, навчальний матеріал завжди під рукою, вивчається в будь-який час, тому такий розвиток подій дозволяє їм звикнути до думки, що вчитися потрібно і можна завжди, в будь-який зручний час. Таким чином, беззаперечними перевагами використання мобільних пристроїв і технологій є:

- швидкий доступ до навчальних і довідникових ресурсів і програм в будь-який час і в будь-якому місці;

- постійний зворотний зв'язок з викладачем і навчальним співтовариством;

- облік індивідуальних особливостей курсанта/студента – діагностика проблем, індивідуальний тематичний план навчання тощо;

- підвищення мотивації курсантів/студентів за рахунок використання знайомих технічних засобів і віртуального оточення;

- організація автономного навчання;

- створення персоналізованого професійно орієнтованого навчального простору курсанта/студента;

- розвиток навичок і здібностей до безперервного навчання протягом життя;

- підвищення кваліфікації викладачів без відриву від роботи.

Отже, ми вважаємо, що використання мобільних ресурсів під час професійної підготовки майбутніх офіцерів поліції, а саме на семінарських та практичних заняттях з дисципліни «Основи охорони праці», буде сприяти вирішенню таких дидактичних завдань:

- розвиток комунікативних умінь;

- розвиток умінь самостійної роботи;

- розвиток здібностей до соціальної взаємодії;

- стимулювання пізнавальної активності й мотивації до подальшого вивчення комунікації тактики дій.

Таким чином, можливості використання мобільних ресурсів величезні, оскільки вони створюють умови для отримання необхідної інформації курсантами/студентами, що знаходяться поза аудиторією.

Проте важливо зрозуміти, щоб кожен викладач дотримувався положення: комп'ютер у навчальному процесі не є механічним педагогом чи його заступником. Він є засіб, який підсилює і розширює можливості його освітньої діяльності.

Висновки: таким чином, вирішується основне завдання нових педагогічних технологій – збільшення часу спілкування з курсантами/студентами в аудиторії. Іншими словами – зростання творчого компонента в діяльності викладача, перехід від мовлення до дискусії. Ключем до вирішення цього завдання є перенесення деяких традиційно аудиторних видів занять у сектор самостійної навчальної роботи.

Список використаних джерел

1. Булавенко О. А. Проектирование содержания и технологии непрерывного экономического образования в профессиональных учебных заведениях : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.08 / О. А. Булавенко. – Брянск, 2007. – 42 с.

2. Зайцева Е. В. Принципы доступности и коммуникативной направленности обучения студентов в условиях применения : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Елена Владимировна Зайцева. – Ставрополь, 2004. – 183 с.

3. Осадчий В. В. Система інформаційно-технологічного забезпечення професійної підготовки майбутніх учителів в умовах педагогічного університету : монографія / В. В. Осадчий ; за ред. С. О. Сисоевої. – Мелітополь : Буд. ММД, 2012. – 420 с.

Курята Леонід Леонідович, аспірант
докторантури та аспірантури Національної
академії внутрішніх справ

ХАРАКТЕРИСТИКА СПОСОБІВ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ПРОПОВІДУВАННЯМ ВІРОВЧЕНЬ І ВИКОНАННЯМ РЕЛІГІЙНИХ ОБРЯДІВ

Сучасний стан розвитку України відбувається в умовах реформування багатьох сфер суспільного життя. Суспільно-політичні та економічні відносини формуються під впливом загострення криміногенної обстановки у державі, що вимагає від правоохоронних органів активного пошуку оптимальних підходів до вирішення актуальних проблем, які перешкоджають нормальному розвитку економіки України та її фінансовій системі, а також дозволять забезпечити процес боротьби зі злочинністю сучасними науково-практичними засобами розкриття та розслідування кримінальних правопорушень.

Аналіз судово-слідчої практики дозволяє дійти висновку, що найбільшу частку серед зареєстрованих злочинів становили злочини проти власності, а шахрайство займає п'яте місце в ієрархії корисливих злочинів. Цей поширений вид злочину проникає в усі сфери життєдіяльності громадян, легко адаптується до правових та економічних змін і добре маскується під законні дії та цивільно-правові делікти.

Під час кримінального провадження за фактами вчинення шахрайства, встановлення способу злочину має особливе

значення, оскільки саме ця ознака відрізняє його від інших злочинів проти власності. Про необхідність його встановлення свідчить той факт, що шахрайство надзвичайно багатогранний злочин, для здійснення якого використовують багато різноманітних способів, а нерідко і навіть інші злочини, крім того шахрайство є одним із злочинів проти власності, що відповідно зумовлює його схожість з іншими злочинами проти власності.

Водночас необхідно звернути увагу, що відомості про спосіб злочину посідають центральне місце і у процесі формування класичної структури криміналістичної характеристики. Загалом, спосіб злочину являє собою характер дії особи, що виявляється у певній взаємозалежній системі операцій і прийомів підготування, вчинення і приховування злочину. Тобто на підставі інформації про спосіб злочину слідчий досить часто має змогу отримати відомості про фізичний або розумовий стан правопорушника, а також скласти психологічний портрет злочинця і визначити його приблизний вік. Крім того, в подальшому така інформація може бути використана для побудови слідчих версій та слугувати для визначення напрямів та організації розслідування в цілому.

На жаль, непоодинокими є випадки виникнення складнощів при кваліфікації шахрайських дій під час проведення розслідування, перш за все, це зумовлено неспроможністю слідчих, які не мають достатнього досвіду практичної роботи, відрізнити шахрайські дії особи, які знаходять своє відображення безпосередньо у способі злочину, від суміжних складів.

Таким чином, прикладне значення отримання інформації про типові способи злочину дозволяє ефективно застосовувати певні алгоритми дій під час розслідування кримінальних проваджень, які подані у працях більшості науковців у наступній послідовності: «від слідової інформації, отриманої з місця вчинення злочину до встановлення способу його вчинення; від способу злочину – до встановлення особи злочинця».

Докорінні перетворення в сфері суспільних та соціально-економічних відносин стали передумовою істотних змін в структурі злочинності, а також сприяють збереженню тенденції до її зростання, що характеризується суттєвим розширенням меж та зміною якісних характеристик, які знаходять своє

відображення у нових формах, видах та способах, притаманних такому виду злочину як шахрайство, в тому числі і вчиненому під приводом проповідування віровчень та виконання релігійних обрядів.

Враховуючи такі динамічні зміни, складну культурно-релігійну ситуацію та недосконалість законодавства у цій сфері, сучасний стан боротьби із шахрайствами, вчиненими під приводом проповідування віровчень та виконання релігійних обрядів потребує комплексного підходу до вивчення проблематики стосовно способів зазначеного різновиду злочину, а також можливостей його відмежування від суміжних категорій та схожих складів злочинів.

На нашу думку, доцільно виділити такі основні напрямки протиправної діяльності у духовно-релігійній сфері:

- створення та підтримка закордонними релігійними центрами деструктивних релігійних осередків, діяльність яких спрямована проти існуючого державного устрою, загрожує суспільній моралі, супроводжується порушеннями громадського порядку, завдає шкоди життю та здоров'ю українського народу (Наприклад: «Свідки Ісгови» забороняють членам організації переливання крові, що становить загрозу їхньому здоров'ю та життю. «Мормони» вважають, що закони Бога важливіші, ніж закони людського суспільства, що є прямою загрозою державному устрою. «Сатаністи» порушують норми моралі й закону, практикують жертвоприношення тварин, а іноді навіть і людей);

- релігійні культи представники яких пропагують, а також вчиняють антисоціальні дії, провокують масові заворушення та загибель людей, терористичні акти (Наприклад: дії сатаністів, «АумСінрікьо», апокаліптичних сект у Німеччині, Японії, США, Франції);

- кримінальна діяльність деяких закордонних релігійних представництв, що полягає в широкому використанні ними матеріальних і фінансових засобів, отриманих у незаконний спосіб (контрабандно ввезені на територію України, передані кримінальними структурами для «відмивання», отримані від тіньового бізнесу тощо), а також непоодинокі випадки вчинення релігійними лідерами протизаконних вчинків (спрямування

незадекларованих пожегів на заборонені законом цілі, здирництво, шахрайство, завдання моральної і фізичної шкоди);

– загроза життю й здоров'ю громадян, які є адептами неорелігійних груп закордонного походження, де широко застосовується сучасний психотропний інструментарій для зруйнування вольової сфери людини та формування в неї стійкої залежності від культу за допомогою гіпнозу, екстрасенсорики, спеціальних хімічних препаратів і навіть фізичного тиску. За даними соціологічного дослідження Інституту соціальної та політичної психології, третині українців відомо про випадки негативного впливу «нетрадиційних» церков на інших людей або на них самих.

Мазурок Олег Ярославович,
здобувач кафедри криміналістики
та судової медицини Національної
академії внутрішніх справ

ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗШУКУ БЕЗВІСНО ВІДСУТНІХ ОСІБ

Здійснення розшуку та встановлення долі безвісно відсутніх осіб на сьогодні неможливе без збирання, аналізу, оброблення та систематизації інформації.

Одним з основних джерел інформації про розшукувану особу на первинному етапі розшуку є заява чи повідомлення, що надходять до правоохоронних органів від зацікавлених осіб. Такі заяви, як правило, містять значний обсяг інформації про особистість безвісно відсутньої особи, її психічний і фізичний стан, прикмети зовнішності, одягу, ймовірні причини, що призвели до події тощо. Необхідно враховувати те, що безвісно відсутні особи здебільшого ніяких дій з приховування свого місцезнаходження не здійснюють. Вони, як правило, рано чи пізно потрапляють до поля зору різних державних, громадських установ, організацій, підприємств будь-якої форми власності. Якщо так, то відомості про розшукувану особу здебільшого міститимуть різного роду обліках, що ведуться установами, або інформаційних відомостях міністерств, відомств (наприклад, щодо затриманих і заарештованих, які перебувають у ІТТ за

вчинення правопорушення, стаціонарних лікувальних установах, центральної диспетчерської швидкої допомоги, моргу). За цими обліками, як правило, перевіряються всі особи, про безвісну відсутність яких стало відомо Національній поліції у день надходження такої інформації.

Крім цього, найбільш істотним, а в окремих випадках найважливішим і вирішальним, джерелом інформації, яка сприяє визначенню наряду розшуку чи навіть розкриттю злочинів, замаскованих під безвісну відсутність потерпілого, є своєчасно проведений ретельний і якісний огляд житла, робочого або останнього місця знаходження особи, яка зникла. В результаті його проведення одержується інформація, що відображає сукупність біологічних, психічних і соціальних рис розшукуваної особи, а у випадку кримінального характеру події також і про особу злочинця; виявляється труп розшукуваного або його частини, знаряддя, які могло бути для цього використано, інші сліди, що вказують на вчинений злочин; виявити речі, предмети, документи розшукуваного, листи, фотознімки, записки та інші матеріали, які частково пояснюють обставини його фактичного зникнення або дають можливість спростувати версію зацікавлених осіб про його від'їзд чи інші надумані мотиви; виявити сліди та предмети, що знадобляться для ідентифікації розшукуваного в разі виявлення непізнаного трупа або хворого, який не може повідомити про себе будь-які відомості.

Подальше інформаційне забезпечення процесу розшуку здійснюється в межах розшукової справи, або в межах кримінального провадження, яке було розпочато по факту безвісної відсутності особи. Джерелами інформації на цьому етапі розшуку, як правило, є заявник, родичі та знайомі розшукуваного, а також інші особи, опитування (допити) яких дозволяють отримати відповідні відомості про особистість розшукуваного і обставини, що передували події. Крім того, на практиці використовується інформація, яка залежно від віку, соціального статусу і особи розшукуваного, його психічного та фізичного стану, наявності в минулому судимості та інших обставин, може міститись в обліках лікувальних закладів, відділів кадрів за колишніми його місцями роботи або навчання, архівних кримінальних, оперативних справ тощо.

Суттєво сприяють розшуку осіб, місцезнаходження яких невідоме, використання криміналістичних інформаційно-пошукових системи Національної поліції України. Йдеться про системи УІАЗ ГУМВС, УМВС України, у тому числі ті, що містять базу даних щодо невпізнаних трупів, безвісти зниклих та хворих, які не можуть повідомити своїх настановних даних тощо.

Для встановлення ймовірного місця перебування певної особи слід використовувати можливості інформаційно-аналітичних систем «АРМОР», «СОВА», «АРГус».

Не менш важливого значення мають оперативно-пошукові колекції, що формуються з ДНК – профілів: осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні злочинів, взятих під варту, засуджених; біологічних слідів, вилучених під час огляду місця події, у тому числі за фактами безвісного зникнення осіб, проведення інших слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів; невпізнаних трупів.

Використання інформаційно-довідкових колекцій зразків: зброї та боєприпасів; вибухових пристроїв і речовин; протекторів шин теж є достатньо результативними. Оперативно-пошукові, масиви таких колекцій комплектуються об'єктами, що вилучені у ході оглядів місця події за злочинами, що вчинені на території обслуговування ГУМВС або надіслані для постійної перевірки з інших органів.

Під час розслідування злочинів, пов'язаних з безвісним зникненням особи, криміналістичного значення може набути інформація, отримана як із криміналістичних, так і не криміналістичних інформаційних систем, незалежно від первинної мети їх створення й основного призначення інформації. Так, зокрема, потребують перевірки обліки медичних установ, до яких особа могла звертатися за медичною допомогою.

Важливого значення мають обліки які ведуться Державною прикордонною службою України у разі наявності підстав для припущення про можливість перетину державного кордону особою, яка розшукується як безвісно зникла.

Крім того, важливим джерелом отримання достовірної інформації по вказаній категорії кримінальних проваджень є перевірка та аналіз електронної пошти зниклої безвісти особи, а також аналіз інформації щодо контактів зниклої особи у соціальних мережах «В контактi» «Facebook» тощо.

Матвійчук Ігор Васильович, курсант
Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ
Науковий керівник: кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри криміналістики,
судової медицини та психіатрії
Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ **Павлова Н. В.**

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ В УКРАЇНІ

Сучасний досвід показує, що найефективнішими засобами протидії організованої злочинності є контроль за фінансовими інституціями шляхом постійного проведення фінансового моніторингу. Тому можна говорити, що актуальним завданням сьогодення є створення дієвої інформаційної системи фінансового моніторингу, яка включає елементи планування, контролю, обліку, звітності та економічного аналізу фінансових потоків, та спрямована на досягнення й підтримання збалансованості економіки, має формуватися на основі варіантних прогнозів, до яких повинні входити крім традиційних макроекономічних показників, показники, що характеризують рівень фінансової рівноваги та безпеки в різних галузях, регіонах та у державі в цілому [2, с. 64].

В теорії фінансового права дослідженням фінансового моніторингу займалися такі вчені як: О. М. Горбунова, В. О. Коваленко, А. Т. Ковальчук, О. Є. Користін, С. В. Сімов'ян, Л. Л. Фітуні та ін.

Розпочинаючи дослідження фінансового моніторингу, в першу чергу, хотілося б звернути увагу на визначення його поняття. Так, згідно чинного законодавства, а саме Закону України від 14 жовтня 2014р. «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» фінансового моніторинг – це сукупність заходів, які здійснюються суб'єктами фінансового моніторингу у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню

розповсюдження зброї масового знищення, що включають проведення державного фінансового моніторингу та первинного фінансового моніторингу [2]. Виходячи з даного поняття, об'єктом фінансового моніторингу в Україні виступають дії з активами, пов'язані з відповідними учасниками фінансових операцій, які їх проводять, за умови наявності ризиків використання цих активів з метою легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму, а також будь-яка інформація про такі дії чи події, активи та їх учасників [3, с. 1].

Окрім цього, слід звернути увагу й на суб'єктивну складову фінансового моніторингу, яка поділяється на дві групи: суб'єкти первинного та суб'єкти державного фінансового моніторингу. Суб'єкти первинного фінансового моніторингу забезпечують виявлення операцій, які підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу операцій, пов'язаних з легалізацією доходів, шляхом порівняння нормативно закріплених ознак операцій, які підлягають обов'язковому та внутрішньому фінансовому моніторингу, з ознаками операцій, які проводить суб'єкт первинного фінансового моніторингу [8, с. 306]. До суб'єктів первинного фінансового моніторингу відносяться: 1) банки, страховики (перестраховики), кредитні спілки, ломбарди та інші фінансові установи; 2) платіжні організації, члени платіжних систем, еквайрингові та клірингові установи; 3) товарні, фондові та інші біржі; 4) професійні учасники ринку цінних паперів; 5) компанії з управління активами; 6) оператори поштового зв'язку, інші установи, які проводять фінансові операції з переказу коштів; 7) філії або представництва іноземних об'єктів господарської діяльності, які надають фінансові послуги на території України; 8) спеціально визначені суб'єкти первинного фінансового моніторингу [2].

В свою чергу, суб'єкти державного фінансового моніторингу забезпечують перевірку інформації про зв'язок фінансових операцій з легалізацією доходів, здобутих злочинним шляхом, а також здійснюють регулювання та нагляд за діяльністю суб'єктів первинного фінансового моніторингу [4, с. 305].

Загалом, суб'єктами державного фінансового моніторингу є: 1) Національний банк України; 2) центральний орган виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації

державної політики у сфері запобігання і протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму; 3) Міністерство юстиції України; 4) центральні органи виконавчої влади, що забезпечують формування державної політики у сфері надання послуг поштового зв'язку, у сфері економічного розвитку; 5) Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку; 6) Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг; 7) спеціально уповноважений орган [8].

Проте, не дивлячись на законодавче врегулювання в Україні фінансового моніторингу, все ж на практиці існує низка проблем, що пов'язана з його реалізацією. Зокрема, існує проблема неопрацьованої системи індикаторів виявлення сумнівних операцій. Це пов'язано з тим, що чинним законодавством чітко окреслено лише ознаки сумнівності операцій, проте конкретно не зазначено показники, критерії чи індикатори чіткого віднесення таких операцій для моніторингу [7].

Крім того, потребують невідкладного нормативно-правового врегулювання процедури фінансового моніторингу операцій з векселями (векселями з бланковим індосаментом на пред'явника). Як показує світова практика, саме операції з цінними паперами є високо ризикованим фінансовим інструментом, через який відбувається легалізація доходів, тому на часі розробити і прийняти відповідні зміни до законодавства, в частині мінімізації ризиків відмивання коштів на ринку цінних паперів [6, с. 129–132].

Однією з проблем щодо ефективного проведення фінансового моніторингу з попередження, виявлення легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, є недосконала організація взаємодії з цього питання між органами загального державного фінансового контролю та спеціальними органами, які його здійснюють. Причинами такого стану є: різні оцінки діяльності взаємодіючих сторін, корумпованість окремих чиновників, відсутність зацікавленості у кінцевому результаті діяльності, відомчі інтереси та не розкриття певної наявної інформації, низький рівень нормативно-правової рекомендації взаємодії відомств, відсутність належного науково-методичного забезпечення організації та здійснення взаємодії, неналежний

рівень професійної підготовки співробітників, що безпосередньо здійснюють фінансовий моніторинг, складність виявлення фактів легалізації (відмивання) злочинів, одержаних злочинним шляхом, розосередження функцій у протидії цьому злочину між відомствами [1].

Для подолання вище вказаних проблем, ми вважаємо, слід взяти до уваги запропоновані заходи Б. І. Сюркало. Зокрема, на думку науковця, необхідно використовувати наступні важелі впливу: створити єдину базу даних, що має свідчити про ділову репутацію суб'єкта господарювання; застосовувати превентивні заходи для попередження підозрілих операцій, як наприклад лімітування обсягів проведення операцій, як в часовому розрізі так і за обсягами; введення відповідальності на законодавчому рівні за порушення моніторингового законодавства посадовими особами суб'єктів первинного фінансового моніторингу; застосування значних розмірів штрафних санкцій саме для посадових осіб, та передбачити процедуру контролю за якістю їх діяльності [5].

Виходячи з вище викладеного можемо зробити висновок, що система фінансового моніторингу в Україні створена з метою протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом. Враховуючи той факт, що фінансовий моніторинг є відносно новим методом фінансового контролю, на практиці виникає низка проблем в процесі його реалізації. Тому для усунення недоліків здійснення компетентними суб'єктами фінансового моніторингу слід вдосконалити нормативно-правове та організаційне забезпечення такого методу фінансового контролю, що потребує подальшої наукової розробки.

Список використаних джерел

1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/3149/%>. – Назва з екрана.
2. Задоя А. О. Фінансовий моніторинг: перспективи впровадження та проблеми реалізації / А. О.Задоя, І. П.Ткаченко // Економічний вісник НГУ. – 2005. – № 2. – С. 60–69.
3. Матіос А. В. Актуальні проблеми правового регулювання системи фінансового моніторингу / А. В. Матіос // Публічне право. – 2013. – № 2. – С. 129–133.
4. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення

[Електронний ресурс] : Закон України від 14 жовт. 2014 р. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1702-18>. – Назва з екрана.

5. Слюсар Б. І. Напрями вдосконалення системи державного фінансового моніторингу / Б. І. Слюсар // Ефективна економіка. – 2011. – № 11.

6. Смагло О. В. Фінансовий моніторинг та його роль у протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом / О. В. Смагло // Економічні науки. – 2013. – Вип. 10(1). – С. 129–132. – Серія «Облік і фінанси».

7. Сюркало Б. І. Напрями вдосконалення системи державного фінансового моніторингу / Б. І. Сюркало // Ефективна економіка. – 2011. – № 11. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2011_11_23. – Назва з екрана.

8. Шиян Д. В. Суб'єкти фінансового моніторингу / Д. В. Шиян // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. – 2012. – Вип. 36. – С. 303–310.

Мороз Маргарита Валеріївна, курсант
Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ

ВИКОРИСТАННЯ НЕВЕРБАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ

Завдання удосконалення практики розслідування злочинів та підвищення ефективності боротьби зі злочинністю приводить до необхідності пошуку нових методів, засобів, прийомів і шляхів виявлення, отримання, фіксації, дослідження і використання криміналістичної інформації про події злочину. Одним з таких сучасних вчень є невербальна комунікація, яка уявляє собою систему наукових положень та практичних рекомендацій щодо виявлення, фіксації, обробки, зберігання, дослідження, тобто використання невербальної інформації в розслідуванні злочинів. Невербальна (від лат. *verbum* – слово) комунікація (від лат. *communico* – спілкування, роблю загальним) являє собою систематизовану сукупність знань зі сфери процесу спілкування людей на основі обміну повідомлень завдяки невербальним (немовним) засобам [1, с. 117].

Обов'язковим правилом роботи слідчого у будь-якій ситуації, що складається при проведенні допиту, є його

діяльність щодо діагностування емоційного та інформаційного станів допитуваного щодо самого себе, навколишнього й, головне, події злочину. Оцінювання та результат рішення (верифікація) питання про достовірність або недостовірність показань допитуваного, знання або незнання ним істотних для провадження даних докорінно визначають характер слідчої активності під час допиту, формують оцінку рівня її визначеності або, навпаки, невизначеності. При цьому невизначеність ситуації допиту сприяє збільшенню міри тактичного ризику як під час його проведення окремо, так і для досудового розслідування загалом, що, безумовно, є фактором негативного характеру, оскільки збільшує ймовірність учинення слідчим помилкових, неадекватних дій, прийняття хибних рішень і як результат настання несприятливих наслідків [2, с. 233].

Під час допиту підозрюваного у вчиненні злочину з боку слідчого, допитуваного та його захисника мають місце дві форми людського спілкування – вербальна (словесна) і невербальна (несловесна). Невербальне, тобто несловесне спілкування кожного із суб'єктів відповідних кримінальних процесуальних відносин здійснюється за допомогою образів і немовних елементів. Щоправда, підозрювана особа під час допиту за допомогою власних емоційно-вольових функцій психіки, в основному, прагне контролювати своє мовлення. Однак, якщо слідчий володіє спеціальними знаннями зі сфери невербальної комунікації, він має реальну змогу спостерігати за функціонуванням невербальних засобів спілкування підозрюваного, аналізувати їх прояви та оцінювати отримані мовні відомості на предмет їх щирості, правдивості [3, с. 141].

Якщо допитувана підозрювана особа дає неправдиві показання, то в залежності від її характеру і темпераменту засоби невербальної комунікації можуть проявлятися як в активній, так і в пасивній формах. Активна форма підсвідомого функціонування засобів невербальної комунікації у допитуваній підозрюваній особі, яка дає неправдиві показання, може проявлятися в діях її рук, зокрема, у прикриванні рота, потиранні носа, щік, вух. Під час словесної розповіді допитувана підозрювана особа, яка дає неправдиві показання, може своїми руками здійснювати дотичні жести, зокрема, торкатися носа, пригладжувати волосся на голові, потирати

вуха, підборіддя, лоб, очі. За вказаних умов словесні неправдиві показання з боку допитуваного підозрюваного можуть також неусвідомлено супроводжуватися активною жестикуляцією [4, с. 145]. Пасивна форма функціонування засобів невербальної комунікації в підозрюваній особі, яка дає неправдиві показання під час допиту, також може проявлятися в діях її рук, а саме – в обмеженні жестикуляції. Наприклад, коли допитувана особа сидить, то вона може ховати свої руки (наприклад, позаду спини, у кишені, всовувати руки під себе, ховати руки на грудях, склавши їх у прямокутну форму тощо) [1].

Слідчий повинен уміти за допомогою знань про кінетичні невербально-комунікаційні компоненти виявляти під час допиту ті з них у поведінці підозрюваного, що засвідчують його занепокоєння, невпевненість, нервування та агресивність. Виявлення слідчим наявності у допитуваної особи певної кількості психофізіологічних реакцій, визначення сили їх прояву дозволяє йому залежно від слідчої ситуації застосовувати щодо допитуваного ті чи інші засоби слідчої тактики.

Уся ідея тактичного психологічного впливу на допитувану підозрювану особу через невербальні комунікаційні джерела полягає в тому, що є наявною певна невербально-комунікативна ситуація, яка контролюється завдяки спостереженням слідчого і його аналітичній діяльності.

Отже, засоби невербальної комунікації дають можливість слідчому у тій чи іншій невербально-комунікативній криміналістичній ситуації під час допиту підозрюваної особи оперативно обрати найбільш розумний, правильний напрям його процесуальної і тактичної діяльності. Це, у свою чергу сприятиме повному та всебічному розслідуванню.

Список використаних джерел

1. Ващук О. П. Невербальна інформація у кримінальному судочинстві: допит / О. П. Ващук // Национальный юридический журнал: теория и практика. – 2014. – № 12. – С. 233–237.
2. Ващук О. П. Сучасні можливості використання невербальної інформації в розслідуванні злочинів / О. П. Ващук // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2013. – № 4. – С. 145–147.
3. Скригонюк М. І. Тактичні джерела допиту підозрюваної особи, основою яких є знання зі сфери невербальної комунікації / М. І. Скригонюк // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2013. – № 6–3. – Т. 2. – С. 117–123.

4. Ващук О. П. Можливості використання невербальної інформації при проведенні допиту [Електронний ресурс] / О. П. Ващук // Митна справа. – 2013. – № 5(2.2). – С. 50–55. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ms_2013_5. – Назва з екрана.

Павліченко Ірина Богданівна, курсант
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ

ЕЛЕМЕНТИ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ НЕЗАКОННОГО ВИДОБУВАННЯ КОРИСНИХ КОПАЛИН

У структурі екологічних злочинів незаконне видобування корисних копалин набуває загальнодержавного значення і займає особливе місце. Негативними наслідками злочинів цієї категорії є заподіяння шкоди економіці та екології країни в тих регіонах, у яких розміщені поклади корисних копалин і ведеться їх активне видобування.

Основними елементами криміналістичної характеристики незаконного видобування корисних копалин є: особа злочинця, способи злочину, обстановка вчинення, слідова картина.

Особа злочинця. Аналіз вибіркового матеріалів слідчої та судової практики свідчить, що кожне друге незаконне видобування корисних копалин було вчинене у складі злочинної групи. Злочинці у групах (організованих групах) нерідко мали корумповані зв'язки з органами виконавчої влади, природоохоронними та правоохоронними органами.

В. П. Корж виділяє такі рольові функції в злочинних групах, які вчиняють екологічні злочини: організатори, виконавці, переробники, збувальники [1, с. 84–91]. Так, організатори – це особи, які створили злочинну групу, керують її діяльністю. Виконавці – це особи, які вчиняють злочинне вилучення корисних копалин, а саме: дії, безпосередньо направлені на виокремлення корисних копалин від навколишнього природного середовища. Переробники вчиняють дії, що покращують якості незаконно видобутих природних ресурсів тощо. Збувальники спеціалізуються на оптовому чи роздрібному збуті об'єктів тваринного, рослинного світу, корисних копалин [2, с. 64].

Спосіб злочину. Оскільки незаконне видобування корисних копалин вчиняється шляхом активних дій, то специфіка способу даного злочину полягає у способі його підготовки, способі вчинення і способі приховування слідів [3, с. 18].

Підготовка до незаконного вилучення природних ресурсів включає активні дії, спрямовані на забезпечення можливості виконання задуманого злочину. Насамперед, це такі дії як: 1) визначення предмета злочинного посягання; 2) підбір місця вчинення злочину; 3) підбір співучасників та визначення їх ролей; 4) підбір знарядь вчинення злочину та перевірка їх технічної готовності; 5) підкуп працівників екологічної інспекції та представників органів місцевої влади.

Вчинення незаконного видобування корисних копалин на думку О. О. Дудорова, – це дії, які полягають у вилученні корисних копалин з родовищ будь-яким способом (викачування, побудова шахт, кар'єрів тощо) без належним чином оформленого дозволу – акта про надання гірничого відводу або з відхиленням від умов, зазначених у цьому документі (наприклад, видобування за межами відведеної ділянки надр або з використанням недозволених для даного родовища методів і засобів видобування корисних копалин) [4, с.641].

Приховування таких злочинів найчастіше полягає у таких діях як: 1) приховання чи знищення засобів злочину, предмета посягання; 2) збут добутих природних ресурсів тощо. Збут незаконно добутих природних ресурсів здійснюється шляхом їх продажу чи іншої оплатної передачі “випадковим” покупцям невеликими партіями, або окремим особам на замовлення, або суб'єктам господарювання (передбачає собою одноразовий збут у великих розмірах або збут невеликими партіями протягом тривалого часу).

Дослідження громадських організацій та інших незалежних об'єднань щодо екологічної безпеки довели, що у 58 % випадках мало місце видобування корисних копалин підземним способом, а у 42 % незаконне видобування вчинялося відкритим способом. Відкритий спосіб незаконного видобування корисних копалин полягає у вилученні їх із верхніх пластів залягання – кар'єри, копальні. За оснащеністю спосіб вчинення вказаних злочинів може бути простим і складним. Простіший спосіб має місце, коли злочинці вилучають корисні копалини з родовищ за допомогою найпростіших знарядь праці:

кирки, лопати, компресора тощо. Складний спосіб видобування корисних копалин полягає у вилученні їх із родовищ за допомогою складних механізмів: технологічних установок (бурове устаткування тощо), спеціальної техніки (екскаваторів, бульдозерів тощо) [3, с. 18].

Підземний спосіб незаконного видобування корисних копалин полягає у вилученні їх з родовищ шляхом викачування, побудови шахт, рудників тощо. Незаконний видобуток бурштину-сирцю здійснюється місцевим населенням Рівненської області та Житомирської області з використанням водяних pomp шляхом вимивання породи з товщі ґрунту (до 10 метрів вглиб) [3, с. 19].

Цей спосіб видобування можна віднести до складного підземного. Дану технологію браконьєри за мінералами перейняли у своїх «колег» з Польщі. Нововведення дозволяє без великого ризику для життя за короткий проміжок часу намити значну кількість коштовних камінців.

У разі коли поклади бурштину знаходяться на невеликій глибині (від 3 до 7 метрів), як це наприклад в лісових масивах Олевського району Житомирської області, правопорушники видобувають його за допомогою лопат, викопуючи при цьому ями глибиною до 7 метрів [3, с. 21].

Обстановка вчинення злочину. Слід зазначити, що більшість даних злочинів вчиняється в населених пунктах сільської місцевості або за їх межами, на окраїнах міста. Це пояснюється специфікою розташування предмета злочинного посягання. Незаконне видобування корисних копалин вчиняється в регіонах, де є відповідні родовища корисних копалин. Вибір часу залежить від якостей предмета злочинного посягання, способу та місця вчинення злочину. Як правило, незаконне видобування корисних копалин вчиняється вдень.

Слідова картина. Найчастіше залишаються такі види слідів як: сліди людини (сліди рук, ніг, зубів), сліди знарядь вчинення злочину (сліди застосування вибухових матеріалів, засобів добування корисних копалин тощо), сліди транспортних засобів (автомобілів, гужового транспорту тощо) та інші сліди, пов'язані із перебуванням особи на місці злочину (сліди паління, спорядження тощо) [2, с. 45].

Отже, розслідування незаконного видобування корисних копалин нерозривно пов'язане із криміналістичною

характеристикою даного злочину, зокрема з її взаємопов'язаними елементами. Вивчення інформації про криміналістично значущі ознаки незаконного видобування корисних копалин, які включає в себе криміналістична характеристика, відображають закономірні зв'язки між такими даними та сприяють побудові й перевірці слідчих версій для вирішення основних завдань розслідування. Тому, на сьогодні, важливого значення набуває вивчення положень, що відносяться до формування криміналістичної характеристики з метою розробки розгорнутої системи ознак її елементів.

Список використаних джерел

1. Корж В. П. Теоретические основы методики расследования преступлений, совершаемых рганизованными преступными образованиями в сфeреэкономической деятельности : монография / В. П. Корж. – Харьков : Нац. ун-т внутр. дел, 2002. – 412 с.
2. Книженко С. О. Криміналістична характеристика незаконного видобування корисних копалин : зб. наук. пр. / С. О. Книженко // Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – Київ : Юрид. думка, 2006. – Вип. 56. – 204 с. – Серія «Політичні науки».
3. Гиренко І. В. Проблеми легалізації видобутку бурштину місцевими жителями / І. В. Гиренко, О. Ю. Дрозд ; зб. матер. Всеукр. наук.-практ. конфер. (Київ, 11 верес. 2015 р.). – Київ : Леся, 2015. – 136 с.
4. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квіт. 2001 р. / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – Київ : Канон, 2001. – 1104 с.

Павлюк Олександр Сергійович,
аспірант докторантури та аспірантури
Національної академії внутрішніх справ

ТАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ ПОТЕРПІЛИХ ОСІБ ПОХИЛОГО ВІКУ

Загальновідомо, що без проведення такої слідчої (розшукової) дії як допит не може обійтись розслідування жодного кримінального провадження. Загальним завданням допиту в ході розслідування злочинів відносно осіб похилого віку є отримання від кожного допитуваного всіх відомих їм відомостей про обставини при яких відбулась подія та причетних до неї осіб. На початковому етапі розслідування

метою допиту є з'ясування загальної картини події, що мала місце, механізму здійснення посягання та інших обставин. Дослідженню наукових основ проведення допитів приділяли увагу відомі вчені-криміналісти та процесуалісти, зокрема Л. Є. Ароцкер, В. П. Бахін, Р. С. Белкін, П. Д. Біленчук, А. М. Васильєв, В. К. Весельський, А. В. Дулов, В. О. Коновалова, В. С. Кузьмічов, В. Г. Лукашевич, Є. Д. Лук'янчиков, С. М. Стахівський, М. В. Салтевський, В. М. Тертишник, Л. Д. Удалова, В. Ю. Шепітько та багато інших науковців.

Особливість одержання інформації в процесі допиту полягає в тому, що джерелом її є людина. Одним із важливих моментів допиту є встановлення психологічного контакту, що представляє собою довіру та бажання двох осіб обмінюватися інформацією [1, с. 362]. Слідчий повинен створити таку атмосферу, в якій допитуваний розуміє необхідність сприяти своїми показаннями для встановлення істини по справі. На думку криміналістів, слідчий перед спілкуванням із допитуваним, повинен діагностувати інформаційний стан особи [2, с. 106]. На думку Л. Д. Удалової, уміння слідчого розбиратися в психології людей, володіти і аналізувати їх поведінку, володіти тактичними прийомами логіко-психологічного впливу, правильно інтерпретувати показання в процесі допиту з метою встановлення їх справжності, достовірності, повноти, визначення позицій допитуваного, все це далеко не повний перелік необхідних вимог для проведення допиту в якості способу отримання вербальної інформації [3, с.177].

Отже, істотним компонентом тактики допиту є володіння слідчого даними про особу допитуваного. У кримінальних провадженнях допитуються особи з різноманітними психологічними, демографічними та біологічними особливостями. Врахування цих особливостей особи, яка підлягає допиту, потрібно для вірного вибору тактичних прийомів.

В даному випадку мова йде про особу похилого віку. В контексті викладеної проблеми, слід зазначити, що похилий вік є поняттям відносним, адже процес старіння неоднорідний. На даний час все частіше підкреслюється, що з психологічної точки зору не існує узагальненого зразка старіння. Кожна людина старіє по-своєму і тут мають місце суттєві

індивідуальні особливості перебігу цього процесу. Разом з тим, можна зафіксувати певні загальні тенденції, що з високим ступенем ймовірності будуть виявлятися у старших осіб загалом [4, с. 131].

Більшість науковців вважає, що похилий вік починається із 60 років і триває до смерті. Якщо слідувати класифікації Всесвітньої організації охорони здоров'я, то вони стануть «старими» в 75 років, і «довгожителами» в 90. Однак в останні 10–20 років в зарубіжній геронтологічній літературі поступово відмовляються від термінів «старі» і «старики», все частіше мова там йде про осіб похилого і дуже похилого віку [5, с. 11]. Так, О.Б. Барсукова пропонує наступну класифікацію пізнього періоду життя людини: 1) похилий вік (чоловіки від 60 до 74 років; жінки від 55 до 74 років); 2) передстаречий вік (від 75 до 90 років); 3) старечий вік або довголіття (більше 90 років) [6, с. 9]. В Україні громадянами похилого віку визнаються особи, які досягли пенсійного віку, а також особи, яким до досягнення зазначеного пенсійного віку залишилося не більш як півтора року.

Характеризуючи осіб похилого віку як жертв злочинних дій, варто зауважити, що в сучасних умовах життя люди похилого віку зіштовхуються з багатьма проблемами, а саме: матеріальними, економічними, побутовими та психологічними, які ставлять їхнє життя на рівень виживання. Дані проблеми виникають тому, що більшість людей похилого віку залишаються самотніми, відчувають труднощі через відсутність підтримки від близьких людей, стають хворобливими, немічними. Демографічні дані говорять про те, що відбувається тенденція зростання кількості людей похилого віку, і в суспільстві спостерігається дискримінація людей за віком, тобто неприйняття молодим і сильним поколінням старих і слабких [7]. Водночас зміни при старінні відбуваються і на біологічному рівні. Змінюється зовнішність, рухливість, а також робота сенсорних систем – слух, зір, смак і нюх, як правило, з віком починають працювати менш ефективно [8, с. 427].

З урахуванням викладеного можна констатувати, що зазначена категорія осіб є вразливою частиною населення. З переходом у категорію людей похилого віку, пенсіонерів, найчастіше змінюється спосіб життя, розпорядок дня, коло

спілкування. Особи похилого віку характеризуються безграмотністю, довірливістю, запасливістю, ощадливістю, а старість майже завжди супроводжується різними недугами. Наведені обставини мають бути враховані слідчими при обранні часу проведення допиту, його послідовності, вирішенні питань, пов'язаних із визначенням шляхів встановлення психологічного контакту, із поведінкою слідчого у ході допиту тощо.

Список використаних джерел

1. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі) : підручник / М. В. Салтевський. – Київ : Кондор, 2008 – 588 с.
2. Васильев А. Н. Тактика отдельных следственных действий / А. Н. Васильев. – М. : Юрид. лит., 1981. – 112 с.
3. Удалова Л. Д. Вербальная информация в уголовном процессе Украины : монография / Л. Д. Удалова. – Киев : ПАЛИВОДА, 2006. – 324 с.
4. Робак В. Психологічні особливості процесу старіння: когнітивний аспект / В. Робак // Наукові записки УКУ. – 2014. – Ч. 4 : Педагогіка. Психологія. – Вип. 1. – С. 128–135.
5. Краснова О. Порождение заблуждений: пожилые люди и старость / О. Краснова // Отечественные записки. – 2005. – № 3. – С. 11–18.
6. Барсукова О. В. Старческая преступность и преступления против лиц пожилого возраста (криминологические и уголовно-правовые проблемы) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / О. В. Барсукова. – Владивосток, 2003. – 27 с.
7. Шевчук Н. Ф. Специфіка соціальної робота з людьми похилого віку [Електронний ресурс] / Н. Ф. Шевчук // Освіта регіону. Політологія. Психологія. Соціальні комунікації. – 2011. – № 2–3. – Режим доступу: <http://www.social-science.com.ua/>. – Назва з екрана.
8. Михальська С. А. Психологічні особливості людей похилого віку / С. А. Михальська // Проблеми сучасної психології. – 2014. – Вип. 23. – С. 425–434.

Перлін Владлен Станіславович,
аспірант Харківського національного
університету внутрішніх справ

ПЕРІОДИЗАЦІЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ САМОВІЛЬНОГО ПРИСВОЄННЯ ВЛАДНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ АБО ЗВАННЯ СЛУЖБОВОЇ ОСОБИ

Ефективність розслідування злочинів, у тому числі самовільного присвоєння владних повноважень або звання службової особи, забезпечується насамперед належною його організацією. Для цього слідчий повинен чітко усвідомлювати, які перед ним стоять тактичні завдання на кожному з етапів розслідування, а також які шляхи вирішення доцільно застосовувати в кожному конкретному випадку. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває питання періодизації такої діяльності. Так, серед учених криміналістів не виникає суперечностей з приводу доцільності розподілу процесу розслідування на певні проміжки. Це пояснюється тим, що кожен з етапів розслідування характеризується відмінними завданнями, умовами розслідування, специфікою криміналістичних прийомів [1, с. 89], процесуальними рішеннями, що приймаються [2, с. 145]. Як вірно підмічає Є. Д. Лук'яничков, за часовими рамками, об'ємом слідчих дій та оперативно-розшукових заходів кожний з етапів розслідування буде відрізнятися та визначатися, виходячи з індивідуальних особливостей конкретної кримінальної справи [3, с. 109]. Тобто поділ розслідування на етапи з виділенням відповідних типових слідчих ситуацій, стратегічних і тактичних завдань та засобів їх вирішення дозволяє особі, котра провадить досудове розслідування, застосовувати ефективні методи та засоби як з організації й управління розслідуванням, так і до процесу виявлення, обробки та використання доказової інформації [4, с. 4–5].

А от питання стосовно кількості, назви та меж етапів розслідування в науковій літературі не знайшло однозначного вирішення. Зокрема, можна зустріти пропозиції ділити процес розслідування на певні проміжки з урахуванням різних критеріїв: кримінального процесуального, криміналістичного, змішаного. За першим критерієм періодизація відбувається у

відповідності до процесуальних стадій досудового розслідування, за другим – залежно від напрямів досудового розслідування, які в основному обумовлюються тактичними завданнями й типовими слідчими ситуаціями. А от змішаний критерій передбачає виокремлення етапів розслідування одночасно за прийнятими процесуальними рішеннями та напрямками розслідування. На нашу думку, під час виокремлення етапів розслідування самовільного присвоєння владних повноважень або звання службової особи варто використовувати змішаний критерій, який враховує обидва чинники – кримінальний процесуальний і криміналістичний.

Щодо кількості та назви етапів розслідування, то в криміналістичній літературі найчастіше зустрічаються пропозиції його поділу на: початковий (первинний), наступний (подальший) або початковий, наступний і заключний (завершальний) етапи. Раніше, коли була стадія порушення кримінальної справи, виділяли ще й особливості такого порушення. З прийняттям нового Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) в науковій літературі все частіше зустрічаються думки про доцільність виокремлення такого етапу розслідування злочинів, як відкриття кримінального провадження. Разом із тим, визначаючи найменування етапів, найчастіше використовують вказівку на їх послідовність і місце в структурі досудового розслідування. Проте Є. Д. Лук'янчиков вважає такий підхід недостатнім. На його думку, назва кожного етапу має містити вказівку на його завдання і передбачити процесуальні рішення, котрими починається і завершується кожний з цих етапів [3, с. 111]. Рациональне зерно в такій пропозиції є, однак не завжди вбачається можливим стисло сформулювати вказівку на завдання, яке слід вирішити на кожному з етапів, а тим паче передбачити основні процесуальні рішення, що окреслюють їх межі. Особливо така ситуація ускладнюється тим, що нерідко є альтернативні варіанти стосовно розмежування.

Окрім того, з урахуванням особливостей здійснення досудового розслідування за чинним кримінальним процесуальним законодавством зазнали змін і наукові підходи до визначення меж етапів такого розслідування. Зокрема, В. М. Шевчук виокремлює дві моделі етапізації –

диференційовану та синтезуючу. В першому випадку вчений виділяє початковий і наступний етапи розслідування, а в другому – розслідування не ділиться на самостійні етапи. Така позиція пояснюється критерієм, який було обрано для періодизації досудового розслідування – врахування підстав початку кримінального провадження та процесуальних вимог до строків повідомлення особі про підозру, яку було затримано в порядку ст. ст. 207, 208 КПК України [5, с. 252–253]. В. А. Журавель також підтримав необхідність враховувати наведені вище процесуальні підстави під час періодизації досудового розслідування, але при цьому вони не впливають на кількість виділених етапів. Ці вимоги вказують на альтернативні вихідні ситуації, що визначають межі початкового етапу, характер тактичних завдань [6, с. 143].

Таким чином, з урахуванням вищезазначеного пропонуємо виокремлювати три етапи розслідування самовільного присвоєння владних повноважень або звання службової особи: 1) відкриття кримінального провадження, що розпочинається з моменту надходження інформації про факт учинення такого правопорушення та триває до моменту внесення цих відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР); 2) початковий етап розпочинається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР і завершується вирішенням таких основних завдань, як встановлення особи злочинця, з'ясування її причетності до скоєного правопорушення; 3) наступний етап розпочинається після розв'язання всіх завдань на попередньому етапі та завершується закінченням досудового розслідування. Разом з тим, повністю розділяємо думку О. В. Пчеліної з приводу недоцільності виділення в якості самостійного структурного елементу заключного етапу розслідування злочинів, оскільки аналіз і оцінка зібраних доказів, прийнятих процесуальних рішень, повноти проведених заходів тощо повинні здійснюватися не в кінці, а впродовж усього розслідування. Тобто такі дії характерні як для початкового, так і для наступного етапів, а, отже, не потребують виділення в самостійний етап [7, с. 255].

Список використаних джерел

1. Лузгин И. М. Методологические проблемы расследования / Лузгин И. М. – М. : Юрид. лит., 1973. – 216 с.
2. Лифанов Е. Н. Система стадий предварительного расследования и место в ней привлечения в качестве обвиняемого / Е. Н. Лифанов // Проблемы повышения эффективности правового регулирования на современном этапе. – Томск : Томск. ун-т, 1977. – С. 139–145.
3. Лук'янчиков Є. Д. Досудове розслідування та його структура / Є. Д. Лук'янчиков // Вісник Академії адвокатури України. – 2006. – Вип. 7. – С. 107–112.
4. Москаленко Г. В. Етапи розслідування злочинів : криміналістичний аналіз : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Москаленко Ганна Вікторівна. – Одеса, 2013. – 207 с.
5. Шевчук В. М. Тактичні операції у криміналістиці: теоретичні засади формування та практика реалізації : монографія / В. М. Шевчук. – Харків : Апостіль, 2013. 440 с.
6. Журавель В. Проблеми періодизації досудового розслідування / В. Журавель // Вісник Національної академії правових наук України. – 2014. – № 2 (77). – С. 136–144.
7. Пчеліна О. В. Теоретичні основи формування та реалізації методики розслідування злочинів у сфері службової діяльності : монографія / О. В. Пчеліна. – Харків : В справі, 2017. – 524 с.

Плосконос Артем Ігорович, ад'юнкт
Національної академії внутрішніх справ

ОБСТАВИНИ, ЯКІ ПІДЛЯГАЮТЬ ВСТАНОВЛЕННЮ ПІД ЧАС ДОПИТУ

Застосування слідчим у процесі професійної діяльності найбільш раціональних засобів та методів розкриття та розслідування злочинів, пов'язане не лише із бездоганним знанням та неухильним дотриманням норм права під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій, але і застосуванням науково-методичних, організаційних, тактичних засад та науково-технічних засобів забезпечення такої діяльності.

Водночас стрімкий розвиток науково-технічного прогресу обумовлює необхідність вдосконалення окремих позицій щодо правового регулювання застосування технічних засобів та

використання інформації отриманої за їх допомогою у процесі розслідування.

Найпоширенішою слідчою (розшуковою) дією і основним способом отримання доказів у процесі розслідування будь-якого злочину є допит, тобто інформаційно-психологічна діяльність слідчого, регламентована відповідними нормами кримінально-процесуального законодавства та спрямована на отримання від особи відомостей про факти, що мають доказове або орієнтуюче значення для встановлення об'єктивної істини у процесі розслідування. У той же час такий процес обміну інформацією є досить складним та багатограним, оскільки потребує від слідчого не лише високої професійної культури, а і знання певних закономірностей розвитку та функціонування психічної діяльності людини.

Актуальним проблемам допиту приділяється значна увага вітчизняних і зарубіжних криміналістів та процесуалістів, що без перебільшення, дозволяє вести мову про те, що допит є не лише найпоширенішою слідчою (розшуковою) дією, але і обов'язковою, оскільки саме в процесі такого спілкування на підставі отриманих фактичних даних слідчий приймає рішення щодо правильного застосування норм закону, висунення та перевірки слідчих версій, а також подальшого проведення слідчих (розшукових) дій.

Таким чином, забезпечення успішного проведення зазначеної слідчої (розшукової) дії потребує ретельної підготовки. До основних заходів підготовки до допиту, з метою забезпечення досягнення позитивного результату, віднесемо наступні: вивчення матеріалів кримінального провадження; визначення предмету допиту; визначення кола осіб, які підлягають допиту та черговості їх виклику; визначення кола учасників допиту та вжиття заходів щодо забезпечення їх участі; визначення необхідності використання технічних засобів фіксації.

Безперечно такий перелік підготовчих заходів не є вичерпним, і поданий автором з точки зору найбільш типових аспектів, а також стосується здебільшого типової сприятливої слідчої ситуації. Разом з тим, не можливо залишити поза увагою той факт, що зазначений вище перелік обставин, в залежності від вчиненого кримінального правопорушення, кваліфікації дій особи правопорушника, кількості учасників події, слідчої

ситуації, інформації, якою володіє слідчий на момент підготовки до допиту, тощо – може бути доповнений.

У загальному розумінні заходи, які необхідно виконати слідчому на етапі підготовки до допиту для забезпечення його ефективності та результативності певною мірою збігаються із обставинами, які підлягають встановленню, тобто формують предмет допиту. При цьому, на думку автора, під предметом допиту слід розуміти, не лише узагальнене коло обставини, які підлягають доказуванню, але і відомості, які мають орієнтуюче значення та сприятимуть всебічному, повному, об'єктивному розслідуванню кримінального провадження та прийняттю правильного процесуального рішення.

Згідно з положеннями статті 84 КПК України доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані відповідно до порядку, визначеному кримінальним процесуальним кодексом, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню. А виходячи із нормативного розуміння категорії «доказ», одним із процесуальних його джерел є саме показання, тобто відомості які надаються під час допиту в усній чи письмовій формі і фактично формуються із обставин необхідних для встановлення істини у справі.

Аналіз наукових джерел, дозволяє дійти висновку, що до обставин, які підлягають встановленню під час допиту можливо віднести наступні: мотиви та мета вчинення злочину; предмет злочинного посягання; характеристики особи злочинця та наявність співучасників, у тому числі роль кожного; організований характер злочину; способи злочину, в тому числі чи мали місце стадії підготовки та приховування; час та місце вчинення злочину; знаряддя та засоби вчинення злочину; обставини, які супроводжували вчинення злочину; винуватість особи у вчиненні злочину; обставини, які впливають на ступінь тяжкості злочину; обставини, які пом'якшують або обтяжують відповідальність; характер та розмір завданого матеріального збитку; розміри витрат установ охорони здоров'я на стаціонарне лікування потерпілого від злочинного діяння; причини й умови, що сприяли учиненню злочину та інші.

Враховуючи наведений перелік, поданий автором у формі найбільш типових елементів, а також фактори, які впливають на

динамічність цих елементів і визначають їх не вичерпність, доцільно об'єднати такі обставини у єдину систему, представлену наступними структурними елементами:

- обставини, які підлягають доказуванню та перелік яких, вичерпно наведений у ст. 91 КПК України;

- обставини, які формують зміст криміналістичної характеристики злочину (типові та специфічні елементи криміналістичної характеристики та кореляційні зв'язки між ними);

- обставини, які формують зміст кримінально-правової характеристики конкретного складу злочину або виду (групи) злочинів;

- специфічні обставини, які формують зміст орієнтуючої інформації, але мають юридичне значення.

Поліщук Анастасія Сергіївна,
здобувач ступеня вищої освіти магістр
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх
справ

Науковий керівник: кандидат
юридичних наук, доцент, професор
кафедри криміналістики та судової
медицини Національної академії
внутрішніх справ *Мировська А. В.*

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛІГРАФА

Подія злочину, як і будь-яке явище об'єктивної дійсності, є індивідуальною та неповторною. Тому її пізнання також відрізняється специфічними індивідуальними рисами. Разом з тим, кожен злочин та способи проведення досудового розслідування носять ознаки, що повторюються, які в свою чергу служать основою формування та розробки типових прийомів розслідування

Практично розслідування кримінальних правопорушень, не відбувається без використання спеціальних знань, тобто залучення спеціалістів чи судових експертів. Це пов'язано перш за все з тим, що розслідування кримінальних правопорушень професійно здійснюють фахівці в галузі юриспруденції,

криміналістики та інших галузей наукового знання, якого вони набули, навчаючись в юридичних навчальних закладах, під час стажування в правоохоронних органах, на курсах перепідготовки, а також у результаті власної практики.

Поліграф (polygraph – детектор брехні) є різновидом психофізіологічної апаратури і являє собою комплексну багатоканальну апаратну методику реєстрації змін психофізіологічних реакцій людини у відповідь на пред’явлення за спеціальною схемою певних психологічних стимулів [1].

Питання доцільності використання поліграфа у кримінальному провадженні є достатньо актуальними, не позбавлені дискусійного забарвлення та активно досліджуються в Україні у працях таких вчених як В. І. Василичук, О. І. Козаченко, В. В. Матвійчук, О. І. Мотлях, Д. Й. Никифорчук, С. І. Ніколаюк, Ю. Ю. Орлов, М. С. Строгович, С. С. Чернявський.

Сьогодні більшість науковців підтримують позицію щодо необхідності використання поліграфа під час досудового розслідування. Наприклад, на думку О. І. Мотляха, проведення психофізіологічної експертизи з використанням поліграфа є ефективним для отримання криміналістично значущої інформації під час розслідування конкретного кримінального правопорушення, зокрема нерозкритих злочинів минулих років.

На думку поліграфолога Ж. Ю. Полковнікової, безперечними перевагами використання поліграфа є можливість:

- звузити коло підозрюваних або осіб, причетних до події розслідуваного злочину;
- визначити ймовірну роль опитуваної особи щодо планування, підготовки та вчинення конкретного злочину;
- оцінити достовірність інформації, яка повідомляється опитуваною особою, і на її основі висунути обґрунтовану версію щодо розслідуваної події в цілому чи окремих її обставин;
- здобути оперативно-значущу інформацію, яку в інший спосіб отримати неможливо;
- отримати фактичні дані, матеріальні докази та інші відомості для своєчасного проведення оперативно-розшукових заходів і слідчих (розшукових) дій, а також для виявлення, припинення, запобігання й розкриття злочинів;
- перевірити достовірність показань особи щодо обставин конкретного злочину;

– визначити коло осіб, причетних до злочину, або тих, які володіють інформацією щодо конкретного злочину;

– встановити місцезнаходження матеріальних доказів на місцевості та в приміщенні, в тому числі і безпосередньо під час обшуку;

– з'ясувати правдивість показань свідків, достовірність даних, отриманих від очевидців, потерпілих чи заявників [3].

На підставі викладеного, автор дійшов висновку, що широке коло доказової або орієнтуючої інформації, яку можливо отримати органам досудового слідства за допомогою поліграфу, безперечно свідчить лише про необхідність його активного застосування під час розслідування кримінальних правопорушень. Разом з тим, варто зазначити, що сьогодні існує ряд проблемних питань у застосуванні даного приладу. Перш за все, це відсутність чіткої законодавчої регламентації порядку застосування поліграфу. КПК України не має прямої норми, яка встановлювала би процесуальний порядок проведення такої слідчої (розшукової) дії. В той же час в Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень зазначено, що з метою більш повного задоволення потреб слідчої та судової практики щодо вирішення питань, які потребують застосування наукових, технічних або інших спеціальних знань, експертними установами організовується проведення інших видів експертиз (крім судово-медичної та судово-психіатричної), у тому числі й тих, що перебувають у стадії наукової розробки [4].

Також, на нашу думку, досить актуальною проблемою є недовіра учасників провадження до результатів такого дослідження. Саме тому необхідно запровадити державну атестацію поліграфологів та унормувати окремі позиції, які стосуються процесуальних аспектів застосування поліграфа.

Таким чином, незважаючи на те, що існує ряд питань, які потребують вдосконалення щодо застосування поліграфу під час розслідування, його значення для органів досудового розслідування не можна недооцінювати. Саме широке застосування науково технічного прогресу під час розслідування кримінальних правопорушень допоможе більш ефективно здійснювати вказану діяльність та забезпечити її ефективність і продуктивність.

Список використаних джерел

1. Інструкція щодо застосування комп'ютерних поліграфів у роботі з персоналом органів внутрішніх справ України [Електронний ресурс] : наказ МВС України від 28 лип. 2004 № 842. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1373-04>. – Назва з екрана.

2. Мотлях О. І. Ефективність використання поліграфа у розслідуванні нерозкритих злочинів минулих років / О. І. Мотлях // Порівняльно-аналітичне право : зб. наук.-практ. матеріалів. – 2015. – С. 206–209.

3. Половникова Ж. Ю. Применение полиграфа в системе МВД Украины [Электронный ресурс] / Ж. Ю. Половникова. – Режим доступа: <http://www.poligraph.com.ua/crimpol/article2.htm>. – Загл. с екрана.

4. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень [Електронний ресурс] : наказ МЮ України від 8 жовт. 1998 р. № 53/5. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>. – Назва з екрана.

Приходько Владлена Олександрівна,
викладач кафедри криміналістики та
судової експертології Харківського
національного університету внутрішніх
справ

СУЧАСНИЙ СТАН КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ В УКРАЇНІ

Ефективність розслідування кримінальних правопорушень багато в чому залежить від наявності у суб'єктів розслідування достовірної та у необхідній кількості інформації про криміналістично значущі об'єкти, яка може бути отримана з різноманітних джерел. Серед джерел такої інформації важливе місце належить численним інформаційним системам (криміналістичним облікам), що створені в Національній поліції України та МВС України.

Криміналістичні обліки становлять значну частину інформаційних систем, що використовують співробітники поліції при розслідуванні кримінальних проваджень та експерти при проведенні експертних досліджень. Вони створені і функціонують з метою сприяння правоохоронним органам у розслідуванні та попередженні злочинів шляхом надання

інформації про об'єкти підвищеного криміногенного ризику. Такі об'єкти можуть мати злочинне минуле, бути предметами злочинних посягань або бути навіть не пов'язаними із злочинною діяльністю, але інформація про них може сприяти розслідуванню злочинів.

В залежності від безпосереднього призначення, криміналістичні обліки є оперативно-розшукового, інформаційно-довідкового та довідково-допоміжного призначення, які у своїй сукупності утворюють систему криміналістичної реєстрації.

Ведення та супроводження інформаційних систем (криміналістичних обліків) покладено на Департамент інформаційно-аналітичної підтримки Національної поліції України, а також на Експертну службу МВС України.

З метою підтримки оперативно-службової діяльності працівників поліції, була створена Інтегрована інформаційно-пошукова система Національної поліції України (ІПС НП України), адміністрування та супроводження якої здійснює ДІАП НП України та УІАП ГУНП в регіонах. Вона включає в себе такі підсистеми: «Особа», «Адміністративне правопорушення», «Розшук», «Доставлені», «Пізнання», «Мігрант», «Єдиний облік», «Злочин», «Угон», «Річ», «Антикваріат», «Викрадені (втрачені) документи», «Домашній арешт», «Кримінальна зброя», «Зареєстрована зброя», «Кримінальна статистика», «Корупція», «ОДК», «Дакто». Всі ці підсистеми інтегровані в єдиний інформаційний банк даних, в якому завдяки взаємозв'язку підсистем між собою можна отримувати різноманітні розгорнуті досьє на осіб чи події.

В Експертній службі МВС України на різних рівнях функціонують наступні криміналістичні обліки:

1) *оперативно-розшукового призначення* (кулегільзотека; фальшивих грошей; підроблених документів, виготовлених із застосуванням засобів поліграфії; слідів рук; голосів осіб, які анонімно повідомляли про загрозу вибуху; слідів знарядь зламвання; слідів взуття; слідів транспортних засобів; суб'єктивних портретів осіб, які підозрюються у вчиненні злочинів; підроблених рецептів на одержання наркотичних і сильнодіючих лікарських засобів; зразків почерку осіб, які займаються піддробкою медичних рецептів; зразків печаток і

підписів лікарів, які виписують рецепти на одержання медичних засобів; мікрооб'єктів; ДНК-профілей осіб);

2) *довідково-допоміжного призначення* (документів суворого обліку, цінних паперів та грошей; зброї та боеприпасів; колекція макетів вибухових пристроїв і речовин; наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів; рельєфних підшов взуття; інструментів, що використовуються при зламваннях; лакофарбових покриттів; скла фар автотранспорту; протекторів шин; волокон і волосся; пально-мастильних матеріалів; підроблених номерів вузлів і деталей та агрегатів автотранспорту тощо).

Сучасною тенденцією криміналістичної реєстрації є активний перехід від традиційних форм ведення криміналістичних обліків (картотек, слідотек, журналів, альбомів, тощо) до найбільш ефективних – у формі баз та банків даних. Окрім цього, більшість з них входять до ІПС НП України, де у закодованому вигляді зберігаються відомості про зареєстровані об'єкти.

З метою підвищення ефективності роботи обліків куль, гільз зі слідами зброї експертні підрозділи запровадили автоматизовані балістичні інформаційні системи (АБІС) – «ТАІС», «ТАІС-02», «ТАІС-03». Вони надають можливість отримувати в автоматичному режимі високоякісні зображення всієї бокової поверхні кулі чи гільзи, а разом із тим повне відображення дна гільзи.

Ефективність використання дактилоскопічних обліків значно покращилась після встановлення у структурних підрозділах експертної служби програмно-апаратних комплексів – АДІС «Дакто 2000», «Сонда» та інших. Окрім цього, в певних регіонах вони підключені до ІПС НП України.

АПС «Підробка» та АРМ «ГДОД» забезпечують автоматизоване функціонування обліку дійсних та підроблених документів з можливістю використання у правоохоронній, банківській та інших сферах діяльності, що пов'язані з необхідністю забезпечення функціонування обліку зазначених об'єктів.

Функціонування обліку генетичних ознак людини забезпечується використанням інформаційно-пошукової

автоматизованої системи «МС-Лаб», що дозволяє здійснювати пошук збігів за профілем ДНК зареєстрованих осіб.

Сучасний стан криміналістичної реєстрації в Україні, у порівнянні із попереднім, можна з упевненістю характеризувати позитивними змінами, а разом із тим, вбачати подальші перспективи, які будуть сприяти розслідуванню кримінальних правопорушень.

Artem Samodin, Doctor of Philosophy, associate professor, Head of Criminalistics and Forensic Medicine Department National Academy of Internal Affairs;

Anna Nechval, Adjunct of Criminalistics and Forensic Medicine Department National Academy of Internal Affairs

LEGAL REGULATION OF SEARCH IN EU CRIMINAL PROCEDURE LEGISLATION

Any activity of pre-trial investigation agencies, prosecution and judiciary in the course of criminal process may not be considered as full-fledged if it does not stipulate use of various means and tools to influence the proceeding subjects' behavior along with authority to limit the basic constitutional rights.

Commission of crime distorts the existing balance between state authority and human rights and freedoms in favor of the state – to be more precise in favor of pre-trial investigation agencies and judiciary as under these circumstances they are given extended authority to restrict the behavior of certain individuals, put the realization of constitutional rights and freedoms under actual ban. It can be only justified by one purpose – protection of countervailing rights and freedoms [5, p. 153].

Search is classified as an urgent investigative action which provides certain psychological impact on individual subjected to this procedure who tends to resist the law enforcement in any conflict environment and obstructs the detection and extraction of any required objects. During the search citizens are often inflicted moral and material

damage caused by intervention of law enforcement staff into their personal space. Encroachment into citizen's residential property is carried out without any prior consent provided and usually without any due consideration of time and life tenor [5, p. 156].

In order to ensure that all commitments under Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms are met related to search conducting, pre-trial investigation agencies, prosecution and judiciary must take in to accounts the decisions made by ECHR concerning the following cases: «Holovan vs Ukraine», «Bielousov vs Ukraine», «Aleksanian vs Russia», «Buck vs Germany», «Peiev vs Bulgaria», «X.M. vs Turkey», «Ratushna vs Ukraine» etc.

It is worth mentioning that Criminal Procedure Code of Ukraine does not contain the legal definition of «search», only the purpose of its conducting. This definition is hard to find in analogous codes adopted in post-Soviet (Russian Federation, Armenia, Kazakhstan, Belarus etc) and some EU states (France, Poland. At the same time analysis of foreign legislation leads us to the required definitions found in Criminal Procedure Code of Austria and Switzerland – Article 139 of the Criminal Procedure Code of Austria defines the search as «investigative action taken to examine the residential property where the wanted person or any items and documents related to case may be potentially located»; bodily search is identified as «investigative action taken to examine the body or clothes (personal belongings) of a suspect to detect any items and documents related to case». According to Article 250 of the Criminal Procedure Code of Switzerland bodily search is identified as «physical and psychological examination of a person» [7].

British police authority in terms of search and seizure conducting is regulated by the Law «On Police and Evidence in Criminal Cases» with clear procedure of search conducting in public places with right to enter these places without any obstructions; it is stressed that search is conducted only with properly justified suspicion of the wanted object detection [2].

Analysis of criminal procedure legislation of Germany has revealed that purpose of search conducting, just like any other investigative action, is formulated under the dominant principle of criminality control which essentially results in limitation of certain rights and freedoms realization, imposing new prohibitions and

restrictions etc. Each state takes numerous factors in to account to formulate the purpose of enforcement measures taken in the course of criminal proceeding – traditions of national criminal legislation development, its uniqueness and current aspects (both national and global) [8].

According to the Criminal Procedure Code of Ukraine authorization to conduct search and ensure immediate examination of all extracted items (Part 5 of Article 236 of CPC of Ukraine) is given to investigator and prosecutor (Part 6 of Article 236 of CPC of Ukraine). But Paragraph 110 of the Criminal Procedure Code of Germany states that prosecution is authorized to examine the documents extracted during the search – officials from other bodies and agencies are entitled to perform the examination only upon prior consent of the document owner.

Certain differences in search conducting procedure were revealed after comparing the criminal procedure legislation of Ukraine and EU states. According to Part 2 of Article 234 of the Criminal Procedure Code of Ukraine, search conducting is authorized by the judge's ruling. In emergency cases this ruling is provided post factum in order to legitimize the intervention to residential property.

In Great Britain search is conducted upon the issuance of court order except of search conducted during the arrest, search conducted in the residential property of suspect and bodily search with due justification of suspicion (possession of stolen or forbidden items) [4, p. 166].

According to Paragraph 106 of the Criminal Procedure Code of Germany judge is granted the exclusive right to authorize the search conducting (in emergency cases – the prosecution). We consider the implementation of this provision in Ukrainian legislation to result in both negative and positive consequences. Lack of definition for «search» in Ukrainian legislation leads to multiple violations of citizens' constitutional rights and freedoms. At the same time this inconsistency is present in criminal legislation of EU states as well. We consider it necessary to amend Article 3 of the Criminal Procedure Code of Ukraine with this definition and continue the comparative analysis in the scope of criminalistic tactics solutions.

References

1. Criminal Procedure Code of Ukraine : Law of Ukraine from April 13, 2012, No. 4651-VI (amended dd. January 5, 2017) [Electronic source]. – Access mode: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
2. B. Bulatov. Criminal Process (textbook) / edited by B. Bulatov, A. Baranov. – 5th edition, revised and amended. – Moscow, Yurait, 2015. – 555 p.
3. D. Mc Bride. European Convention Human Rights and Criminal Process // Kyiv, KIS, 2010. – 576 p.
4. A. Moldovan. Criminal Procedure Code of Germany and Ukraine: Key Differences // Scientific Works of National Aviation University: Legal Journal «Aircraft and Space Law». – 2007. – Vol. 2. – №. 3. – P. 48–52.
5. V. Nazarov. Limitation of Constitutional Rights during the Search Conducting in Criminal Procedure Code of Ukraine, USA and Germany: Comparative Analysis. – Nashe Pravo. 2011. №. 1. – P. 153–159.
6. M. Pohoretskyi. Criminal Procedural Guarantees of Lawver's Secrecy (German and French legislativ eacts) // Forum Prava, 2015. – № 1. – P. 255–260.
7. H. Rvbikova, L. Hrekova. Legal Regulation of Search Procedure in Ukraine. – Yurydychnyi Visnyk, № 2 (39), 2016. – P. 184.
8. <http://radnuk.info/pidrychnuku/protses/512-moldovan/11460-12121.html>.
9. http://pidruchniki.com/1270101259197/pravo/kriminalniy_protses_nimechchini.

Суворова Анастасія Олексіївна, курсант навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник: кандидат юридичних наук, доцент кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ ***Антощук А. О.***

ОСОБЛИВОСТІ ОСОБИ ГВАЛТІВНИКА З РІЗНИМИ АНОМАЛІЯМИ ПСИХІКИ

Усім відомо, що згвалтування, тобто статеві зносини із застосуванням фізичного насильства, погрози його застосування або з використанням безпорадного стану потерпілої особи, відповідальність за вчинення якого передбачена ст. 152 КК України, є найбільш тяжким злочином проти статевої свободи та статевої недоторканості особи. А чи відомо Вам, що

за дослідженнями, 37 % зґвалтувань вчиняють особи з явно вираженими аномаліями психіки? [1].

Зґвалтування може бути скоєне само по собі або в поєднанні з іншими злочинами. У США, наприклад, на 100 тис. жінок припадає 36 випадків зґвалтування, в Японії – 12. В Україні зґвалтування становить до 90 % усіх сексуальних злочинів. Реальна їх кількість значно перевищує кількість офіційно зареєстрованих випадків, і основними причинами цього є недооцінювання значущості події, страх перед помстою злочинця, небажання розголошу.

Розслідування злочинів, що вчиняють особи, з відхиленнями психіки, є надзвичайно важливим аспектом, адже такі особи загрожують суспільству. До невротичних належать психогенні нервово-психічні розлади, що виникають у результаті психотравми та проявляються у специфічних клінічних феноменах. Під психічними статевими розладами вважають важливі порушення, що відхиляються від норми, які являють собою небезпеку для оточуючих, якщо якимось чином впливають на їхнє життя, наприклад, наявність у людини ненормальною пристрасті до дітей або до тварин, або схильність до садизму і насильства.

Найпоширеніші види зґвалтування особами з аномаліями психіки:

1. Інцест – сексуальні зв'язки між близькими родичами.

Найпоширенішим різновидом інцесту є контакт батька і дочки (середній вік дочок – 8,5 років; батьків – 32,5 років). Виокремлюють три типи таких батьків: батьки-інтроверти, батьки-психопати, батьки із психосексуальним інфантилізмом (схильністю до педофілії).

Характерними ознаками сімей, у яких скоюється інцест, є багатодітність, фінансові проблеми, матеріальна залежність жертв від злочинців, знущання в сім'ї, байдужість матері до виховання дітей. Такі сім'ї живуть у своєму замкненому світі, де виникають фактори, що спричиняють інцест.

2. Педофілія – сексуальна аномальність, яка виявляється у прагненні до сексуальних дій з дітьми. Стать дитини не має важливого значення, оскільки дитяче тіло з ознаками незрілості становить істинний сексуальний стимул, роль якого подібна до ролі фетиша. Педофільні дії здебільшого скоюють особи з неповною або початковою освітою, без професійної підготовки,

судимі, які зловживають алкоголем, ведуть аморальний спосіб життя, мають абераційні нахили (схильність до збожень).

3. Садизм – проявляється найчастіше в прагненні заподіяти біль партнеру в момент статевого акту, але іноді приймає форму так званого психологічного садизму, при якому задоволення досягається грубим приниженням партнера, глузуванням, образами.

Досліджуючи дисертацію О. Ю. Дишлевої «Механізми сексуальної поведінки чоловіків із психічними розладами, які вчинили зґвалтування», стало відомо, що у 25 чоловіків з 150 чоловіків, які вчинили сексуальне правопорушення у формі зґвалтування було виявлено розлад сексуального потягу, а саме різновид парафілії і характеризується тим, що людина, яка страждає на неї, дістає сексуальне задоволення лише здійснюючи насильницький статевий акт [2].

За формою вини зґвалтування вчиняється лише з прямим умислом, однак особи, які мають явні психічні відхилення ретельно досліджуються під час досудового розслідування та за обов'язковим порядком, даним особам призначається судово-психіатрична експертиза, яка по суті і вирішує осудність та стан особи злочинця, його ступінь усвідомлення дії під час вчинення злочину.

Отже, до нетипової сексуальної поведінки осіб, які мають різні аномалії психіки – належить сексуальна поведінка, яка однозначно не належить до норми, а є патологією і яка, хоч і становить меншість, однак поширена в усіх суспільствах, культурах та середовищах. Осіб, що здійснюють нетипові сексуально-поведінкові акти, об'єднує те, що вона є для них домінуючим або єдиним шляхом досягнення сексуального задоволення і під час розслідування даних злочинів підлягають з'ясуванню всі деталі перебігу злочину: місце зустрічі, шлях та спосіб прямування до місця події, зміст розмови до події і після неї, дії злочинця.

Список використаних джерел

1. Лісова А. Ю. Основи методики розслідування зґвалтування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / А. Ю. Лісова. – Київ, 2014. – 218 с.
2. Дишлевий О. Ю. Механізми регуляції сексуальної поведінки чоловіків із психічними розладами, які вчинили зґвалтування (диференційна діагностика, психокорекція раптофілії): автореф. дис. ... канд. мед. наук : 14.01.16 / О. Ю. Дишлевий. – Харків, 2004. – 19 с.

Anastasia Taranova, Adjunct of the Department of Criminalistics and forensic medicine of the National Academy of Internal Affairs
Scientific adviser: Doctor of Law, Senior Research Fellow Olena Taran

FORENSIC MEDICAL EXAMINATION IN THE COURSE OF INVESTIGATION OF IMPROPER DISCHARGE OF PROFESSIONAL OBLIGATIONS BY A MEDICAL OR PHARMACEUTICAL WORKER

The institute of appointment and conducting expert investigations has always been one of the main in criminal proceedings. The importance of examination is determined by the need of conducting of criminalistic examination and forensic medical examination in each criminal case. The effectiveness of criminal proceedings is often depends on the timeliness of the examination's appointment and the quality of its fulfillment [1, p. 76]. The appointment of a forensic examination is a doubtless condition for successful investigation of improper discharge of professional obligations by a medical or pharmaceutical worker. According to the results of criminal investigations forensic medical examinations were set in almost 100 % of cases concerning the improper discharge of professional obligations by a medical or pharmaceutical worker.

In accordance with the clauses 1, 2 part 2 of Art. 242 of the Criminal Procedural Code of Ukraine, the investigator and the prosecutor are obliged to apply to an expert for examination for ascertainment the causes of death or severity and nature of bodily harm [2, p. 235]. To fulfill this demand, the decision about the appointment of a forensic medical examination is passed.

Special attention is payed to the nature of issues during the conducting of a forensic examination, which are crucial for clarifying the causes and circumstances of the crime committed by a medical or pharmaceutical worker. The main issues which are solved during the forensic examination are: 1) whether the diagnosis was right; 2) whether the provided medical aid was full and qualified; 3) is there a direct causal link between the death of the patient and actions of doctors? 4) whether the current instructions for treatment have been violated; is there a direct causal link between ill consequences

and an inadequate providing of medical care? 5) was the reasonable method used during the treatment?

The investigator should provide appropriate documents for the qualitative conducting of a forensic medical examination, which are: (1) an outpatient's medical history or an inpatient's medical history; (2) materials of departmental investigation; (3) medical workers' characteristics; (4) information on documents concerning the particular case; (5) contracts, letters of consent for medical intervention and other documents describing the form of doctor's relationship with the patient and the level of awareness of the latter concerning the receipt of services; (6) a copy of the first aid call log; (7) other materials concerning the case (statements of interested persons, records of interrogation of medical workers, witnesses, other persons that possess information about the criminal offence, official characteristics of medical staff, licences, letters of accreditation and other documentation of the medical institution etc.) [3, p. 4–7].

When appointing a forensic medical examination it is important to choose the relevant institution and the forensic expert who will conduct the research, since the hospital, where the criminal offense stipulated by the Article 140 of the Criminal Code of Ukraine was committed, may belong to one territorial department of health care. In such circumstances local offices for forensic medical examination issue (as a rule) «justifying» conclusions for doctors [4, p. 161].

Consequently forensic medical examination plays an important role in the course of investigating of improper discharge of professional obligations by a medical or pharmaceutical worker and in the process of solving medical problems arising in investigating and judicial practice.

References

1. Thymbal P. V. Prospects for improving the institute of forensic expertise / P. V. Thymbal , L. V. Omelychuk // Legal magazine National Academy of Internal Affairs. – 2013 – № 1. – P. 75–81.

2. Criminal and Criminal Procedural Codes of Ukraine. – Kyiv : KM Publishing, 2012. – 352 p.

3. Ardashkin A. P. The epistemological and informational aspects of the object forensic medical examination in cases involving a professional health workers / A. P. Ardashkin // Problems of expertise in medicine. – 2002. – № 2. – P. 4–7.

4. Kapustina M. V. The problems of using specialized knowledge in the investigation of iatrogenic crimes / M. V. Kapustina // Theory and practice of shipboard expertise and criminality/ – Release 8. – P. 159–162.

Ткач Ольга Василівна, здобувач
кафедри правосуддя юридичного
факультету Київського національного
університету імені Тараса Шевченка

ПРИВОДИ ТА ПІДСТАВИ ПОЧАТКУ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ПОРУШЕНЬ НЕДОТОРКАНОСТІ ПРИВАТНОГО ЖИТТЯ

Початок досудового розслідування порушень недоторканості приватного життя має певні особливості, що зумовлені специфікою предмету безпосереднього злочинного посягання, способами вчинення цього злочину (збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу з порушенням встановленого чинним законодавством України порядку), його високою латентністю, що обумовлена, у тому числі, різноманітними способами приховання злочину.

На підставі проведеного аналізу матеріалів кримінальних проваджень про порушення недоторканості приватного життя можемо зробити висновок, що на початку досудового розслідування злочинів цієї категорії у діяльності слідчих виникає низка проблемних питань щодо розуміння його приводів та підстав.

Відповідно до чинного КПК України процесуальна діяльність розпочинається зі стадії досудового розслідування, яка відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК України починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР) і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності [1]. Варто зазначити, що чинний КПК України, на відміну від КПК України 1960 р., не містить чіткого переліку

в окремій нормі приводів та підстав для початку досудового розслідування.

Відповідно до ч. 1 ст. 214 КПК України слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань та розпочати розслідування.

У теорії кримінального процесу єдність правових позицій щодо розуміння поняття і сутності приводів та підстав до початку кримінального провадження також відсутня.

Так, Ю. П. Аленін під приводом початку досудового розслідування вважає джерела інформації про вчинені або підготовлювані діяння, передбачені законом України про кримінальну відповідальність, яка надійшла до слідчого, прокурора, судді [2, с. 176].

Вважаємо слушним визначення приводу М. А. Погорецького, який зазначає, що приводом для початку досудового розслідування є передбачений кримінально-процесуальним законом акт вольової дії особи, адресований уповноваженим суб'єктам кримінального провадження, чи вольовий акт уповноваженого суб'єкту, спрямований на реалізацію ним своїх повноважень, що є юридичним фактом, у результаті якого уповноважений суб'єкт кримінального провадження отримує відомості про обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, що є підставами для формування у нього внутрішнього переконання для внесення таких відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань та про необхідність початку досудового розслідування [3, с. 96].

Відповідно до ч. 5 ст. 214 КПК України підставою початку досудового розслідування є виклад обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, наведених потерпілим, заявником чи виявлених з іншого джерела (безпосереднє виявлення під час службової діяльності оперативним підрозділом, слідчим, прокурором або судом ознак злочину, повідомлення, опубліковані в пресі або які набули

розголосу за допомогою інших засобів масової інформації, тощо) та попередня правова кваліфікація кримінального правопорушення з зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність [1]. Отже, підставою початку досудового розслідування є виявлення з будь-якого джерела обставин про вчинене кримінальне правопорушення уповноваженою особою.

Виходячи з аналізу норм кримінального процесуального законодавства та наукових досліджень, можна зробити висновок, що приводами до відкриття кримінального провадження можуть бути такі джерела, з яких уповноваженій особі стає відомо про вчинення злочину та його обставини.

Відповідно до змісту п. 1 ч. 1 ст. 477 КПК України початком досудового розслідування порушень недоторканності приватного життя можна вважати відкриття кримінального провадження слідчим, прокурором виключно на підставі заяви потерпілого, тобто у формі приватного обвинувачення, яке передбачає можливість відшкодування шкоди потерпілому у кримінальному провадженні на підставі угоди про примирення (ч. 1 ст. 479 КПК України).

Заява потерпілого щодо вчинення щодо нього кримінального правопорушення, передбаченого ст. 182 КК України є єдиною підставою для початку кримінального провадження. Отримавши таку заяву потерпілого (або його законного представника), слідчий, прокурор зобов'язані внести відповідні відомості до ЄРДР і розпочати розслідування.

У випадку подання заяви про порушення недоторканності приватного життя особою, яка збирала, зберігала, використовувала чи поширювала конфіденційну інформацію про особу з порушенням встановленого чинним законодавством України порядку, така заява приймається службовою особою з подальшим повідомленням особи, права якої було порушено та, після отримання заяви від потерпілого, відповідна інформація вноситься до ЄРДР. При цьому приводом до початку досудового розслідування вважається саме заява потерпілого.

Також в слідчій та судовій практиці відомі випадки подання заяв про вчинення злочину, передбаченого ст. 182 КК України, особами, які були пособниками при зборі

конфіденційної інформації, але бажають припинити злочинну діяльність у зв'язку з різними обставинами (страх притягнення до кримінальної відповідальності, щире каяття тощо). Подання такої заяви є вольовим актом особи та свідчить про небажання її продовжувати злочинну діяльність та бажання пом'якшити покарання за вчинений злочин, проте не є приводом до внесення відомостей до ЄРДР. Так само, як і у вищевказаному випадку, така заява є приводом повідомлення особи, права якої були порушені.

Зважаючи на викладене, можна дійти висновків, що єдиним приводом до початку досудового розслідування порушення недоторканності приватного життя може бути заява потерпілого. Підставами початку досудового розслідування порушень недоторканності приватного життя є відомості, що містять ознаки злочину, передбаченого ст. 182 КК України, отримані потерпілим з різних джерел (із повідомлень, опублікованих в засобах масової інформації; із повідомлень осіб, причетних до вчинення досліджуваного виду злочину; від працівників правоохоронних органів; самостійне виявлення потерпілим ознак злочину щодо себе та ін.)

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>. – Назва з екрана.
2. Аленін Ю. П. Шляхи вдосконалення початку досудового розслідування / Ю. П. Аленін // Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»; МОН молодьспорт України, НУ ОЮА. – Одеса : Юрид. літ. – 2013. – Т. 13 – 600 с.
3. Погорецький М. А. Початок досудового розслідування: окремі проблемні питання / М. А. Погорецький // Вісник кримінального судочинства. – 2015. – № 1. – С. 93–103.

Фасова Олеся Валеріївна, здобувач ступеня вищої освіти магістр навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ

Науковий керівник: кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ **Мировська А. В.**

ПОТЕРПІЛИЙ У СИСТЕМІ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ СЕРІЙНИХ СЕКСУАЛЬНИХ УБИВСТВ

Зміни у соціально-політичній та економічній сфері країни характеризуються не лише позитивними зрушеннями, які відбуваються в умовах реформування судової та правоохоронної системи та спрямовані на запровадження заходів щодо підвищення ефективності діяльності Національної поліції України, створення якісного правоохоронного сервісу та дієвих механізмів протидії злочинності, але і негативними тенденціями, а саме: зниженням рівня соціального забезпечення населення, криміналізацією його певних верств, активними проявами агресії та жорстокості та збільшенням кількості насильницьких злочинів. Така ситуація обумовлює чинники, які ускладнюють процес протидії злочинності та вимагає від правоохоронних органів удосконалення та осучаснення методик розслідування окремих видів злочинів із урахуванням сучасних ознак, притаманних окремим елементам криміналістичної характеристики того чи іншого виду злочину.

Значний внесок у розроблення наукових положень криміналістичної методики в цілому та тактики проведення окремих (слідчих) розшукових дій під час розслідування тяжких злочинів проти життя та здоров'я особи здійснили такі відомі вчені-криміналісти як: В. П. Бахін, В. Д. Берназ, В. К. Весельський, В. І. Галаган, В. А. Журавель, А. В. Іщенко, В. О. Коновалова, В. С. Кузьмічов, М. В. Салтевський, В. В. Тіщенко, Ю. М. Черноус, В. Ю. Шепітько та ін.

На думку автора, у системі розслідування вбивств, особливої уваги заслуговує така категорія криміналістичної

характеристики як «особа потерпілого», оскільки на початковому етапі розслідування злочину такий елемент є окремим джерелом отримання інформації орієнтуючого та доказового характеру [1, с. 8].

Разом з тим, необхідно звернути увагу, що ознаки, які формують наукову категорію «особа потерпілого» досліджуються у межах різних наук кримінально-правового циклу (кримінальному праві, кримінальному процесі, кримінології, криміналістики, юридичній психології та ін.). Відповідно до ч.1 ст.55 КПК України потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди.

В. О. Коновалова зазначає, що відомості про потерпілого посідають важливе місце в криміналістичній характеристиці злочинів проти життя, здоров'я та гідності особи. На думку вчених, така ситуація, по-перше, обумовлена певною вибірковістю у діях злочинця та дозволяє встановити взаємозв'язок між особами потерпілого і злочинця, а по-друге, наявний взаємозв'язок між потерпілим і злочинцем впливає на мету, мотив, місце, час, способи вчинення і приховування злочину [2, с. 44, 45].

Психологія конфлікту злочинець – жертва може набувати різних форм. Причому жертва злочину до злочинної події відрізняється тією чи іншою поведінкою. Залежно від ролі потерпілого (жертви) у ході реалізації злочинного наміру розрізняють кілька видів типової поведінки з боку жертви злочину: позитивну, нейтральну, провокуючу [3, с. 155]. Є.О. Центров справедливо підкреслює, що у механізмі злочину існує певний зв'язок злочинця і жертви, певна вибіковість з боку винуватого. Зв'язок злочинця та його жертви – важлива проблема, якій криміналісти завжди приділяли і продовжують приділяти значну увагу [1, с. 17].

Встановлення зв'язків між такими елементами криміналістичної характеристики злочинів, як «особа злочинця» та «особа потерпілого» відображає стосунки між учасниками злочинної події та надає можливість передбачати й інші елементи характеристики. Необхідно констатувати наявність закономірних зв'язків (кореляційних залежностей) між особами злочинця та потерпілого (жертви). При цьому, В.О. Коновалова

справедливо зазначає, що особа потерпілого – вельми складна у криміналістичному відношенні категорія. Вона змінює своє положення залежно від виду злочинного посягання, психологічних особливостей потерпілого, його рольових функцій до та під час учинення злочину [4, с. 33].

У криміналістичних джерелах ознаки, які стосуються особи потерпілого мають складну структуру, яка охоплює загальні демографічні ознаки (стать, вік, місце проживання, роботи або навчання, професію, фах, освіту та ін.), відомості про спосіб життя, риси характеру, навички і схильності, зв'язки і стосунки. Також така криміналістична інформація про потерпілого містить відомості про його віктимність (схильність окремих людей ставати в силу низки обставин жертвами певних злочинів).

В структурі криміналістичної характеристики серійних сексуально-садистських убивств важливе місце посідає такий її елемент, як «особа потерпілого (жертви злочину)». Оскільки з боку злочинця простежується певна вибірковість щодо особи жертви. Залежно від типу злочинця вибір жертви здійснюється вибірково (відіграють роль стать, вік, особливості будови тіла, одяг) або ситуаційно, інколи раптово (коли не мали значення особливості жертви). Збирання та аналіз інформації, що відноситься до особи потерпілого, її образу життя, поведінки, тощо, може призвести до висунення версії про особу злочинця та віднесення її до кола підозрюваних осіб.

Упродовж останніх років вченими-криміналістами здійснено спробу диференціювати особу потерпілого (жертви) під час серійних сексуально-садистських убивств. Зокрема, О. А. Баригіна та В. І. Майоров пропонують таку типологію потерпілих:

1) потерпілі, які неспроможні адекватно оцінювати віктимність ситуації, що передувала злочину;

2) потерпілі, які здатні адекватно оцінювати небезпеку ситуації, що передув злочину, але через те, що злочинець є їх знайомим чи родичем, не будують припущень про настання кримінальних наслідків;

3) потерпілі, які знаходяться у своїх будинках, частіше за все в сільській місцевості, і піддані нападам, які інколи супроводжуються пограбуванням або, навпаки, спочатку вчиняється розбій, який переходить у зґвалтування і сексуальне вбивство;

4) потерпілі, які здатні самі адекватно оцінювати віктимність ситуації, що передусє злочину, але з тих чи інших міркувань нехтують заходами особистої безпеки;

5) потерпілі, які здатні самі адекватно оцінювати віктимність ситуації, що передусє злочину, але своєю поведінкою сприяють настанню таких наслідків [5, с. 87, 88].

Список використаних джерел

1. Центров Е. Е. Криминалистическое учение о потерпевшем / Е. Е. Центров. – М. : МГУ, 1988. – 160 с.

2. Колесниченко А. Н. Криминалистическая характеристика преступлений : учеб. пособие / А. Н. Колесниченко, В. Е. Коновалова. – Харьков : Юрид. ин-т, 1985. – 93 с.

3. Коновалова В. О. Юридична психологія : підручник / В. О. Коновалова, В. Ю. Шепітько. – Київ : Ін Юре, 2004. – 424 с.

4. Коновалова В. Е. Убийство: искусство расследования : монография / В. Е. Коновалова. – 2-е доп. и перераб. – Харьков : ФЛ Вапнярчук Н. Н., 2006. – 320 с.

5. Барыгина А. А. Организация расследования серийных сексуальных убийств : науч.-практ. пособие / А. А. Барыгина, В. И. Майоров. – М. : Юрлитинформ, 2011. – 280 с.

Циктіч Віталій Михайлович, здобувач
кафедри правосуддя юридичного
факультету Київського національного
університету імені Тараса Шевченка

ДОПИТ СВІДКА, ПОТЕРПІЛОГО ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В СУДОВОМУ ЗАСІДАННІ: ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОКАЗУВАННЯ СЛІДЧИМ СУДДЕЮ

Допит свідка, потерпілого під час досудового розслідування в судовому засіданні є одним із різновидів допиту у кримінальному провадженні, застосування якого спрямоване на отримання або перевірку сторонами кримінального провадження доказів у досудовому розслідуванні.

Ефективність застосування відповідного засобу отримання або перевірки доказів у досудовому розслідуванні залежить від належного кримінального процесуального забезпечення доказування слідчим суддею.

Процесуальний порядок провадження відповідної слідчої (розшукової) дії регламентований ст. 225 КПК України. Відповідно до ч. 1 цієї статті у виняткових випадках, пов'язаних із необхідністю отримання показань свідка чи потерпілого під час досудового розслідування, якщо через існування небезпеки для життя і здоров'я свідка чи потерпілого, їх тяжкої хвороби, наявності інших обставин, що можуть унеможливити їх допит в суді або вплинути на повноту чи достовірність показань, сторона кримінального провадження, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, мають право звернутися до слідчого судді із клопотанням провести допит такого свідка чи потерпілого в судовому засіданні, в тому числі одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб. У цьому випадку допит свідка чи потерпілого здійснюється у судовому засіданні в місці розташування суду або перебування хворого свідка, потерпілого в присутності сторін кримінального провадження з дотриманням правил проведення допиту під час судового розгляду.

Слід звернути увагу на те, що законодавець не визначає конкретних вимог, яким повинно відповідати клопотання сторін кримінального провадження про проведення допиту свідка чи потерпілого в судовому засіданні, в тому числі одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб, що своєю чергою призводить до неоднакового застосування практичними працівниками відповідних положень ст. 225 КПК України. Таку думку висловили 68% опитаних суддів. Так, в одних випадках сторони кримінального провадження, крім загальних положень, яким повинно відповідати клопотання у кримінальному провадженні, обмежуються лише зазначенням обставин, передбачених у ч. 1 ст. 225 КПК України, без наведення достатніх доказів, на підставі яких можливо було б прийняти рішення про проведення відповідної слідчої (розшукової) дії. Непоодинокими є випадки, коли слідчі судді задовольняють відповідні клопотання сторін кримінального провадження.

У той же час, зустрічають випадки, коли слідчі судді відмовляють у погодженні клопотань сторін кримінального провадження про проведення допиту свідка чи потерпілого в судовому засіданні, в тому числі одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб, якщо вони не навели достатні

докази, які б підтверджували необхідність проведення цієї процесуальної дії.

Окрім того, відсутність чітких вимог до клопотань сторін кримінального провадження про проведення допиту свідка чи потерпілого в судовому засіданні, в тому числі одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб призводить до того, що слідчі (детективи), прокурори, захисники, підозрювані не в усіх випадках зазначають: найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер; короткий виклад обставин злочину, у зв'язку з розслідуванням якого подається клопотання; правову кваліфікацію злочину із зазначенням статті (частини статті) КК України; відомості про свідка, потерпілого, яких необхідно допитати під час досудового розслідування в судовому засіданні; місце проведення допиту хворого свідка, потерпілого.

Така неоднозначна практика обґрунтування сторонами кримінального провадження клопотань про проведення допиту свідка чи потерпілого в судовому засіданні призводить до неналежного забезпечення слідчим суддею доказування у досудовому розслідуванні.

У зв'язку з чим, на наш погляд, ч. 1 ст. 225 КПК України потрібно доповнити абзацом 2 у такій редакції:

«У клопотанні про проведення допиту свідка, потерпілого під час досудового розслідування в судовому засіданні зазначаються:

1) найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер;

2) короткий виклад обставин злочину, у зв'язку з розслідуванням якого подається клопотання;

3) правова кваліфікація злочину із зазначенням статті (частини статті) КК України;

4) відомості про свідка, потерпілого, яких необхідно допитати під час досудового розслідування в судовому засіданні;

5) місце проведення допиту хворого свідка, потерпілого;

6) достатні докази, на підставі можливо прийняти рішення про проведення допиту свідка, потерпілого під час досудового розслідування в судовому засіданні.

До клопотання також мають бути додані оригінали або копії документів та інших матеріалів, якими сторони кримінального провадження обґрунтовують доводи клопотання, а також витяг з ЄРДР щодо кримінального провадження, у межах якого подається клопотання».

Черкас Ксенія Костянтинівна,
здобувач ступеня вищої освіти
магістр навчально-наукового
інституту № 1 Національної
академії внутрішніх справ
Науковий керівник: кандидат
юридичних наук, доцент, професор
кафедри криміналістики та судової
медицини Національної академії
внутрішніх справ **Мировська А. В.**

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

У сучасних умовах досить складно уявити вітчизняне судочинство без використання спеціальних знань та застосування інноваційних досягнень науки та техніки, оскільки для організації ефективного розслідування правопорушень лише знань та професійної підготовки працівників органів, які забезпечують кримінальне провадження недостатньо. За таких умов виникає нагальна потреба у залученні осіб – носіїв спеціальних знань, які набувають процесуального статусу учасника кримінального провадження.

Як зазначає, В. Ю. Шепітько, спеціальні знання – це будь-які знання та вміння об'єктивного характеру, отримані внаслідок вищої професійної підготовки, наукової діяльності, досвіду практичної роботи, що відповідають сучасному науковому та практичному рівням [5, с. 39].

Б. В. Романюк називає спеціальні знання комплексом науково обґрунтованих відомостей окремого (спеціального) виду, якими володіють спеціалісти в межах будь-якої професії в різних галузях науки, техніки, мистецтва та ремесла й згідно з нормами кримінально-процесуального законодавства використовують їх для успішного виконання завдань кримінального судочинства [4, с. 30].

А. В. Мировська, під спеціальними знаннями, що використовуються в процесі розслідування, пропонує розуміти систему незагальновідомих, незагальнодоступних, науково обґрунтованих і апробованих практикою знань теоретичного та прикладного характеру в галузі науки, техніки, мистецтва чи

ремесла, отриманих унаслідок спеціальної підготовки, підвищення кваліфікації, самоосвіти, наукової діяльності, досвіду практичної роботи за спеціальністю, що не становлять професійних знань суб'єкта доказування і використовуються з метою одержання доказової та орієнтуючої інформації, необхідної для встановлення істини під час розслідування кримінальних проваджень у випадках і порядку, визначених кримінальним процесуальним законодавством [3, с. 91].

Відповідно до ст. 71 КПК України спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних та інших засобів і може надавати консультації під час досудового розслідування й судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок.

На нашу думку, необхідність залучення спеціаліста є передумовою грамотного та професійного тлумачення окремих обставин кримінального правопорушення. У чинному КПК України передбачається, що застосування спеціалістом спеціальних знань може виражатися як у наданні слідчому консультацій, так і безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складення схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи тощо). Консультативна форма використання спеціальних знань може бути застосована сторонами кримінального провадження та їх представниками у процесі збирання доказів і полягає у встановленні особливостей досліджуваних явищ, речей, документів.

Оскільки процес збирання доказів передбачає їх пошук і виявлення, фіксацію доказової інформації, вилучення і збереження доказів з метою їх подальшого дослідження, оцінювання й використання, то у даному випадку виникає потреба залучати спеціаліста саме для надання технічної допомоги.

Також ще однією формою застосування спеціальних знань у кримінальному провадженні можна вважати експертизу, оскільки відповідно до ст. 69 КПК України експертом є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями. Тобто для проведення досліджень та надання висновку з питань, які виникають під час кримінального провадження, експерту необхідно володіти спеціальними

знаннями про матеріальні об'єкти, явища і процеси, які містять інформацію про вчинене правопорушення.

У криміналістичних джерелах виокремлюють процесуальну і непроцесуальну форми використання спеціальних знань. Проте, І. В. Гора стверджує, що в основі такого поділу має враховуватись такий критерій, як доказове значення результату використання спеціальних знань у досудовому розслідуванні та судовому розгляді матеріалів кримінальних проваджень [1]. Тобто різне доказове значення матеріалів кримінального провадження зумовлює використання різних форм спеціальних знань. Так, висновок експерта є джерелом доказів, на відміну від консультативної та технічної допомоги спеціаліста.

Разом з тим, необхідно звернути увагу, що окрім спеціальних знань, у практичній діяльності використовують криміналістичні знання, які за своєю природою та сферою застосування є відмінними. Як зазначає В. В. Юсупов, криміналістичні знання є ширші за обсягом, ніж спеціальні. Водночас, суб'єкти, які володіють криміналістичними знаннями не завжди є носіями спеціальних знань. Спеціальні знання у кримінально-процесуальному аспекті використовуються експертами і спеціалістами. Такі представники сторін кримінального провадження як слідчий, прокурор, захисник та інші при здійсненні свої професійної діяльності використовують криміналістичні знання [6].

Враховуючи викладене, можливо дійти висновку, що використання спеціальних знань, а разом із тим залучення таких суб'єктів кримінального провадження як спеціаліст та експерт, є лише позитивним досвідом, що сприяє забезпеченню таких принципів як об'єктивність, неупередженість, повнота та всебічність розслідування кримінальних правопорушень.

Список використаних джерел

1. Гора І. В. Проблеми використання спеціальних знань у кримінальному судочинстві України [Електронний ресурс] / І. В. Гора // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 1. – С. 209–214. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aymvs_2013_1_38. – Назва з екрана.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>. – Назва з екрана.

3. Мировська А. В. Тактика використання спеціальних знань під час проведення допиту при розслідуванні фальшивомонетництва / А. В. Мировська // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – № 31. – Т. 3. – 2015. – С. 89–93. – Серія «Право».

4. Романюк Б. В. Участь спеціаліста на стадії досудового слідства : навч. посіб. / Б. В. Романюк. – Київ : Аванпост-Прим, 2010. – 304 с.

5. Шепітько В. Ю. Довідник слідчого / В. Ю. Шепітько. – Київ : Ін Юре, 2001. – 202 с.

6. Юсупов В. В. Спеціальні і криміналістичні знання у кримінальному провадженні: питання співвідношення [Електронний ресурс] / В. В. Юсупов // Криміналістика і судебна експертиза. – 2014. – Вип. 59. – С. 47–55. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/krise_2014_59_8. – Назва з екрана.

Чуприна Андрій Володимирович, курсант
Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ

МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СИСТЕМИ ВІДЕОСПОСТЕРЕЖЕННЯ У ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

З розвитком науки і техніки життя людини с плином часу все більше полегшується, але поряд із появою нових технологій йдуть не лише позитивними зміни. Завжди є ризик того, що нові технології будуть використанні проти безпеки людей і тому ми вважаємо, що поряд із модернізацією та видозміненням способів вчинення злочинів, повинно йти обов'язкова розробка та впровадження нових технологій для протидії злочинності.

Одним із гострих питань розслідування злочинів є швидке реагування на вчинений злочин і затримання правопорушника по гарячих слідах, але це не завжди вдається в виду того, що дуже часто сам факт вчинення злочину виявляється значно пізніше його фактичного вчинення. І задля покращення реагування правоохоронних органів на злочини слід звернути увагу на «розумні» системи глобального відеоспостереження. Отримана з камер відео спостережень інформація часто стає доказом при розслідуванні кримінальних правопорушень. Варто приділити увагу відео спостереженню, що працює в «реальному часі». Одною із таких систем є розумна система

відеоспостереження UASC, проект використання якої успішно реалізовується з минулого року в місті Маріуполь.

Головні відмінності інтелектуальної відеокамери від звичайної перебувають у двох аспектах. Перший в архітектурі камери. Інтелектуальна камера зазвичай включає у себе спеціальний вузол обробки зображень, до складу якого входять один або декілька мікропроцесорів для виконання інтелектуальних алгоритмів обробки інформації, орієнтованих на конкретне спеціальне програмне забезпечення. Основне завдання такого блоку є не тільки покращення зображення отриманих кадрів, а і у вилучені інформації. Апаратна частина звичайних камер простіше та у більшості своїй орієнтована на покращення якості знімків сцени. Другий аспект – в тієї інформації, яку видає та чи інша камера. Інтелектуальна відеокамера орієнтована на отримання та передачу інформації (метадані), яка відокремлюється від зображень сцени та у подальшому використовується автоматизованою системою [1].

Система може ідентифікувати та фіксувати викрадені автомобілі, розпізнати номер, марку, модель, колір автомобіля навіть машину, на якій встановлений номер від іншого авто. Може реагувати на нетипові рухи транспорту – наприклад проїзд на червоне світло або виїзд на зустрічну смугу. Окрім вказано, ця система може розпізнавати обличчя навіть якщо людина спробує змінити зовнішність, наприклад відростивши вуса або надівши окуляри [2].

В розвинених країнах з подібними системами вдається вдало виявляти злочинців яким тривалий час вдається переховуватись від правоохоронних органів. Яскравим прикладом ефективності роботи систем відеоспостереження є те, як впізнані завдяки камерам відеоспостереження були Брати Царнаєви, котрі підозрюються в організації вибухів на фінішній лінії бостонського марафону [3].

Також можливий аналіз вже отриманих відеозаписів з метою встановлення місця знаходження особи в певний проміжок часу. Новітні камери відео спостереження фіксують яскраві спалахи або гучні звуки, вибухи, постріли, удари та миттєво сповіщає поліцію.

Слід також звернути увагу на те, що впровадження таких технологій повинно розпочатись перш за все у розроблені

програмного забезпечення та механізмів модернізації вже існуючих відеокамер встановлених в магазинах, банкоматах тощо.

Основними проблемами реалізації цього проекту ми бачаємо у наступному:

1. Висока вартість обладнання, але ніякі матеріальні витрати не зрівняються з тим підвищенням рівня безпеки громадян, який ми отримаємо в результаті.

2. Наявність великої кількості сліпих зон через малу кількість відеокамер. На нашу думку потрібно виходити з правила, що в якому б публічно доступному місці не знаходилась людина вона завжди буде в «полі зору» хоча б однієї камери.

Тож, з огляду на все вищесказане вважаємо за необхідність впровадження сучасних передових технологій у роботу поліцейських з метою полегшення виявлення та розслідування злочинів, а також забезпечення безпеки людей та громадян.

Список використаних джерел

1. Пефтієв Д. О. Використання систем інтелектуального відеоспостереження в забезпеченні публічної безпеки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://eir.pstu.edu/bitstream/handle/123456789/10717/%D0%9D%D0%B0%D1%86_%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%96%D1%86%D1%96%D1%8F_p152-156%20%28%D1%81.%20151-155%29.pdf?sequence=1. – Назва з екрана.

2. ІТСУА «В Донецкой области начала работу интеллектуальная аналитическая система видеонаблюдения и контроля правопорядка UASC [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://itc.ua/news/v-donetskoj-oblasti-nachala-rabotu-intellektualnaya-analiticheskaya-sistema-videonablyudeniya-i-kontrolya-pravoporyadka-uasc-video/>. – Назва з екрана.

3. BBC «В США набирают популярность камеры видеонаблюдения» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bbc.com/russian/society/2013/04/130429_usa_cctv_surveillance. – Назва з екрана.

Шикорак Микола Миколайович,
ад'юнкт Національної академії
внутрішніх справ

СЛІДОВА КАРТИНА КОРИСЛИВИХ НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ, УЧИНЕНИХ ІНОЗЕМЦЯМИ

Корисливі насильницькі злочини є «ярдом» загальнокримінальної злочинності. Зміни суспільного життя позначаються на їх трансформації, удосконалюються засоби та методи злочинної діяльності. Сьогодні спостерігається розвиток міжнародних відносин, розширення економічних та соціальних зв'язків, посилення «прозорості» кордонів, спрощення порядку міжнародних поїздок, підвищення інтенсивності міграції населення, утворення етнічних діаспор. Перелічені обставини використовуються злочинцями у протиправних цілях, відкриваючи нові злочинні можливості. Окреслені тенденції стали характерними й для України, адже кількість корисливих насильницьких злочинів, вчинених іноземцями, є загрозливою.

Традиційно виокремлюються три основні групи корисливих насильницьких злочинів за спрямованістю посягань. Це злочини: 1) проти життя та здоров'я особи (вбивства з корисливих мотивів, вбивства, вчинені на замовлення); 2) проти власності (грабежі, розбої, вимагання); 3) проти громадської безпеки (бандитизм). Небезпечними є й інші корисливі насильницькі злочини: незаконне заволодіння транспортним засобом, поєднане з насильством, із корисливих цілей, незаконне позбавлення волі або викрадення людини, вчинене за тих самих кваліфікуючих ознак та ін.

Слідова картина корисливих насильницьких злочинів, вчинених іноземцями, є різноманітною, представлена групами ідеальних та матеріальних слідів.

Корисливі насильницькі злочини вчинюються іноземцями переважно у співучасті. Вказане обумовлює особливості слідової картини злочину, яка характеризується: багатоманітністю слідів, що належать різним особам; відносно великим об'ємом чи вагою викраденого, що свідчить про неможливість самостійного вчинення злочину; встановленням факту одночасного використання декількох технічних засобів, пристроїв, які

керувалися чи використовувалися не самостійно; відносно коротким часовим проміжком реалізації злочинного наміру.

При вчиненні злочину організованою злочинною групою слід враховувати, що деякі її члени можуть не приймати безпосередньої участі у реалізації злочинних дій, а виконувати допоміжні функції. Тому, досліджуючи матеріальну обстановку місця події, важливо встановити не лише конкретні матеріальні сліди, але й взаємозв'язок між ними.

Діяльність із виявлення та збирання криміналістичної інформації при розслідуванні корисливих насильницьких злочинів іноземців пов'язана із вказаними особливостями, що обумовлює дослідження як місця вчинення злочину, так й інших причинно пов'язаних із подією злочину об'єктів. Тому не випадково в криміналістиці розрізняють «місце вчинення злочину» і «місце події».

Дослідження матеріальних слідів слід проводити системно, встановлюючи взаємозалежності та взаємозв'язки між окремими матеріальними слідами і обставинами, а також з метою встановлення між ними кореляційних закономірностей.

Аналіз слідової картини при вчиненні корисливих насильницьких злочинів іноземців дозволяє класифікувати утворені сліди за наступними підставами:

а) за формою виразу: матеріальні (99,2%) й ідеальні (78,3 %). Матеріальні сліди злочину у 100 % випадків було виявлено при вчиненні умисних вбивств з корисливих мотивів, умисних вбивств на замовлення, грабежу, розбою, бандитизму, незаконного заволодіння транспортним засобом, незаконного позбавлення волі або викрадення людини. При вчиненні вимагання матеріальні сліди вчинення злочину було виявлено у 90,9 % випадків.

б) за стадією реалізації злочинного наміру: сліди, що виявляються при підготовці (76,7 %), безпосередньому вчиненні злочину (99,1 %) та його приховуванні (63,3 %). Так, найбільш кількість слідової інформації утворюється під час безпосереднього вчинення злочину. Це умисне вбивство з корисливих мотивів, вбивство на замовлення, грабїж, розбїй, бандитизм, незаконне заволодіння транспортним засобом, незаконне позбавлення волі або викрадення людини (по 100 %).

Під час безпосереднього вчинення вимагання слідова картина відобразилася у 90,9 % випадків.

в) за місцем прояву: сліди, що утворилися на території України (100 %) й на території іноземної держави (держав) (15,8 %). У 100 % досліджуваних злочинів слідова картина була утворена й виявлена на території України. Однак, у окремих випадках, певні елементи слідової картини знаходять свій враз на території іноземних держав. Це пов'язано із переміщенням на територію іноземних держав іноземців, що причетні до вчинення злочинів, збутом викраденого в іноземних державах, переведенням на рахунки іноземних установ грошових коштів та ін. Під час вивчення кримінальних проваджень, виявлено елементи слідової картини на території іноземних держав: умисне вбивство з корисливих мотивів (9,7 %), грабіж (13,8 %), розбій (14,3 %), вимагання (27,3 %), бандитизм (42,8 %).

г) за механізмом слідоутворення: (сліди-відображення (79,2 %), сліди-предмети (62,5 %), сліди-документи (45,8 %), сліди-речовини (39,2 %).

Злочин як явище матеріального світу є взаємодією осіб і предметів навколишнього середовища, внаслідок якої утворюються матеріальні та ідеальні сліди-відображення, що й виступають джерелами інформації. Тому будь-яка діяльність або бездіяльність людини, яка вчинила злочин, не проходить безслідно. Сліди відображення утворюються на об'єктах живої і неживої природи, а також у свідомості людини. Вивчення закономірностей утворення відображень і прийомів здобування інформації про характер взаємодії складає одну із сторін методологічної основи судово-слідчого пізнання, базу для розкриття й розслідування злочинів, профілактичної діяльності.

Крім того, виходячи із проведених досліджень, слід зазначити, що коло особливих об'єктів криміналістичного дослідження, що зберегли на собі інформацію про подію при вчиненні корисливих насильницьких злочинів іноземцями широке і утворює наступні групи:

1. Документи, які стосуються факту перебування іноземців на території України: паспорт державний та закордонний, імміграційні карти, митна декларація, виїзна форма, чеки на товари, куплені в пункті виїзду та в країні-

транзиті або квитанції пунктів обміну валюти, квитанції про оплату за проживання в готелях.

2. Предмети та матеріальні цінності: а) засоби, за допомогою яких підроблялися паспорти та інші документи, необхідні для отримання віз для виїзду за кордон, бланки документів, а також печатки, штампи тощо; б) холодна, вогнепальна зброя, засоби катування тощо, за допомогою яких на потерпілу особу заподіювався фізичний і психічний тиск; в) електронні носії інформації: мобільні гаджети, системні блоки комп'ютерів, накопичувачі інформації, які пов'язані з подією злочину; г) товарно-матеріальні цінності (рухоме, нерухоме майно) та грошові кошти (готівкові та безготівкові), які отримані внаслідок вчинення корисливого насильницького злочину.

3. Сліди, які свідчать про фізичне насильство, що заподіювалося потерпілій особі (тілесні ушкодження; сліди, що свідчать про знущання над особою).

4. Приміщення (складські, офісні, житлові), транспортні засоби, ділянки місцевості, де відбувалися дії з підготовки, вчинення та приховання злочину;

5. Пам'ять людей (ідеальні відображення), що знаходять своє вираження у кримінальному провадженні у вигляді показань свідків, потерпілих, підозрюваних, обвинувачених.

Суттєве значення мають дані операторів зв'язку, що надають послуги з телефонного зв'язку, про вхідні та вихідні дзвінки з телефонів осіб, які підозрюються у причетності до злочинної діяльності. Також відповідна інформація може міститися в електронній пошті особи, що функціонує на допомогою використання мережі Інтернет і тому також потребує дослідження.

У кримінальних провадженнях щодо корисливих насильницьких злочинів криміналістичний інтерес представляють не лише сліди злочинців, але й сліди потерпілих. Дуже важливо правильно визначити, які саме сліди і де повинні або могли залишитися в результаті вчинення злочину.

Отже, вчинення корисливих насильницьких злочинів іноземцями знаходить свій вираз у наявності матеріальних і ідеальних слідів учинення злочину, що складають такий елемент криміналістичної характеристики як слідова картина.

Школьніков Владислав Ігорович,
здобувач ступеня вищої освіти
магістр навчально-наукового
інституту № 1 Національної
академії внутрішніх справ
Науковий керівник: кандидат
юридичних наук, доцент, професор
кафедри криміналістики та судової
медицини Національної академії
внутрішніх справ **Мировська А. В.**

КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКУМЕНТІВ З ВІДКРИТИХ ДЖЕРЕЛ ІНФОРМАЦІЇ

На сучасному етапі розвитку суспільства розвиток високих технологій призводить до перенасичення інформаційного простору людини. Станом на січень 2017 року близько 3,733 млрд населення світу користується можливостями Інтернету, 2,789 млрд – є активними користувачами соціальних мереж, 4,917 млрд – мають мобільні телефони.

Професор історії Єльського університету, аналітик Центрального розвідувального управління США Шерман Кент, відомий ще як «батько розвідувального аналізу», відзначав, що: «значну частку потрібної інформації можливо отримати із відкритих джерел; 90–95 % такої інформації відповідає дійсності».

З огляду на викладене, особливого значення набувають можливості криміналістичного дослідження електронних документів та інформації, які знаходяться у відкритих джерелах мережі Інтернет.

За таких умов, прогнозовано виникає нова криміналістична теорія – форензика або комп'ютерна криміналістика, яку вчені поділяють на комп'ютерну криміналістику (computer forensics) та мережеву криміналістику (network forensics).

Метою мережевої криміналістики є моніторинг та здійснення аналізу мережових трафіків між комп'ютерами з метою збору доказової інформації [1]. Натомість, комп'ютерна криміналістика націлена на здійснення збору доказової інформації на самих комп'ютерах та інших цифрових носіях.

На думку автора, положення чинного Кримінального процесуального кодексу України [2] не відповідають сучасним потребам, які виникають у рамках протидії злочинній діяльності конкретних осіб. Так, наприклад, процесуальне джерело доказів як електронний документ розуміється, насамперед, як певний матеріальний носій на якому міститься інформація у цифровому вигляді. Але, таке буквальне тлумачення норм чинного КПК України є недосконалим.

Слід погодитися з такими вченими як С. С. Чернявський та Ю. Ю. Орлов, які вважають, що електронні документи як джерела доказів у кримінальному провадженні не є документами в традиційному значенні. Для уникнення термінологічної плутанини доцільно позначати їх спеціальним терміном «електронне відображення» та вважати самостійним джерелом доказів у кримінальному провадженні й окремим видом доказів [3, с. 19].

Особливістю даної категорії доказів є відсутність такої криміналістичної ознаки як оригінальність документа. Поняття «оригінал» і «копія» для цього виду доказів є незастосовними [3, с. 17]. Це пов'язано з тим, що електронні документи не прив'язані до певного матеріального носія, тому що, як правило, дана інформація знаходиться в обігу в інформаційній мережі, яка постійно перезаписується. На наше переконання, «оригіналом» можна вважати і «скріншоти», а також такий формат веб-сторінки як pdf.

Тому, кожен такий документ потребує ретельної перевірки щодо його походження й достовірності. Так, проведення судових техніко-криміналістичних експертиз «електронних відображень» може встановити відсутність факту підроблення такої інформації або джерела (веб-сайту, бази даних тощо) на яких така інформація містилася.

В Україні зазначена криміналістична теорія поки що не набула значного поширення, хоча застосування електронних доказів уже зараз має надзвичайно велику перспективу. Аналіз існуючої у світі практики свідчить, що більшість злочинів, де електронні докази успішно використовувались в процесі розслідування, – це злочини у сфері економіки. Однак такі випадки не поодинокі і при розслідуванні будь-яких інших видів злочинів [4, с. 314]. Наприклад, злочинів у сфері використання

електронно-обчислювальних машин. Особливістю розслідування зазначеної категорії злочинів є те, що електронна інформація може бути як речовим (наприклад, «вірусне» програмне забезпечення, яке є знаряддям або способом скоєння злочину), так і письмовим доказом.

Недослідженими у цьому контексті залишаються питання:

– можливості фіксації інформації із сайтів у формі знімка екрана (англ. screenshot, скриншот)– зображення, отримане комп'ютером, що відображає дійсно те, що бачить користувач на екрані монітора;

– особливості здійснення криміналістичного дослідження зазначеної категорії інформації.

Список використаних джерел

1. Gary Palmer, A Road Map for Digital Forensic Research, Report from DFRWS 2001, First Digital Forensic Research Workshop, Utica, New York, August 7 – 8, 2001, Page(s) 27–30.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>. – Назва з екрана.

3. Чернявський С. С. Електронне відображення як джерело доказів у кримінальному провадженні / С. С. Чернявський, Ю. Ю. Орлов // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – Київ, 2017 – № 1 (13). – С. 12–23.

4. Мурадов В. В. Електронні докази: криміналістичний аспект використання / В. В. Мурадов // Порівняльно-аналітичне право. – 2013. – № 3–2. – С. 313–315.

Шульга Ю. О., старший лаборант кафедри правосуддя юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТАКТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОВАДЖЕННЯ ДОПИТУ ПОТЕРПІЛОГО НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ РОЗСЛІДУВАННЯ РОЗБОЇВ, УЧИНЕНИХ ІЗ ПРОНИКНЕННЯМ У ЖИТЛО

На початковому етапі розслідування розбоїв, вчинених із проникненням у житло, допит потерпілих є поширеною слідчою дією, що має невідкладний характер, є джерелом доказів та дає

можливість слідчому отримати найбільш повні та достовірні відомості про подію.

З урахуванням специфіки розбоїв, вчинених із проникненням у житло, тяжкості даного злочину та того факту, що кількість вчинених розбоїв з кожним роком зростає в Україні, слід зазначити про те, що слідчі дії на початковому етапі розслідування розбоїв проводяться часто не ефективно, що зумовлено, в першу чергу, відсутністю дієвих тактичних рекомендацій щодо проведення окремих слідчих дій, зокрема, допиту.

В теорії криміналістики, кримінально-процесуального права, кримінології, судової психології існують різні підходи щодо визначення змісту та завдань даної слідчої дії. Зокрема, проблематику допиту потерпілих від розбоїв досліджували такі відомі науковці як Ю. П. Алєнін, В. С. Бондар, Н. І. Клименко, П. Ю. Кравчук, Ю. А. Кушнерик, М. А. Погорєцький, Д. Б. Сергєєва, В. В. Тищенко, З. М. Топорєцька, В. Ю. Шепітько.

В. Ю. Шепітько визначає допит як процесуальну дію, яка являє собою регламентований кримінально-процесуальними нормами інформаційно-психологічний процес спілкування осіб, котрі беруть у ньому участь, спрямований на одержання інформації про відомі допитуваному факти, що мають значення для встановлення істини у справі [4, с. 187].

Схожої думки дотримується І. І. Когутичі вважає, що допит – це слідча дія, спрямована на збирання та перевірку інформації щодо питань, які мають значення для встановлення істини у справі, способом особистого та безпосереднього спілкування слідчого (суду) з допитуваною особою з використанням напрацьованих криміналістикою тактичних засобів [3, с. 393].

Інша група вчених-криміналістів та практиків зазначають, що допит – найпоширеніша, але й найскладніша слідча дія. І справа не лише в тому, що слідчому протистоїть особа, яка не бажає говорити правду або взагалі давати показання; помилятися або щиро прагнути повідомити все відоме їй по справі. Спотворення і вигадку необхідно своєчасно виявити і врахувати при оцінці та використанні показань [2, с. 574].

Головною метою допиту є отримання об'єктивної інформації щодо вчиненого злочину, оскільки показання,

отримані від допитуваного, є джерелом доказів, а ті фактичні дані, що були отримані слідчим в ході проведення допиту є доказами у провадженні конкретного злочину.

Згідно частини 1 статті 55 Кримінального процесуального кодексу України потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди [1].

При розслідуванні розбоїв, вчинених із проникненням у житло допит потерпілих проводиться з метою:

- створення загального уявлення про подію злочину;
- формування криміналістичних версій;
- встановлення суперечностей між допитуваними особами;
- встановлення даних, що використовуватимуться в інформаційно-пошукових системах.

За послідовністю проведення і змістом допит може бути: первинним (допит, який проводиться вперше); повторним (коли після первинного допиту виникають сумніви у достовірності свідчень або з'являються дані, які свідчать, що допитуваний не дав повних показань про відомі йому обставини); або додатковим (коли в процесі основного допиту не були з'ясовані які-небудь обставини, що мають значення для справи).

Допит потерпілих по справах про грабежі і розбої варто проводити якнайшвидше після події. Потерпілий через свій хворобливий стан, а також із причини природного процесу забування, може згодом не згадати окремі деталі події або інакше оцінити причини події, мотиви своєї поведінки, а також поведінки осіб, які на нього напали [5].

Найчастіше при допиті потерпілих слідчі застосовують метод вільної розповіді, це зумовлено тим, що при застосуванні даного методу допитувана особа дає максимально точні і повні показання та викладає факти у такій послідовності, як і сприймала їх.

На нашу думку, застосування даного методу є найефективнішим в ході проведення допиту потерпілих, але, враховуючи те, що слідчі з тих чи інших причин допускають ряд помилок, що призводить до втрати частини цінних доказів, необхідно надати деякі тактичні рекомендації слідчим, а саме:

слідчий не повинен втручатися у розповідь про подію потерпілого; перебувати або переривати їх запитаннями та уточненнями (таке допускається лише у випадках, коли допитувані виходять за межі теми допиту); лише після завершення допитуваним власної розповіді, слідчий може попросити детальніше описати окремі факти.

Потерпілі від розбоїв, вчинених із проникненням у житло, як правило, прагнуть надати слідчому правдиві і найбільш повні показання про подію злочину, але це не є підставою слідчому робити висновок про повноту і достовірність цих показань, оскільки потерпілі іноді умисно перекручують факти.

Допит потерпілих від розбоїв, вчинених із проникненням у житло, необхідно проводити у максимально короткий строк після події злочину, що сприяє слідчому в отриманні точних і повних показань. Але, оскільки для розбоїв є характерним застосування насильства, то слід звернути увагу на те, в якому психічному та фізичному стані знаходиться потерпілий. Якщо він перебуває у важкому фізичному або психічному стані, то допит необхідно відкласти або з'ясувати лише ту інформацію, що є необхідною для проведення невідкладних слідчих (розшукових) дій, оскільки показання часто є заплутаними та неповними.

Також в ході допиту потерпілих необхідно враховувати можливість наявних мотивів у допитуваного для дачі неправдивих показань, оскільки такі показання можуть бути зумовленими певною зацікавленістю особи потерпілого в перешкодженні швидкого та ефективного розслідування.

Особливо обережно необхідно проводити допит неповнолітніх осіб і оцінювати їх показання, оскільки, з урахуванням вікової психології, не потрібно виключати здатність до перебільшення та фантазування.

Виходячи з вищевикладеного, слід зробити висновок про те, що допит потерпілих від розбоїв, вчинених із проникненням у житло необхідно проводити у максимально короткий строк після події злочину, що сприяє слідчому в отриманні точних і повних показань. Але, оскільки для розбоїв є характерним застосування насильства, то слід звернути увагу на те, в якому психічному та фізичному стані знаходиться потерпілий.

На власний розсуд, але з урахуванням тактичних рекомендацій, слідчий обирає найдоцільніші та найефективніші тактичні прийоми, методи та засоби для проведення допиту.

Ми визначили, що часто слідчі допускають ряд помилок з різних причин, зокрема, найгрубішою помилкою вважаємо таке, що слідчий, по-перше, не вміє правильно застосовувати визначені теорією і практикою тактичні прийоми, по-друге, часто не дотримується тактичних рекомендацій щодо ефективного проведення допиту; по-третє, існують розбіжності у процесуальному порядку проведення допиту, зокрема, часто оперативними працівниками та дільничними інспекторами проводяться несвоєчасні допити потерпілих без доручень слідчого.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page6>. – Назва з екрана.
2. Криміналістика : учебник для вузов. – 3-е изд., перераб. и доп. / Т. В. Аверьянова, Р. С. Белкин, Ю. Г. Корухов, Е. Р. Россинская. – М. : Норма, 2007. – 944 с.
3. Когутич І. І. Криміналістика : курс лекцій / І. І. Когутич. – Київ : Атіка, 2008. – 888 с.
4. Криміналістика : підручник / кол. авт.: В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. ; за ред. В. Ю. Шепітька. – 4-е вид., перероб. і доп. – Харків : Право, 2010. – 464 с.
5. Целищев А. Я. Расследование грабежей и разбоев в условиях крупного города : лекции / А. Я. Целищев. – М. : МВШМ МВД СССР, 1986. – 40 с.

Шурашкевич Василь Миколайович,
аспірант наукової лабораторії з проблем
досудового розслідування Національної
академії внутрішніх справ

СЛІДОВА КАРТИНА, УТВОРЕНА НА МІСЦІ ВЧИНЕННЯ УМИСНОГО ПОШКОДЖЕННЯ ОБ'ЄКТІВ ЕЛЕКТРОЕНЕРГЕТИКИ

Слідова картина кожного місця події характеризується певними особливостями, які зумовлені різноманітністю дій злочинців, а також визначаються способом вчинення злочину. В цілому, під слідовою картиною у більшості криміналістичних джерел розуміють цілісну взаємопов'язану сукупність

залишених на місці події матеріальних слідів, за якими можливо встановити необхідні для слідства дані. Зокрема, щодо:

- особи злочинця (прикмети зовнішності і фізичні характеристики, а також шляхом вивчення виявлених слідів і виконуваних ними дій зробити висновок про його психічні, інтелектуальні, вольові, професійні якості);
- кількості злочинців;
- часу та способу вчинення злочину та ін.

Крім слідів, залишених на місці події, ретельний аналіз слідів картини злочину дозволяє визначити і ті сліди, які могли залишитися на одязі та знаряддях злочину. Такі дані є вкрай важливими для розслідування досліджуваної нами категорії злочинів, адже зазвичай, умисні пошкодження об'єктів електроенергетики відбуваються за відсутності будь-яких свідків. Відтак, ідеальні сліди осіб, які вчинили такі злочини, менш характерні для даної категорії злочинів і частіше мають непряме значення, так як очевидців злочину, за виключенням, наприклад, рідких випадків затримання на місці злочину, зазвичай не буває. Але не можна повністю виключати наявність ідеальних слідів: можуть бути випадкові свідки, які бачили підозрілих незнайомих біля об'єктів електроенергетики, або біля пунктів здачі металобрухту з частинами металевих конструкцій електроопор тощо. Ці сліди важливі, бо дають можливість проведення цілеспрямованих слідчих (розшукових) заходів.

Під час огляду місця події слідчий, або, за дорученням слідчого, спеціаліст має право проводити вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складати плани і схеми, виготовляти графічні зображення оглянутого місця чи окремих речей, виготовляти відбитки та зліпки, оглядати і вилучати речі, які мають значення для кримінального провадження.

Відповідно до Положення про органи досудового розслідування Національної поліції України (Наказ МВС України № 570 від 06.07.2017), інспектор-криміналіст (технік-криміналіст) надає консультації слідчому з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок; виявляє, фіксує, здійснює вилучення та пакування матеріальних об'єктів, які несуть на собі слідову інформацію вчиненого правопорушення; проводить експрес-аналіз за зовнішніми

характеристиками вилучених об'єктів (без надання письмового висновку), звертає увагу слідчого на фактичні дані, що мають значення для розслідування обставин кримінального правопорушення; виявляє, фіксує, здійснює вилучення та пакування матеріальних об'єктів, які несуть на собі слідову інформацію вчиненого правопорушення; проводить експрес-аналіз за зовнішніми характеристиками вилучених об'єктів (без надання письмового висновку), звертає увагу слідчого на фактичні дані, що мають значення для розслідування обставин кримінального правопорушення [1].

При огляді місця вчинення злочину під час попереднього дослідження слідової інформації спеціаліст моделює дії злочинця, встановлює за слідами його прикмети, навички, звички тощо, які характеризують злочинця та знаряддя злочину.

За допомогою попередніх досліджень на місці події може бути отримана така інформація:

за слідами рук, босих ніг – щодо зросту, статевої належності, особливих прикмет (шрамів, бородавок, наявності обручок та інших сторонніх предметів тощо), кількості ймовірних злочинців, присутності на місці вчинення злочину конкретної особи, яка може бути причетна до вчинення злочину;

за слідами рельєфу шкіри людини – щодо особливостей її будови (шрамів, подряпин, захворювань тощо), конкретної особи, яка їх залишила;

за слідами взуття – щодо типу, виду взуття, особливостей ходи, фізичних вад людини, конкретного взуття, яким залишені сліди;

за слідами транспортних засобів – щодо марки, моделі транспортного засобу, напрямку його руху тощо, конкретного транспортного засобу;

за слідами рукавичок, одягу – щодо типу, виду рукавичок, одягу;

за біологічними слідами людини (кров'ю, волоссям, іншими виділенням організму) – щодо статі особи, групи її крові, конкретної особи (метод ДНК-аналізу);

за слідами запаху – щодо конкретної особи;

за мікрочастками (волокон, уламків скла, металевої стружки, металу, їх сплавів, ґрунту, плям трансформаторного

масла досліджуються експертизою матеріалів, речовин та виробів) – групову належність об'єктів [2, с. 23–24].

За результатами попередніх досліджень при огляді місця події або безпосередньо після нього складаються розшукові таблиці. Замість замальовок до них можуть вклеюватися фотозображення. Таблицями забезпечуються працівники міліції, які беруть участь у розкритті та розслідуванні злочинів. Таблиці використовуються для пошуку осіб, причетних до вчинення злочинів, знарядь злочину у ході проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій.

Вилучена слідова інформація перевіряється за криміналістичними обліками експертної служби МВС України відповідно до Інструкції з організації функціонування криміналістичних обліків експертної служби МВС (наказ МВС України № 390 від 10.09. 2009 р.)

Таким чином, ретельний аналіз та дослідження слідової картини, що утворюється на місці вчинення умисного пошкодження об'єктів електроенергетики є однією з умов ефективного розслідування даного виду злочинів, оскільки такі злочини часто відбуваються у віддаленій від населених пунктів місцевості та за повної відсутності свідків.

Список використаних джерел

1. Про організацію діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України [Електронний ресурс] : наказ МВС України від 6 лип. 2017 р. № 570. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0918-17/page>. – Назва з екрана.

2. Розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики (ст. 194¹ КК України): метод. рек. / [Вакуленко О. Ф., Чернявський С. С., Брисковська О. М., Вознюк А. А., Бурлака В. В., Аксенко В. Д., Герасименко Л. В.]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2015. – 92 с.

Юзва Любов Валеріївна, здобувач ступеня вищої освіти магістр навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ

Науковий керівник: кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ **Мировська А. В.**

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ

Відповідно до чинного законодавства кожна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення підлягає притягненню до кримінальної відповідальності. Однак законодавець поділяє осіб, які вчинили суспільно небезпечне винне діяння на певні вікові категорії і встановлює для них відповідні процесуальні гарантії захисту їх конституційних прав. Однією з таких категорій осіб є неповнолітні, які підлягають підвищеному захисту з боку державних органів та посадових осіб. Саме тому розслідування злочинів, вчинених неповнолітніми відбувається із виділенням таких фактів в окремий порядок провадження із встановленням додаткових процесуальних гарантій захисту їх особистих прав.

Відповідно ст. 22 КК України кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення злочину виповнилося шістнадцять років. Виключенням є тяжкі та особливо тяжкі злочини, відповідальність за які настає з чотирнадцятирічного віку. До найпоширеніших злочинів, що вчиняються неповнолітніми можливо віднести крадіжку, грабіж, розбій, вимагання, вбивство, навмисне заподіяння тілесних ушкоджень, зґвалтування, насильницькі дії сексуального характеру, тощо.

Необхідність використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень відзначається особливою складністю та специфічним характером процесу доказування. На думку автора, підхід до вирішення питань,

пов'язаних з організацією і тактикою слідчих (розшукових) дій за участю спеціаліста як особи, яка володіє спеціальними знаннями та навичками в певній галузі, повинен відповідати особливостям розслідування різних видів кримінальних правопорушень.

Чинне кримінальне процесуальне законодавство України передбачає використання спеціальних знань у формі проведення судової експертизи, участі спеціаліста в слідчих (розшукових) діях, консультативної діяльності спеціаліста.

Порядок та підстави залучення експерта до участі в розслідуванні визначається ст.ст. 242–244 КПК України. Питання про те, чи необхідні спеціальні знання для вирішення питань, що виникли, слідчий, відповідно до ч. 1 ст. 40 КПК України, вирішує самостійно, крім випадків обов'язкового проведення експертиз, які передбачені ч. 2 ст. 242 КПК України. Тобто, слідчий зобов'язаний звернутися до експерта для проведення експертизи щодо: 1) встановлення причин смерті; 2) встановлення тяжкості та характеру тілесних ушкоджень; 3) визначення психічного стану підозрюваного за наявності відомостей, які викликають сумнів щодо його осудності, обмеженої осудності; 4) встановлення віку особи, якщо це необхідно для вирішення питання про можливість її притягнення до кримінальної відповідальності, а іншим способом неможливо отримати ці відомості; 5) встановлення статевої зрілості потерпілої особи в кримінальних провадженнях щодо злочинів, передбачених ст. 155 КК України.

В ст. 486 КПК України закріплене положення про призначення комплексної психолого-психіатричної та психологічної експертиз неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого.

Комплексна психолого-психіатрична експертиза призначається у разі необхідності вирішення питання про наявність у неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого психічного захворювання чи затримки психічного розвитку та його здатності повністю або частково усвідомлювати значення своїх дій і керувати ними в конкретній ситуації.

Винятково до компетенції комплексної психолого-психіатричної експертизи належать:

– встановлення конкретних індивідуально-психологічних особливостей, емоційно-вольових властивостей учасників кримінального процесу, рівня їх психічного, інтелектуального розвитку, наявності у них певних психофізичних якостей, що суттєво вплинули на їх поведінку в екстремальних умовах, в тому числі які могли сприяти вчиненню протиправних дій або перешкоджати виконанню професійних функцій;

– дослідження мотиваційної сфери особистості, складових її психологічних мотивів, які спонукали суб'єкта до тієї чи іншої діяльності;

– встановлення наявності чи відсутності та діагностика психічної напруженості непатологічного характеру (тривоги, страху, стресу, афекту) в момент учинення особою протиправних дій, що здатні впливати на її свідомість та учинки і стали причиною вчинення протиправних дій, неадекватної поведінки;

– виявлення у неповнолітніх правопорушників з ознаками відставання в психічному розвитку непатологічного характеру здатності повністю усвідомлювати значення своїх дій та визначення їх ступеня здатності керувати своїми діями;

– встановлення здатності психічно здорових свідків, потерпілих, підозрюваних (з урахуванням їх індивідуально-психологічних, вікових особливостей, рівня психічного розвитку) правильно сприймати обставини, які мають значення для розслідування, та давати про них правильні показання;

– виявлення у підозрюваного на період, що передував учиненню злочину чи на момент учинення злочину, емоційного стану, який суттєво вплинув на його здатність правильно усвідомлювати дійсність, зміст конкретної ситуації та на здатність вільно регулювати свою поведінку (наприклад, стан сильного нервово-психічного напруження).

Підставою до проведення такої експертизи повинні бути ознаки відхилень в поведінці, які проявляються в характері дій: садизмі, жорстокості, агресії тощо.

Якимчук Роман Валерійович,
ад'юнкт кафедри криміналістики
та судової медицини Національної
академії внутрішніх справ

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ПОРУШЕННЯМ ПРАВИЛ ДОРОЖНЬОГО РУХУ Й ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ

Враховуючи аварійну обстановку на дорогах України з кожним роком кількість постраждалих внаслідок дорожньо-транспортних пригод зростає. Одна з функцій правоохоронних органів, зокрема Національної поліції України, є повне, всебічне та неупереджене розслідування кримінальних правопорушень. Визначення структури криміналістичної характеристики злочинів пов'язаних з порушенням правил дорожнього руху та експлуатації транспортних засобів є необхідною умовою для успішного розслідування даного виду злочину, а також повинна сприяти зменшенню дорожньо-транспортних пригод на дорогах України.

Криміналістична характеристика – це система відомостей про криміналістично необхідні ознаки злочинів певного виду, що відображає закономірні зв'язки між ними і має своїм призначенням висунення і перевірку слідчих версій для вирішення основних завдань розслідування [1, с. 30].

В криміналістичній характеристиці дорожньо-транспортної пригоди як злочину провідним елементом є саме механізм злочину, а не спосіб його вчинення. Під механізмом дорожньо-транспортної пригоди слід розуміти сукупність проміжних станів і процесів, що формують наслідки на взаємодіючих об'єктах в матеріалізованому вигляді, наперед аварійному, аварійному і післяаварійному етапах розвитку дорожньо-транспортної пригоди [2, с. 641].

На нашу думку, більш зрозумілим буде тлумачення цієї категорії таким чином: механізм дорожньо-транспортної пригоди – це процес розвитку (динаміки) пригоди, що включає взаємне розташування учасників руху, їх дії, взаємне розміщення транспортних засобів і напрямок руху безпосередньо перед дорожньо-транспортною пригородою, під час утворення аварійної ситуації, в момент такої пригоди і після неї.

Внаслідок неправильної поведінки учасників дорожнього руху складається некерована аварійна обстановка, в умовах якої учасники пригоди позбавлені можливості вплинути на механізм її розвитку.

Визначаючи поняття механізму події, водночас можна поділити його на три стадії:

- зближення з перешкодою;
- взаємодія з перешкодою;
- переміщення транспортного засобу та інших об'єктів після удару [3, с. 96] .

Розглядаючи способи вчинення злочинів даного виду, слід зазначити, що дорожньо-транспортні пригоди належать до необережних злочинів, тобто вчиняються через злочинну самовпевненість або злочинну недбалість. Порушення правил безпеки дорожнього руху є наслідком різноманітних недозволених дій або взагалі бездіяльності. Спосіб вчинення – це спосіб дії особи, що керує транспортним засобом у складному механізмі дорожньо-транспортної пригоди: виїзд на зустрічну смугу руху, крутий поворот, об'їзд перешкоди, обгін у невідновленому місці, перевищення швидкості або запізніле гальмування тощо. Усі ці дії і передують настанню негативних наслідків – наїздів, зіткнень, перекидань, і т.д. Таким чином, спосіб вчинення створює початок некерованого руху транспортного засобу, що розвивається спонтанно і у більшості випадків не підконтрольний водію.

Суб'єктивні причини дорожньо-транспортних пригод в основному криються у діях:

- дії водіїв (наприклад, прийоми керування транспортним засобом; перевищення встановленої швидкості руху або неправильний вибір швидкості; порушення правил обгону, правил проїзду перехресть, переїздів тощо.);

- поведінка пішоходів, пасажирів та інших осіб, що користуються транспортними засобами та дорогою (а саме: перехід проїжджої частини перед рухомим транспортом; рух уздовж проїжджої частини дороги; перехід проїжджої частини у непризначених для переходу місцях; недотримання дорожніх знаків і сигналів світлофору; ігри дітей і підлітків на проїжджій частині дороги; посадка і висадка пасажирів під час руху транспорту; їзда на підніжках; раптова поява на проїжджій частині пішоходів, проїзд на транспорті пасажирів у стані сп'яніння тощо).

Об'єктивними причинами – є умови дорожньої обстановки, технічний стан транспорту, метеорологічні умови.

Як правило, причинами пригод є різноманітні порушення водіями і пішоходами правил безпеки руху: неправильний вибір швидкості руху, порушення правил обгону, поворотів, переїзду перехресть, керування транспортним засобом в стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння, перехід проїжджої частини пішоходами у невстановлених місцях елементарна неухважність учасників руху.

В залежності від виду дорожньої обстановки буде визначатись слідова картина. Відмітимо, що типова слідова картина відображає спосіб вчинення злочину і залежить від форми руху, що лежить в основі механізму простої контактної взаємодії. При зіткненні два транспортні засоби рухаються прямолінійно назустріч один одному – утворюються об'ємні сліди тиску; при наїздах на перешкоду транспорт рухається прямолінійно або поступально до нерухомого об'єкта – виникають сліди ковзання; при обгонах, об'їздах, крутих поворотах виникає обертальний момент, тобто обертально-поступальний рух, що створює концентричні сліди ковзання. Так, при дотичному наїзді на перешкоду (людину, машину) остання одержує обертальний момент, у місці контакту з опорою (асфальт, ґрунт) утворюється концентричний слід ковзання. При екстреному гальмуванні утворюється слід «юз», а при перекиданні, коли машина перевертається кілька разів, – сліди обертання, гойдання на узбіччі і полотні дороги.

Як відмічає А. Г. Воевода, типова слідові картина є результатом вчинення злочину і являє собою посткримінальну ситуацію. Обстановка вчинення злочину є станом речей, який існує під час вчинення злочину, більше того, може бути результатом підготовки до нього. Із плином часу слідова картина може змінюватися під впливом зовнішніх факторів, а обстановка вчинення злочину залишається незмінною. Слідчий, починаючи розслідування кримінального провадження, не може знати обстановку вчинення злочину. Досліджуючи типову слідові картину цього виду злочину, доречно дійти висновку, що вона включає в себе:

- сліди, які містить особа потерпілого;
- сліди, які містить ділянка місцевості на якій сталася подія та об'єкти матеріальної обстановки на місці події;

– сліди, які містить автомобіль та відомості про технічний його стан;

– сліди, які містять документи, що містять відомості щодо експлуатації машини [4, с. 139–141].

Таким чином, вищезазначене дозволяє дійти висновку, що аналіз криміналістичної характеристики злочинів пов'язаних з порушенням правил дорожнього руху та експлуатації транспортних засобів дозволяє уникнути слідчих помилок під час розслідування, виявити та зафіксувати сліди події для встановлення в повному обсязі всіх обставин злочину, сформулювати обґрунтоване уявлення про компоненти і структуру дорожньо-транспортної пригоди, розробити заходи встановлення і викриття осіб, що вчинили злочин.

Список використаних джерел

1. Лисиченко В. К. Советская криминалистика. Методика расследования отдельных видов преступлений / В. К. Лисиченко, В. И. Гончаренко, М. В. Салтевский и др. ; под ред. В. К. Лисиченко. – Киев : Выща шк. Головное изд-во, 1988. – 404 с.

2. Яблоков Н. П. Криминалистика : учебник для вузов / Н. П. Яблоков. – М. : Изд-во БЕК, 1996. – 740 с.

3. Коляда П. В. Розслідування злочинів, пов'язаних із вчиненням дорожньо-транспортних пригод : метод. реком. / П. В. Коляда. – Киев : РВВ МВС України, 2004. – 385 с.

4. Воевода А. Г. Слідова картина та типова обстановка злочинів про порушення правил водіння або експлуатації бойових, спеціальних та транспортних машин / А. Г. Воевода // Форум права. – 2013. – № 1. – С. 139–144.

Яковіна Орест Богданович,
ад'юнкт Національної академії
внутрішніх справ

МІСЦЕ ЗЛОЧИНУ ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ РОЗБОЇВ, УЧИНЕНИХ НЕПОВНОЛІТНІМИ

Місце злочину завжди має певне відношення до злочинця. Поняття «місце вчинення злочину» традиційно використовується в літературі в значенні місця події, що розуміють як ділянку місцевості (території, акваторії) або

приміщення, будівля в межах якої було вчинено злочин чи знайдено його матеріальні наслідки [1, с. 4–6].

Місце розбійного нападу відіграє важливу роль при збиранні інформації про злочин, адже саме на безпосередньому місці вчинення злочину залишається більша частина матеріальних, та ідеальних слідів (свідки та очевидці події), які слідчий, зібравши, використовує як доказову базу в кримінальному провадженні. Інколи проаналізувавши місце нападу можна судити про можливості осіб, які вчинили цей злочин, їх фізичні та «професійні» навички, про психологічний стан в якому було вчинено злочин [2, с. 124]. Місця вчинення окремих видів злочинів є типовими. Отримана у встановленому законом порядку з місця вчинення злочину інформація, як правило, розглядається як прямі докази [3, с. 156].

Серед чинників, що обумовлюють вибір неповнолітніми злочинцями місця вчинення розбійних нападів, можна назвати: зручність для підготовки, реалізації та приховування конкретного способу нападу; можливість викрадення різних типів майна (грошових коштів, транспорту тощо); відносну малолюдність (у співвідношенні із часом нападу), що полегшує реалізацію злочинного задуму, ускладнює сприйняття факту нападу з боку третіх осіб, скорочує ймовірність появи небажаних свідків та ін.; зручність із злочинної точки зору залишення місця події. При виборі місця вчинення нападу злочинці віддають перевагу будинкам, розташованим на окраїні населених пунктів, об'єктам без охорони чи необладнаних сигналізацією, неосвітленим і безлюдним місцям, знайомій місцевості. Так, неповнолітній ОСОБА_4 24.03.2016 року, перебуваючи біля приміщення Вінницького вищого професійного училища № 11, умисно наніс ОСОБИ_5 два удари кулаком в область грудної клітини та в подальшому, погрожуючи пневматичним газобалонним пістолетом, моделі «POWERLINE 008», калібру 4,5 мм, відкрито заволодів його мобільним телефоном, чим завдав неповнолітньому ОСОБА_5, матеріальної шкоди на загальну суму 2 146 грн [4].

За даними Г. А. Чорнія розбійні напади, вчинені на житла громадян залежно від виду останніх, розподілялися наступним чином: приватні будинки – 22,5 %, квартири – 73,5 %, кімнати в готелях і гуртожитках – 2 %, дачні будівлі – 2 % [5, с. 7].

За даними вивчення кримінальних проваджень, ці злочини найчастіше вчинялись на малолюдних вулицях (27,5 % вивчених

випадків), в помешканнях громадян (будинках, квартирах) (17,0 %). у внутрішніх дворах багатоквартирних будинків, провулках, тупиках, біля під'їздів, 14,0 %, поблизу нічних клубів, крамниць, кіосків, торгових павільйонів (12,0 %), у скверах, лісопаркових зонах відпочинку (10,5 %), під'їздах житлових будинків (6,5 %), на заміських автошляхах (5,0 %), автозаправних станціях, стоянках (4,0 %), у денних крамницях, кафе (3,5 %). Спостерігається тенденція до збільшення розбоїв, учинених неповнолітніми на об'єктах, що не охороняються, обладнані слабкими замикальними пристроями, не мають охоронної сигналізації (18,0 % кримінальних проваджень).

Як бачимо, переважна частина розбоїв вчиняється неповнолітніми у громадських місцях з низьким рівнем контрольованості, що можна пояснити ситуативністю вчинення цих злочинів та спонтанністю злочинної мотивації. Надання переваги прибудинковій території, пов'язано, з одного боку, із наявністю там місць, де неповнолітні зловмисники можуть непомітно підстерігати жертву і розраховувати на раптовість посягання, а з іншого боку, обмеженість простору на місці вчинення розбою підвищує вірогідність успішного досягнення злочинного результату і безперешкодного зникнення.

Окрім цього, очевидно існує зв'язок між місцем вчинення злочину та механізмом індивідуальної злочинної поведінки, плануванням та вчиненням розбою. Зокрема, при плануванні та підготовці злочинів неповнолітні беруть до уваги: оглядовість місця вчиненого злочину для оточуючих, замкнутість простору, що обмежує рух та маневри потенційної жертви, можливість безперешкодно покинути місце події після злочинного посягання.

Більшість розбійних нападів була вчинена в міській місцевості – 73,5 %, у населених пунктах сільської місцевості – 16,0 % і поза населеними пунктами – 10,5 %. Такий розподіл місць нападу досить зрозумілий, оскільки в містах зосереджена значна частина заможних людей, банків, фірм і підприємств, магазинів і складів. Крім того, велика кількість людей, які проживають в містах, інфраструктура міста створює найбільш сприятливі умови для приховування злочинів, насамперед, для таких корисливо-насильницьких, як розбої.

У сільській місцевості зосереджено меншу кількість грошових коштів, цінного майна, до того ж життєдіяльність жителя сільського населеного пункту постійно на виду, в зв'язку з чим, ці обставини обумовлюють вчинення меншої кількості

розбоїв. Більш ніж у 63,0 % випадків такі злочини вчинялись неповнолітніми, які не були місцевими жителями, але в групі з місцевими жителями. При цьому, відомості про об'єкти посягання вони отримували від жителів даного населеного пункту або від його колишніх жителів чи осіб, які тимчасово проживали в ньому.

З позиції географічного розподілу досліджуваний вид злочинних діянь не знає обмежень - він присутній у будь-якій області, населеному пункті України.

В ході проведеного нами дослідження було встановлено, що більшість неповнолітніх злочинців проявляють схожість у виборі місця для вчинення чергових аналогічних розбійних нападів, що обумовлено типовим для них і в більшості випадках повторюваним способом вчинення цих злочинів.

Завершуючи розгляд місця вчинення злочину як елемента слідової картини розбоїв, учинених неповнолітніми, слід відзначити, що воно істотно впливає на слідчу ситуацію до початку розслідування. Наприклад, якщо місцем розбійного нападу є вулиці, двори, сквери, парки, автобусні зупинки, то зазвичай складається менш сприятлива ситуація, що характеризується браком інформації про особу неповнолітнього злочинця. Про злочинців, які вчинили посягання у під'їздах, квартирах, в навчальних закладах, потерпілі можуть повідомити важливіші відомості (місце навчання або роботи, проживання, ім'я, прізвище і т. ін.).

Список використаних джерел

1. Герасимов И. Ф. Криминалистическая классификация и особенности расследования преступлений в зависимости от места совершения преступных действий // Особенности расследования отдельных видов и групп преступлений. – Свердловск, 1980. – С. 4–6.
2. Оперук В. І. Методика розслідування розбійних нападів на банківські установи : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / В. І. Оперук. – Київ, 2010. – 223 с.
3. Ермолович В. Ф. Криминалистическая характеристика преступлений. – Минск : Амалфея, 2001. – 304 с.
4. Вирок Вінницького міського суду у Вінницькій області від 16 черв. 2016 р. Провадження № 1-кп/127/913/16. Справа №127/10669/16-к: reyestr.court.gov.ua/.
5. Чорній Г. О. Методика розслідування розбоїв з проникненням у житло : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Г. О. Чорній. – Харків, 1998. – 18 с.

Секція 3

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Александров Олександр Григорович,
провідний фахівець кафедри фінансових
розслідувань факультету підготовки,
перепідготовки та підвищення
кваліфікації працівників податкової
міліції Університету державної
фіскальної служби України

ОСОБЛИВОСТІ ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ, ПІДОЗРЮВАНОЇ В УЧИНЕННІ ЗЛОЧИНУ

Кримінальним процесуальним кодексом України від 20 грудня 2012 року змінено порядок, перелік суб'єктів, що мають право на затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, а так само і випадки (підстави) затримання такої особи.

Так, затримання особи може бути виконано на підставі ухвали слідчого судді (ст. 190 КПК України) та без ухвали слідчого судді у випадках, що передбачені ст. ст. 207, 208 КПК України.

Відповідно до ч. 2 ст. 207 КПК України кожен має право затримати без ухвали слідчого судді, суду будь-яку особу, крім осіб, зазначених у ст. 482 КПК України (особливості порядку притягнення до кримінальної відповідальності, затримання і обрання запобіжного заходу):

1) при вчиненні або замаху на вчинення кримінального правопорушення;

2) безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення чи під час безперервного переслідування особи, яка підозрюється у його вчиненні.

Уповноважена службова особа (ст. 208 КПК України) має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у вигляді позбавлення волі, лише у випадках:

1) якщо цю особу застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення;

2) якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, в тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі,

одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин.

Уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який передбачене основне покарання у вигляді штрафу в розмірі понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, виключно у випадку, якщо підозрюваний не виконав обов'язки, покладені на нього при обранні запобіжного заходу, або не виконав у встановленому порядку вимог щодо внесення коштів як застави та надання документа, що це підтверджує.

Зокрема, до злочинів, що відповідно до ст. 216 КПК України віднесені до підслідності слідчих органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства (податкової міліції) та за які передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, відносяться:

- ч. 2 ст. 204 КК України – незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту підакцизних товарів;

- ч. 3 ст. 212 КК України – ухилення від сплати податків, зборів, обов'язкових платежів;

- ч. 3 ст. 212¹ КК України – ухилення від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування;

- ч. 2 ст. 216 КК України – незаконне виготовлення, підроблення, використання або збут незаконно виготовлених, одержаних чи підроблених марок акцизного збору чи контрольних марок;

- ч. 2 ст. 205 КК України – фіктивне підприємництво;

- ч. 2 ст. 222 КК України – шахрайство з фінансовими ресурсами;

- ч. 1, 2 ст. 222¹ КК України – маніпулювання на фондовому ринку.

Слід зауважити, що затримання судді та народного депутата України має особливий порядок та не може бути здійснено без згоди Верховної Ради України, що зазначено у ст. 482 КПК України.

Список використаних джерел

1. Конституція України [Електронний ресурс] : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр. – Назва з екрана.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>. – Назва з екрана.
3. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page6>. – Назва з екрана.

Амеліна Анна Сергіївна, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри фінансових розслідувань факультету підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників податкової міліції Університету державної фіскальної служби України

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКІВ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ПОДАТКОВИХ ЗЛОЧИНІВ

Враховуючи специфіку вчинення злочинів у сфері оподаткування, їх високу латентність а також положення в суспільстві осіб, які організовують їх вчинення, від слідчого органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, вимагається максимальна компетентність, уважність та прогнозування можливих дій фігурантів під час розслідування злочинів вказаної категорії.

При розслідуванні податкових злочинів у більшості випадків обшук проводиться з метою виявлення і вилучення предметів і цінностей, здобутих злочинним шляхом для забезпечення відшкодування збитків, заподіяних злочином, а також документів, не витребуваних під час перевірочних дій слідчого [1, с. 345].

До таких документів належать різні записи, нотатки, звіти, що відображають тіньовий облік грошових коштів і матеріальних цінностей, списки клієнтів, контрагентів, партнерів по фінансово-господарських зв'язках, схеми, технології незаконних операцій, ухилення від оподаткування і

сплати податків. Аналіз неофіційних документів дозволяє встановити факти проведення прихованих фінансово-господарських операцій, їх обсяги, механізми, джерела одержання, канали переміщення коштів [2, с. 27].

У процесі обшуку дії органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства повинні спрямовуватися на пошук різного роду документів, які відображають або підтверджують виконання фінансово-господарських операцій, предметів, за допомогою яких було виготовлено або приховано злочин (печатки, штампи, бланки документів тощо). Під час обшуку необхідно вилучати записники, листи, робочі щоденники та інші документи, які мають відношення до кримінального провадження.

Плануючи обшук, необхідно враховувати наступну їх особливість. Документами неофіційного обліку є записи в зошитах, на аркушах паперу, у записних книжках, настільних календарях. У них можуть бути відображені відомості про операції, не відображених в офіційних бухгалтерських документах, у тому числі: про реальний обсяг реалізованої продукції, виконаних робіт і наданих послуг; про кількість товару, який фактично надійшов на склад; про фактичну чисельність працівників і дійсний розмір виплачуваної їм заробітної плати; про фактично проведених платником податків витратах. Документи неофіційної звітності, які збереглися за відповідний період, дозволяють повністю прослідкувати фінансово-господарську діяльність підприємства і в тому випадку, коли бухгалтерський облік не вівся або ж були втрачені бухгалтерські документи [2, с. 27].

В обов'язковому порядку слід вилучати чорнові записи і неофіційну звітну документацію, в яких можуть бути сліди не обумовлених виправлень і підчисток. Ці документи можуть дати можливість співставити дані неофіційного обліку з даними бухгалтерської звітності. Розходження цих показників може вказувати на ухилення від сплати податків [2, с. 236].

Характерним для обшуку по цій категорії справ є те, що в ряді випадків втрачається ефект раптовості, оскільки цьому передували перевірочні дії щодо витребування документів, відібрання пояснень. Проте, як показує практика, розслідування проводиться в необхідних випадках обшуку не тільки на робочому місці підозрюваного, а й місці його проживання,

підсобних приміщеннях, автотранспорті, а в окремих ситуаціях і особистий обшук дає позитивні результати. При цьому, слід враховувати можливість виявлення документальних джерел при обшуку в осіб, що є партнерами підозрюваних по спільних фінансово-господарських операціях [1, с. 345].

Як свідчить аналіз слідчої практики та спеціальної літератури, проведення обшуку необхідне в тому разі, коли слідчий має інформацію про ведення «подвійного обліку», наявність «чорнової бухгалтерії», підроблених печаток, штампів, бланків, що використовується для приховування злочинної діяльності. У таких випадках фактор раптовості зведений до мінімуму, тому не завжди результати позитивні від проведення такого обшуку [2, с. 126].

Отже, обшук – одна з проблематичних слідчих (розшукових) дій, що очевидно, пов'язано з дотриманням конституційних прав особи, складною процесуальною процедурою прийняття рішення про проведення обшуку та необхідністю врахування певних факторів, які впливають на його результативність. Процедура обшуку слабо врегульована. На наш погляд, доцільним було б введення в КПК України такої статті, як «Порядок проведення обшуку».

Вважаємо, що гарантією успішного проведення обшуку по податковим злочинам є його ретельна підготовка, яка, повинна включати наступні елементи: 1) уточнення переліку документів, що відображають фінансово-господарську діяльність платника податків за відповідний період; 2) з'ясування всіх відомостей про ті документи, які потрібно знайти; 3) визначення часу проведення обшуку з урахуванням характеру первинної інформації про вчинений злочин; 4) отримання консультацій спеціалістів, що стосуються певних особливостей документів, а також приладів необхідних для проведення обшуку; 5) упаковки та транспортування виявлених документів; 6) вжиття заходів щодо забезпечення групи науково-технічними засобами і транспортом.

Список використаних джерел

1. Настільна книга слідчого : наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів / Н. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та ін. – Київ : Ін Юре, 2003. – 720 с.

2. Кучеров И. И. Налоговые преступления : учеб. пособие / И. И. Кучеров. – М. : Юринформ, 1997. – 224 с.

Беріло Олександр Георгійович,
аспірант докторантури та аспірантури
Національної академії внутрішніх справ

РЕГЛАМЕНТАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕНАДАННЯ ДОПОМОГИ ХВОРОМУ МЕДИЧНИМ ПРАЦІВНИКОМ ЗГІДНО З КРИМІНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ 1903–1921 РОКІВ

Для більш ґрунтовного дослідження кримінальної відповідальності за ненадання допомоги хворому медичним працівником необхідно вивчати не тільки емпіричні матеріали, але й накопичений історичний досвід щодо створення та реалізації досліджуваної кримінально-правової норми. Діалектика попередніх періодів сприятиме прогнозуванню подальшого розвитку кримінально-правової заборони.

На початку ХХ ст. російський законодавець в Кримінальному уложенні 1903 р. передбачав кримінальну відповідальність за злочини проти особи, що знаходиться в безпорадному стані, зокрема, залишення в небезпеці особи, позбавленої можливості до самозбереження через малолітство, похилий вік або внаслідок тілесної вади, хвороби, несвідомого або іншого безпорадного стану, за умови, що на винного згідно з законом або по сімейних відносинах був покладений обов'язок піклуватися про потерпілого (ч. 1, ст. 489 Уложення 1903 р.) [3, с. 203]. Так, у ч. 1 ст. 489 розділу 25 «Объ оставленіи въ опасности» зазначено, що «обязанный по закону или по принятой на себя обязанности или по семейным отношениям возможности самосохранения по малолѣтству, дряхлости или вслѣдствіе тѣлеснаго недостатка, болѣзни, безсознательнаго или инаго безпомощнаго состоянія, виновныхъ въ такихъ условіяхъ, при коихъ жизнь оставленнаго завѣдомо подвергалась опасности, наказуется: заключеніемъ въ исправительномъ домѣ на срокъ не свыше трехъ лѣтъ [5, с. 242]. У ст. 490 Уложення 1903 р. передбачалося аналогічне діяння, однак, ступінь суспільної небезпеки різнився, оскільки діяння винної особи було вчинене «...въ такихъ условіяхъ, при коихъ жизнь оставленнаго завѣдомо не подвергалась опасности», і тому признавалося покарання у вигляді штрафу до п'ятдесяти рублів. Тобто зі змісту норми, враховуючи таку

фразу із диспозиції норми, як «обязанный по закону» важливо, що за нею притягувалися до відповідальності й особи, які на сьогоднішній день «належать» до медичних працівників.

Так, у зазначеному Кримінальному уложенні 1903 р., яке діяло частково, передбачалася відповідальність медичних працівників за ненадання допомоги хворому, зокрема ч. 1 ст. 497 Уложення 1903 р. містила норму згідно з якою «виновный въ неисполненіи правилъ, установленныхъ закономъ или обязательнымъ постановленнымъ, объ оказаніи помощи больному или находящемуся въ безсознательномъ состояніи наказывается: арестомъ на срокъ не свыше ста рублей», у ч. 2 ст. 497 Уложення 1903 р. передбачалася відповідальність спеціального суб'єкта злочину – медичного працівника – «если сей проступокъ учиненъ безъ уважительной причины, практикующимъ врачомъ, фельдшеромъ, повивальной бабкою или больничною прислугою, коимъ было извѣстно опасное положеніе больного или родильницы, то виновный наказывается: арестомъ на срокъ не свыше трехъ мѣсяцевъ» [5, с. 243].

Цілком слушною є думка С. В. Познишова про те що до відповідальності притягувалися практикуючі лікарі, фельдшери, повивальні бабки та лікарняна прислуга, які не виконали правил, установлених законом або обов'язковою постановою про надання допомоги хворому або особі, яка перебуває в безпорадному стані, якщо такі дії вчинені без поважних причин, та яким було відомо про небезпечний стан хворого або породіллі. Покарання передбачалося у вигляді штрафу в розмірі не більше 100 рублів або арешту на строк до одного місяця [4].

На основі аналізу Закону Центральної Ради «Про амністію» від 19 листопада 1917 р. можна дійти висновку, що до 7 листопада вказаного року правоохоронні та судові органи притягували до кримінальної відповідальності винних осіб згідно з Уложенням про покарання кримінальні та виправні 1845 р. та Кримінальним уложенням 1903 р. [6].

Зі створенням 4 березня 1917 р. Центральної Ради в Україні постало питання як про створення власної національної державності, так і законодавства в цілому.

Не зовсім побудована на дійсних архівних даних та є неординарною позиція Е. М. Кісілюка, що він дійшов висновку

про існування у зазначений період часу в Україні «власного кримінального законодавства» про що «свідчать положення кримінально-правових нормативних актів, які були спрямовані на зміну, доповнення та удосконалення існуючого кримінального законодавства, видання певних кримінальних законів, які регулювали найважливіші суспільні відносини і сприяли генезису основних понять та інститутів кримінального права, а також спроба кодифікації кримінального законодавства і видання власного Статуту Карного» [1, с. 22; 2, с. 176–177].

Як слушно з цього приводу зазначає М.І. Колос, «така теза, на нашу думку, є перебільшеною. У вказаний історичний період не йшлося про наявність, власне, українського кримінального права, яке могло б діяти, оскільки різні частини Українських земель протягом тривалого часу перебували поза межами дії національних владних структур, що представляли інтереси українського народу, бо фактично були окупованими військами іноземних держав і, крім того, на території України йшла громадянська війна» [2, с. 177].

Охорона суспільних відносин щодо надання медичної допомоги хворому медичним працівником регулювалася тими ж нормативними актами, які діяли до 27 жовтня 1917 р., тобто в Законі «Про виключне право Центральної Ради видавати законодавчі акти УНР» від 25 листопада 1917 р. зазначено, що всі «закони і постанови, які мали силу на території УНР до 27 жовтня 1917 р., оскільки вони не змінені і не скасовані універсалами, законами і постановами УЦР, мають силу і надалі, як закони і постанови УНР» [7, с. 477]. Це було зумовлено тимчасовою складністю законодавчої діяльності і необхідністю негайного правового регулювання та охорони суспільних відносин, тому використовували законодавство Російської імперії, при цьому поступово розвиваючи власне українське. *Список використаних джерел*

1. Кісілюк Е. М. Кримінальне законодавство у період державотворення (1917—1921) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Е. М. Кісілюк. – Київ, 2003. – 20 с.

2. Колос М. І. Кримінальне право в Україні (X – початок XXI ст.) : монографія : у 2 т. – Київ, Острог, 2011. – Т. 1 : Освіта, наука, законодавство. – 448 с.

3. Плашовецький О. А. Розвиток законодавства про вік потерпілого від злочину [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://Nzlubp_2014_12_47.pdf. – Назва з екрана.

4. Познышев С. В. Особенная часть русского уголовного права. Сравнительный очерк важнейших отделов Особенной части старого и нового зложений [Електронний ресурс] / С. В. Познышев. – 3-е изд., исправленное и дополненное. – М., 1912 г. – Режим доступу: <http://allpravo.ru/library/doc101p/instrum3668>. – Назва з екрана.

5. Полное собрание законов Российской Империи / Собрание третье. Т. XXIII. Отделение первое. 1905. Спб. Въ Типографіи П Отдѣленія Собственной Е.И.В. Канцеляріи. 1307 с.

6. Про амністію : Закон Української Центральної Ради від 19 листоп. 1917 р. // Українська Центральна Рада. Документи і матеріали : у 2 т. – Київ : Наукова думка, 1977. – Т. 1 : 4 березня – 9 грудня 1917 р. – С. –63—464.

7. Про виключне право Центральної Ради видавати законодавчі акти УНР : Закон Української Центральної Ради від 25 листоп. 1917 р. Українська Центральна Рада. Документи і матеріали : у 2 т. – Київ, Наукова думка, 1997. – Т. 1 : 4 березня–9 грудня 1917 р. – С. 477.

Ваканич Олександр Васильович,
здобувач кафедри криміналістичного
забезпечення та судових експертиз
навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ

ЕКСПЕРТНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИННИХ ПОСЯГАНЬ НА КУЛЬТУРНІ ЦІННОСТІ

Закон України «Про охорону культурної спадщини» регулює правові, організаційні, соціальні та економічні відносини у сфері охорони культурної спадщини з метою її збереження, використання об'єктів культурної спадщини в суспільному житті, захист традиційного характеру середовища в інтересах нинішнього і майбутніх поколінь. Законодавець передбачає, що об'єкти культурної спадщини, які знаходяться на території України охороняються державою. Охорона об'єктів культурної спадщини є одним із пріоритетних завдань органів державної влади. Проте, саме вони часто викликають підвищену заінтересованість представників кримінального світу. Як

свідчить аналіз слідчої, експертної і судової практик, цим злочинам притаманний високий рівень законспірованості, підготовки, ретельне підшукування засобів проникнення, зброї, транспорту, залучення спеціалістів для перевірки предмету на цінність, історизм та культурність, планування способів передачі викраденого замовникам.

Як зазначається в науковій літературі, низький рівень розкриття даної категорії кримінальних правопорушень, зумовлюється недостатнім рівнем експертного забезпечення досудового розслідування та судового провадження [1, с. 158].

В основі експертного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень як виду діяльності, в якості наукової категорії, виступає експертна методика.

Визначаючи зміст такої експертної методики необхідно дати її визначення – це програма вирішення експертних задач, що складаються з послідовних практичних дій і розумових операцій, які спрямовані на пізнання властивостей і ознак об'єктів, що досліджуються з використанням системи певних методів і засобів.

З метою створення інформаційних фондів про наявність експертних методик Постановою Кабінету Міністрів України від 02.07.2008 затверджено Порядок атестації та державної реєстрації методик проведення судових експертиз, внесення змін до методик, що пройшли атестацію та державну реєстрацію, а також припинення їх застосування [2]. На виконання завдань передбачених цією постановою був створений Реєстр методик проведення судових експертиз. У 2003 році до Реєстру була внесена мистецтвознавча експертиза як клас судової експертизи. За реєстраційним кодом «15.1» було визначено види: а) мистецтвознавчі дослідження, визначення вартості живопису; б) методика грошової оцінки пам'яток; в) методика загальної класифікації і прогнозування вартості культурних цінностей; г) методика оцінки культурних цінностей; г) методика визначення вартості майна; д) методика оцінки антикварних російських самоварів; е) методика оцінки антикварних ювелірних виробів; є) методика оцінки антикварних ювелірних виробів з гранатами; ж) методика оцінки пам'яток історії, архітектури та містобудування;

з) методика визначення стану збереження творів станкового живопису; и) методика атрибуції видань кирилівського друку [3].

Об'єктами мистецтвознавчої експертизи є:

- предмети антикваріату; монументальний та станковий живопис, графіка;
- декоративно-ужиткове мистецтво;
- пам'ятки архітектури, скульптури;
- дрібна пластика;
- музичні інструменти;
- нотна література; друкowana продукція;
- зброя;
- фотографія;
- аудіо- та відеозапис.

Основні завдання які вирішують під час проведення мистецтвознавчої експертизи: проведення атрибуції твору; визначення художнього рівня, історичного значення, культурної цінності, стану твору; визначення оціночної або страхової вартості твору; визначення відповідності продукції вимогам законодавства про захист суспільної моралі.

Як свідчить експертна практика, на вирішення судово-мистецтвознавчої експертизи, найчастіше ставлять такі запитання: чи є наданий на дослідження предмет оригіналом; чи є наданий на дослідження предмет копією виконаною від імені автора; хто автор наданого на дослідження твору мистецтва; яку вартість має твір мистецтва; чи є наданий на дослідження твір автентичним; чи належить наданий на дослідження предмет до культурних цінностей, що мають художнє, історичне, етнографічне або інше значення; чи має інформація, що міститься на наданих на дослідження носіях порнографічний характер; чи мають місце в наданому на дослідження творі сцени порнографічного характеру.

Наказом Міністерства культури України від 31.03.2017 № 267 затверджено перелік державних установ, закладів культури, інших організацій, яким надано право проведення державної експертизи культурних цінностей [4]. Цим наказом надано право проведення таких експертиз 294 державним установам. Варто зазначити, що така розгалужена мережа

установ, які проводять дослідження, призводить до негативних наслідків (неоднозначність висновків, сумнівні розбіжності в оцінці тощо), крім того, такі експерти не володіють на достатньому рівні спеціальними знаннями, а їх діяльність не відповідає освітнім і професійним вимогам.

Отже, спеціальні знання, які використовуються під час розслідування кримінальних посягань на культурні цінності є визначальним фактором ефективної роботи органів досудового розслідування.

Підлягає оптимізації система судово-експертних установ, які проводять мистецтвознавчі експертизи.

Судово-експертні установи, які проводять судово-мистецтвознавчі експертизи повинні мати відповідні ресурси: експертні методики; компетентний персонал; належне матеріально-технічне забезпечення їх діяльності.

Список використаних джерел

1. Томас Ж. Ю. Використання спеціальних знань, що посягають на культурні цінності / Ж. Ю. Томас // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – Вип. 36. – Т. 2. – 2016. – С. 158–161. – Серія «ПРАВО».

2. Порядок атестації та державної реєстрації методик проведення судових експертиз [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 2 лип. 2008 р. № 595. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/595-2008-%D0%BF>. – Назва з екрана.

3. Реєстр методик проведення судових експертиз [Електронний ресурс] : [сайт]. – Режим доступу: <http://rmpse.minjust.gov.ua/>. – Назва з екрана.

4. Перелік державних установ, закладів культури, інших організацій, яким надається право проведення державної експертизи культурних цінностей [Електронний ресурс] : наказ Міністерства культури України від 31 берез. 2017 р. № 267. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0529-17/paran12#n12>. – Назва з екрана.

Вертебна Анастасія Сергіївна, курсант
навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник: кандидат юридичних
наук, доцент, професор кафедри
криміналістичного забезпечення та
судових експертиз навчально-наукового
інституту № 2 Національної академії
внутрішніх справ *Воробей О. В.*

ВСТАНОВЛЕННЯ ПОСЛІДОВНОСТІ НАНЕСЕННЯ ШТРИХІВ, ЩО ПЕРЕТИНАЮТЬСЯ, ПІД ЧАС ТЕХНІКО-КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ДОКУМЕНТІВ

Як відомо, у процесі розслідування злочинів часто виникає необхідність у криміналістичному дослідженні документів. Під документом у техніко-криміналістичному дослідженні розуміють – матеріальний об’єкт дослідження, що являє собою предмет (папір, картон, кіно – та фотоплівку та ін.), на якому мовними знаками зафіксована інформація, призначений для її передачі у часі та просторі. Під реквізитами документа слід розуміти – сукупність необхідних позначень документу (текст, відбитки печаток і штампів, нумераторів та інших друкуючих пристроїв тощо).

Дослідження матеріалів документа – спеціальна задача, що вирішується за допомогою комплексу методів, оснований на даних різних технічних наук та галузей криміналістичної експертизи інших видів. Рішення кожного із завдань вимагає використання багатьох методів дослідження.

При цьому найчастіше завданням дослідження є визначення достовірності документа, а одним із способів цього – встановлення послідовності нанесення штрихів, що перетинаються. Дослідженню можуть піддаватися штрихи, що перетинаються, нанесені різними матеріалами письма та засобами.

До безпосередніх об’єктів досліджень можна віднести матеріали письма: штрихи олівців різної твердості та кольору, чорнила, пасти кулькових ручок, штемпельні фарби, туші тощо, які нанесені різними пишучими приладами (олівцями, пір’яними, кульковими й капілярними ручками, печатками

(штампами), друкуючими пристроями (принтерами, копіювальними апаратами тощо).

Слід зазначити, що встановлення послідовності нанесення штрихів, що перетинаються – це складне завдання техніко-криміналістичної експертизи документів.

Визначення послідовності виконання штрихів, що перетинаються, сприяє вирішенню наступних завдань:

- встановлення факту зміни первинного змісту тексту у документі шляхом дописки (домальовування);

- встановлення відносної давнини виготовлення документа та його реквізитів.

Найчастіше при встановленні хронологічної послідовності нанесення штрихів, виносяться такі питання: що виконано раніше – підпис або текст, текст(чи підпис) або відбиток печатки (штампу)?

Результатами зазначеного виду експертного дослідження можуть підтверджуватися або виключатися наступні версії:

- первісний зміст документів піддавався змінам шляхом внесення додаткових записів на заздалегідь залишене місце;

- документ виготовлений на заздалегідь заготовленому бланку з наявним відбитком печатки або підписом особи;

- всі частини документа виконані в прийнятій послідовності, окремі фрагменти внесені на заздалегідь залишене місце після оформлення документа;

- у випадку внесення змін у зміст документа шляхом нанесення одних штрихів поверх інших першим виконувався запис.

Якість і термін виконання такої експертизи залежать не тільки від ефективності застосовуваних методів дослідження, правильності користування їх, кваліфікації і досвідченості експерта, дотримання процесуальних і логічних правил складання висновку, але також від того, наскільки правильно готуються матеріали для експертизи і оформлюється її призначення.

Вирішення питання про послідовність нанесення штрихів, що перетинаються, лежить у площині дослідження документа та його реквізитів.

Для встановлення способу виконання документа та його реквізитів тими чи іншими засобами письма або друку,

використовуються трасологічні ознаки – сліди, що лишаються на слідосприймаючій поверхні (папері, картоні тощо). Основним способом дослідження слідів у штрихах є мікроскопічний.

Техніко-криміналістичне дослідження документів традиційно поділяється на дослідження реквізитів та матеріалів документів. Відповідно і поділяються методи. Перші називають загально-криміналістичні, а другі – методи дослідження матеріалів документів. Поділ методів на дві групи являється умовним, чіткої межі між ними практично немає.

Слід зазначити, що методи ТКДД можна класифікувати за умовами їх застосування, за стадіями процесу експертного дослідження або за впливом на об'єкти дослідження (наприклад, поділ методів на руйнуючі та неруйнуючі тощо).

До не руйнуючих методів відносяться наступні: мікроскопічний, фотографічний, люмінесцентний, метод рельєфних копій, копіювальний (сухе копіювання), дифузно-копіювальний (сухе копіювання), профілографічний, спектральний, з використанням електронно-оптичних приладів, лазерний люмінесцентний аналіз, рентгенівський тощо.

До методів руйнуючого характеру відносяться: вологе копіювання, дифузно-копіювальний, хімічні, електронна мікроскопія, адсорбційно-люмінесцентний метод, виготовлення полімерних реплік, йодомістких реактивів, термічні, лазерний люмінесцентний аналіз, поперечних зрізів і розшарування паперу тощо.

У відповідності до загальноприйнятої методики дослідження при проведенні технічної експертизи документів, в першу чергу, по можливості, бажано використовувати прийоми та методи, які не пошкоджують та не знищують об'єкти. Після чого використовують прийоми та методи, які не знищують об'єкти, а призводять лише до деяких змін їх первісного вигляду. Та в останню чергу використовують ті прийоми та методи, які призводять до пошкодження або часткового знищення досліджуваних об'єктів.

При виборі методів необхідно, якщо це можливо, виходити з того, що вони повинні відповідати таким вимогам:

– бути найбільш ефективними і сумісними з іншими методами;

– бажано, щоб результати дослідження можна було відтворити тим же методом та іншими методами;

– потрібно прагнути до мінімальної зміни первісного вигляду і стану досліджуваних штрихів.

При перевірці різних умов застосування методів встановлена їх ефективність для різних сполучень штрихів, що перетинаються, паперу, на яку вони нанесені, і пишучих приладів. Ці дані сприяють вирішенню питання у кожному конкретному випадку.

***Бондаренко Аліна Валентинівна**, курсант навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник: старший викладач кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ **Волошин О. Г.***

ПОНЯТТЯ, ПРИНЦИПИ ТА СУБ'ЄКТИ ЗАСТОСУВАННЯ НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

В умовах загострення криміногенної ситуації в Україні застосування всіх можливих і допустимих методів та засобів боротьби зі злочинністю, у тому числі і науково-технічних засобів, має бути належним чином закріплено у кримінально-процесуальному законодавстві. На досудових стадіях це повинно відображати низку аспектів процесуального, організаційного, етичного, психологічного характеру.

У юридичній літературі науково-технічні засоби розглядаються у вузькому і широкому значенні. У вузькому значенні це різні прилади, пристрої, інструменти, матеріали, які використовуються для вирішення завдань криміналістики, тобто для попередження злочинів, фіксації матеріальної обстановки місць події; процесу і результатів проведення слідчих (розшукових) дій; збирання речових доказів та їх слідчого огляду і попереднього дослідження; кримінальної реєстрації; розшуку і затримання злочинців; дослідження речових доказів

під час проведення криміналістичних експертиз; організації боротьби зі злочинністю. У широкому значенні до них Г. І. Грамович відносить прилади, інструменти, пристрої, матеріали і методи їх застосування, спеціально розроблені, прилаштовані або взяті без змін з інших галузей діяльності людини: вони використовуються для виявлення, фіксації, вилучення, дослідження доказів, а також проведення інших дій щодо виявлення, розслідування і попередження злочинів.

І. Ф. Крилов пропонує застосовувати поняття «науково-технічні засоби» до тих, що складаються з техніко-криміналістичних і включають технічні засоби, спеціально створені з криміналістичною метою або прилаштовані для цього шляхом зміни загально-технічних засобів і методів їх застосування. Науково-технічні засоби, що використовуються у слідчій роботі – це система загально-технічних, прилаштованих і спеціально розроблених приладів, апаратів, обладнання, інструментів, пристроїв, матеріалів, а також методів і прийомів їх застосування з метою найефективнішого проведення досудового розслідування і попередження злочинів.

Неодноразово пропонувалося замінити термін «науково-технічні засоби» терміном «техніко-криміналістичні засоби». При цьому під «техніко-криміналістичними засобами» розуміють будь-які технічні засоби і методи, що використовуються з криміналістичною метою. Як справедливо відзначає Г. І. Грамович, у даному випадку «техніко-криміналістичним засобом» треба буде називати і побутовий магнітофон, і вимірювальні прилади загального призначення, й інші технічні засоби, до розробки яких криміналістика жодного відношення не має.

Різницю між цими поняттями З. І. Кірсанов бачить у тому, що до «техніко-криміналістичних засобів» варто віднести лише ті, які спеціально розроблені з криміналістичною метою. На думку А. М. Макарова, одним з критеріїв розмежування «науково-технічних засобів» і «техніко-криміналістичних засобів» є те, що перші використовуються на всіх стадіях кримінального судочинства, а другі – на досудових стадіях.

Виділяють «техніко-криміналістичні засоби», що не потребують такої регламентації, і «науково-технічні засоби»,

для яких необхідна законодавча регламентація. Крім того, вона бачить відмінність «техніко-криміналістичних засобів» від «науково-технічних» у тому, що останні можуть бути у формі кримінально-судових доказів (наприклад, речей, документів). З цією точкою зору не можна погодитись, оскільки тут змішуються поняття використання науково-технічних засобів і результати їх застосування.

Коли йдеться про застосування науково-технічних засобів на стадіях досудового розслідування, необхідно визначити принципи їх застосування. Як відомо, існують загальноприйняті принципи правових наук (законність, демократизм, гуманність), які стосуються науково-технічних засобів. Як вважає І. В. Макаров, загальновизнаним є положення, за якими застосування науково-технічних засобів у боротьбі зі злочинністю повинно, в першу чергу, бути правомірним. Крім того, воно повинно бути науково обґрунтованим, ефективним, безпечним; їх мають застосовувати особи, уповноважені законом. В. І. Гончаров, Р. С. Белкін доповнюють цей перелік принципом доцільності застосування того чи іншого науково-технічного засобу. А Г. І. Грамович зауважує, що, крім перелічених, існують ще принципи дотримання прав громадян, збереження досліджуваного об'єкта й економності забезпечення, а принцип доцільності поглинається принципами ефективності, економичності і збереження досліджуваного об'єкта.

Правомірність використання науково-технічних засобів на досудовому розслідування передусім стикається з засадою законності та означає, що застосовувати науково-технічні засоби можна тільки у тому випадку, якщо це не суперечить закону, впливає з норм кримінального процесуального законодавства, законів України, відомчих нормативних актів. Окремої статті, яка б регламентувала використання різних видів технічних засобів, їх вичерпний перелік немає. Проте, як зазначено у ч. 2 ст. 71 чинного КПК при проведенні різних слідчих (розшукових) дій спеціаліст може бути залучений для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складання схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи тощо) сторонами кримінального провадження під час досудового розслідування і судом під час судового розгляду.

В ст. 107 КПК України регламентовано застосування технічних засобів фіксації кримінального провадження. В ч. 6 цієї статті зазначено, що незастосування технічних засобів фіксування кримінального провадження у випадках, якщо воно є обов'язковим, тягне за собою невідповідність відповідної процесуальної дії та отриманих внаслідок її вчинення результатів, за винятком випадків, якщо сторони не заперечують проти визнання такої дії та результатів її здійснення чинними. Також в ст. 237, 234, 238, 239, 240, 241, 270 КПК України тощо слідчий, прокурор або за їх дорученням залучений спеціаліст має право застосовувати науково-технічні засоби.

Крім того, використання технічних засобів регламентовано законами України «Про Національну поліцію» ст. 26, «Про оперативно-розшукову діяльність» і наказами МВС України, зокрема, № 575 від 07.07.2017 року, яким закріплена «Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальних правопорушень, їх виявленні та розслідуванні», № 1339 від 03.11.2015 «Про затвердження Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події», та Наказі МВС України № 1343 03.11.2015 «Про затвердження Положення про Експертну службу МВС України» (4, 5, 6) законодавець у більшості випадків зобов'язує широко використовувати науково-технічні засоби, спеціальні знання для збирання, дослідження й оцінки доказів, що є правовими засадами і загальними умовами можливості застосування технічних засобів і спеціальних знань в кримінальному провадженні.

Недоліки у використанні при розслідуванні кримінальних правопорушень науково-технічних засобів можна умовно поділити на організаційні, процесуальні і тактично-технічні.

До недоліків організаційного характеру відносяться: незнання можливостей науково-технічних засобів, невміле користування ними, неправильне використання результатів їх застосування. Процесуальні недоліки можуть виражатися,

наприклад, у не попередженні допитуваного про запис його показів на магнітну плівку, у невідображенні у протоколі факту використання науково-технічного засобу, умов застосування його технічної характеристики тощо.

До тактико-технічних недоліків варто віднести: невикористання науково-технічних засобів при проведенні тих слідчих (розшукових) дій де це було б доцільно; недотримання тактичних прийомів і технічних правил застосування цих засобів; неефективне використання інших, отриманих шляхом застосування науково-технічних засобів при проведенні інших слідчих (розшукових) дій та ін.

Техніко-криміналістичні засоби, прийоми та методи застосовуються, як правило, особами, які безпосередньо задіяні у процесі розслідування та попередження кримінальних правопорушень. До таких суб'єктів можемо віднести: слідчих, прокурорів, спеціалістів, експертів, оперативних працівників, суддів оскільки саме вони використовують криміналістичну техніку та спеціальні знання при роботі з доказами.

Застосовуючи ті чи інші технічні засоби або методи, необхідно піклуватися про належне зберігання об'єктів, оскільки їх знищення або навіть зміна може негативно позначитися на результатах розслідування кримінального правопорушення та суттєво ускладнити процес доказування. Єдиним суб'єктом, що за певних умов може використовувати метод, який руйнує або видозмінює досліджуваний об'єкт, є експерт. Інші учасники процесу можуть використовувати тільки ті техніко-криміналістичні засоби і методи, що не призведуть до зміни зовнішнього вигляду або знищення об'єкту.

Крім того, варто звернути увагу на те, що окремі положення застосування криміналістичної техніки, закріплені у відповідних статтях КПК України, та стосуються визначення прийомів та засобів фіксації речових доказів при проведенні окремих слідчих (розшукових) дій, у необхідних випадках надаючи можливість використання тих чи інших технічних засобів.

Зазначені норми і є передумовою застосування спеціальних знань і технічних засобів у кримінальному провадженні залежно від особливостей конкретної обстановки

місця події або специфіки проведення слідчої (розшукової) дії. Тобто слідчий, на власний розсуд, залежно від ситуаційної обумовленості, обирає комплекс науково-технічних засобів, технічних прийомів і методів, необхідний для успішного проведення окремої слідчої (розшукової) дій або розслідування в цілому.

Список використаних джерел

1. Конституція України [Електронний ресурс] : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр. – Назва з екрана.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>. – Назва з екрана.
3. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page6>. – Назва з екрана.
4. Інструкція про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події [Електронний ресурс] : Наказ МВС України від 3 листоп. 2015 р. № 1339. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15>. – Назва з екрана.
5. Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням їх виявленні та розслідуванні : наказ МВС України від 7 лип. 2017 р. № 575.
6. Положення про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України [Електронний ресурс] : наказ МВС України від 3 листоп. 2015 р. № 1343. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1390-15>. – Назва з екрана.
7. Крылов И. Ф. Криминалистика / И. Ф. Крылов. – М., 2001. – 800 с.
8. Белкии Р. С. Теория отражения и методологические проблемы советской криминалистики / Р. С. Белкии. – М., 1970. – С. 98.
9. Белкин Р. С. Курс советской криминалистики / Р. С. Белкин. – М., 1977. – № 2. – С. 188.

Дмитренко Тетяна Володимирівна,
курсант навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник: старший викладач
кафедри криміналістичного забезпечення
та судових експертиз навчально-наукового
інституту № 2 Національної академії
внутрішніх справ *Волошин О. Г.*

РЕАЛІЗАЦІЯ БІОМЕТРИЧНИХ СИСТЕМ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ОСОБИ НА ПРОПУСКНИХ ПУНКТАХ В УМОВАХ АТО

Жахливі події останніх років на території України, свідками та мимовільними учасниками яких ми стали, спричинили незворотні зміни у всіх сферах суспільного життя українців. Мирна держава в центрі Європи, яка до цього була спрямована лише на розвиток економіки та підвищення соціального рівня свого населення, була поставлена в умови необхідності захисту своїх границь, територій, свого суверенітету та державності в цілому.

Відповідно, військові дії на Сході України, зростаюча терористична загроза на кордоні зі східними областями та всередині країни обумовлюють пошук нових підходів для стримування небезпеки та вдосконалення інструментів протидії злочинно-терористичним проявам.

Пошук таких підходів зумовив уряд української держави діяти рішуче. Зокрема, 14 квітня 2017 року були внесені зміни до Положення про прикордонний режим, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 27 липня 1998 року № 1147, а також був прийнятий Наказ Першого заступника керівника Антитерористичного центру при Службі безпеки України (керівника Антитерористичної операції на території Донецької та Луганської областей) від 12.06.15 № 415 ог «Про затвердження Тимчасового порядку контролю за переміщенням осіб, транспортних засобів та вантажів (товарів) через лінію зіткнення у межах Донецької та Луганської областей».

Діяльність влади в цьому напрямку зумовлена, перш за все, функціонуванням пунктів пропуску між тимчасово окупованою територією та основною територією країни в умовах проведення антитерористичної операції. Це створює

умови для застосування передових технологій з метою вдосконалення процедури ідентифікації особи, що причетна до терористичної діяльності та інших правопорушень, а також з метою підвищення ефективності розшукової роботи правоохоронних органів серед контингенту, що перетинає лінію розмежування.

Одним з таких інструментів, що має перспективу для застосування, є біометричні системи із можливостями ідентифікації особи.

Біометрія в цілому – це сукупність автоматизованих методів і засобів ідентифікації людини, заснованих на її фізіологічній або поведінковій характеристиці. Біометрична ідентифікація – засіб підтвердження: а) особи; б) належності паспорта його власникові – шляхом розпізнавання і зіставлення біометричних даних (кольору очей, малюнка сітківки ока, відбитків пальців, геометрії руки, рис обличчя тощо), що зафіксовані носіями цих даних, з особистими даними власника.

Отже, біометричні системи ідентифікації охоплюють системи доступу за зображеннями відбитків пальців (долоні), райдужної оболонки ока, геометричних рис обличчя, малюнка вен руки або пальця, форми вуха, а також використанням ДНК, температури шкіри, електронного підпису та голосу. І це далеко не повний перелік, який має стійку тенденцію до розширення.

Основною перевагою біометричних технологій (біометрії або біометрики) є можливість швидкої й простої ідентифікації або аутентифікації (верифікації) без спричинення якихось незручностей індивідуумові [1, с. 8]. Саме цей фактор є актуальним для перетину пропускних пунктів в зоні АТО. Що ж нового запровадили та як реалізація біометричних систем ідентифікації особи впливає на діяльність пропускних пунктів в умовах АТО? Пропонуємо вашій увазі оновлену інструкцію щодо оформлення перепустки для проїзду в зону АТО та виїзду з неї.

Отримання дозволу (пропуску) для здійснення в'їзду/виїзду із зони АТО необхідно надати паспорт і дозвіл (пропуск), виданий Координаційною групою.

Для цього необхідно:

- 1) заповнити заяву на електронному ресурсі, в якій зазначаються дані документу, що засвідчує особу та підтверджує громадянство і перебування на території України

на законних підставах (для іноземців та осіб без громадянства); маршрут переміщення (населені пункти), мета і термін знаходження в районі проведення АТО (контрольованої або неконтрольованої території).

2) при безпосередньому перетині лінії зіткнення бажано мати з собою роздруковану версію підтвердження отримання дозволу, а також потрібно пред'явити оригінал та надати копію:

– документів, що засвідчують особу (тепер громадяни по досягненню 14-річного мають можливість перетинати лінію зіткнення при наявності паспортного документу (ID картка).

Виїзд з неконтрольованої території громадян України

Виїзд осіб, які народилися в 1998 році і пізніше і не змогли оформити паспорт громадянина України (внаслідок проживання в населених пунктах, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють або здійснюють у неповному обсязі свої повноваження) здійснюється при пред'явленні інших документів, перелік яких передбачений Тимчасовим порядком контролю за переміщенням осіб, транспортних засобів та вантажів (товарів) через лінію зіткнення у межах Донецької та Луганської областей

Важливо: Документом, що засвідчує особистість, може бути будь-який документ, визначений статтею 5 Закону України «Про громадянство України» або статтею 2 Закону України «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України».

В умовах потенційної можливості зміни зовнішності та маскування біометричні технології ідентифікують особу та з достатнім ступенем вірогідності сприяють її викриттю. Крім того, вони ефективно доповнюють класичні підходи до ідентифікації особи за зовнішнім оглядом та перевіркою документів. Проте, в деяких випадках вони є незамінними та більш ефективними, на відміну від реалізації стандартних процедур контролю за перетинанням пунктів пропуску, зводячи до мінімуму суб'єктивні фактори в діяльності військових та правоохоронних контролерів.

Статистика свідчить, що внутрішньо переміщені особи та особи, які проживають у зоні проведення АТО, за 2016 рік та 8 місяців 2017-го оформили 118 тисяч закордонних біометричних паспортів (зокрема за 2016 рік – 47,3 тисячі, за

8 місяців 2017 року – 70,7 тис.) і 21,4 тисячі ID-карток (2016 рік – 4,9 тисячі, за 8 місяців 2017-го – 16,5 тисячі) [4].

Біометричні комплекси – це, за великим рахунком, є програмно-апаратні комплекси, що оброблюють відповідний сегмент інформації стосовно особи. Найбільш перспективним, на нашу думку, є поєднання таких комплексів з інформаційно-аналітичними продуктами, що дозволяють проводити ефективні первинні та подальші розшукові заходи. Питанням удосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності правоохоронних органів в останні роки приділена увага з боку фахівців різних відомств. Вагомі результати в цьому напрямку були свого часу досягнуті фахівцями Луганського обласного управління МВС та науковцями регіону [2].

Одним із прикладів є створення та реалізація автоматизованої інформаційної системи «АРГУС», яка обробляла масив фото- та відеоданих через співставлення їх із поточним відео зображень людей. Завдяки повній інтеграції системи «АРГУС» з автоматизованими обліками інформаційних баз даних користувач отримував вичерпну відповідь на запит про особу, яка підлягала ідентифікації [3].

Крім основної – ідентифікаційно-розшукової функції застосування біометричних технологій, система здатна суттєво прискорити процедуру проходження людьми пропускних пунктів без зменшення її якості. Їх запровадження повинно сприяти утворенню нового рівня інтеграції в рамках єдиної інформаційної системи обліків у державі, перш за все між поліцією, СБУ, прикордонниками, банківськими установами та ін.

Військове протистояння прямо пов'язано із загостренням криміногенної ситуації в країні. Перший фільтр на пропускних пунктах повинен стати втіленням новітніх розробок у криміналістичній ідентифікації особи. Запорукою цьому, на наше переконання, є передові біометричні технології. В умовах української дійсності економити на їх застосуванні є неприпустимим з огляду на ступінь національних загроз та суспільної небезпеки, оскільки вирішення цього питання носить не теоретико-прикладний, а практичний характер. Сьогодні найпершим і найважливішим завданням для кожного свідомого українця повинно бути припинення військових дій на Сході країни, ключова роль, при чому, відводиться уряду та відповідним уповноваженим особам.

Список використаних джерел

1. Захаров В. П. Біометричні технології в ХХІ столітті та їх використання правоохоронними органами : посібник / В. П. Захаров, В. І. Рудешко. – 2-ге вид., доп. – Львів : ЛьвДУВС, 2015.

2. Рижков Е. В. Інформаційно-аналітичне забезпечення розкриття серійних злочинів як складова оцінки та аналізу оперативної обстановки / Е. В. Рижков, М. Ю. Літвінов // Оперативна обстановка, її аналіз та оцінка у сфері діяльності підрозділів карного розшуку ОВС України : спец. вип. – Вісника ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка. – 2011. – № 2. – Ч. 2. – С. 12–26.

3. Гуславский В. С. Информационно-аналитическое обеспечение раскрытия и расследования пре ступлений : монография / В. С. Гуславский, Ю. А. Задорожний, Б. Г. Розовский. – М. : Лтотн-2, 2008.

4. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.unn.com.ua/uk/news/1692148-pereselentsi-i-zhyteli-zony-ato-oformyly-118-tysiach-biometrychnykh-pasportiv>. – Назва з екрана.

Гладіліна Олена Володимирівна,
аспірант кафедри криміналістики
та судової медицини Національної
академії внутрішніх справ

ПРАВОВІ Й ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ СУДОВО-МЕДИЧНИХ ЗНАЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ УМИСНИХ ВБИВСТВ

На сьогоднішній день дуже гостро стоїть проблема застосування судово-медичних знань, а також викликає не аби яку зацікавленість у зв'язку з тим, що за останній час значно розширились можливості використання досягнень у сфері медицини під час розслідування умисних вбивств. Це викликає необхідність провести системне дослідження правових норм та виробити пропозиції щодо покращення практики їх застосування.

Правовими підставами застосування спеціальних судово-медичних знань під час розслідування умисних вбивств складають нормативно-правові акти, які відрізняються за юридичною силою та сферою їх застосування.

Основним нормативно-правовим актом будь-якої держави є її конституція. Конституція України містить низку конституційних норм, які торкаються медичних аспектів, у тому числі, і застосування судово-медичних знань під час

розслідування умисних вбивств. У ст. 3 Конституції України зазначається, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю. Обов'язок визнання, дотримання та захист прав людини і громадянина покладено на державу, у тому числі, і на осіб органів досудового розслідування [1]. Як наслідок, у ч. 2 ст. 242 Кримінального процесуального кодексу України (надалі – КПК України) зазначені підстави обов'язкового призначення та проведення експертизи [2].

Правову основу використання спеціальних медичних знань під час розслідування умисних вбивств складає КПК України, в якому містяться основні положення, що визначають сферу дії судово-медичних експертів. Закон передбачає два види процесуальної участі судово-медичного експерта та використання його спеціальних медичних знань під час розслідування злочинів, у тому числі умисних вбивств:

- проведення судово-медичної експертизи;

- залучення спеціаліста у сфері судової медицини до проведення слідчих дій. Так, у ст. 69 КПК визначається, що експертом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України «Про судову експертизу» на проведення експертизи, і якій доручено проведення дослідження об'єктів, явищ і процесів, яке дозволяє отримати відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, і стосуються сфери її знань. Відповідно до ч. 1 ст. 242 КПК, експертиза проводиться експертом за зверненням сторони кримінального провадження або за дорученням слідчого судді, або суду, якщо для з'ясування обставин потрібні спеціальні знання. Ч. 1 ст. 238 закріплює, що огляд трупа слідчим, прокурором обов'язково проводиться з залученням судово-медичного експерта, або лікаря, якщо вчасно не можливо залучити судово-медичного експерта, а ч. 3 зазначеної статті зазначає, що після проведення огляду труп підлягає обов'язковому направленню на проведення судово-медичної експертизи для встановлення причин смерті [2].

Закон України «Про судову експертизу» від 25.02.1994 № 4038-XII (зі змінами та доповнення) визначає правові, організаційні і фінансові основи судово-експертної діяльності з метою забезпечення правосуддя України незалежною,

кваліфікованою і об'єктивною експертизою, що орієнтована на максимальне використання досягнень науки і техніки.

Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджені наказом Міністерства юстиції України №53/5 від 8 жовтня 1998 року. Зазначена Інструкція визначає призначення судових експертиз та експертних досліджень; види судових експертиз; визначаються права, обов'язки та відповідальність експерта; порядок оформлення матеріалів для проведення експертиз (досліджень); організація проведення експертиз (досліджень). Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень містять завдання кожного виду експертизи, орієнтовний перелік питань по кожному їх виду.

Крім того, сучасне законодавство включає низку спеціальних нормативно-правових актів, які забезпечують порядок підготовки, призначення і проведення судово-медичних експертиз. До них відносяться:

- Інструкція про проведення судово-медичної експертизи затверджена наказом Міністерства охорони здоров'я України № 6 від 17.01.1995 (далі – Інструкція), яка закріплює систему судово-медичної служби України, мету та основні положення організації проведення судово-медичної експертизи, порядок оформлення висновку судово-медичного експерта;

- Правила проведення судово-медичної експертизи (дослідження) трупів у бюро судово-медичної експертизи, затверджені наказом Міністерства охорони здоров'я України № 6 від 17 січня 1995 р. В зазначених Правилах визначається порядок проведення судово-медичної експертизи трупа або його частини;

- Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень затверджених наказом Міністерства охорони здоров'я України № 6 від 17 січня 1995 року. Правила визначають мету і порядок визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, їх класифікацію;

- Правила проведення комісійних судово-медичних експертиз в бюро судово-медичної експертизи, затверджені наказом Міністерства охорони здоров'я України № 6 від

17 січня 1995 року. Зазначені правила визначають сутність, мету та порядок проведення комісійних експертиз;

– Правила проведення судово-медичних експертиз (досліджень) у відділеннях судово-медичної токсикології бюро судово-медичної експертизи, затверджені наказом Міністерства охорони здоров'я України № 6 від 17 січня 1995 року. В зазначених правилах визначається мета та порядок проведення токсикологічного дослідження;

– Правила проведення судово-медичних експертиз (досліджень) у відділеннях судово-медичної гістології бюро судово-медичної експертизи затверджені наказом Міністерства охорони здоров'я України № 6 від 17 січня 1995 року. Визначається мета та порядок проведення гістологічного дослідження;

– Правила проведення судово-медичних експертиз (досліджень) у відділеннях судово-медичної цитології бюро судово-медичної експертизи затверджені наказом Міністерства охорони здоров'я України № 6 від 17 січня 1995 року. Даними правилами визначається мета та порядок проведення цитологічного дослідження;

– Правила проведення судово-медичних експертиз (досліджень) у відділеннях судово-медичної імунології бюро судово-медичної експертизи затверджені наказом Міністерства охорони здоров'я України № 6 від 17 січня 1995 року. В правилах зазначається мета та порядок проведення імунологічного дослідження.

Отже, зазначені нормативно-правові акти у частині, яка стосується організації та проведення судово-медичних експертиз містять важливі положення, що відносяться до компетенції експертів у сфері судової медицини, але потребують реформування, через свою неузгодженість.

Список використаних джерел

1. Конституція України [Електронний ресурс] : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr. – Назва з екрана.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>. – Назва з екрана.

Гребченко Марія Олегівна, курсант
навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх
справ

Науковий керівник: кандидат
юридичних наук, доцент, професор
кафедри криміналістичного
забезпечення та судових експертиз
навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх
справ **Воробей О. В.**

ВІДОБРАЖЕННЯ РИС ОСОБИСТОСТІ В ПОЧЕРКУ

Сама ідея про взаємозв'язок між характером людини, її темпераментом, психотипом, індивідуальними особливостями і почерком не є новою. Визначення людини по характеру написаних нею літер в рукописі здавна цікавило людство. Дослідженнями даних ознак займається наука графологія.

Графологія (від грец. Grapho – пишу; logos – вчення) – це вчення про почерк як різновид виразності рухів, що відображають психологічні властивості і психічні стани пишучого. Різні характеристики почерку вона використовує для того, щоб дізнатись про певні індивідуальні якості людини. Тому доцільним є на основі узагальнених знань даної науки визначити взаємозв'язок між ознаками почерку і рисами характеру особистості.

Графолог С. Гонгало зазначив: «Вміти читати почерк, це велике мистецтво, якому вчать усі життя...Тому якщо ви хочете займатись графологією, то будьте готові вивчати і психологію, і судове почеркознавство» [1].

Більшість графологів проводить діагностику, спираючись на три базові категорії письма: гармонійність, геометрична витриманість і графологічність.

Гармонійність визначає ступінь обдарованості особистості, розвиток розумових здібностей, наявність смаку, ступінь внутрішньої культури.

Ступінь геометричної витриманості письма визначає рівень вольового розвитку, запас нервово-психічної енергії, працездатності людини, стан її нервової системи.

Графологічність – це ступінь відхилення від каліграфічного почерку (якому всіх нас вчили в школі). Чим більше ця відмінність, тим більше власник почерку схильний проявляти свою самотність та індивідуальність у житті.

Наступною ознакою почерку, на яку звертають увагу дослідники-графологи, є натиск. Рівномірний, витриманий по силі натиск свідчить про врівноваженість, вміння автора обмірковувати свої дії. Нерівномірний, імпульсивний натиск демонструє нервовість, імпульсивність, вразливість, поривчастість, нездатність до систематичної роботи. Помітно виражений сильний натиск говорить про те, що автору притаманні розвинуті чуттєві потяги. Слабкий, місцями нерівномірний натиск свідчить про невпевненість у собі особистості, слабку волю.

Гострокутне або плавне письмо показник таких властивостей нервової системи, як її сила-слабкість і динамічність (темперамент), а також швидкості, сили, ритму і амплітуди рухів. Чим письмо більш гострокутне тим більша швидкість і динаміка перебігу нервових процесів і тим слабкіше емоційна стриманість (холерики). І навпаки, чим більш плавно виглядають переходи від одного елемента літери до іншого і в елементах зв'язку літер між собою, тим спокійніше зовнішньо виглядає і поводить себе людина, тим важче його вивести з себе(флегматики).

Наступною ознакою почерку є напрямок написання рядків. Прямі та рівні рядки характеризують особистість, якій властиві такі якості, як врівноваженість, стриманість, послідовність. Хвилясті рядки – показник дипломатичності, гнучкості мислення. Параболічні рядки (виступаючі над лінією письма) говорять про гарячність, імпульсивність, самовпевненість. Такі, що піднімаються вгору, говорять про оптимізм та енергійність. Рядки, що спрямовані вниз – це показник поганого настрою, слабкої енергійності, песимізму.

Прогалини в кінці рядків при відсутності знаків переносу характеризують особистість обережну в словах і діях. Якщо ж ці прогалини перевищують 2–4 см, це може говорити про боягузтво.

Рівномірність або нерівномірність нахилу. Чим рівномірніше нахил, тим більш стриманою і психічно витривалою є особистість. І навпаки, нерівномірність нахилу

свідчить про нездатність продуктивно виконувати роботу в умовах певного психічного навантаження. Сильно виражена різнотипність нахилу – це показник примхливості, нестриманості, невірноваженості. Зазвичай люди пишуть з нахилом 30–45 градусів. Чим менший цей кут, тим сильніше у особистості виражена психічна витривалість, замкнутість. Лівий нахил говорить про деяку невідповідність особистих природних схильностей і бажань реальним умовам життя, норовливість, недовірливість, іноді нещирість.

Якщо в почерку переважає раціональна зв'язність між буквами, то це показник розвинутої логіки, ініціативності, вміння просто підійти до вирішення складних проблем. Суцільний зв'язок говорить про здатність критично підходити до вирішення життєвих завдань. Відсутність зв'язку між буквами притаманна мрійливій особистості з розвинутою фантазією і естетичним чуттям, але зі слабкою логікою.

Крім того, деякі графологи вважають, що по відстані між словами в рядку і відстані між рядками можна судити про те, наскільки людина ощадлива, марнотратна або скупа. У тому випадку, коли рядки написані дуже близько один до одного, а відстань між словами мінімальна, можна говорити про зайву ощадливість того, хто пише. Якщо рядки «налазять» один на одного, а елементи, що з'єднують букви, практично відсутні, то автор занадто економна, а то і скупа людина. А якщо літери при такому письмі мають маленькі розміри, то автор, як правило, скнара. Чим більше ці відстані, тим більше посилюється тенденція до марнотратства, непрактичності.

Відстань між словами зазвичай показує, якою є людина в спілкуванні з іншими. Маленькі проміжки робить той, хто не любить самотність. Великі проміжки говорять про внутрішню потребу до усамітнення. Той же, хто намагається тримати середню дистанцію, має здоровий глузд і практичність.

Якщо букви різного розміру, то перед нами природжений актор. Важко визначити, коли він працює на публіку, а коли стає собою. Нерідко деякі графологи говорять про занижений рівень інтелекту тих, у кого почерк нерозбірливий. Думки у цьому питанні вкрай різноманітні, проте більшість, все-таки

дотримується думки, що розбірливість почерку не впливає на інтелект, це вже індивідуальна особливість пишучого.

Розбірливість почерку характеризує яскраву, цікаву особистість, здатну пристосуватися, відкрити до нового.

Нерозбірливий почерк характеризує людину, яку важко зрозуміти і для якої характерна часта зміна настроїв, нерозумне ставлення до своїх фінансів, коли безпідставні витрати чергуються з приливами жадібності. Якщо на перший погляд почерк нерозбірливий, але, придивившись, його можна, не прикладаючи зусиль, розібрати, то такий почерк відображає швидкий розум. Розум, який добирається до самої суті, може творчо формулювати свої думки, легко схоплювати чужі ідеї, мислити незалежно, зазвичай і породжує такий, «нерозбірливий», почерк.

Таким чином, аналізуючи почерк людини, можна отримати досить широкий спектр інформації про неї і дізнатися, які саме риси характеру притаманні особистості.

Список використаних джерел

1. Графолог Сергій Гонгало: почерк не бреше [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://http://4vlada.com/interview/24181>. – Назва з екрана.

Жуков Андрій Андрійович, перший заступник начальника ДП, що координує роботу підрозділів податкової міліції ГУ ДФС у м. Києві

ПРОБЛЕМИ ДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧОЇ ГРУПИ ЩОДО РОЗКРИТТЯ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ У ПОДАТКОВІЙ СФЕРІ

1. Найбільш типовою формою взаємодії під час розкриття та розслідування злочинів у податковій сфері є слідча група. Більша частина кримінальних проваджень, що перебувають у провадженні слідчих підрозділів фінансових розслідувань, становить підвищену складність у зв'язку з багатоєпізодністю, завуальованістю злочинів, намаганням підозрюваних різними способами вплинути на перебіг слідства і ухилитись від явки в

слідчі органи. Обов'язковість створення слідчої групи, за наявності для цього підстав, диктується завданнями швидкого та повного розкриття злочинів (ст. 2 КПК України) і вжиттям з цією метою всіх передбачених законом заходів. Практика створення слідчих груп для розслідування складних, значних за обсягом справ, використовувалась задовго до врегулювання даного положення законом. До того часу дана форма організації діяльності наочно продемонструвала свою ефективність і потребу в законодавчому закріпленні [1, с. 310; 2, с. 100]. Перша офіційна згадка про колективну форму слідчої діяльності зустрічається в наказі Генерального прокурора СРСР від 19 березня 1952 р. № 63 «Про усунення тяганини в розслідуванні кримінальних справ» [3, с. 37], в якому пропонується здійснення розслідування силами декількох слідчих. Нормативна регламентація створення та функціонування слідчих груп перетворила їх із суто організаційної форми розслідування на процесуальну, дозволила впорядкувати її використання на практиці. Існування слідчої групи однотайно було визнане і в науці, і на практиці важливою гарантією продуктивності розкриття та розслідування злочинів [4, с. 31].

Доцільність доручення розслідування справи слідчою групою може бути очевидною від початку розслідування кримінального правопорушення. Вже в матеріалі, що послугував підставою для початку досудового розслідування, можуть міститись дані про потребу перевірки в стислі терміни декількох складних версій або дослідження значної кількості взаємозв'язаних епізодів. Іноді ж слідчий, прийнявши справу до свого провадження, лише в ході розслідування виявляє обставини, в силу яких справу слід доручити групі [5, с. 28].

2. В науковій літературі відсутня єдність термінології. Так, О. А. Герасуном «група» визначається як об'єднання декількох осіб для загальної діяльності, а «бригада» – як колектив, який виконує певне завдання, тому він наполягає на назві «бригада слідчих» [6, с. 6]. В свою чергу Л. М. Карнєєва та І. С. Галкін використовують термін «група слідчих» [7]. О. О. Ейсман писав, що назва «слідча бригада» взята з повсякденного практичного вжитку, тому варто вживати поняття «доручення розслідування справи декільком

слідчим» [8, с. 62]. На наш погляд, найбільш вдалим є термін «слідча група».

3. Характерними ознаками слідчої групи можна назвати наступні: наявність старшого групи; існування внутрішньої структури; відносна внутрішня замкненість, тому що слідчі – члени групи, на період розслідування підпорядковуються передусім старшому групи [4, с. 57].

Право створення слідчої групи повинно належати керівнику органу досудового розслідування та прокуророві. Слідчий повинен бути наділений правом ініціативи на створення слідчої групи у справі, що перебуває в його провадженні. Ця ініціатива має реалізуватись у вигляді клопотання, в якому, крім звичних реквізитів, повинні вказуватись підстави колективного розслідування, конкретні ознаки складності чи значного обсягу справи, обґрунтування необхідного кількісного складу групи, план майбутнього слідства. Повинна бути забезпечена можливість оскарження відмови керівника органу досудового розслідування чи прокурора в створенні слідчої групи вищестоящому чи наглядовому прокурору. Право формування слідчої групи із слідчих різних відомств і призначення старшого такої групи має належати виключно прокуророві, який здійснює нагляд за слідчим підрозділом, слідчий якого приймає справу до свого провадження. Проте, на переконання деяких учених, той факт, що починати досудове розслідування може прокурор, обмежує можливості керівника органу досудового розслідування, а також призводить до несвоечасності створення слідчої групи [2, с. 102]. Рішення про створення слідчої групи повинно мати форму постанови із вказівкою слідчого – старшого слідчої групи і всіх інших слідчих [9, с. 7; 10, с. 110]. Обґрунтованим є виділення в КПК України спеціальної статті про формування слідчої групи, оскільки таким чином буде підкреслена відмінність колективного розслідування від індивідуального.

Визначаючи склад слідчої групи, необхідно враховувати професійні якості кожного слідчого, досвід його роботи, вміння працювати в групі [11, с. 12].

В КПК України потрібно передбачити, що склад слідчої групи оголошується учасникам кримінального провадження, які мають право на його оскарження. Крім того, оголошення їм

усього складу слідчої групи, а також наступних змін у ньому, повинне засвідчуватись спеціальним протоколом [12, с. 45] чи підписами всіх ознайомлених осіб на відповідних постановах [6, с. 14].

Найбільш оптимальним є функціонування слідчої групи у тому складі слідчих, в якому вона починала працювати з початку досудового розслідування. Заміна слідчих повинна відбуватись у виняткових випадках [13, с. 136]. Змінити склад слідчої групи (збільшити, скоротити, розформувати, замінити старшого або членів групи), в формі постанови, повинна мати право лише та посадова особа, чийм рішенням дана група створена. Старший слідчої групи повинен мати право мотивовано клопотати про зміни в складі такої групи. Будь-яка самовільна зміна складу слідчої групи зумовить визнання недопустимими доказів, отриманих у результаті проведення слідчих (розшукових) дій слідчим, який приєднався до такої групи без законних підстав. Такі ж наслідки викличе і незаконне присвоєння одним із слідчих повноважень старшого слідчої групи.

4. Не менш складним є питання про розподіл праці в слідчій групі. До способів організації розслідування злочинів у податковій сфері належить наступне: старший групи організовує розслідування разом з її членами або з частковим їх залученням – розумову роботу він здійснює самостійно, а практична реалізація покладається як на нього, так і на інших слідчих; старший групи на методичному рівні (організація розслідування справи) діє окремо (або разом з її членами), а на тактичному (рівень організації слідчої (розшукової) чи іншої процесуальної дії) – самостійні члени слідчої групи [14, с. 10]. Метою організації розкриття та розслідування злочинів у податковій сфері є досягнення спільного результату на основі синтезу дій всіх членів колективу.

Залежно від обставин конкретної справи практикуються різні способи розподілу завдань між суб'єктами взаємодії в межах слідчої групи: за версіями, епізодами, видами слідчих (розшукових) дій, окремими сторонами предмета доказування тощо. На практиці допустиме одночасне використання елементів різних способів розподілу діяльності, їх чергування та заміна у зв'язку з постійним поповненням справи новими

даними, вирішенням одних й виникненням інших процесуальних і тактичних завдань, змінами ситуацій розслідування кримінальних правопорушень. Тимчасове залучення декількох слідчих до роботи на ділянці, закріпленій за одним із них, викликається необхідністю виконання таких дій, які не можуть бути ефективно проведені одним слідчим (одночасні обшуки в декількох приміщеннях, допити багатьох підозрюваних тощо).

Часто на практиці робляться спроби закріплення офіційної структури слідчої групи шляхом складання списків її членів із вказівкою доручених кожному з них ділянок роботи. Вони не мають процесуального значення і до матеріалів справи не долучаються, хоча є єдиним документом, який фіксує відмінності в обсязі повноважень, що реалізуються слідчими – членами групи [15, с. 61].

Розподіл обов'язків усередині слідчої групи здійснюється поза процесуальними формами, таким чином процесуальні за своєю сутністю відносини регулюються організаційними заходами, які не завжди піддаються юридичному контролю, що, в свою чергу, може призвести до повної підміни процесуальних відносин (які повинні ґрунтуватись на законі) особистими (заснованими на симпатіях і антипатіях), а процесуального керівництва розслідуванням (що також має нормативну базу) – адмініструванням [16, с. 43].

Необхідне поєднання суворої централізації управління групою, єдиної тактики розслідування та узгодженості всіх дій і рішень слідчих з максимально можливою активністю кожного члена слідчої групи. Це досягається шляхом залучення кожного слідчого до вирішення загальногрупових завдань у ході колегіального планування розслідування злочинів у податковій сфері як у справі в цілому, так і на окремих ділянках роботи, під час обговорення рішень, що приймаються декількома членами групи, і, нарешті, в процесі прийняття узгоджених між членом і старшим групи процесуальних рішень.

Оптимальним з організаційної точки зору є такий підхід до участі слідчого в діяльності слідчої групи, за якого його повна процесуальна самостійність у межах дорученої йому частини роботи поєднується з надійним контролем з боку старшого групи за проведенням основних процесуальних

дій [15, с. 72], що забезпечується шляхом проведення регулярних нарад слідчої групи; налагодження систематичного обміну інформацією та звітністю про результати роботи групи та кожного її члена тощо.

Старший слідчої групи має право залучати працівників оперативних підрозділів до діяльності групи. В науковій літературі, присвяченій розглядуваному питанню, пропонується включати оперативних працівників до складу слідчої групи на весь період розкриття та розслідування злочинів у податковій сфері [17, с. 51]. На наш погляд, такий підхід недоцільний, тому що їх участь у діяльності слідчої групи пов'язана з виконанням доручень стосовно здійснення оперативно-розшукових заходів, а також з наданням допомоги під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій, що не носить постійного характеру. Доречно, щоб цим займалися оперативні працівники, які брали участь у виявленні конкретного злочину у податковій сфері або ті, які постійно забезпечують оперативний супровід даної справи – це дозволить їм виконувати всі доручення слідчого найбільш точно й ефективно, при цьому не буде втрачений час на організаційні, ознайомчі проблеми, а також гарантує нерозголошення службової інформації. Кримінально-процесуальним законодавством не регламентовані відносини оперативних працівників із старшим слідчої групи і її членами.

Список використаних джерел

1. Гусев Л. Н. Процессуальное положение следователя в советском уголовном процессе / Л. Н. Гусев // Вопросы судостроительства в новом законодательстве Союза ССР. – Москва : Госюриздат, 1959. – С. 310–312.
2. Можаява И. П. Организационные основы деятельности следователя по раскрытию, расследованию и предупреждению преступлений / И. П. Можаява, В. В. Степанов. – Москва : Юрлитинформ, 2007. – 152 с.
3. Об устранении фактов волокиты в расследовании уголовных дел : приказ Генерального прокурора СССР от 19 марта 1952 г. № 63. // Сборник действующих приказов и инструкций Генерального прокурора СССР. – Москва : Юрид. лит., 1966. – С. 37.
4. Тарасов А. А. Расследование преступлений группой следователей: процессуальные и тактико-психологические проблемы / А. А. Тарасов. – Самара : Самар. ун-т, 2000. – 132 с.

5. Букаев Н. М. Проблемы организационно-управленческой деятельности следователя при проведении предварительного расследования : монография / Н. М. Букаев, И. В. Анисимов. – Нижневартонск : Полиграф Инвест-сервис, 2005. – 125 с.
6. Герасун А. А. Бригадный метод расследования в советском уголовном процес се : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 715 / А. А. Герасун. – Москва, 1968. – 23 с.
7. Карнеева Л. М. Расследование преступлений группой следователей / Л. М. Карнеева, И. С. Галкин. – М. : ВНИИП СССР, 1965. – 66 с.
8. Эйсман А. А. Проблема процессуальной регламентации деятельности следственных бригад / А. А. Эйсман // Правоведение. – 1991. – № 1. – С. 62–63.
9. Улищенко И. С. Расследование преступлений группой следователей: Проблемы правовой регламентации : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / И. С. Улищенко. – М., 1997. – 25 с.
10. Усынин В. М. Следственно-оперативные и следственные группы и их взаимодействие / В. М. Усынин // Вестник Удмуртского университета. – 2005. – № 6 (2). – С. 107–111.
11. Хамгоков М. М. Производство предварительного следствия следственной группой : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / М. М. Хамгоков. – Краснодар, 2009. – 27 с.
12. Карнеева Л. М. Организационные и процессуальные вопросы расследования преступлений группой следователей / Л. М. Карнеева // Социалистическая законность. – 1964. – № 6. – С. 44–45.
13. Усынин В. М. Процессуальные формы взаимодействия органов предварительного следствия и органов, осуществляющих оперативно-розыскную деятельность на досудебных стадиях уголовного процесса : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. / В. М. Усынин. – Ижевск, 2005. – 196 с.
14. Олішевський О. В. Організація розслідування злочинів та її місце у структурі криміналістики : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / О. В. Олішевський. – Харків, 2010. – 18 с.
15. Тарасов А. А. Расследование преступлений группой следователей: процессуальные и тактико-психологические проблемы / А. А. Тарасов. – Самара : Самар. ун-т, 2000. – 132 с.
16. Кузьмин П. Об этико-психологических моментах работы следственной группы / П. Кузьмин, Р. Галванс // Социалистическая законность. – 1983. – № 12. – С. 42–44.
17. Балашов А. Н. Взаимодействие следователей и органов дознания при расследовании преступлений / А. Н. Балашов. – М. : Юрид. лит., 1979. – 112 с.

Кальченко Дар'я Олександрівна,
здобувач ступеня вищої освіти
магістр навчально-наукового
інституту № 2 Національної
академії внутрішніх справ
Науковий керівник: кандидат
юридичних наук, доцент, професор
кафедри криміналістичного
забезпечення та судових експертиз
навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх
справ *Удовенко Ж. В.*

КРОВ ЯК ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для дослідження об'єктів біологічного походження, серед яких особливе місце займають сліди крові, спеціалісту необхідно добре орієнтуватися. Оскільки, наприклад, за морфологічними ознаками слідів крові, що виявляють на місці події, може бути отримана інформація про механізм їх утворення, а також про такі обставини вчинення злочину, як:

- кількість поранень, їх черговість;
- ділянка тіла, де є ушкодження;
- взаємне положення потерпілого й злочинця в момент заподіяння тілесних ушкоджень;
- напрямок руху (переміщення) закривавленого тіла; висоту, з якої стікала кров; швидкість переміщення (волочіння) тіла.

При ушкодженні тіла, як правило, утворюється комплекс різних за формою слідів, і тільки дослідження такого комплексу в цілому дозволяє реконструювати умови утворення слідів. Для одержання найбільш повної інформації про подію, що мала місце, сліди крові поділяються на три групи:

- сліди елементарні; складні (комплексні); змішані.
- Виділяють 5 основних форм елементарних слідів:
- від витікання великої маси крові – калюжа;
 - від падаючої під дією сили ваги краплі крові – пляма й від краплі, що одержала додаткову кінетичну енергію, – пляма від бризок;

– від стікаючої під дією сили ваги більших мас або великих крапель крові – потік;

– від зіткнення закривавленого предмета або частини тіла з якою-небудь поверхнею по дотичній – помарка;

– те ж від повного зіткнення – відбиток.

Однотипні елементарні сліди крові зустрічаються або у вигляді одиночних, або у вигляді груп (сукупностей) слідів. Інформація, одержана при вивченні таких слідів, у певній мірі має обмежений характер, оскільки дозволяє судити лише про механізм утворення сліду або групи однакових слідів.

Калюжа – скупчення рідкої крові в результаті великої кровотечі. Калюжі утворюються безпосередньо під тією частиною тіла, на якій є ушкодження або поблизу неї. В останньому випадку більш вузька частина калюжі, як правило, звернена до місця ушкодження. Величина калюжі залежить від кількості крові, що вилася, а форма – від будови поверхні, на якій вона утворилася. Якщо калюжа виникає на поверхні, що перебувала нижче джерела кровотечі (у тому числі й при просочуванні крові крізь гігроскопічні предмети, наприклад крізь постільну білизну на підлогу), навколо неї, як правило, з'являються сліди від розбризкування крові. Кров, що збирається на пористих поверхнях (пухкий ґрунт, пісок, сніг, м'які меблі й ін.), не має виду калюжі. Вона при цьому утворює ділянки просочування, на яких іноді залишаються згустки крові, що підсихають у вигляді скоринок. Оскільки калюжі безпосередньо пов'язані з джерелом кровотечі, розташування їх указує, де і протягом якого часу перебував потерпілий після одержання ушкоджень. Розбіжне розташування калюж і жертви свідчить про те, що або потерпілий пересувався, або був переміщений. Відсутність калюж на місці виявлення трупа, що має ушкодження, які повинні були супроводжуватися рясною кровотечею, говорить про те, що місцезнаходження трупа не є, наприклад, місцем убивства.

Потік – слід крові у вигляді смуги, що утворюється в результаті влучення більших мас крові або великих її крапель на похилу поверхню та переміщення її під дією сили ваги. Кров, стікаючи, концентрується у нижній частині потоку, надаючи йому більшу масивність і більше інтенсивне забарвлення. Цю ознаку використовують для встановлення напрямку, у якому

стікала кров. Потік крові утворюється на тілі й одязі потерпілого й злочинця, на предметах навколишнього оточення (стіни, меблі й ін.) і на знаряддях злочину. При пораненнях потоки беруть початок від нижнього краю рани й утворюють напрямок залежно від положення потерпілого в момент чи безпосередньо після нанесення ушкодження. Так, наприклад, у випадку поранення скроневої ділянки голови, кров стікає до підборіддя, якщо голова була нахилена вперед при вертикальному положенні тіла, або убік потилиці, якщо голова була нахилена назад або тіло перебувало в горизонтальному положенні. На знаряддях злочину напрямок потоків залежить від положення знаряддя протягом того строку, поки кров ще не згорнулася. При наявності декількох потоків визначення послідовності їх утворення дозволяє іноді встановити позу потерпілого в момент нанесення йому першого й наступного поранень. Якщо перетинаються два свіжих, і приблизно з однаковою інтенсивністю виражених потоки, то в місці їх з'єднання виникає стовщення, в утворенні якого беруть участь обидва потоки; потім вони зберігають свої початкові напрямки. У випадках, коли один з пересічних потоків помітно менш інтенсивний, він після перетинання може вливатися в інший, і подальше їх продовження стає загальним.

Плями – сліди різної форми, що утворюються в результаті падіння краплі крові під дією сили ваги або додатковій кінетичній енергії. Форма плями залежить, головним чином, від швидкості руху краплі крові, кута її падіння на перешкоду, відстані між джерелом кровотечі й перешкодою.

Крапля, що падає перпендикулярно на тверду гладку поверхню, утворює пляму округлої форми, розміри й форма країв якого залежать від висоти падіння. При падінні крапель на горизонтальну поверхню плями можуть мати й овальну форму. Це відбувається у випадках, коли краплі попадають на перешкоду під гострим кутом. Один з кінців такого овального сліду (розташований у напрямку руху джерела кровотечі) може бути нерівним від розбризкування крові.

Якщо ж крапля падає на похилу поверхню, то формується подовжена пляма. Один його кінець, звернений до джерела кровотечі, стовщений і закруглений, а другий, спрямований убік руху краплі, звужений і витягнутий, дістає

іноді вигляд потоку. Довжина й ширина закінчення сліду залежать від величини краплі й кута її падіння.

Якщо площина, на яку падає крапля, горизонтальна, основа плями має правильні обриси, при її нахилі відбувається зсув краплі убік нахилу й утворення на відповідному краї більших за розмірами сплесків, що призводить до появи проміжних і вторинних слідів. Встановлено, що краплі крові з нормальною в'язкістю, падаючи з висоти до 10 см утворюють плями округлої форми з рівними контурами, діаметр плям, як правило, не перевищує 10 мм. Зі збільшенням відстані до перешкоди діаметр плями збільшується, по краях її з'являються зубці, які при більшій висоті падіння витягаються й нагадують промені. Кількість зубців і променів поступово зростає, а при відстані 50 см з'являються вторинні плями, кількість яких спочатку зростає (при відстані до 200 см). Плями від падіння крапель, що отримали додаткову кінетичну енергію (плями від бризок). Краплі крові, що мають додаткову кінетичну енергію, можуть падати на перешкоду перпендикулярно або частіше під кутом. Форма плям обумовлюється, головним чином, величиною кінетичної енергії краплі, що визначає її траєкторію й, у свою чергу, кут падіння краплі. Однак кут падіння залежить не тільки від траєкторії, але й від положення перешкоди відносно джерела кровотечі. При великій кінетичній енергії краплі висота її падіння на формі плям майже не позначається.

При перпендикулярному падінні краплі крові й невеликій її швидкості утворюється пляма округлої форми; при більшій швидкості по краях плями виникають зубці. Діаметр плям незалежно від висоти падіння не перевищує 2–4 мм.

При куті падіння близько 75° утворюється пляма, що за формою нагадує наконечник списа. Зі зменшенням кута падіння форма плями змінюється: вона може мати вигляд колби, булав, знака оклику. У всіх зазначених випадках широка частина сліду звернена до джерела кровотечі, а вузька збігається з напрямком руху краплі крові. Плями від бризок крові утворюються не тільки при безпосередньому зіткненні краплі, що рухається, з перешкодою, але і як супутників інших елементарних слідів (вторинні – «секундарні» – плями).

Сліди від бризок виникають також при струшуванні крові із закривавленого знаряддя. Оскільки такого роду сліди

утворюються в процесі руху закривавленого знаряддя, їх ознаки (форма, розміри) і локалізація залежать, в основному, від кількості крові на знарядді й напрямку руху останнього. На горизонтальній поверхні групи подібних слідів мають вигляд однієї або декількох ланцюжків із плям округлої або овальної форми. Розміри окремих слідів, що входять у ланцюжок, поступово зменшуються до її закінчення.

Особливості груп слідів на вертикальній поверхні залежать від відстані між знаряддям і перешкодою. При відстані 50–80 см утворюються ланцюжки слідів, а при 1,5–2,0 м сліди безсистемно розсіюються на великій площі.

При невеликих відстанях між знаряддям і сприймаючою поверхнею форма слідів в «ланцюжку» визначається напрямком руху закривавленого знаряддя: гострі (зубчасті) краї плям завжди звернені убік його руху. Якщо знаряддя рухається зверху вниз, сліди у верхній частині ланцюжка мають овальну форму й більші розміри, а в нижній – вони дрібніші й одержують вигляд знаку оклику, вузька частина яких спрямована донизу. У випадку руху знаряддя знизу вгору більшість слідів мають округлу або овальну форму, розміри їх у ланцюжку приблизно однакові.

Коли відстань перевищує 1,5–2 м, всі сліди витягнуті, причому багато з них мають форму знаку оклику. Коли відстань до перешкоди виявляється значною, порушується закономірність в орієнтації слідів, внаслідок чого в цих випадках відновити положення знаряддя в момент утворення слідів неможливо.

При розмахуванні закривавленим знаряддям сила, що діє на краплі має два почергових протилежних напрямки, що відображається й на формі слідів.

Помарки – сліди, що виникають у результаті зіткнення закривавленого предмета або частини тіла з якою-небудь поверхнею по дотичній (тангенціально). Ці сліди утворюються при обтиранні закривавлених знарядь, витиранні закривавлених рук, при пересуванні пораненого або перенесенні трупа тощо. У більшості випадків не мають певної форми, у зв'язку з чим їх морфологічні особливості мають обмежене інформативне значення. Однак місцезнаходження й розташування таких слідів дозволяє скласти певне уявлення про дії учасників події, що мала

місце. У той же час, іноді помарки відображають загальні ознаки предметів, що їх утворили. Так, наприклад, при обтиранні закривавленого знаряддя частково відтворюються його форма й розміри. У випадку обтирання закривавлених пальців рук помарки дістають вигляд паралельних смуг, кількість яких відповідає кількості пальців, що брали участь у формуванні сліду. Помарки, що утворюються при переміщенні закривавленого тіла, називаються слідом волочіння. Такий слід має вигляд смуги або паралельних смуг з рівними або звивистими краями. Окремі частини сліду, внаслідок неоднакового вмісту в них крові, мають різну інтенсивність. Уздовж країв помарок від волочіння нерідко розташовуються інші елементарні сліди крові, що частково вказують на напрямок пересування. Сліди, що утворюються від волочіння тіла в закривавленому одязі, відрізняються від слідів волочіння тіла, що кровоточить, не прикритого одягом, більш рівномірним забарвленням і наявністю значної кількості паралельних лінійних слідів.

Відбитки – сліди, що утворюються в результаті повного зіткнення закривавленого предмета або частини тіла з якою-небудь поверхнею. Відбитки найчастіше являють собою сліди рук, ніг, одягу й рідше – знарядь злочину. Вони можуть повністю або частково відтворювати конфігурацію слідоутворюючої поверхні й відображати її зовнішню структуру. Повнота й чіткість передачі цих ознак, головним чином, залежать від стану й кількості слідоутворюючої речовини, умов слідоутворення й характеру сприймаючої поверхні. Так, наприклад, якщо подушка пальця покрита тонким шаром крові, сліди навіть при слабкому тиску чітко відображають ознаки папілярних узорів. У той же час, якщо шар крові на подушці пальця значний, то слід має вигляд суцільної плями, що відтворює лише обрис фаланги. Відбитки закривавлених рук найчастіше виявляють на стінах, дверях, знаряддях злочину й ін.

На поверхні різних предметів (підлога, меблі) іноді залишаються сліди закривавленого одягу злочинця або жертви: відбитки тканини штанів – при стоянні на колінах, сорочки або піджака, якщо людина спиралася, наприклад, на стіл.

Таким чином, найбільш повна інформація про механізм утворення слідів крові за їх ознаками може бути отримана тільки при вивченні всієї сукупності кров'яних слідів, що утворилися на місці події, тілі й одязі жертви. Повнота такої інформації зростає, якщо є можливість також вивчити сліди крові на одязі злочинця й знарядді злочину. При умовиводах щодо особливостей утворення слідів на підставі виявлення одиничних слідів необхідно проявляти обережність, оскільки подібні елементарні сліди можуть мати різний механізм утворення.

Косован Вікторія Сергіївна,
здобувач ступеня вищої освіти
магістр навчально-наукового
інституту № 2 Національної
академії внутрішніх справ
Науковий керівник: кандидат
юридичних наук, доцент, професор
кафедри криміналістичного
забезпечення та судових експертиз
Національної академії внутрішніх
справ **Свобода Є. Ю.**

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОЇ АВТОТОВАРОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Під судовою експертизою треба розуміти дослідження, що проводиться судовим експертом із застосуванням спеціальних знань на виконання завдання сторін обвинувачення й захисту, слідчого судді, суду, та має значення для правильного розслідування кримінального провадження, судового розгляду цивільної, господарської, адміністративної справи, справи про адміністративне правопорушення та виконавчого провадження.

Одним із напрямів подальшого розвитку теорії та практики судової експертизи є вдосконалення існуючих і розроблення нових методів експертного дослідження. На формування експертних методик безпосередньо впливає судово-слідча практика. Нові об'єкти експертних досліджень, які

з'являються в практиці, потребують розроблення нових методик і вдосконалення існуючих.

У майнових спорах та при розслідуванні правопорушень, пов'язаних з експлуатацією транспортних засобів, які призвели до транспортної пригоди, часто виникає необхідність у призначенні автотоварознавчої експертизи. Автотоварознавча експертиза – це дослідження транспортних засобів, направлене на визначення ринкової вартості колісних транспортних засобів, їх складових, або розміру вартості матеріального збитку, заподіяних власнику, внаслідок дорожньо-транспортної пригоди, визначення вартості відновного ремонту чи залишкової вартості, якщо транспортний засіб відновленню не підлягає.

В межах проведення автотоварознавчої експертизи чи експертного дослідження вирішується комплекс питань так чи інакше пов'язаних з колісним транспортним засобом. Але в переважній більшості випадків вирішується три основних: визначення ринкової вартості колісних транспортних засобів; визначення вартості відновлювального ремонту колісних транспортних засобів; визначення величини матеріального збитку завданого власнику колісних транспортних засобів.

Під час проведення судової автотоварознавчої експертизи або експертного дослідження з метою виконання певного завдання експертами застосовуються відповідні методи дослідження (загальні, загальнонаукові, спеціальні), методики проведення судової експертизи, нормативно-правові акти та нормативні документи, науково-технічна, довідкова література, програмні продукти, мережа Інтернет тощо. Вибір певних методик, методів дослідження, технічних засобів та визначення послідовності їх застосування належать до компетенції судового експерта [1].

Аналіз діючих на сьогодні міжвідомчих і відомчих методик дозволяє констатувати факт відсутності єдиного методичного підходу до їх репрезентації. Це становить важливу методологічну проблему сучасної судової експертизи, в тому числі і автотоварознавчої експертизи. Створені в різний час, різними відомствами, існуючі методики мають дещо різну структуру, а відповідно й відмінний між собою зміст. Необхідно відзначити, що докладних і розгорнутих характеристик сутності та структури методики судово-експертного дослідження в

криміналістичній літературі значно менше, ніж її визначень. У цілому автори сходяться на думці, що будь-яка експертна методика незалежно від її виду повинна включати в себе низку обов'язкових елементів, які утворюють її структуру. А саме містити вказівку на склад специфічних об'єктів, можливості даної методики та її надійність, прийоми, методи і засоби дослідження, а також на порядок і послідовність застосування методів і засобів. Крім цього, методики повинні містити приписи щодо умов і процедур застосування прийомів, методів і засобів та опис можливих результатів.

Однією з особливостей автотоварознавчих, як інших видів досліджень, є те, що їх проведення має здійснюватися згідно з відповідним чином затвердженими експертними методиками, що характеризуються поєднанням у собі необхідних вимог проведення дослідження, є основою якості та швидкості вирішення завдань експертизи.

Експерт-автотоварознавець застосовує, як правило, декілька методологічних підходів, до визначення ринкової вартості колісного транспортного засобу, які найбільш повно відповідають меті та базі оцінки за наявності достовірних інформаційних джерел для її проведення. Обрані підходи і методи повинні враховувати логіку прийняття рішень продавцями і покупцями на даному ринку. Вибір одного або декількох підходів визначається експертом за умовами стандартів оцінки, ринковими вимогами і доступними даними. Крім того вибір пріоритетних методів визначається юридичним статусом об'єкта дослідження, його фізичними та технічними характеристиками, метою та передбачуваним використанням результатів оцінки. Потреба використання альтернативних методологічних підходів і методів полягає у забезпеченні експерта набором аналітичних процедур, за якими результати будуть зважені за ймовірностями їх отримання. Некоректне застосування методологічних підходів, методів і процедур може класифікуватися як неякісна оцінка.

Таким чином, інформація, що використовується експертом автотоварознавцем має бути неупередженою і повною. В обов'язки експерта входить перевірка інформації за загальнодоступними джерелами. Ступінь перевірки інформації залежить від обсягу та глибини досліджень, обумовлених

завданнями експертизи [2]. До проблем теоретичного характеру можна віднести деяку неоднозначність у розумінні експертної методики взагалі, відсутність її у переліку виробничо-практичних видань у відповідному держстандарті, відсутність нормативно закріпленої структури та змісту експертної методики тощо. Основні проблеми практичного характеру стосуються процедури апробації експертних методик і доступності зареєстрованих методик до практичного використання їх експертами й іншими учасниками кримінального провадження.

Список використаних джерел

1. Інструкція з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України / Затверджена наказом Міністерства юстиції України 17.07.2017 № 591 / Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 18.08.2017 за № 1024/30892.

2. Плесовских Ю. Г. Проблемы методики судебно-экспертного исследования / Ю. Г. Плесовских // Вестник ХГАЭП. – 2008. – № 1 (34). – С. 47–55.

Кріль Андрій Володимирович, здобувач ступеня вищої освіти магістр навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ

Науковий керівник: кандидат юридичних наук, доцент кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ ***Приходько Ю. П.***

ІНФОРМУВАННЯ НАСЕЛЕННЯ В РАЗІ ВИЯВЛЕННЯ ПІДОЗРІЛИХ ВИБУХОНЕБЕЗПЕЧНИХ ПРЕДМЕТІВ

На сьогоднішній день значні зусилля направлені на організацію та здійснення заходів щодо попередження виникнення надзвичайних подій, пов'язаних із терористичними актами. Найбільш шокуючими є вибухові пристрої, цинічно замасковані під предмети побуту та дитячі іграшки, що, в першу чергу, призначені для травмування та ураження людей.

Будь-який предмет, знайдений на вулиці або в під'їзді, може становити небезпеку для життя. Цими предметами можуть бути звичайні сумки, пакунки, згортки, коробки і т.д. Зовнішній вигляд предмета може приховувати реальну небезпеку, тобто вибуховий пристрій.

Типовою зброєю терористів є використання замаскованих вибухових пристроїв. Вони можуть бути споряджені годинниковим механізмом та сягати доволі малих розмірів, що дає можливість замаскувати їх навіть у дрібні побутові речі.

Для того, щоб відрізнити вибухові пристрої з-поміж усіх інших побутових предметів, варто пам'ятати їх характерні ознаки:

- предмети є незнайомими або незвичними для цієї ситуації чи території;

- наявність звуків, що лунають від предмету (цокання годинника, сигнали через певний проміжок часу), миготіння світлового індикатора;

- наявність джерела живлення на механізмі або поряд із ним (батарейка, акумулятор тощо);

- наявність розтяжки або дротів, що тягнуться від механізму на певну відстань;

- предмет може бути підвішений на дереві або залишений на лавці.

На випадок нападу, пожежі, виявлення вибухової закладки у правоохоронців повинен бути план дій: всі задіяні особи повинні знати, хто в таких випадках є старшим (чий розпорядження в критичній ситуації не ставляться під сумнів). Як правило, подібні функції повинен брати на себе старший керівник.

Знешкоджувати вибуховий пристрій або локалізувати вибух повинні підготовлені фахівці вибухотехніки або інші навчені фахівці, після видалення людей з небезпечної зони на безпечну відстань.

Категорично забороняється:

- торкатися предмету і пересувати його;

- користуватися засобами радіозв'язку, мобільними телефонами (вони можуть спровокувати вибух);

– заливати його рідинами, засипати ґрунтом або чимось його накривати;

– торкатися підозрілого пристрою та здійснювати на нього механічний або тепловий вплив, адже практично всі вибухові речовини чутливі до впливу на них зовнішніх чинників.

Тому, з метою профілактики щодо безпечного поводження з вибухонебезпечними предметами необхідно постійно інформувати населення, як в таких небезпечних ситуаціях вести себе, щоб уникнути трагічних наслідків.

Кравець Олександра Олександрівна,
здобувач ступеня вищої освіти магістр
навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник: кандидат
юридичних наук, доцент, професор
кафедри криміналістичного забезпечення
та судових експертиз навчально-
наукового інституту № 2 Національної
академії внутрішніх справ ***Удовенко Ж. В.***

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРИЗНАЧЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ

На даний період часу актуальним, є те що судова експертиза розвивається, вона стає більш ваговою в правовому житті суспільства, межі її спеціальних знань поширюються, з'являються нові методи дослідження. Тому наразі є важливим розглянути останні тенденції щодо призначення та проведення судової експертизи.

3 жовтня 2017 року Верховна Рада України прийняла Закон про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів, який був зареєстрований за № 6232 від 23.03.2017 та мав умовну назву «реформа судової системи».

Розробники законопроекту вважають, що його прийняття сприятиме подоланню процесуальних проблем, які перешкоджають ефективному судовому захисту в Україні, зокрема:

- формальне ставлення судів до дотримання конституційних та встановлених законом принципів судочинства, в тому числі змагальності сторін;

- недостатній рівень єдності та послідовності правозастосовної практики;

- недосконалість, а подекуди – відсутність ефективних процесуальних інструментів для захисту прав та інтересів осіб, які звертаються до суду;

- недосконалість правил та неузгодженість в розмежуванні юрисдикції судів;

- надмірна тривалість розгляду справ та відсутність правової визначеності через практично необмежені можливості перегляду рішення суду по суті спору;

- невиправдані формальні та неформальні обмеження у використанні деяких засобів доказування;

- абсолютизація принципу поширення юрисдикції судів на всі правовідносини;

- нерозвиненість інструментів підтримки системи альтернативних способів вирішення спорів;

- надмірні витрати організаційних, людських та фінансових ресурсів для розгляду судом справ незначної складності та таких, спір в яких фактично відсутній;

- низький рівень правової культури учасників процесу, зловживання процесуальними правами та невиконання процесуальних обов'язків, поєднані з неефективними заходами відповідальності за порушення правил судового процесу.

Однак, незважаючи на зазначені вимоги, положення підготовленого законопроекту містять юридичну невизначеність, зокрема:

- при подальшому внесенні змін до цих кодексів неможливо буде однозначно ідентифікувати, з точки зору юридичної техніки, куди саме вноситимуться зміни. Як наслідок, застосування положень таких актів буде вкрай суперечливим та потребуватиме численних тлумачень, роз'яснень та внесення змін;

– заборонено залучати в якості експертів спеціалістів з відповідних галузей знань, крім державних експертів та експертів, яких внесено до Державного реєстру атестованих судових експертів. Таким чином, у кримінальному процесі сторони позбавляються права самостійно вибирати і залучати судового експерта. Повноваження залучати експерта матимуть тільки слідчий суддя і суд (ст. 242, 243, 244, 332, 509 КПК згідно редакції законопроекту) [1];

– щодо частини другої статті 9 Закону України «Про судову експертизу», яку запропоновано викласти в новій редакції, відповідно до змісту якої особа або орган, які призначають або замовляють судову експертизу, можуть доручити її проведення тим судовим експертам, яких внесено до державного Реєстру атестованих судових експертів, або іншим фахівцям з відповідних галузей знань, якщо інше не встановлено законом. Варто зауважити, що за такої редакції зміст норми за предметом свого регулювання є значно ширшим за назву статті, оскільки стаття 9 Закону України «Про судову експертизу» регламентує відносини щодо ведення та використання Державного Реєстру атестованих судових експертів;

– проект частини 2 статті 242 КПК України, передбачає, що слідчий або прокурор зобов'язані звернутися з клопотанням до слідчого судді для проведення експертизи. Ця норма не сприятиме забезпеченню своєчасності розгляду справ судами. Дотримання розумних строків розгляду справ, процесуальна економія та зменшення навантаження на суди мають бути досягнуті за рахунок спрощення процедури;

– в проекті статті 244 частини 3, зазначено, що клопотання розглядається слідчим суддею місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування, не пізніше п'яти днів із дня його надходження до суду. Особа, яка подала клопотання, повідомляється про місце та час його розгляду, проте її неприбуття не перешкоджає розгляду клопотання, крім випадків, коли її участь визнана слідчим суддею обов'язковою.

Слідчий суддя, встановивши, що клопотання подано без додержання вимог частини другої цієї статті, повертає його особі, яка його подала, про що постановляє ухвалу.

Під час розгляду клопотання слідчий суддя має право за клопотанням учасників розгляду або за власною ініціативою заслухати будь-якого свідка чи дослідити будь-які матеріали, що мають значення для вирішення клопотання.

Слідчий суддя задовольняє клопотання, якщо особа, яка звернулася з відповідним клопотанням доведе, що для вирішення питань, що мають істотне значення для кримінального провадження, необхідне залучення експерта. Слідчий суддя самостійно визначає експерта, якого необхідно залучити, або експертну установу, якій необхідно доручити проведення експертизи.

До ухвали слідчого судді про доручення проведення експертизи включаються запитання, поставлені перед експертом особою, яка звернулася з відповідним клопотанням. Слідчий суддя має право не включити до ухвали запитання, поставлені особою, що звернулася з відповідним клопотанням, якщо відповіді на них не стосуються кримінального провадження або не мають значення для судового розгляду, обґрунтувавши таке рішення в ухвалі.

При задоволенні клопотання про залучення експерта слідчий суддя у разі необхідності має право за клопотанням особи, що звернулася з клопотанням про залучення експерта, вирішити питання про отримання зразків для експертизи відповідно положень стаття 245 цього Кодексу.

Висновок експерта, залученого слідчим суддею, надається особі, за клопотанням якої він був залучений».

З аналізу цієї статті випливає багато запитань щодо строку розгляду клопотань слідчим суддею, повернення його особі, яка його подала внаслідок недодержання вимог, постановки запитань та враховуючи колосальне навантаження на слідчих, надмірне навантаження експертів, велике навантаження суддів ця норма буде лише сприяти затягуванню строків досудового розслідування.

Аналізуючи вищевикладені правові положення, вважаємо, що вони потребують подальшого доопрацювання та удосконалення.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>. – Назва з екрана.

Кудінова С. В., курсант навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник: викладач кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ *Літвінова О. В.*

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ СЛІДЧОГО ТА СПЕЦІАЛІСТА ПІД ЧАС ОДЕРЖАННЯ ЗРАЗКІВ ДЛЯ ЕКСПЕРТНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Успішна діяльність правоохоронних органів щодо попередження, припинення, розкриття та розслідування злочинів неможлива без ефективного застосування сучасних науково-технічних засобів і спеціальних знань. В процесі розслідування злочинів в слідчих виникає необхідність у взаємодії із спеціалістом у використанні спеціальних знань при призначенні і проведенні різних видів експертиз. Проведення ідентифікаційних досліджень неможливо без отримання зразків для порівняльного дослідження. Специфіка окремих зразків вимагає для їх отримання застосування науково-обґрунтованих методик та залучення спеціалістів у різних галузях наукових знань.

Відповідно до ч. 2 ст. 84 КПК України зазначено, що процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази, документи, висновки експертів і своєчасне проведення експертизи на початковому етапі досудового розслідування є надзвичайно важливим, оскільки можуть затягуватись строки досудового розслідування, і втрачені або пошкодженні сліди та речові докази.

Для вирішення питання отримання експериментальних зразків (у тому числі визначення їх кількості) слідчий повинен проаналізувати матеріали кримінального провадження, проконсультувавшись зі спеціалістом. Це допоможе йому визначитися щодо того на дотримання яких вимог варто звернути особливу увагу під час отримання зразків, які прийоми потрібно використати для того, щоб забезпечити їх необхідну якість і кількість. Вирішення цих питань зумовлено загальними

вимогами до таких зразків, розробленими у криміналістиці для подальшого дослідження.

Так, у ч. 1 ст. 245 КПК передбачено: «У разі необхідності отримання зразків для проведення експертизи вони відбираються стороною кримінального провадження, яка звернулася за проведенням експертизи або за клопотанням якої експертиза призначена слідчим суддею. У випадку, якщо проведення експертизи доручено судом, відібрання зразків для її проведення здійснюється судом або за його дорученням залученим спеціалістом». При цьому в статті встановлено, що відібрання зразків з речей і документів проводиться згідно з положеннями про тимчасовий доступ до речей і документів (ст. 160, 166 КПК).

Примусове відібрання зразків здійснюється за ухвалою слідчого судді, суду за правилами, передбаченими ст. 241 КПК України, якою передбачено можливість залучення лікаря до проведення вказаної процесуальної дії.

Зазвичай учасниками процесуальної дії щодо вилучення зразків для порівняльного дослідження є слідчий, підозрюваний, обвинувачений, свідок, потерпілий, спеціаліст, а також інші особи, які за законом можуть бути присутніми під час її проведення. Важливе значення у процесі підготовки до отримання зразків має виклик учасників слідчої дії до місця її проведення.

Таким чином, одержання зразків для проведення експертизи в рамках кримінального провадження стає поетапною дією, що триває в часі декілька тижнів, а в окремих випадках – місяців. Сторона кримінального провадження, яка залучає експерта або клопочеться про його залучення перед слідчим суддею, при підготуванні клопотання про витребування в особи, у володінні якої знаходяться речі та документи, дослідження котрих як зразків необхідне для проведення конкретної експертизи, повинна чітко усвідомлювати всі вимоги, яким мають відповідати зразки.

За походженням ідентифікаційних ознак порівняльні зразки поділяють на два види:

- 1) безпосередні представники об'єктів певного виду, групи, складу та структури (наприклад, зразки чорнила, крові, паперу тощо);

2) предмети, які зберегли на собі в результаті взаємодії матеріально-фіксовані ознаки індивідуального об'єкта (наприклад, відбитки печатки, зразки підписів тощо).

Також зразки поділяються на «вільні», які вилучаються в процесі огляду місця події, вилученні в ході тимчасового доступу до речей і документів, обшуку (наприклад, вільні зразки почерку підозрюваного), і експериментальні зразки, які можуть бути отримані в ході проведення процесуальної дії, передбаченої в ст. 245 КПК України спеціально для проведення конкретної експертизи.

Допомога спеціаліста слідчому у отриманні зразків доцільна на всіх етапах: підготовчому, робочому і заключному.

При підготовці до проведення даної процесуальної дії спеціаліст може допомогти слідчому визначити, які зразки і в якій кількості необхідні для експертного дослідження, які необхідні умови для їх отримання, як краще провести їх вилучення, які потрібні матеріали, інструменти, пристрої, предмети тощо. Для цього спеціалісту потрібно ознайомитися з матеріалами кримінального провадження, вивчити сліди, документи і речові докази.

Що ж до робочої та заключної стадій, то вони реалізуються із застосуванням тактичних прийомів у конкретних методиках одержання зразків.

Існують тактичні прийоми, що використовуються при отриманні експериментальних зразків для порівняльного дослідження:

- 1) встановлення безсумнівності походження зразків від певного об'єкту;

- 2) забезпечення отримання зразків необхідної кількості;

- 3) забезпечення дотримання вимог законності, морально-етичних норм;

- 4) широке використання спеціальних знань, техніко-криміналістичних й інших технічних засобів.

В даний час використовуються методики отримання різноманітних зразків почерку, крові, сперми, волосся, пальців і долонь рук, слідів ніг, зубів, запаху. Правильне використання розроблених методик забезпечується участю спеціаліста, який використовує свої спеціальні знання.

За допомогою технічних засобів спеціаліст під керівництвом слідчого не лише отримує зразки для порівняльного дослідження, але і контролює цей процес. Так, на практиці зустрічаються випадки, коли злочинці, боячись викриття, намагаються викривити (змінити) отримувані у них зразки. Найчастіше це здійснюється при відборі зразків почерку. Для цього розроблені спеціальні правила отримання зразків. Допомогти тут можуть і спеціальні прилади (варіографи), які реєструють перешкоди при русі ручки, олівця і свідчать про спробу маскуванню почерку. Спеціаліст може взяти участь і у визначенні придатності відібраних зразків для порівняльного дослідження, а також при ретельній упаковці зразків.

На нашу думку, з метою уникнення помилок, слідчому доцільно звернутися за допомогою до спеціаліста в таких випадках: призначення багатооб'єктних експертиз, дослідження викривленого почерку, вирішення питання про виконання рукопису в незвичайних умовах, дослідження коротких або цифрових записів чи ксерокопій, відсутності загальних зразків почерку, необхідності проведення комплексних досліджень, дослідження нових об'єктів, недостатня розробленість методики збирання і дослідження об'єктів, можливості пошкодження або втрати об'єктів при дослідженні.

Таким чином, спеціаліст, який бере участь в одержанні зразків для порівняльного дослідження, разом із наданням суто консультаційної допомоги: безпосередньо відбирати зразки, створювати належні умови для їх, з'ясувати умови, що мають значення для подальшого дослідження, за яких мають бути вилучення зразки, безпосередньо брати участь в їх одержанні, проводити попередні дослідження отриманих зразків, здійснювати їх упаковку, консультувати слідчого з питань, які пов'язані безпосередньо з формулюванням завдання експертові.

Підводячи підсумок, необхідно зазначити, що допомога спеціаліста є найбільш доцільною при підготовці матеріалів для ідентифікаційних досліджень, оскільки в такому разі обов'язково проводиться попереднє дослідження, від якості якого залежить остаточний результат, тому участь спеціалістів в різних напрямках при одержанні і підготовці матеріалів надзвичайно підвищує результативність експертного дослідження.

Кулінич Наталія Дмитрівна, здобувач
кафедри криміналістичного забезпечення
та судових експертиз навчально-наукового
інституту № 2 Національної академії
внутрішніх справ

ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ТЕРИТОРІЙ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ОХОРОНОЮ АРХЕОЛОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ

Одним із пріоритетних напрямів у культурній політиці України є захист об'єктів культурної спадщини. Україна протягом тривалого часу немала власної державності, а її культурно-історична спадщина зазнавала цілеспрямованого нищення, тому питання ефективності правових засобів охорони пам'яток архітектури, археологічної спадщини є особливо актуальним.

За підрахунками фахівців, в Україні лише в XX ст. знищено близько 10 000 архітектурних об'єктів, які мали історико-культурну цінність. Після здобуття незалежності, під охорону держави було передано понад 140 000 нерухомих пам'яток історії та культури, а саме: понад 64 000 пам'яток археології; понад 54 000 пам'яток історії; близько 7 000 пам'яток монументального мистецтва; понад 15 600 пам'яток містобудування і архітектури [1, с. 180].

У науковій літературі зазначалося, що системного характеру в усіх регіонах України набули порушення з питань охорони та використання культурно-історичної спадщини під час відведення земельних ділянок під забудову та інші комерційні цілі [2, с. 84].

У зв'язку з цим виникає питання щодо визначення особливостей правового режиму територій, пов'язаних з охороною археологічної спадщини, та оцінка його формування у національному законодавстві [3, с. 297].

У чинному законодавстві та науковій літературі такий термін не застосовується, однак вживається поняття «території, пов'язані з охороною культурної спадщини». Згідно ст. 34 Закону України «Про охорону культурної спадщини», до територій пов'язаних з охороною такої спадщини, належать території пам'яток, охоронних зон, заповідників, музеїв-

заповідник, охоронювані архітектурні території. Зазначені території належать до земель історико-культурного призначення, включаються до державних земельних кадастрів, планів землекористування, проектів землеустрою, іншої проектно-планувальної та містобудівної документації. Таким чином, виходячи зі змісту статті, території пов'язані з охороною культурної спадщини можна поділити на дві групи. До першої групи – належать території пам'яток, основним функціональним призначенням яких є місцезнаходження пам'ятки. Другу групу – становлять території, які створюються для збереження об'єктів культурної спадщини та її історичного середовища (охоронювані археологічні території, зони охорони пам'яток, території заповідників та музеїв-заповідників та історичні ареали). Отже, на підставі вищезазначеного можна визначити території пов'язані з охороною археологічної спадщини, як сукупність земельних ділянок, як територій об'єктів археологічної спадщини, території які відіграють роль засобу територіальної охорони даних об'єктів: зони охорони археологічних пам'яток, охоронювані археологічні території, заповідники, історичні ареали населених місць.

Оскільки території, пов'язані з охороною археологічної спадщини, є об'єктами особливої охорони, характерним для їх правового режиму є встановлення обмежень правосуб'єктності осіб щодо здійснення діяльності, яка може впливати на якісний стан цих земель [4, с. 374].

Необхідно зазначити, що законодавство не встановлює конкретного переліку видів господарської або іншої діяльності, які забороняються на території земель історико-культурного призначення, як це передбачено, наприклад для земель природно-заповідного фонду. Для здійснення певних видів використання земель передбачається дозвільна процедура. Так, державна служба з питань національної культурної спадщини надає дозвіл на проведення будівельних, меліоративних, шляхових, земляних та інших робіт на пам'ятках національного значення, в межах територій на яких вони розміщені, та в зоні їх охорони, на охоронюваних археологічних територіях, в історичних ареалах населених місць.

Стаття 37 Закону України «Про охорону культурної спадщини» та ст. 118–123 Земельного кодексу України,

передбачають обов'язок потенційних власників або користувачів земельних ділянок погоджувати з відповідним органом охорони культурної спадщини проекти їх відведення. Також потребує погодження з ними зміна власника та користувача земельної ділянки.

Земельний кодекс України не визначає порядку і особливостей використання земель історико-культурного призначення та відсилає до спеціального закону, який до теперішнього часу ще не прийнято. Закон України «Про охорону культурної спадщини» визначає єдиним суб'єктом права власності державу, на пам'ятки археології та території, на яких вони розташовані. Крім того, згідно зі ст. 18 зазначеного закону, знахідки одержані в результаті археологічних досліджень також є державною власністю. У цей час, стаття 19 Закону України «Про археологічну спадщину» регламентує обов'язки юридичних і фізичних осіб, у користуванні або власності яких знаходяться археологічні об'єкти або предмети. З цього положення можна зробити висновок про можливість набуття приватними особами права власності на об'єкти археологічної спадщини та території пов'язані з їх використанням.

Однак у ст. 17 Закону України «Про охорону археологічної спадщини» передбачено, що землі на яких розташовані пам'ятки археології, мають вилучатися, викупуватися у державну власність у встановленому законом порядку, за винятком земельних ділянок, на яких розташовуються пам'ятки археології – поля давніх битв. Передбачуваний порядок ще не прийнятий, тому норма зазначеного закону не працює, оскільки в чинному законодавстві такого порядку немає.

У законодавстві не передбачено спеціальних норм про відповідальність за порушення використання територій, які досліджують, або земель історико-культурного призначення, ст. 53 Кодексу України про адміністративні правопорушення встановлює відповідальність за використання земель, не за цільовим призначенням, невиконання природоохоронного режиму використання земель розміщення, проектування будівництва, введення в дію об'єктів, які негативно впливають

на стан земель, неправильну експлуатацію, знищення або пошкодження протиерозійних гідротехнічних споруд.

Стаття 92 Кодексу України про адміністративні правопорушення встановлює відповідальність за порушення правил охорони і використання пам'яток історії та культури.

Стаття 43 Закону України «Про охорону культурної спадщини» встановлює кримінальну відповідальність за вчинення фізичною особою незаконних дій (пошкодження, руйнування, знищення), що призвели до істотних змін пам'яток, їх територій, охоронюваних археологічних територій, а також їх частин. Самовільне відновлення земляних робіт, або їх продовження після знахідок археологічного характеру також тягне за собою кримінальну відповідальність згідно із законом.

Стаття 298 КК України передбачає кримінальну відповідальність за знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини та самовільне проведення пошукових робіт на археологічній спадщині. Привласнення особою знайденого або такого, що випадково опинилося в неї, чужого майна, яке має особливу історичну, наукову, художню чи культурну цінність, а також скарб, передбачає кримінальну відповідальність відповідно ст. 193 КК України.

Отже, правове виокремлення на законодавчому рівні археологічної спадщини як системи національного культурного надбання, потребує формування відповідного специфічного правового режиму територій, пов'язаних з охороною археологічної спадщини. Чинне законодавство про охорону археологічної спадщини на сьогоднішній день не створює відповідної нормативно-правової бази, здатної забезпечити охорону їх територій.

Закон України «Про охорону археологічної спадщини» переважно присвячений врегулюванню наукового дослідження археологічної спадщини. Інші нормативно-правові акти, встановлюють спільні вимоги до правової охорони усіх пам'яток історії і культури та їх територій.

Список використаних джерел

1. Літопис відродження пам'яток // Пам'ятки України, 1998. – № 1. – С. 180–181.

2. Опалько Ю. Збереження культурно-історичної спадщини в сучасній Україні: проблеми та перспективи / Ю. Опалько // Стратегічні пріоритети. – 2007. – № 1 (2). – С. 83–88.

3. Земельне право України : підручник / за ред. О. О. Погрібного, І. І. Каракаша. – Київ : Істина, 2003. – 448 с.

4. Андрейцев В. І. Земельне право і законодавство суверенної України: актуальні проблеми практичної теорії / В. І. Андрейцев. – Київ : Знання, 2007. – 445 с.

Легета Ірина Валеріївна, курсант
навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх
справ

Науковий керівник: кандидат
юридичних наук, доцент, професор
кафедри криміналістичного
забезпечення та судових експертиз
навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх
справ *Воробей О. В.*

ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ ВІД ПІДРОБКИ БЛАНКА БІОМЕТРИЧНОГО ПАСПОРТА ГРОМАДЯНИНА УКРАЇНИ ДЛЯ ВИЇЗДУ ЗА КОРДОН

Як відомо, одним з нововведень, пов'язаних з поступовою інтеграцією України в Європейський Союз, стало введення біометричних паспортів для громадян. Одним із законодавчих актів, що закріплюють поняття «біометричний паспорт» стала Постанова КМУ від 7 травня 2014 року № 152 «Про затвердження зразка бланка, технічного опису та Порядку оформлення, видачі, обміну, пересилання, вилучення, повернення державі, знищення паспорта громадянина України для виїзду за кордон, його тимчасового затримання та вилучення». У ній був затверджений зразок бланка паспорта громадянина України для виїзду за кордон з безконтактним електронним носієм.

Бланк паспорта громадянина України для виїзду за кордон з безконтактним електронним носієм виготовляється у формі книжечки розміром 88 x 125 міліметрів, що складається з м'якої

обкладинки, форзаца, сторінки даних і 32 паперових сторінок [1]. Для виготовлення сторінок цього документа використовується захисний папір, який не має власної флуоресценції. Бланк паспорта скріплюється замкненим швом, нитками із захисними властивостями, що набувають червоного світіння при ультрафіолетовому опроміненні.

У праву частину обкладинки імпантовано безконтактний електронний носій, який відповідає вимогам стандарту ISO/IEC 14443A щодо запису і зчитування даних та вимогам Міжнародної організації цивільної авіації (ІКАО), що встановлюються до електронних документів. У нижній частині лицевого боку обкладинки розміщується спеціальний символ, який свідчить про наявність безконтактного електронного носія.

На форзаці способом інтагліо друку фарбою темно-синього кольору надруковано зображення малого Державного Герба України. Фарбами, невидимими при денному світлі, що набувають жовтого та синього світіння під дією джерела ультрафіолетового опромінення, надруковано слова «УКРАЇНА» і «UKRAINE», що повторюються. Під текстом способом інтагліо друку фарбою темно-синього кольору надруковано стилізоване зображення Державного Прапора України, в якому виконано зображення малого Державного Герба України та приховане зображення слів «УКРАЇНА» і «UKRAINE».

Сторінка даних виготовляється з багатошарового полімерного матеріалу (полікарбонату), на який внесення даних здійснюється за технологією лазерного гравіювання та лазерної перфорації. Інші сторінки друкуються на папері з локальним багатотонним водяним знаком, а дизайн зображень відтворюється з використанням офсетного, трафаретного та інтагліо друку. Малюнки виконані лінійними та спеціальними растрами, гільйошними орнаментами, макро-тамікротекстами.

Дизайн форзаца, сторінки даних та паперових сторінок бланка паспорта створено з використанням спеціальних захисних сіток з різною геометрією рисунка, графічного зображення малого Державного герба України та стилізованих зображень історичних, культурних та архітектурних пам'яток, які відображають різні історичні епохи розвитку України [2].

У лівій верхній частині сторінки даних оптико-перемінною фарбою (ОВІ) надруковано спеціальний символ, який свідчить про наявність безконтактного електронного носія. В центральній частині розміщено спеціальний захисний гравірувальний елемент з хвилястими лініями та словами «UKRAINE Україна» перемінного розміру, що повторюються.

Дані написи при ультрафіолетовому опроміненні набувають жовтого та синього світіння. У нижній частині другої – тридцять другої сторінок надруковано номер сторінки (колонцифру), виконаний лініями перемінної товщини. В зоні колонцифр фарбою сірого кольору виконано штрихові елементи, які при частковому розгортанні книжки бланка паспорта утворюють літери «UA».

Як свідчить статистика, переважаюча кількість підrobок паспортних документів відноситься до часткової підrobки. Тобто за основу береться справжній паспорт, до якого вносяться зміни, в основному, до сторінки з персональними даними. Це може бути заміна фото власника документа та іншої інформації. Тому у вітчизняних біометричних паспортах особлива увага приділена захисту саме полімерної сторінки.

Зміни первісного змісту даних у паспорті шляхом додрукування та виправлення в текстах проявляється у вигляді відмінностей у конфігурації шрифту; розміру літер та відстані між ними, у дефектах однойменних літер тощо. Для механічної підчистки первісних текстів характерно: розволокнення, втрата глянцею та зменшення оптичної щільності паперу за рахунок видалення частини його поверхневого шару; пошкодження ліній захисної сітки; наявність часток барвника від первісних текстів.

До ознак зміни змісту паспортного документа за допомогою хімічних препаратів відносяться: порушення проклейки паперу (покоробленість, шорсткість, втрата глянцею); розпливи барвника у штрихах нових записів; слабовидимі штрихи первісного тексту; наявність пофарбованого канту на межі зони дії хімічного препарату; проникнення барвника штрихів тексту на зворотний бік паперу; різна інтенсивність люмінесценції ділянок паперу; зміна кольорів штрихів захисної сітки (ліновки); зміна первісного кольору паперу тощо. Для

виявлення вказаних ознак необхідне візуальне мікроскопічне дослідження у косих променях та в УФ-променях.

Серед причин, що сприяють підробленню паспортних документів, можна відзначити наступні: неналежна якість спеціальних засобів захисту, порушення правил оформлення, видачі, зберігання та знищення цих документів, недоліки контролю діяльності відповідальних осіб на стадії персоналізації паспортних документів, відсутність відповідальності за придбання бланків паспортів тощо. Зміцнення законності та державної дисципліни, особливо під час проведення реформ, мають бути нерозривно пов'язані з підвищенням якості та ефективності роботи правоохоронних органів.

Таким чином, до основних переваг біометричних паспортів можна віднести зручність, практичність і безпеку подібних документів. Впровадження більш захищеного біометричного закордонного паспорта покликане знизити загрозу міжнародного тероризму і проявів злочинності, рівень фальсифікацій документів та масштаби нелегальної міграції. Однак, не дивлячись на високий рівень захисту біометричного паспорту, злочинці підвищують свою майстерність і розробляють способи відтворення та імітації захисних елементів. Тому виникає необхідність постійного розроблення нових технологій та елементів захисту від підробки даної категорії документів.

Список використаних джерел

1. Про затвердження зразка та технічного опису бланка паспорта громадянина України для виїзду за кордон з безконтактним електронним носієм [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 7 трав. 2014 р. № 152. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/152-2014-%D0%BF3>. – Назва з екрана.

2. Проведення судово-технічної експертизи документів, оснащених машинозчитуваними та електронними елементами захисту : метод. рек. / [С. М. Науменко, М. В. Годенко, А. О. Мороз, Д. А. Повесьма, О. С. Силкін, В. М. Соловей, Д. К. Чередніченко, Л. С. Швед, Д. О. Шевцов] ; за ред. Л. М. Головченко. – Київ : КНДІСЕ, 2012. – 95 с.

Мамедова А. Р., курсант навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник: викладач кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ *Літвінова О. В.*

ПРОЦЕСУАЛЬНІ Й ТАКТИЧНІ ПІДСТАВИ ЗАЛУЧЕННЯ СПЕЦІАЛІСТА ДО ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ

Слідчий огляд є однією із слідчих дій, яка регламентується КПК України. За його допомогою може бути отримана важлива інформація, яка здатна вплинути на ефективність розслідування.

Згідно зі ст. 237 КПК України, огляд – це слідча (розшукова) дія, що полягає у безпосередньому спостереженні й дослідженні його учасниками матеріальних об'єктів, які пов'язані із обставинами вчинення кримінального правопорушення, що проводиться з метою їх виявлення та фіксації.

Одним із найскладніших видів огляду є огляд місця події. Під місцем події розуміється приміщення або місцевість, де вчинено злочин або де є матеріальні сліди, пов'язані з подією злочину. Місце злочину і місце події – поняття, які не завжди співпадають: місце злочину – це місце безпосереднього вчинення злочинного наміру, яке спричинило певні матеріальні зміни (наявність слідів злому, взуття, крові та ін.); місце події – поняття більш широке, оскільки воно пов'язане з виявленням ознак, що мають відношення до події злочину. До місця події належить не тільки місце безпосереднього вчинення злочину, а також шляхи підходу і відходу злочинця, місця виявлення знарядь злочину, предметів, документів, а також слідів, що мають відношення до злочину.

Також саме огляд місця події є першочерговою слідчою(розшуковою) дією. Це пояснюється необхідністю отримання інформації про обставини події у первісному, незміненому стані, оскільки будь-яке зволікання спричиняє втрату речових доказів, зміну слідової картини. Невідкладність

огляду місця події пояснюється також необхідністю оперативного отримання інформації з метою організації розшуку злочинця, а також інших слідчих дій, спрямованих на розслідування кримінальних правопорушень. Саме через данні фактори згідно з ч. 3 ст. 214 КПК України огляд місця події у невідкладних випадках може бути проведений до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, що здійснюється негайно після завершення огляду. Таке виключення для даної слідчої дії законодавцем зроблено тому, що нерідко тільки завдяки огляду місця події можна виявити обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення.

Як зазначено раніше важливе значення для збору доказової інформації при розслідуванні значної кількості злочинів відіграє огляд місця події. Доказова інформація про злочин та його учасників накопичується, насамперед, у перебігу даної слідчої дії, у багатьох випадках із залученням спеціаліста відповідно ч. 3 ст. 237 КПК України, з метою одержання допомоги з питань, що потребують спеціальних знань.

Відповідно до ч. 7 ст. 237 КПК України при огляді слідчий, прокурор або за їх дорученням залучений спеціаліст має право проводити вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складати плани і схеми, виготовляти графічні зображення оглянутого місця чи окремих речей, виготовляти відбитки та зліпки, оглядати і вилучати речі і документи, які мають значення для кримінального провадження.

Спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і може надавати консультації під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок.

Спеціаліст бере участь у слідчих (розшукових) діях, у негласних слідчих (розшукових) діях, а також в інших процесуальних діях для сприяння у виявленні, закріпленні та вилученні предметів і документів, застосуванні технічних засобів у дослідженні матеріалів провадження, для формулювання питань експерту, для роз'яснення сторонам і суду питань, які стосуються його спеціальних знань.

Практика виробила суворі вимоги до застосування техніко-криміналістичних засобів і прийомів при огляді: обов'язкове фотографування матеріальної обстановки місця події, проведення необхідних вимірювань, виготовлення відбитків або зліпків, виявлених слідів. Незастосування техніко-криміналістичних засобів розцінюється судом, як серйозний недолік роботи слідчого підрозділу і може спричинити за собою повернення кримінального провадження.

Застосовувати техніко-криміналістичні засоби при дослідженні матеріальної обстановки можуть лише зазначені в законі особи ст. 69 і ст. 71 КПК ч. 7 ст. 237 КПК

Що ж стосується процесуальної сторони залучення спеціаліста то вона регламентована в ч.2 ст. 71 а саме: спеціаліст може бути залучений для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складення схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи тощо) сторонами кримінального провадження під час досудового розслідування і судом під час судового розгляду.

Спеціаліст залучається на розсуд слідчого, за винятком встановлених законом випадків обов'язкової участі в огляді спеціаліста, фахові знання якого можуть знадобитися слідчому для ефективного пошуку, фіксації, вилучення слідів та інших речових доказів, що можуть мати значення для кримінального провадження. Про вимоги щодо обов'язкової участі спеціаліста в огляді йдеться в ст. 238 та 239 КПК.

На даний момент спеціаліст майже завжди виїжджає у складі слідчо-оперативної групи на місце події. Найбільша кількість матеріальних доказів на місці події виявляє спеціаліст. Він володіє спеціальними навичками з виявлення, фіксації та упакування доказів. Саме ці навички допомагають більш конкретно і цілісно відобразити картину злочину, оперативно та достовірно відшукати найбільше доказової інформації, яку злочинець залишає на місці події.

Таким чином доказова інформація про злочин та його учасників накопичується, насамперед, у перебігу слідчих дій, у багатьох випадках із залученням спеціаліста (ст. 237, 71, 72, 238 КПК України). Важливе значення в цьому аспекті для розслідування значної кількості злочинів відіграє огляд місця події (ст. 237 КПК України). Завдяки залученню спеціаліста при

даній слідчій(розшуковій) дії, який надає допомогу слідчому у виявленні слідів кримінального правопорушення, встановленні механізму їх утворення, в розшуку, вилученні та збереженні речей і документів, що мають значення для кримінального провадження, збільшується ефективність швидкого, неупередженого та повного розслідування кримінальних проваджень та попередження подальших злочинних посягань.

Мацшин В'ячеслав Станіславович,
кандидат юридичних наук, старший
науковий співробітник, професор
кафедри криміналістики та судової
медицини Національної академії
внутрішніх справ

ЕЛЕМЕНТИ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ФАЛЬШИВОМОНЕТНИЦТВА

Стаття 199 КК України передбачає відповідальність за виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою використання при продажу товарів, збуту або збут підроблених грошей. У даній статті посилена кримінальна відповідальність за вчинення вищезгаданих дій групою осіб та організованою групою осіб.

Однак проблема фальшивомонетництва в Україні залишається актуальною. Статистичні дані Генеральної прокуратури України свідчать, що за останній час збільшилася кількість фактів, коли організовані угруповання підробляли гроші. Так, за 9 місяців 2017 року було зареєстровано 21 факт фальшивомонетництва вчиненого саме угрупованнями (хоча за весь минулий рік таких випадків було всього 2). Підозри оголошені 78 фігурантам, частина з них вже вчиняла такі злочини раніше.

Найпопулярніша купюра у фальшивомонетників – це банкнота номіналом в 100 доларів США. З українських купюр, найчастіше підробляють номінали – 200 і 500 грн.

На нашу думку *об'єктивними умовами* поширення фальшивомонетництва є: а) безперервний розвиток науково-технічного прогресу, а з цим і поява найсучасніших та

легкодоступних до самостійного освоєння технічних засобів, за допомогою яких можна незаконно виготовляти фальшиві грошові знаки або цінні папери (наприклад, наповнення ринку такими товарами як копіювально-розмножувальна техніка, що має високу спроможність відтворення друкованої продукції з оригіналу); б) наявність або відсутність матеріальних засобів для можливості (самостійного або за сприяння «спонсорів» з організованих злочинних груп) вибору устаткування, пристроїв та інших технічних засобів, необхідних для того, щоб без проблем займатися злочинною діяльністю по виготовленню фальшивих грошових знаків або цінних паперів (наприклад, закупівля спеціальної фотоапаратури, збільшувальних приладів різної кратності, освітлювальних пристроїв, пресів різної модифікації, карбувального інструменту, паперу, що має певну подібність з тим, на якому виготовляють законні засоби платежів, різні марки барвників, хімічних реактивів, кислот для травлення кліше тощо); в) можливість доступу до ознайомлення із спеціальною літературою, яка містить відповіді на питання, пов'язані з технологічними процесами, що застосовуються під час виготовлення поліграфічної продукції (паперу, фарби) (ця інформація може бути отримана з літератури, яка є в публічних, зазвичай, обласних або міських бібліотеках); г) наявність місця, придатного для занять подібною злочинною діяльністю (за відсутності такого місця злочинець вимушений шукати його).

Серед умов суб'єктивного характеру фальшивомонетництва, можна виділити такі: а) наявність в суб'єкта фальшивомонетництва здібностей та нахилів (умінь, навичок) до виробничих процесів, пов'язаних з підробленням грошей та цінних паперів, і, зокрема, до таких технологічних процесів, які застосовуються в галузі поліграфії, малюванні, фотографуванні, хімії, гравіюванні, карбуванні та ін.; б) знання, які має суб'єкт фальшивомонетництва, застосування яких необхідне йому в процесі вчинення злочину (причому тут треба зважати на знання, що вже є, так і на ті, що набуваються в процесі цієї діяльності: замислення, підготовки, вчинення та приховання злочину; серед таких умов обов'язковими є, наприклад, наявність у злочинця знань про технічні засоби захисту, що використовуються під час виготовлення справжніх грошей; у випадку відсутності тих чи інших знань або засобів злочинці можуть знайомитися з особами, які володіють

відповідними знаннями і отримують необхідні відомості від них); в) наявність у суб'єкта вчинення фальшивомонетництва внутрішніх психологічних властивостей, які впливають на прийняття рішення в процесі злочинної діяльності по виготовленню або збуту фальшивих грошових знаків або цінних паперів (до таких властивостей відносяться: спрямованість особи, потреби, інтереси, почуття, світогляд, темперамент, характер, підвищена самооцінка).

До переліку *типових слідів* фальшивомонетництва можна віднести: а) збут грошових знаків, що викликають сумнів у своїй автентичності; б) сліди пошуку матеріалів і виготовлення технічних засобів, пристроїв; в) відомості про використання і закупку спеціальної літератури, особами, які виношують задуми по виготовленню фальшивих грошових знаків або цінних паперів, пошук та отримання консультацій у фахівців з поліграфії, виробництва паперу та інших осіб, які сприяють реалізації подібних задумів; г) відомості про елементи ознак зовнішності осіб, які обґрунтовано підозрюються у виготовленні або збуті фальшивих грошових знаків чи цінних паперів; г) відбитки пальців рук на грошових знаках та устаткуванні, яке було використане під час виготовлення фальсифікатів; д) сліди у вигляді мікрочасток на обладнанні, одязі фальшивомонетників.

Щодо ступеня організованості злочинної діяльності, *суб'єктів фальшивомонетництва* можна поділити на такі види: а) злочинна організація; б) організована злочинна група; в) фальшивомонетники-одинаки. Щодо вчинення фальшивомонетництва групою осіб, то такі випадки є поширеними однак, майже усі вони мають добре виражені ознаки організованості.

Можна також виділити деякі особливості, притаманні *організованій злочинній групі* фальшивомонетників: а) ретельне планування майбутніх дій; б) реалізація запланованої акції здійснюється лише після особливої команди керівника організації; в) злочинні акції здійснюються, зазвичай, одними й тими ж постійними в організації групами осіб, тоді як безпосередні виконавці можуть змінюватися; г) багатьом таким злочинним групам притаманна «спеціалізація»; г) для досягнення кінцевої мети злочинної акції, члени злочинної організації можуть застосовувати різноманітні тактичні комбінації, що супроводжуються, зазвичай, вчиненням різного роду злочинів, які забезпечують успіх усієї «операції»;

д) членами груп фальшивомонетників, які входять до складу злочинної групи можуть використовуватися відомості, які спеціально вводять в оману осіб, що виявляють до них підвищений інтерес, включаючи і працівників правоохоронних органів (для цього злочинцями можуть створюватися і використовуватися окремі об'єкти (приміщення, квартири і т. і.), де на високому рівні фальсифікуються документи, що дозволяють успішно вчиняти проміжні злочинні дії її членів); е) для належного забезпечення проведення тієї чи іншої злочинної акції застосовуються найсучасніші технічні засоби (підслуховування, вибухові пристрої, зброя, відеоапаратура тощо) та методи; є) великі організовані злочинні угруповання виявляють підвищений інтерес до організаційної структури, особового складу, технічного оснащення, а також дій правоохоронних органів і спеціальних служб, особливо тих підрозділів, які безпосередньо займаються протидією фінансовим злочинам, контрабанді, підробленню грошей і документів.

Мельник Сергій Володимирович, курсант навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник: кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ **Воробей О. В.**

ВИГОТОВЛЕННЯ ТА ПІДРОБЛЕННЯ СУЧАСНИХ ВІТЧИЗНЯНИХ ДОКУМЕНТІВ, ЩО СУПРОВОДЖУЮТЬ ТРАНСПОРТНІ ЗАСОБИ

Сучасні вітчизняні посвідчення водія на пластиковій основі виготовляються на державному підприємстві Поліграфкомбінаті «Україна».

Для виготовлення документів на пластиковій основі на підприємстві ПК «Україна» організовано спеціалізований виробничий підрозділ, який оснащено обладнанням друку на не вбирних матеріалах, в тому числі на пластикових основах, а

саме друкарською машиною KBA Rapida-75-6 CX FO SAPC ALV2 оснащеною секціями УФ-сушки формат 530x750 мм та автоматичною машиною трафаретного друку Sakurai MS-80A формат 800x550 мм. Для друку використовуються захисні фарби- останні напрацювання світового лідера у виробництві захисних фарб – компанії SICPA. На машині трафаретного друку можуть наноситися різні види захисних фарб, такі як оптико перемінні фарби OVI та SicpaOasis.

Дві ламінаційні лінії Melzer по виготовленню пластикових паспортних сторінок формату ID-3 та карток формату ID-1 з можливістю нанесення магнітної або голографічної стрічки (продуктивність 50 000 одиниць ID-3 на добу та 160 000 відповідно ID-1 на добу). Картки виготовляються з полікарбонату та ПВХ. Лінії мають можливість виготовляти ID-карти з імплантованим чипом, наносити голографічні захисні елементи(ГЗЕ) як на поверхню карти, так і імплантувати ГЗЕ у товщу пластику, наносити голографічну стрічку, наносити самоклеючий стікер, магнітну стрічку та панель для підпису, покривати карту захисною плівкою. Лінія здатна виготовляти банківські карти, старт карти, ID-карти, дозвільні карти, у тому числі і з імплантованим електронним носієм.

Персоналізація карт формату ID-1 та запис інформації на чип відбувається на обладнанні Pearl ID Ruhlamat (Німеччина). Персоналізація карток відбувається методом лазерного гравіювання – під дією лазерного опромінення пластик змінює свої оптичні властивості, при чому це відбувається у товщі самого пластику, а отже робить нанесену інформацію такою, яку неможливо видалити з поверхні карти, не зруйнувавши її. Запис інформації може бути здійснено як на контактні, так і на безконтактні чипи. Лазерне гравіювання та запис інформації на електронний носій карток формату ID-1 проходить за один крок.

Бланк національного посвідчення водія виготовляється з полімерного матеріалу - полікарбонату – формату ID-1 згідно з ДСТУ ISO/IEC 7810:2008 «Картки ідентифікаційні. Фізичні характеристики» (ISO/IEC 7810:2003, IDT).

На лицьовому боці бланка посвідчення надруковано: у верхній частині чорною фарбою – код держави «UA». Назву держави «Україна», назву документа «ПОСВІДЧЕННЯ ВОДІЯ» українською, російською, англійською, французькою мовами.

Верхня частина відділена від основної лінією позитивного мікротексту «ПОСВІДЧЕННЯ ВОДІЯ ВОДИТЕЛЬСКОЕ УДОСТОВЕРЕНИЕ DRIVING LICENCE PERMIS DE CONDUIRE».

Три сітки змінної геометрії, у яких виконано стилізовані зображення тризуба і Державного Прапора України. Фрагмент сітки виконано з ліній позитивного мікротексту «ПОСВІДЧЕННЯ ВОДІЯ». Дві лінії позитивного мікротексту «ПОСВІДЧЕННЯ ВОДІЯ». У верхній правій частині оптико-перемінною фарбою надруковано зображення карти України. Нижче послідовно згори донизу надруковано номери полів. У лівій частині бланка посвідчення розміщується поле для нанесення відцифрованого образу обличчя особи.

Одну з сіток виконано способом ірисного офсетного друку, що створює плавний перехід блакитного кольору, який під дією ультрафіолетового проміння набуває світіння. Фарбою, невидимою при денному світлі, яка під дією ультрафіолетового проміння набуває свічення зеленого кольору, надруковано зображення малого Державного Герба України та Державного Прапора України.

На зворотному боці бланка посвідчення надруковані дві захисні сітки змінної геометрії, у яких виконано зображення малого Державного Герба України, орнамент, дві вертикальні лінії та горизонтальну лінію позитивного мікротексту. У верхньому лівому кутку виділено біле поле для нанесення одновимірного штрих-коду. Зліва зверху вниз – список даних, які вносяться в документ. Праворуч надруковано таблицю з категоріями транспортних засобів, піктограмами і полями.

УФ-флуоресцентною фарбою, невидимою при денному світлі, нанесено слова: «ПОСВІДЧЕННЯ ВОДІЯ ВОДИТЕЛЬСКОЕ УДОСТОВЕРЕНИЕ DRIVING LICENCE PERMIS DE CONDUIRE» перемінного розміру у вигляді чотирьох хвилястих ліній. Серія та номер бланка посвідчення, які складаються з трьох літер та шести цифр, реквізити виготовлювача бланка посвідчення виконуються способом лазерного гравіювання. Персоналізація бланка посвідчення здійснюється способом кольорового ретрансферного друку за допомогою спеціальної плівки [1].

Документи, що супроводжують транспортні засоби, завжди намагались підробити. Не стали виключенням і

документи на пластиковій основі. Як відомо, розрізняють два види підробки: «повна» підробка, коли фальшивий документ виготовляється повністю, і «часткова» підробка, коли в справжній документ вносяться певні зміни.

Перші підробки виготовлялись шляхом сканування оригінального бланку, у подальшому з використанням кольорового принтера виконувалось друкування підробленого бланка, як правило, на паперовій основі, з наступним нанесенням персональної інформації та захисних плівок. Оскільки зображення за загальними ознаками та якістю друку суттєво відрізнялись від встановленого зразку, тому у експертів не виникало труднощів з вирішенням питання стосовно встановлення способу їх підробки. Окрім цього, при дослідженні в ультрафіолетових променях перші підробки інтенсивно світилися, оскільки вони друкувались на папері. Траплялись випадки, коли на неякісно підроблених бланках були нанесені оригінальні голографічна та захисна плівки.

Наступні, більш якісні підробки, виготовлялись шляхом часткової зміни даних в офіційно виданих документах з використанням оригінальних захисних плівок. За виключенням окремих елементів, зовнішній вигляд та конструкція таких документів відповідали встановленим зразкам.

Підробки цього типу слід досліджувати при збільшенні що найменше 16×, звертаючи увагу на спосіб нанесення персональних даних та на пошук залишків первинного тексту. Також, як правило, на таких підробках нанесена оригінальна голографічна та захисна плівка, тому їх виявлення без збільшувальних приладів в процесі перевірки на дорозі доволі проблематичне. На сьогодні більш якісні підробки виготовляються шляхом розшарування захисних плівок та видалення первинного змісту персональних даних в офіційно виданих документах з наступним нанесенням на справжній бланк вторинної інформації з наступним покриттям оригінальними захисними плівками.

Враховуючи, що при такому способі підробки використовуються оригінальний бланк, оригінальні захисні плівки, вторинна інформація наноситься відповідним способом друку, такі документи за своїми характеристиками – конструкцією, способами друку та персоналізації відповідають аналогічним зразкам, що офіційно видаються підрозділами. Тому такі документи мають усі елементи захисту і навіть з

застосуванням експертних методів та приладів з різними джерелами освітлення встановити факт підробки або внесення змін доволі складно і вдається це не завжди [2, с. 297].

Отже, підсумовуючи викладене можна сказати, що вбачається необхідність терміново посилення захисту даної категорії документів шляхом застосування додаткових методів захисту наприклад: нанесення написів або зображень поверх персональних даних, нанесення персональних даних способом лазерного гравіювання, нанесення номера документа після персоналізації методом лазерної перфорації.

Список використаних джерел

1. Поліграфкомбінат «Україна» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://pk-ukraine.gov.ua>. – Назва з екрана.
2. Науменко С. М. Способи підробки свідоцтв про реєстрацію транспортних засобів та проблемні питання їх експертного дослідження / С. М. Науменко // Криміналістика и судебная экспертиза. – Вып. 58. – Ч. 2. – Киев, 2013. – С. 294–302.

Морозов Демід Анатолійович,
викладач циклу загальноправових
дисциплін Луганського центру
первинної професійної підготовки
«Академія поліції» Луганського
державного університету внутрішніх
справ імені Е. О. Дідоренка

ОСОБЛИВОСТІ ПРИЗНАЧЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ПОСІВУ АБО ВИРОЩУВАННЯ СНОТВОРНОГО МАКУ ЧИ КОНОПЕЛЬ

Реалізація державної політики щодо боротьби з наркозлочинністю передбачає посилення заходів з протидії незаконному культивуванню нарковмісних рослин, що значною мірою залежить від якості розслідування злочинів, передбачених статтею 310 Кримінального кодексу України (Посів або вирощування снотворного маку чи конопель). Дослідження слідових комплексів та способів вчинення зазначеного кримінального правопорушення відбувається за участю експертів різних галузей (хімії, біології, ґрунтознавства,

агрономії тощо). Проте, найпоширенішою формою використання спеціальних знань у цьому напрямку є проведення судових експертиз.

Для встановлення предмету злочинного посягання незаконного культивування нарковмісних рослин обов'язково призначаються судові експертизи матеріалів, речовин і виробів з них. На розгляд експертів можуть надаватися як рослини в цілому, так і їх частки. Важливим є те, що дослідження коноплі (рослина будь-якого виду роду *Cannabis*) або снодійного маку (рослина виду *Papaver somniferum* L) з метою встановлення їх належності до об'єктів, що містять наркотичні речовини, становить компетенцію *біологічної експертизи*.

Відповідно до пункту 24.1 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 року № 53/5 (далі – Інструкція № 53/5) біологічна експертиза досліджує об'єкти рослинного та тваринного походження, серед яких є листя, стебла, квіти, сіно, солома, кора, деревина, коріння, плоди, насіння, зерно, спори, пилок тощо, продукти життєдіяльності рослинних і тваринних організмів [1].

Завдання біологічної експертизи полягає у встановленні належності об'єктів рослинного походження до конкретного біологічного таксона (родини, роду, виду тощо), а також виявлення мікрооб'єктів зазначеного походження в будь-якій масі або на предметах обстановки місця події (предметах-носіях), встановлення спільної родової (групової) належності декількох порівнюваних об'єктів, з'ясування належності об'єктів біологічного походження до одного цілого, визначення біологічних характеристик стану об'єкта, у тому числі зернових та зернобобових культур (стадії розвитку організму, причин та часу змін його стану, механізму пошкодження тощо).

Для встановлення належності виявленої коноплі або снодійного маку до наркотичних засобів у Інструкції № 53/5 пропонується орієнтовний перелік питань, які можуть бути винесені на розгляд експертів, а саме: яка природа даного об'єкта? Якщо він біологічного походження, то яка його

таксономічна належність? Чи є на предметі-носії (зазначається, якому саме) мікрооб'єкти (частки) біологічного походження? Чи мають дана маса та зразки, вилучені в конкретному місці, спільну родову (групову) належність? Чи могли за певний строк статися ті чи інші зміни в розвитку рослинного об'єкта (чи могла рослина за певний час вирости до наявних розмірів)? Який вік рослини, її частин? Чи належить дана рослина (подрібнені частки рослини) до таких, що містять наркотичні речовини? Якщо так, яка її таксономічна належність? Чи складали раніше дані зразки наркотичних засобів одну масу? Чи мають дані зразки наркотичних засобів спільну родову (групову) належність (за способом виготовлення, місцем вирощування тощо) [1]?

Якщо в підозрюваного або суб'єкта господарювання, який незаконно здійснював культивування, розмноження, заготівлю нарковмісних рослин, було вилучено насіння і садивний матеріал коноплі або снодійного маку, то необхідно встановити: чи відповідають зразки зернових (зернобобових) культур, що були надані на дослідження, вимогам Державного стандарту України (ДСТУ) за показниками: масова частка білка; масова частка сирої клейковини; якість клейковини; число падіння; вологість; сміттєві та зернові домішки; сажкове зерно; маса 1000 насінин (зерен) (натура)? Чи відповідають зразки зернових культур, що надані на дослідження, за їх характеристиками умовам контракту на поставку? Чи є дані об'єкти частинами одного цілого?

За умови, коли у ході проведення процесуальних дій було вилучено речовини хімічного походження, які використовувалися злочинцем для вирощування нарковмісних рослин, зокрема мінеральні добрива, отрута від шкідливих комах, проводиться *експертиза речовин хімічних виробництв та спеціальних хімічних речовин*. За її допомогою встановлюється належність пестицидів до стандартизованої групи (виробничої, хімічної тощо) відповідно до існуючої класифікації, а також природа речовини, наданої на дослідження. На вилучених предметах-носіях можливо виявити нашарування спеціальних хімічних речовин. Особливого значення для розслідування, з метою визначення спільності родової належності, набуває

порівняльне дослідження хімічної речовини, вилученої на ділянці вирощування культур та в інших місцях.

В окремих випадках при досудовому розслідуванні злочинів, за статтею 310 КК України, може призначатися *судово-агротехнічна експертиза*. На її вирішення можуть бути поставлені такі питання: Чи могла вказана культура бути зібрана з даного поля або ділянки? Чи є надана культура з врожаю цього року? Чи мають посіви нарковмісної культури дикий або культурний характер? та ін. [2, с. 165].

Дослідження нашарувань ґрунту, виявленого на взутті, колесах транспортного засобу, сільськогосподарського інвентарю з метою встановлення його походження з конкретної місцевості, де відбувалося культивування рослин, є завданням *судово-грунтознавчої експертизи*.

При призначенні даної експертизи на вирішення експерта-грунтознавця можуть бути поставлені такі питання: Чи є на наданих об'єктах ґрунті (ґрунтово-рослинні) нашарування? Чи мають вони загальну групову належність з ділянкою місцевості, на якій виявлено схованку? Якщо так, то чи походять вони з цієї ділянки? [2, с. 169].

Якщо під час проведення обшуків помешкання у підозрюваного було виявлено спеціальну літературу, чорнові записи з описом методик культивування рослин та рецептур медичних препаратів рослинного походження, ці предмети вилучаються для проведення з ними подальших досліджень в межах почеркознавчої експертизи або технічної експертизи документів. Крім того, наведені експертні дослідження можуть проводитися при виявленні факту підробки документів, що складаються суб'єктами господарювання, які уповноважені здійснювати культивування, розмноження, заготівлю нарковмістних рослин.

Не менш вагоме значення для розслідування цих злочинів має *комп'ютерно-технічна експертиза*, за допомогою якої можливо дослідити сліди, залишені на електронних носіях інформації. Наприклад, коли злочинець використовував комп'ютерну техніку для отримання відомостей про технологію вирощування нарковмістних рослин. Так само, коли підозрюваний використовував мобільні пристрої для: спілкування зі співучасниками злочину; фотографування і

відеозйомки вирощеної культури, а також збереження відповідних зображень та відеозаписів на електронних носіях інформації; орієнтування на місцевості за допомогою спеціальних комп'ютерних програм з функцією GPS-позиціонування тощо.

На вирішення комп'ютерно-технічної експертизи можуть бути винесені такі питання: Чи є на наданому на дослідження апаратному засобі чи носіїві інформації відомості про факти та місця культивування нарковмісних рослин? Через яких провайдерів відбувався обмін інформацією з даного апаратного засобу, на які електронні адреси абонентів? Який зміст інформації з електронної пошти? Коли було збережено інформацію на електронному носіїві?

Таким чином, нами було розглянуто особливості призначення судових експертиз при розслідуванні незаконного посіву або вирощування снотворного маку чи конопель. Цілком очевидно, що запропонований перелік експертиз не є вичерпний, оскільки в процесі розслідування цих злочинів, у залежності від конкретної слідчої ситуації, можуть виникати різноманітні завдання, вирішення яких можливе лише через проведення відповідної судової експертизи.

Список використаних джерел

1. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень [Електронний ресурс]: наказ Міністерства юстиції України від 8 жовт. 1998 р. № 53/5. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98/print1480512542474936>. – Назва з екрана.

2. Кривонос М. В. Теорія та практика використання спеціальних знань в розслідуванні злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / М. В. Кривонос. – Суми, 2016. – 301 с.

Пашиєва Алла Сергіївна, здобувач
кафедри криміналістичного забезпечення
та судових експертиз навчально-наукового
інституту № 2 Національної академії
внутрішніх справ

МЕТАЛЬНА ЗБРОЯ ЯК ОБ'ЄКТ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Зброя є продуктом розвитку цивілізації, частиною культури людства. Їй належить неабияке місце в еволюційному розвитку людини. В історії людства вона завжди займала левову частку, розвивалась і удосконалювалась разом з людиною. З самого початку зброя була основним засобом людини в її суворій боротьбі проти сил природи, сутичці з тваринами, допомагала їй виживати і самостверджуватися. Найперша зброя, яку створила людина, безсумнівно, було індивідуальна. Процес еволюції зброї зайняв великий часовий проміжок і своїми витоками минає в кам'яний вік. Говорячи про цей процес, неможливо розглядати його відмежовуючи від аналізу історичної обстановки, в якій народилась та існувала більшу частину своєї історії зброя. Загальновідомим є те, що вихідним матеріалом для найперших зразків індивідуальної зброї послужили камінь, кістка та дерево. Перш ніж перетворити їх в результаті свідомої і цілеспрямованої діяльності в найпростіші знаряддя, а з них – в зброю, людина тривалий час користувалась каменем і палицею як примітивними засобами боротьби.

Вже на цій стадії свого розвитку людина зрозуміла, що для нанесення ударів можна застосовувати камінь, а для зручності його краще певною мірою обробити. У процесі такої обробки, зумовленої насамперед господарсько-побутовими і мисливськими цілями, з'явилися найпростіші знаряддя, які виконували одночасно і функцію зброї. Першим періодом існування людського ремесла був період тесаного каменю. Тоді всі знаряддя зазвичай виготовлялися з кременю. Виходячи з їх конструкції, виділяють такі характерні для названого періоду часу стародавні знаряддя, як скребки, ручні рубила, сокири, гарпуни. Характерні для цього періоду кам'яні сокири та клиноподібні уламки каменю однаково задовольняли нескладні

потреби первісної людини. Лише в кінці періоду тесаного каменю стає помітною різниця знаряддя та зброї. Стародавня людина активно виготовляє знаряддя та зброю зі слонової та інших кісток. Таким чином в кінці періоду неоліту – на початку палеоліту починається впевнене існування зброї. В цей же час з'являються її перші зразки (холодна мисливська зброя).

Багато дослідників вважають прототипом найдавнішої бойової зброї зброю мисливців. Саме первинний мисливський набір, який містив спис, сокиру і кам'яний ніж, став засновником зброї. На цій стадії розвитку у окремих зразків вже спостерігались задатки звичних для нас класичних форм індивідуальної зброї.

Беззаперечно важливу роль в таких перетвореннях відіграли досвід людини в побутовій та мисливській сферах життя, однак у процесі вдосконалення зброї істотне місце посіли збройної сутички людини з людиною. Ця боротьба стала спонукальним мотивом для доцільного застосування зброї та дала поштовх до активного пошуку нових конструктивних рішень, які б найбільш повно відповідали тим чи іншим формам збройної боротьби. В сучасних умовах систему індивідуальної зброї становлять, насамперед, такі історично сформовані види зброї, як холодна, метальна, вогнепальна, пневматична, газова, електрична та ін. Причому список різновидів індивідуальної зброї має тенденцію до зростання.

Об'єктом криміналістичного дослідження є не тільки заводська, а й саморобна зброя. Поряд з індивідуальною зброєю в практиці криміналістичного дослідження іноді зустрічаються різного роду об'єкти, конструктивно і (або) функціонально подібні до зброї, наприклад, холодної, метальної, вогнепальної та ін. Однак основну частину об'єктів криміналістичного дослідження все ж складають заводські зразки історично сформованих видів зброї і, перш за все, вогнепальної. Очевидно, що холодна й метальна зброя в порівнянні з вогнепальною набагато раніше стала використовуватися в злочинних цілях. Однак історично склалося так, що вогнепальна зброя стала об'єктом більш пильної уваги криміналістів і правознавців. Це пояснюється її більшою суспільною небезпекою, а також більш складним і специфічним характером слідів, які вона залишає.

При всьому цьому першими об'єктами криміналістичного дослідження була не сама вогнепальна зброя, а сліди її застосування, зокрема, вогнепальні пошкодження. Їх стали досліджувати судові медики. Більшою мірою вирішувалися питання, пов'язані з встановленням дальності, напрямку пострілу, місця розташування того, хто стріляв і жертви, інші обставини застосування вогнепальної зброї. Холодну й металеву зброю, а також сліди її застосування стали розглядати в якості речових доказів у кримінальних провадженнях ще раніше, ніж вогнепальну зброю і сліди її дії. Однак при цьому дослідження самої зброї, як правило, обмежувалося лише оглядом і зазвичай не вимагало допомоги фахівців. Сліди ж її застосування традиційно розглядалися лікарями (судовими медиками). Таке положення зберігалося до тих пір, поки в законодавчому порядку не обмежили обіг холодної зброї.

З цього моменту холодна зброя стала об'єктом пильної уваги криміналістів, зважаючи на виникнення нагальної потреби у встановленні групової приналежності об'єктів при вирішенні питання про те, чи є вони предметом або знаряддям вчинення злочину. Для відповіді на це питання потрібні були спеціальні знання і, як наслідок, залучення відповідних фахівців. Серед таких стали виступати фахівці-криміналісти. Однак на початковому етапі фахівці-криміналісти такими знаннями практично не володіли через відсутність наукової бази – відповідної галузі криміналістичної техніки.

Знадобилося кілька десятиліть, величезні зусилля наукових і практичних працівників для її створення. У підсумку, в теорії і практиці криміналістики був накопичений величезний теоретичний матеріал та експертний досвід, підготовлені необхідні методичні, практичні та навчальні посібники для слідчих, суддів, експертів та оперативних працівників, введені відповідні навчальні дисципліни для підготовки названих фахівців в системі середніх і вищих юридичних освітніх установ.

Пекар Ростислав Нар'янович,
начальник оперативного управління
Департаменту податкової інспекції
Оболонського району ГУ ДФС
у м. Києві

ВИБІР СЛІДЧИМ ЗАСОБУ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ДЛЯ ВИКОРИСТАННЯ В РОЗКРИТТІ ТА РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВопорушень

Важливе тактико-криміналістичне значення має правильний вибір слідчим певного засобу масової інформації, можливості якого можна використати в конкретній ситуації. Сучасні засоби масової інформації це не лише своєрідний «рупор громадської думки», а й потужний засіб формування громадянської свідомості. Для правоохоронних органів – це важливий помічник в їх роботі з різноманітними соціальними верствами, засіб інформування населення про результати своєї роботи зі створення умов безпеки й стабільності добробуту, формування позитивної громадської думки щодо правоохоронної системи в країні та її органів розслідування. То ж не дарма колишній міністр внутрішніх справ країни Ю. Смирнов закликав до опрацювання нових підходів до принципів оцінки роботи органів внутрішніх справ, в яких головним критерієм повинна стати думка населення щодо ефективності всіх аспектів роботи правоохоронців, а не відсотки чи абсолютні цифри їх показників. З цією метою варто постійно вивчати відгуки громадян щодо діяльності конкретних служб та підрозділів, запроваджувати систему обов'язкових звітів працівників Національної поліції перед населенням, інформувати людей через засоби масової інформації про криміногенну обстановку та заходи щодо протидії злочинності [1].

Форми співробітництва слідчого з населенням різноманітні, забезпечення взаємодії слідчого з метою розкриття та розслідування кримінальних правопорушень хоча й не є обов'язком процесуальної особи, проте уміння залучати населення до протидії злочинності і використовувати його допомогу свідчить про наявність слідчої майстерності. Значно

зростають можливості такого співробітництва в разі використання слідчим преси, радіо, телебачення та інших засобів масової інформації. Такі засоби допомагають слідчим доповнювати інформаційну недостатність у справі, що розслідується, забезпечують підвищення результативності пошукових дій слідчого в тих випадках, коли застосування традиційних форм і методів розшуку не дає бажаних результатів, сприяють розв'язанню профілактичних завдань, пропаганді правових знань тощо.

Зв'язок державних структур з інформаційними службами та відомствами, до яких відносять і засоби масової інформації, має важливе значення для створення в державі загального позитивного інформаційного фону. Не даремно у західних країнах та Сполучених Штатах Америки в силових відомствах створюються підрозділи, відділи, які отримали назву «паблік рілейшинз» (PR). Як підгалузь управлінської діяльності «паблік рілейшинз» фактично існує майже стільки, скільки існує і людство, а де-юре її існування визнано понад століття тому. За цей час у світі накопичено значний досвід взаємодії правоохоронних органів з громадськістю за допомогою використання різноманітних інформаційних структур. Словосполучення «public relations» вперше використав юрист Дорман Ітон у своєму зверненні до випускників Йельського університету США в 1882 році, надавши йому значення всезагального благополуччя, а у 1897 році цей вираз вже почали вживати у більш вузькому контексті, – для визначення взаємостосунків у діловій сфері. Коротке й змістовне визначення поняття «public relations» запропонував свого часу інший американський юрист Сем Блек. За його визначенням «паблік рілейшинз» – це плановані, тривалі зусилля, спрямовані на створення і підтримку доброзичливих стосунків і взаєморозуміння між організацією і громадськістю [2 с. 6.]

Саме поняття «паблік рілейшинз» передбачає налагодження взаєморозуміння між певними соціальними групами за допомогою різноманітних комунікативних дій. Міжнародні асоціації спеціалістів в сфері PR визначають це поняття як мистецтво і водночас науку інформаційно-аналітичних та комунікативних дій, спрямованих на

гармонізацію відносин між певною організацією та громадськістю.

Проте, сьогодні звертають увагу і на негативний, так званий «чорний» бік «паблік рілейшинз», який отримав назву «чорного піару». Звертають увагу навіть на наявність потенційної загрози національній безпеці з боку «чорного піару» і виокремлюють в ньому дві спрямованості: компрометантні публічно-інформаційні акції та асиметричні інформаційні операції, що покликані відволікти ресурси відповідних органів [3, с. 7].

Отже, взаємодія слідчого із засобами масової інформації повинна будуватися лише на дотриманні загальних позитивних положень «паблік рілейшинз», які передбачають вибір ним конкретного засобу масової інформації в розрахунку на тривалі ділові контакти в інтересах як розслідування конкретного кримінального правопорушення, так і протидії злочинності загалом.

Варто враховувати, що питання ефективності взаємодії слідчого із засобами масової інформації тісно пов'язані із правильним визначенням саме того засобу інформації, звернення до якого принесе найбільшу користь процесу розслідування. До того ж, головною стороною такої взаємодії завжди має виступати слідчий. На відсутність зацікавленості багатьох засобів масової інформації в організації взаємодії з правоохоронними органами вказують і результати цілеспрямованих досліджень, що здійснені в цьому напрямі науковцями в нашій країні. Так, С. Братель з метою перевірки ефективності взаємодії органів міліції із засобами масової інформації, звернувся з листами до провідних газетних видань: «Вечірній Київ», «Голос України», «Київ сьогодні», «Молодь України», «Урядовий кур'єр», «Столиця», «День», «Дзеркало тижня», «Газета по-киевски», «Вечерние вести», «Сегодня» та ін., у яких висловив прохання відповісти на запитання щодо наявності у газетах рубрик, прес-релізів про діяльність міліції, статей або повідомлень, у яких використовуються коментарі керівництва органів внутрішніх справ. В установлений законом термін отримано відповідь лише від газети «Урядовий кур'єр», яка зазначила: «Редакція такі послуги не надає», а решта взагалі ніяких відповідей не надали. Цим дослідником також

підготовлено та направлено листи до редакцій засобів телевізійної комунікації: ТРК «Київ», ВАТ Телеканал «Тоніс», Національної телекомпанії «Україна», ТРК «Студія 1+1», ЗАТ «5 канал», ТРК «ІСТУ», Телеканалу «Інтер», ЗАТ «Новий канал» з аналогічними проханнями. В установлений законом строк отримано відповідь від ТРК «Студія 1+1», в якому сказано, що цією телекомпанією не створюється телепередач, присвячених діяльності міліції, а лише ведеться статистики телепередач, репортажів та сюжетів, у яких йдеться про діяльність міліції та інших правоохоронних органів, національна телекомпанія «Україна» повідомила, що у своїх програмах постійно інформує глядачів про діяльність органів внутрішніх справ України, проте не веде спеціального обліку відеоматеріалів, присвячених цій тематиці. Також про відсутність обліку інформаційних матеріалів, які стосуються діяльності міліції, вказав телеканал «СТБ». ЗАТ «5 канал» зазначив, що репортажі з місць подій подаються лише тоді, коли журналісти отримують запрошення листом чи телефоном або відповідний дозвіл правоохоронних органів, за умови, що ця інформація є цікавою і актуальною. Решта телевізійних каналів взагалі не надали ніякої інформації.

На підставі того, що на 26 листів, направлених до різних засобів масової інформації, отримано лише п'ять відповідей, С. Братель зробив висновок, що взаємодія засобів масової інформації з окремими працівниками органів внутрішніх справ є незадовільною [4, с. 17–18]. Ми також погоджуємося з такими висновками.

В разі розв'язання тактико-криміналістичних завдань за допомогою засобів масової інформації, слідчий вирішує питання щодо вибору ним конкретного чи конкретних засобів масової інформації та тієї форми публікації або усного оприлюднення матеріалу, найбільше прийнятною для читачької або глядацької аудиторії, на яку орієнтовано таку публікацію.

Використання слідчим засобів масової інформації зумовлене їх здатністю впливати на розвиток соціальних процесів, а особливо на свідомість громадян, їх поведінку, можливість виховання у них відчуття впевненості у сталості наших законів, довіри до правоохоронних, зокрема, й слідчих органів, а також впевненості в тому, що завдяки ефективній

діяльності органів розслідування можливим є підтримання громадського порядку. До того ж засоби масової інформації можуть довести все це до кожного жителя країни як в усній формі – з використання радіомовлення і телебачення, так і в писемній – через газети, журнали, інші друковані періодичні видання. Приймаючи рішення про використання засобу масової інформації, слідчий повинен враховувати адміністративно-територіальне розташування громадян, на яких бажає вплинути своїми публікаціями, їх національну належність, віросповідання, професію, вік, характер інтересів. Треба зважати на те, що і засоби масової інформації також орієнтовані за такими напрямками. Наприклад, найбільш чисельна група періодичних видань: газети різняться за адміністративно-територіальними ознаками (загальнодержавні, обласні, міські, районні), за ознакою національного мовлення (україномовні, російськомовні видання, а також ті, що видаються двома мовами), орієнтовані на вік читачів (пенсіонерів, підлітків, школярів, студентів), за професійними уподобаннями (для лікарів, юристів, економістів, підприємців чи домогосподарок), за колом інтересів читачів (літературні, історичні, кримінальні) тощо.

Для підсилення сприйняття інформації фахівцями в галузі засобів масової інформації розроблені й удосконалюються особливі прийоми впливу на аудиторію, з'явилися висококваліфіковані співробітники, свого роду професіонали мовлення, що здатні надати потрібного змісту статті та відповідної поставленій меті її форми, надати певному чи іншому матеріалу визначеної спрямованості. Слідчому варто враховувати, що друковані видання – преса мають більшу різноманітність видань, значні тиражі та більшу розповсюдженість серед різних верств населення, але вплив радіопередач і телебачення на аудиторію є більше значущим. Це пояснюється тим, що радіо і телебачення впливають на слухачів і глядачів не лише силою другої сигнальної системи – слова, але й через зорове сприйняття, образне сприйняття та звукове забарвлення мовленнєвої інформації. Добре відомо, що краще один раз побачити, ніж сто раз почути (особливо коли йдеться про показ вилученої зброї, предметів контрабанди, затримання правопорушників). Професійно зроблений на матеріалах слідства хвилинний сюжет у випуску телевізійних новин часом

дає більший ефект, ніж докладні газетні публікації. Інтонація, тембр, ритм, міміка, жести тощо – все це засоби підсилення сприйняття інформації аудиторією. Окреме значення має ефект присутності особи, яка сприймає інформацію. Наприклад, показаний сюжет затримання злочинця, де оператор біжить слідом за працівниками поліції і фіксує гострі моменти роботи правоохоронних органів, створює ілюзію безпосередньої причетності глядача до події. Детальні, крупні плани рук затриманої особи в наручниках, очей правопорушника, його перших слів після затримання та інтерв'ю з учасниками події виявляють значний емоційний вплив на того, хто спостерігає репортажну зйомку.

Газетний текст, що пройшов редакторську правку, інколи сильно видозмінює зміст початкового викладення матеріалу. З урахуванням тематичної спрямованості видання, рубрики, й інших факторів, тексти газетних публікацій «рафінуються» і скорочуються, в результаті утворюється новий текст, що відрізняється від інформації, поданої до засобу масової інформації слідчим. Окремі факти, що подавалися слідчим в початковому тексті, можуть навіть не згадуватися або набувати іншого смислового забарвлення. Щоправда, певні зміни початкового змісту матеріалу, зміщення акцентів за рахунок коментарів телеведучого чи радіокоментатора можуть мати місце і в разі використання слідчим цих видів засобів масової інформації, але помітною також стає й роль представника редакції, оскільки в ефір інформація виходить саме від нього, а не від слідчого, а якщо при цьому присутній сам слідчий, то він може оперативно (швидко) внести відповідні уточнення чи поправки до репортажу, супроводити репортаж власним коментарем. Знання цієї специфіки засобів масової інформації повинен враховувати слідчий.

Відправною точкою у виборі виду засобу масової інформації слугує визначення головної мети використання такого засобу: правове виховання населення, профілактика певних видів правопорушень чи злочинності взагалі, або ж розкриття та розслідування слідчим конкретного кримінального правопорушення. Це насамперед і впливає на вибір слідчим певного засобу масової інформації. В разі прийняття рішення

щодо публікації наявних матеріалів, слідчий повинен правильно подати їх у відповідності до поставленої мети.

Йому необхідно заздалегідь передбачити ті обставини, на які він сподівається вплинути за участю населення, а також передбачити можливі негативні наслідки, що можуть мати місце після публікації.

Список використаних джерел

1. Чепельська Т. Юрій Смирнов: «усі ми, від рядового до генерала, – на службі свого народу» / Т. Чепельська // Президентський вісник, 2001. – 14 грудня.

2. Михайлов А. Г. Взаимодействие органов внутренних дел со средствами массовой информации : учеб. пособие / А. Г. Михайлов. – М. : Москов. ин-т МВД России. – 2001. – 172 с.

3. Рубель К. «Черный» PR и безопасность органов безопасности / К. Рубель // Неизвестная разведка. – 2006. – № 1–2. – С. 6–13.

4. Братель С. Департамент зв'язків з громадськістю МВС України як посередник між міліцією та ЗМІ / С. Братель // Право України. – 2006. – № 3. – С. 16–18.

Погрібніченко Яна Олегівна, здобувач кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ

АСПЕКТИ СУДОВО-БІОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

1. Ботанічна експертиза є одним із родів біологічних експертиз, що призначається за необхідності дослідження різних речовин рослинного походження. До основних завдань ботанічної експертизи відносяться: встановлення природи рослинних об'єктів, їх родової, групової приналежності.

Об'єктами ботанічної експертизи є рослини і їх частини, що відносяться до певної події і несуть інформацію, про факти, що мають доказове значення. В якості об'єктів, які спрямовуються на біологічну експертизу можуть бути напівзотлілі, згнилі, обгорілі, змішані або сплавлені з чимось залишки ботанічного походження. Через різноманітність своїх об'єктів ботанічна експертиза, згідно прийнятої у класичній

біології класифікації організмів, поділяється на два види – ботанічну експертизу вищих і нижчих рослин.

Об'єкти ботанічної експертизи нижчих рослин:

- водорослі (синьо-зелені, пірофінові, золотисті, діатомові, бурі, червоні, жовто-зелені, евгленові і хорові);

- гриби (гриби паразити рослин і тварин, домові, дріждьові, плісняві і вищі), слизовики (фузаріум, спонгоспори та ін.), лишайники (листові, кущові, наприклад, олений мох, дубовий мох та ін.) [1, с. 94].

Об'єкти біологічної експертизи вищих рослин:

- мохи (зелені, листостеблеві та ін., хвощі і плавуні, папоротники (ужовникові, маратієві, полідіюксиди);

- деревина коріння, стовбура, пагонів і кора деревно чагарникових рослин, листові пластинки, епідерміс, плоди, спори, пилкові зерна та ін.;

- трав'янисті рослини (листя, пагони, стебла і їх метаморфози [2, с. 44–48], у тому числі листя і стебла тютюну, махорки, частин рослин коноплі, маку; листя, стебла, молоді пагони ката), їх корневі системи, плоди і насіння, зерна культурних злаків; харчові приправи рослинного походження (червоний і чорний перець, кава, чай, какао, кориця, гвоздика та інші);

- продукти перероблення рослинної сировини (осадження спиртових рідин домашнього виготовлення, варення, соки, томати, хна, басма, джгути, циновки, деревинно стругана плита);

- продукти життєдіяльності рослин (смола, камедь, гута, живиця, молочний сік та ін.).

Під час проведення експертизи окремих рослинних продуктів, зерна, муки і т. ін., використовують державні стандарти України у яких передбачаються критерії якості аналізуємих об'єктів.

Особливий інтерес, з криміналістичної точки зору, являє група наркомісних трав'яних рослин (конопля, мак та ін., які можуть бути об'єктами дослідження різних родів експертиз (ботанічної і криміналістичного дослідження матеріалів, речовин та виробів).

Під час визначення місця проростання, часу збирання, встановлення загального джерела, єдиної маси, без сумніву

потрібні спеціальні знання експерта-ботаніка, у межах судово-біологічної експертизи. На цій основі базуються подальші дослідження; визначення кількісного і якісного вмісту канабіноїдів.

На наш погляд, дослідження подібних об'єктів біологічного походження слід проводити комплексно. Таким чином можна поступати з дослідженням продуктів перероблення сировини і продуктів життєдіяльності рослинних організмів, які часто досліджуються в межах комплексної експертизи (харчової, ботанічної, криміналістичного дослідження матеріалів, речовин та виробів).

Дослідження рослин, їх частин чи рослинних частин, у сукупності з іншими об'єктами, які дозволяють реконструювати механізм події (ситуаційні дослідження), отримати уявлення про його динаміку, факти контактної взаємодії об'єктів, наприклад, за спорами грибів і частинами листя на одязі трупа і ділянки місцевості встановити, що кримінальне правопорушення вчинено саме тут.

2. Одорологічна експертиза призначається в процесі використання запахових слідів людини у протидії кримінальним правопорушенням. Використання запахових слідів полягає у їх збиранні та консервації, збереженні і дослідженні спеціалістом за допомогою лабораторних собак-детекторів, підготовлених для вибирання шляхом упізнавання запахових слідів за співставляемими з ними порівняльними зразками.

Предметом одорологічної експертизи є встановлення фактичних даних щодо джерела походження запахових слідів людини. Об'єктом одорологічного дослідження є запахові сліди людини, які представлені характеризуючими її пахучими речовинами поту і крові. Експертиза запахових слідів людини, які вилучаються під час проведення слідчих (розшукових) дій здійснюється з метою виконання таких завдань:

- встановлення наявності або відсутності запахових слідів людини на вилучених з місця події слідноносіях;
- встановлення ролі учасників події у розслідуваному кримінальному провадженні;
- встановлення спільності джерела походження запахових слідів, зібраних у різний час, і в різних місцях;

- встановлення наявності запахових слідів особи, яка перевіряється на вилучених предметах;
- встановлення наявності запахових слідів потерпілого на викрадених речах;
- встановлення походження запахових слідів з волосся, слідів крові, потожирових речовин;
- розміщення потерпілих у автотранспортному засобі до моменту аварії;
- встановлення факту і місця перебування осіб, які являють інтерес для досудового слідства;
- уточнення обставин, що склалися на місці події по залишеним запаховим слідам;
- використання колекції порівняльних запахових зразків від осіб, що перебувають на обліку, в оперативній перевірці і розслідуванні кримінальних правопорушень;
- встановлення запахових слідів перевіряємих осіб на зброї, набоях, знаряддях і засобах кримінального правопорушення, предметах протиправного посягання.

Експертиза запахових слідів людини спирається на біологічні методи інструментальних умовних рефлексів; метод вибору із множини за зразком; методи статистичного і прямого контролю правильності результатів. Контроль адекватності сигналів собак-детекторів у дослідженні забезпечується як безпосереднім тестуванням їх сигнальної поведінки шляхом еталонних запахових проб так і шляхом використання «чистих» порівняльних зразків (запахові проби з крові перевіряємих осіб), а також прийомами заснованими на елементах варіаційної статистики. Останні базуються на відтворюваній реалізації виробленого у собак-детекторів рефлексів пошуку заданого запаху за заданим зразком з кількох запропонованих.

Експертиза запахових слідів у сучасних умовах не може вирішити питання про те, чи наявні запахові сліди даної особи у пробах повітря з місць вилучення, – через брак пахучих речовин, які характеризують людину у пробах повітря, а також про приналежність наданих об'єктів конкретній особі або про походження слідів взуття від даної людини.

Список використаних джерел

1. Аистов И. А. Использование следов биологического происхождения при расследовании пре ступлений : учеб. пособие /

И. А. Аистов ; науч. ред. В. В. Степанов ; Саратовский юридический институт МВД России. – М. : Приор, 2002. – 128 с.

2. Назначение и производство судебных экспертиз : пособие для следователей, судей и экспертов / Л. М. Авиллина, Л. Д. Беляева, М. С. Брайнин, Ю. Ф. Воронин и др. ; отв. ред. Г. П. Аринушкин, А. Р. Шляхов. – М. : Юрид. лит., 1988. – 320 с.

Погребна Анна Олегівна, курсант навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ

Науковий керівник: кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ **Воробей О. В.**

ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ БАНКНОТ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ ОНОВЛЕНОЇ СЕРІЇ

Сучасні паперові гривні Національного банку України виготовляються на Банкнотній фабриці України, розташованій у м. Києві. Національний банк України постійно працює над питаннями оптимізації номінального ряду банкнот, уважно вивчає потреби суспільства та економіки щодо достатності тих чи інших грошових знаків. Це питання залежить від багатьох чинників, таких як розмір грошових доходів населення, рівень споживчих цін, ступінь використання в обігу наявної банкноти найвищого номіналу, рівень розвитку безготівкових розрахунків тощо.

Так, з метою оптимізації готівкового обігу Національний банк у 2014 році розпочав оновлення номінального ряду гривні:

– у грудні 2014 року відбулася презентація банкноти номіналом 100 гривень зразка 2014 року з удосконаленою системою захисту (банкнота уведена в обіг через три місяці – з 9 березня 2015 року);

– у грудні 2015 року відбулася презентація банкноти номіналом 500 гривень зразка 2015 року з удосконаленою системою захисту (банкнота уведена в обіг через чотири місяці – з 11 квітня 2016 року);

– у вересні 2016 уведена в обіг пам'ятна банкнота номіналом 20 гривень.

Оновлена банкнота номіналом 100 гривень зразка 2014 року має переважаючий жовто-оливковий колір і тонований під цей колір банкнотний папір. Розмір нової банкноти аналогічний розміру банкноти номіналом 100 гривень зразка 2005 року. За кольором і розміром вона чітко відрізняється від банкнот інших номіналів, що допоможе краще визначати номінал.

У центральній частині лицьового боку банкноти розміщено портретне зображення Тараса Шевченка та уривок з його твору. У центральній частині зворотного боку банкноти розміщено зображення Київського Національного університету імені Тараса Шевченка. У нижній частині банкноти розміщено рік затвердження зразка банкноти.

Серійний номер надруковано двічі – вертикальний номер (зі змінною висотою цифр) віддруковано фарбою чорного кольору, горизонтальний номер – фарбою червоного кольору.

Новий елемент захисту – оптично-змінний елемент SPARK, що має кінематичний ефект. При зміні кута нахилу банкноти на ділянках зображення спостерігаються поступові переходи від золотистого кольору до зеленого. Приховане в орнаменті зображення цифрового позначення номіналу. Число «100» стає видимим під час розглядання банкноти під гострим кутом до джерела світла. Фрагментарне зображення цифрового позначення номіналу «100», що набуває цілісного вигляду під час розглядання банкноти проти світла.

Оновлена банкнота номіналом 500 гривень зразка 2015 року має також удосконалену систему захисту.

1. Багатотоновий водяний знак – зображення портрета ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ, що повторює портретне зображення, надруковане на лицьовому боці банкноти. Зображення розміщено локально з лівого краю лицьового боку банкноти та видиме під час розглядання банкноти проти світла.

2. Світлий елемент водяного знака – зображення цифрового позначення номіналу, розміщене вертикально в правій нижній частині багатотонного водяного знака. Зображення видиме під час розглядання банкноти проти світла.

3. Захисні стрічки

3.1. Занурена в товщу паперу полімерна стрічка, видима праворуч від портрета Григорія Сковороди під час розглядання лицьового боку банкноти проти світла.

3.2. «Віконна» полімерна стрічка темно-сірого кольору, частково введена в товщу паперу, з яскраво вираженим кінематичним ефектом, що розміщена біля правого краю банкноти.

4. Елемент SPARK – оптично-змінне зображення розгорнутої книги, що має кінематичний ефект, розміщене праворуч від портрета Григорія Сковороди.

5. Рельєфні елементи – елементи, шорсткість яких відчувається на дотик. Присутні тільки на лицьовому боці банкноти (портрет, написи, цифрові позначення номіналу, мікротексти).

6. Елемент для людей з послабленим зором – рельєфний елемент у вигляді трьох крапок зеленого кольору.

7. Латентне зображення – цифрове позначення номіналу «500», приховане в двоколірному орнаменті, розташованому по середині правого краю банкноти.

8. Наскрізний елемент (суміщене зображення) – зображення, всі елементи якого збігаються та доповнюють один одного під час розглядання банкноти проти світла (зображення цифрового позначення номіналу «500»).

9. Орловський друк – спеціальний вид друку, що забезпечує різкий перехід одного кольору в інший на елементах дизайну без їх розривів і зміщення.

10. Райдужний друк – спеціальний вид друку, що забезпечує поступовий перехід одного кольору в інший на елементах дизайну без їх розривів.

Банкнота номіналом 20 гривень 2016 року, присвячена 160-річчю від дня народження видатного українського письменника Івана Франка, випущена тиражом один мільйон штук. Дизайн та захист цієї банкноти аналогічний до банкнот

нового покоління 100 грн (зразка 2014 року) та 500 грн (зразка 2015 року). Портрет Івана Франка знаходиться в центрі банкноти. Національний банк розробив цю банкноту з метою вдосконалення технології виготовлення грошових знаків національної валюти і їхніх захисних елементів. Працюючи над створенням НБУ втілює найсучасніші інноваційні технології як у дизайні, так і в системі захисту.

У березні 2016 року вітчизняна фабрика банкнотного паперу виготовила першу партію паперу для гривень НБУ із частковим вмістом українського льону. Фахівці вже давно замислювалися над доцільністю використання в композиції паперу, крім бавовни, також інших рослинних натуральних волокон. Наприклад, траплялися випадки застосування при виготовленні паперових грошей волокон рисової соломи або манільського прядива (це рослинне грубе задерев'яніле волокно, що отримується з рослин сімейства бананових). Тривалий час успішно застосовували волокна льону з метою виробництва паперової основи для доларів у США.

Вартість вітчизняної лляної сировини помітно нижча від імпортованого бавовняного волокна, яке є дефіцитним товаром. Використовуючи льон, можна знизити витрати, пов'язані із забезпеченням країни необхідною кількістю банкнот гривні, підтримати національного товаровиробника цієї сільськогосподарської культури та створити додаткові робочі місця. Рівень фізико-механічних показників нового паперу відповідає всім новітнім вимогам Національного банку України. Завдяки своїм природним властивостям волокна льону значно перевищують за механічною міцністю волокна бавовни, забезпечуючи кращу зносостійкість паперу.

Безумовно, тільки застосування багаторівневої системи технічно складних методів захисту та їх вчасне оновлення дозволить забезпечити надійним захистом таку категорію важливих для держави документів, як банкноти.

Поліщук Віталій В'ячеславович, курсант
навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник: старший викладач
кафедри криміналістичного забезпечення та
судових експертиз навчально-наукового
інституту № 2 Національної академії
внутрішніх справ *Волошин О. Г.*

ВИДИ КОМП'ЮТЕРНИХ ЗЛОЧИНІВ І ХАРАКТЕРИСТИКА КОМП'ЮТЕРНИХ ЗЛОЧИНЦІВ

Сучасний світ неможливо уявити без телекомунікацій та високих технологій, зокрема і комп'ютерних мереж. У зв'язку з цим сьогодні в Україні спостерігається різке збільшення інтересу до обчислювальних систем. Без сумніву, це зумовлено, в першу чергу, розвитком банківського бізнесу і широким упровадженням сучасних обчислювальних і комунікаційних засобів як у державному так і в приватному секторі.

Глобальна комп'ютерна мережа Інтернет у всьому світі щоденно поповнюється тисячами користувачів, які користуються WEB-технологіями для обміну інформацією. Як відомо, інформація на сьогодні стає об'єктом пильної уваги кримінального середовища, особливо для завоювання нових сфер впливу. Збільшення кількості суб'єктів зв'язку супроводжується, на жаль, поширенням протиправних дій, які завдають шкоди не лише користувачам, а й провайдерам комп'ютерної інформації та державним установам.

Комп'ютерна злочинність сучасного світу не знає кордонів. Віртуальні злочини є транснаціональними не лише тому, що для комп'ютерних мереж не існує кордонів, а й через відсутність цілісної законодавчої бази щодо кримінальної відповідальності суб'єктів таких злочинів.

Проблема комп'ютерної злочинності набирає оберти і в Україні. У зв'язку з цим у правоохоронних органів виникло доволі широке коло проблем, які мають переважно технічний та процесуальний характер. Одна з таких проблем полягає у відсутності чіткої класифікації злочинів, вчинених у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж

електрозв'язку, а також у недостатній підготовці слідчих для проведення огляду місць вчинення злочинів з використанням комп'ютерної техніки.

Серед елементів криміналістичної характеристики злочинів у сфері комп'ютерної інформації варто виділити: спосіб вчинення і приховування протиправного діяння, знаряддя (засоби), обстановку і місце вчинення злочину; типові сліди злочинних дій; предмет злочинного посягання; особу, що вчиняє протиправні дії в сфері комп'ютерної інформації; потерпілих від даних злочинів.

Види комп'ютерних злочинів можна поділити за способом їх вчинення. Ці способи поділені на три групи.

Перша група – це способи безпосереднього доступу. При їх реалізації інформація знищується, блокується, модифікується, копіюється, а також може порушуватися робота ОЕМ. Безпосередній доступ може здійснюватися як особами, що працюють з інформацією, так і осіб, що спеціально проникають у закриті зони та приміщення, де проводиться опрацювання інформації. Іноді злочинець з метою вилучення інформації, залишеної користувачами після роботи ОЕМ, обстежує робочі місця програмістів у пошуках чорнових записів, роздруківок, ділового листування (так зване «прибирання сміття») або здійснює перегляд і відновлення стертих файлів. При цьому необхідно відзначити, що такий спосіб у даний час менш поширений у зв'язку з тим, що комп'ютерну інформацію легше перехопити при її передачі на телекомунікаційних каналах і комп'ютерних мережах, ніж при безпосередньому проникненні в приміщення.

Друга група включає способи віддаленого доступу до комп'ютерної інформації. До них можна віднести:

- підключення до лінії зв'язку законного користувача (наприклад, до телефонної лінії) і одержати тим самим доступ до його одержаної і переданої інформації;

- проникнення до чужих інформаційних мереж шляхом автоматизованого перебору (сканування) віддалених локальних комп'ютерів, які в даний час знаходяться в з'єднанні «dial-up», перебір здійснюється доти, поки на іншому кінці лінії не «відповість» чужий комп'ютер;

- електронний злом, який здійснюється, як правило, через комп'ютерну мережу. При спробі неправомірного доступу один

несанкціонований користувач може бути легко виявлений, тому злом здійснюється одночасно з декількох робочих місць. У заданий час більше десяти персональних комп'ютерів одночасно починають спробу несанкціонованого доступу. При такій кількості комп'ютерів, що проводять «атаку» одночасно, навіть найнадійніші системи захисту від несанкціонованого доступу не встигають адекватно відреагувати на створену позаштатну ситуацію. Це може призвести до того, що декілька комп'ютерів, які «атакують», відсікаються системою захисту, а інші одержують необхідний доступ. Один комп'ютер, що «прорвався», блокує систему статистики мережі, яка фіксує всі спроби доступу, внаслідок чого інші комп'ютери, що «прорвалися», не можуть бути виявлені і зафіксовані. Частина з них приступає до «зламу» потрібного сектору мережі, а інші займаються фіктивними операціями з метою дезорганізації роботи підприємства, організації, установи та приховування злочину;

- проникнення до комп'ютерної системи з використанням чужих паролів, коли незаконний користувач видає себе за законного користувача. При цьому незаконний користувач здійснює набір пароля для доступу до чужого комп'ютера, використовуючи спеціально розроблені програми, придбані на «чорному» ринку. Підібравши необхідний пароль, незаконний користувач одержує доступ до комп'ютерної інформації і може проводити з нею будь-які дії під виглядом законного користувача: копіювати, модифікувати, видаляти, викрадати конфіденційну інформацію.

До способів віддаленого доступу до комп'ютерної інформації відносять такі методи перехоплення інформації:

- безпосереднє перехоплення – найпростіший спосіб неправомірного доступу. Перехоплення здійснюється як через телефонні канали зв'язку, так і шляхом підключення до комп'ютерних локальних мереж. При цьому об'єктами безпосереднього перехоплення (підслуховування) є різноманітні системи – кабелльні, наземні мікрохвильові, супутникові та спеціально виділені.

- електромагнітне перехоплення – спосіб доступу до інформації за рахунок перехоплення випромінювань центрального процесора, дисплея, комунікаційних каналів принтера тощо, не використовуючи безпосереднє підключення

до комп'ютерної системи. Таке перехоплення можна здійснити із сусіднього приміщення або навіть із сусіднього будинку, оскільки сучасні технічні засоби дозволяють прийняти і розшифрувати випромінювання працюючого принтера на відстані до 150 м, а випромінювання моніторів і з'єднання кабелів – до 500 м. Допоміжним засобом електромагнітного перехоплення є встановлення в комп'ютерному обладнанні «жучків» – чутливих мікрофонів з метою прослуховування розмов обслуговуючого персоналу про роботу комп'ютерної мережі, коди доступу до неї, заходи безпеки тощо.

Третю групу складають змішані способи, що можуть здійснюватися як шляхом безпосереднього, так і віддаленого доступу. До таких відносяться:

- підміна даних (заміна або введення нових даних), як правило, коли інформація вводиться або виводиться з ОЕМ;

- таємне введення в чужу машину таких команд, що допомагають їй здійснювати нові, незаплановані функції при одночасному зберіганні її працездатності («троянський кінь»). Наприклад, така програма може виконувати копіювання файлів, але одночасно знищувати дані про фінансову діяльність підприємства;

- модифікація програм шляхом таємного впровадження в програму відповідних команд, що повинні спрацювати за певних умов через деякий час («логічна бомба»). Наприклад, як тільки програма незаконно перераховує кошти на підставний рахунок, вона самознищується і при цьому знищує всю інформацію про здійснену операцію;

- здійснення доступу до баз даних і файлів законного користувача за рахунок знаходження слабких місць у системах захисту. Системи, які не мають засобів автентичної ідентифікації (наприклад, за фізіологічними характеристиками: за відбитками пальців, малюнка сітчатки ока, голосом тощо), залишаються без захисту проти цього прийому. Найпростіший напрям здійснення – одержати коди та інші ідентифікаційні шрифти законних користувачів. Виявивши їх, з'являється можливість читати й аналізувати наявну в системі інформацію, копіювати її, повертатися до неї в міру необхідності. Таким чином, можна звертатися до баз даних конкуруючої фірми з тим, щоб мати перспективи її розвитку. Одержання такої інформації дає безсумнівну перевагу в конкурентній боротьбі;

– використання помилок у логіці побудови програми і виявлення «прогалин». Для злочинців дані помилки в програмах чи програмному забезпеченні – як «відкриті ворота» до інформації законного користувача;

– поширення у комп'ютерних мережах або шляхом продажу неліцензійних програм, що призводять до знищення або блокування інформації, порушення працездатності OEM, системи OEM чи їх мережі, включаючи переважну більшість комп'ютерних вірусів.

У літературі часто поділяють осіб, які вчинюють злочини в сфері комп'ютерної інформації, на три групи.

1. Першу групу складають «хакери». Саме з «хакерами» пов'язана сама поява комп'ютерної злочинності. Їх метою може бути спочатку спортивна зацікавленість у вирішенні завдання «зламу» захисту програмного продукту або створення комп'ютерних вірусів тільки для самовираження особистості. Їх відрізняє високий професіоналізм, який поєднується зі специфічним комп'ютерним фанатизмом. Варто підкреслити, що характерною рисою злочинців цієї групи є відсутність у них чітко виражених протиправних намірів. Практично всі дії направлені на прояв особистих інтелектуальних здібностей. До цієї ж групи належать професійні програмісти, які мають високий інтелект і характеризуються нестандартним мисленням. Розробка заходів безпеки для власних комп'ютерних систем і «злам» чужих засобів захисту є для них єдиним завданням, яке цікаве само по собі. Деякі з них можуть переорієнтуватися на отримання від своєї роботи певної матеріальної вигоди. Так, може бути поєднано створення нових вірусів з одночасною розробкою антивірусної програми для їх знешкодження. Таким чином, ця програма буде користуватися попитом і знаходити свого покупця.

До особливостей, які вказують на вчинення комп'ютерного злочину особами розглянутої категорії, можна віднести такі: відсутність цілеспрямованої, продуманої підготовки до злочину; оригінальність способу; невжиття заходів для приховування злочину; факти невмотивованого бешкетництва.

2. Особи, які страждають інформаційними хворобами (так званими «комп'ютерними» фобіями). Ця категорія захворювань пов'язана з порушеннями в інформаційному режимі людини під

впливом зовнішніх або внутрішніх дестабілізуючих факторів як природженої, так і набутої властивості. Внаслідок прискореного ритму життя, інформаційного вибуху, до якого багато людей виявилися невідповідними, інтенсифікації праці за рахунок комп'ютерних технологій, багато службовців потрапляють до різних стресових ситуацій, деякі з них закінчуються формуванням комп'ютерних фобій і неврозів (страху перед втратою контролю над своїми діями). Власне кажучи, це є не що інше, як професійне захворювання. Основні симптоми його прояву: швидка стомлюваність, різкі стрибки артеріального тиску при контакті з комп'ютерною технікою, підвищене потовиділення, запаморочення і головні болі, тремтіння в кінцівках, утрудненість подиху, непритомності тощо. Дії, що здійснюються особами цієї категорії, спрямовані переважно на фізичне знищення або пошкодження засобів комп'ютерної техніки без наявності злочинного наміру при частковій або повній втраті контролю над своїми діями.

3. Професійні злочинці – особи, у діяннях яких яскраво виражена корислива мета. Вони володіють стійкими злочинними навичками. Злочини мають серійний, багатоепізодний характер, обов'язково супроводжуються діями для приховування злочину. Це, як правило, висококваліфіковані фахівці з вищою математичною, інженерно-технічною або економічною освітою, що входять до організованих злочинних груп і співтовариств, технічно оснащені на високому рівні (нерідко – спеціальною оперативною технікою). Цією групою вчинюються більшість особливо небезпечних посадових злочинів, що вчинені з використанням засобів комп'ютерної техніки, присвоєння коштів в особливо великих розмірах, шахрайства тощо.

Узагальнюючи вищевикладене, можна охарактеризувати «комп'ютерних злочинців» у такий спосіб. Переважна більшість – це чоловіки (приблизно 80 %), але частка жінок швидко збільшується у зв'язку з оволодінням комп'ютерною технікою секретарями, діловодами, бухгалтерами, касирами тощо. Вік більшості правопорушників складає 15–45 років (вік 33 % злочинців не перевищує 20 років). Фахова освіта не є обов'язковою.

Серед мотивів і мети здійснення протиправних діянь можна виділити: корисливі (присвоєння коштів і майна);

політичні (шпигунство, діяння, спрямовані на підри夫 фінансової і грошово-кредитної політики, валютної системи країни); дослідницький інтерес; хуліганські спонування і бешкетництво; помста тощо.

На сьогодні комп'ютерні злочини – це одна з найбільш динамічних груп суспільно небезпечних посягань. Швидко збільшуються показники поширення цих злочинів, а також постійно зростає їх суспільна небезпечність. Це зумовлене прискореним розвитком науки й технологій у сфері комп'ютеризації, а також постійним і стрімким розширенням сфери застосування комп'ютерної техніки.

Варто зауважити, що український законодавець приділяє значну увагу цій проблемі: Кримінальний кодекс України передбачив самостійний розділ про ці злочини – розділ XVI «Злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж»; двічі положення цього розділу змінювалися і доповнювалися – це свідчить про актуальність цієї проблеми в суспільстві.

Полуніна Лілія Валентинівна, старший викладач кафедри фінансових розслідувань факультету підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників податкової міліції Університету державної фіскальної служби України

ТАКТИКА ДОПИТУ ПІДОЗРЮВАНОГО ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ РОЗГОЛОШЕННЯ КОМЕРЦІЙНОЇ АБО БАНКІВСЬКОЇ ТАЄМНИЦІ

Сьогодні з'явилися нові, раніше невідомі способи злочинів у сфері підприємництва та конкурентних відносин, що зумовлює необхідність розроблення ефективних методик виявлення й розслідування цих кримінальних правопорушень.

Згідно зі ст. 36 Господарського кодексу України відомості, пов'язані з виробництвом, технологією, управлінням, фінансовою та іншою діяльністю суб'єкта господарювання, що не є державною таємницею, розголошення яких може завдати шкоди інтересам суб'єкта господарювання, можуть бути визнані його комерційною таємницею. Склад і обсяг відомостей, що

становлять комерційну таємницю, способ їх захисту визначаються суб'єктом господарювання відповідно до закону. Інформація становить комерційну таємницю за наявності таких ознак: 1) має дійсну або потенційну комерційну цінність через необізнаність з нею третіх осіб; 2) до неї не існує вільного доступу на законних підставах; 3) власник або уповноважена ним особа вживає заходів щодо збереження її конфіденційності.

Інформація, що складає комерційну таємницю, повинна бути зафіксована на матеріальному носії (папері, магнітному чи оптичному носії, фотонегативі чи іншому матеріальному об'єкті) та забезпечена реквізитами, що дозволяють її ідентифікувати. Це можуть бути: результати дослідів і їх протоколи, дані про якість матеріалів, документація з виготовлення продукції, креслення, формули та рецепти, статистичні розрахунки, звіти про виготовлену продукцію або надані послуги, картотеки й електронні бази даних клієнтів, відомості про організацію виробництва, методи реклами, інформація про джерела фінансування тощо.

У деяких ситуаціях інформація, що становить комерційну таємницю, може втілюватися в предметах: виробих, блоках, агрегатах, приборах і речовинах. Однак і в цьому разі для визнання відомостей, утілених у предметах, комерційною таємницею необхідно, аби інформація була попередньо задокументована в установленому порядку.

Банківською таємницею вважається інформація щодо діяльності й фінансового стану клієнта, яка стала відомою банку в процесі обслуговування клієнта та взаємовідносин з ним чи третіми особами при наданні послуг банку й розголошення якої може завдати матеріальної чи моральної шкоди клієнту. Банківською таємницею, зокрема, є: 1) відомості про банківські рахунки клієнтів, у тому числі кореспондентські рахунки банків у Національному банку України; 2) операції, які були проведені на користь чи за дорученням клієнта, здійснені ним угоди; 3) фінансово-економічний стан клієнтів; 4) системи охорони банку та клієнтів; 5) інформація про організаційно-правову структуру юридичної особи – клієнта, її керівників, напрямки діяльності; 6) відомості стосовно комерційної діяльності клієнтів чи комерційної таємниці, будь-якого проекту, винаходів, зразків продукції та інша комерційна інформація;

7) інформація стосовно звітності по окремому банку, за винятком тієї, що підлягає опублікуванню; 8) коди, які використовуються банками для захисту інформації; 9) інформація про банки чи клієнтів, що збирається під час проведення банківського нагляду.

Стаття 232 КК України визначає протизаконним також умисне розголошення комерційної або банківської таємниці без згоди її власника особою, якій ця таємниця відома у зв'язку з професійною або службовою діяльністю, якщо воно вчинене з корисливих чи інших особистих мотивів і завдало істотної шкоди суб'єкту господарської діяльності.

Можна виділити декілька груп осіб, які потенційно можуть займатися незаконним збиранням і використанням інформації, що становить комерційну або банківську таємницю: 1) працівники підприємств, установ, організацій – конкурентів; 2) працівники, які займаються збиранням інформації на замовлення, знаходячись із власником комерційної таємниці (уповноваженим органом) у трудових відносинах; 3) працівники, які займаються збиранням інформації для себе (про всяк випадок); 4) особи, професійна або службова діяльність яких чи інші законні підстави зумовлюють виникнення певних правовідносин цивільно-правового характеру з власником комерційної таємниці; 5) особи, наділені власними повноваженнями з витребуванням і/або використанням відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю (наприклад, судді, працівники поліції, Служби безпеки України, прокуратури, митниці та ін.). Таку інформацію ці особи отримують, користуючись своїм службовим становищем не для виконання власних функцій, а для передання конкурентам чи використання в інших протиправних цілях, наприклад, різних видів шантажу щодо здійснення чи нездійснення певних дій за нерозголошення комерційної або банківської таємниці.

Способи розголошення комерційної або банківської таємниці можуть бути різними: усно, письмово, із застосуванням засобів зв'язку, повідомленням у засобах масової інформації, наукових статтях, шляхом умисного створення умов для ознайомлення з відповідними документами або предметами тощо.

Суб'єкт злочину – спеціальний. Ним є особа, якій комерційна або банківська таємниця стала відомою у зв'язку з професійною або службовою діяльністю. Крім працівників (у тому числі колишніх) суб'єктів господарювання організацій і фізичних осіб – підприємців, виконавцями аналізованого злочину можуть визнаватися працівники банківських установ, нотаріуси, особи, які виконують на певному підприємстві чи в його інтересах свої професійні обов'язки (наприклад, аудитор, адвокат, представник органів із сертифікації продукції), працівники податкових, правоохоронних та інших державних органів, які мають доступ до комерційної чи банківської таємниці у зв'язку з виконуваними службовими обов'язками.

Суб'єктом злочину може бути особа: 1) якій відповідна таємниця стала відома внаслідок її особливих взаємовідносин з власником таємниці (наприклад, член спостережної ради, інша посадова особа господарського товариства, яка не є його працівником, співвласник відповідної юридичної особи тощо); 2) яка є працівником юридичної особи чи індивідуального підприємця – власника таємниці; 3) яка є службовою особою органу державної влади (зокрема слідчим, прокурором, суддею) і отримала відповідні відомості на підставі закону під час виконання своїх службових обов'язків.

До осіб, яким комерційна таємниця стала відома у зв'язку з їх професійною або службовою діяльністю, слід відносити також працівників суб'єктів господарювання – контрагентів власника комерційної таємниці, оскільки в процесі спільної господарської діяльності вони можуть отримати відповідну інформацію, а, отже, здатні розголосити її з корисливих чи інших особистих мотивів.

Слідчі дії при розслідуванні злочинів у сфері господарської діяльності проводяться з дотриманням загальних процесуальних норм і рекомендацій криміналістичної тактики.

Слідчий використовує всі вербальні та невербальні тактичні засоби. Разом з тим деякі слідчі дії відрізняються специфікою, такі як допит, огляд і попереднє дослідження документів. Допит спрямований на встановлення безпосереднього предмета розголошення, його об'єму, виду та стану; способу розголошення чи зловживання; осіб, які брали

участь у цих операціях, їх способу життя, майнового стану, оточення та іншої інформації, яка зацікавить слідство.

Допит підозрюваних рекомендується проводити негайно, тільки у разі затримання з доказами. При цьому доцільно використовувати ефект раптовості. В інших випадках не слід поспішати, оскільки без зібраних доказів, що викривають, важко сподіватися на об'єктивні показання підозрюваного. Слідчий, готуючись до допиту підозрюваного, повинен зібрати достатню кількість доказової інформації, забезпечити базу свідків. Тільки тоді можна приступати до допиту, використовуючи всі рекомендовані прийоми тактики для викриття підозрюваного, викриття його в неправдивих показань та встановлення об'єктивної істини.

Пред'явлення підозрюваному доказів і даних є ефективним тактичним прийомом для викриття підозрюваного у неправдивих показаннях. При цьому можуть бути використані тільки перевірені, достовірні факти.

При допиті підозрюваного слідчий має за мету встановити: 1) що являє собою інформація, що вийшла із законного володіння (характеристика, зовнішні ознаки, наявність відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю тощо); 2) хто є відповідальною особою за збереження комерційної або банківської таємниці; 3) яка причина виходу інформації; 4) місце, час, спосіб здійснення розголошення таємниці.

Крім того, під час допиту підозрюваного слідчому необхідно мати на увазі, що останній має, як правило, вищу освіту та володіє спеціальними знаннями. Ця обставина вимагає від слідчого необхідності поглибленого вивчення матеріалів кримінального провадження; нормативних актів, що регламентують порядок зберігання, розголошення комерційної та банківської таємниці; ознайомлення із спеціальною літературою; отримання консультацій від фахівців із певних галузей знань або навіть вирішення питання щодо їх залучення до проведення допиту; визначення послідовності епізодів, щодо яких буде допитаний підозрюваний.

Дослідження особливостей проведення допиту підозрюваного під час розслідування комерційної або банківської таємниці має важливе значення для розроблення

методики розслідування злочинів, пов'язаних із посяганнями на відомості, що становлять комерційну або банківську таємницю. Знання тактики проведення слідчої дії дозволяє слідчому встановити технології та злочинні механізми посягань, висунути версії, визначити напрями розслідування, побудувати оптимальні комплекси наступних слідчих (розшукових) дій.

Самарський Ярослав Вікторович,
курсант навчально-наукового
інституту № 2 Національної
академії внутрішніх справ
Науковий керівник: кандидат
юридичних наук, завідувач кафедри
криміналістичного забезпечення
та судових експертиз навчально-
наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх
справ *Атаманчук В. М.*

МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІГРАФА: СУЧАСНИЙ СТАН І МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Зараз, більше ніж коли-небудь, співробітники правоохоронних органів починають розуміти, що боротьба зі злочинністю стала менш ефективна при використанні старих, традиційних методів. Організована злочинність для підготовки і здійснення злочинів нерідко використовує останні досягнення науки і техніки, щоб одержати важливу для себе інформацію. У своєму арсеналі злочинці мають сучасні підслуховуючі пристрої, системи перехоплення радіо- і телефонних сигналів, дистанційно знімають інформацію з дисплеїв комп'ютерів, у складних умовах із застосуванням сучасних технічних засобів ведуть візуальне спостереження. Щоб успішно їм протидіяти, технічне оснащення міліції повинно бути на дуже високому рівні.

Одним із технічних пристроїв, що дозволяють прискорити процес викриття злочинця, є детектор брехні (поліграф).

Перевірки на поліграфі засновані на фіксації й інтепретації психофізіологічних реакцій людського організму на

значимі стимули. Метод психофізіологічного виявлення брехні широко використовується в різних країнах протягом сторіччя і, не дивлячись на те, що показує високу вірогідність, є предметом постійних дискусій.

Сучасній науці не відомі фізіологічні ознаки, характерні для брехні як такої, якщо під неправдою розуміти усвідомлену вербальну інформацію. Усі відомі методи виявлення брехні направлені на виявлення симптомів емоційної напруги, тобто зрушень фізіологічних функцій, що супроводжують почуття тривоги, настороженості, страху і т.п., що виникають при помилкових повідомленнях.

Поліграф («детектор брехні») – означає «багато пишучий» і вказує на можливість одночасного запису інформації, що приходить по кількох каналах. Поліграф реєструє психофізіологічні реакції людського організму на емоційний подразник (слово, фотографія, картина, і т.д.). У руках досвідченого оператора це дуже ефективна зброя. Статистика стверджує, що кваліфікований професіонал у восьми з десятих випадків визначає винність даної особи, причому в чотирьох із восьми випадків він домагається визнання у вчиненні злочину.

Доцільність використання перевірок на поліграфі визначається винятково сталими правовими принципами держави і національно-культурних традицій народу і практично не залежить від природи самого методу. Поліграф не виявляє неправду як таку, він лише показує – чи вірить особа, яку перевіряють, в те, про що говорить, або вважає це неправдою.

Питання про вірогідність випробувань на поліграфі є дуже складним і не має в даний час загальновизнаної відповіді в жодній із країн – користувачів поліграфу. Проблема полягає в недостатній кількості досліджень, що відповідають справді науковим критеріям. Поняття «точність» тлумачиться довільно, що неминує веде до суперечливих результатів.

За минулі 75 років було виконано більш 250 досліджень з питання точності перевірок на поліграфі. Виходячи з того, що на хід дослідження впливають безліч факторів, а сама перевірка є дуже складним процесом, дуже важко дати правдиву оцінку точності випробувань на поліграфі. Проте, аналіз наявної інформації показує, що у випадку, коли добре підготовлений оператор працює методично коректно, точність результатів

перевірки на поліграфі в процесі розслідувань складає в загальному 85–95 %.

У 50-ті роки стали вирішальними в розвитку і поширенні перевірок на поліграфі. Провідна роль в цьому процесі належить Сполученим Штатам Америки.

Перевірки на поліграфі активно використовували федеральні відомства США, а саме: ФБР, ЦРУ і Секретна служба (яка відповідала, зокрема, за безпеку вищого керівництва), а також окремі поліцейські управління в більшості штатів країни.

Яскравим прикладом використання поліграфа ФБР є розслідування звірячого вбивства кандидата на президентський пост профспілки гірників США Дж. Яблонського, його дружини і дочки в 1969 році. Поліграф допоміг ФБР відсіяти невинних осіб і скоротив коло підозрюваних. Визнання одного із змовників, що послідувало за перевіркою на поліграфі призвело до арешту політичного противника Яблонського – В. А. Бойля, виконавця.

В кінці хотілося б зазначити, що викриттю знаменитого радянського розвідника Рудольфа Абеля в 60-ті роки сприяло використання незвичайної, мало кому відомої тоді апаратури. Характерно, що при цьому Абель не вимовив жодного слова. (Він відмовлявся давати показання, і американська контррозвідка, заарештувавши його, навіть не знала, в інтересах якої країни він шпигував.) Утім, питань йому не задавали. Розвідника залишили на самоті в заштореній кімнаті з декількома прикріпленими до тіла датчиками і демонстрували йому на екрані кольорові слайди, що біжать. Швидше за все Абель навіть не зрозумів, навіщо улаштований уся ця комедія. Спочатку йому показували географічні зображення Японії, Нігерії, Ізраїлю, СРСР. У той момент, коли розвідник побачив контури Радянського Союзу, у нього підвищився кров'яний тиск і участився подих. Потім на екрані замиготіли картинки американських штатів. Сам того не підозрюючи, він реагував, а датчики успішно фіксували зміни тільки на ті географічні крапки, у яких у нього були схованки і явки. Тим же самим фізіологічним чином Абель «видав» ворогам вулицю, будинок, квартиру і саму схованку. Після провалу Абеля КДБ спішно прийняло поліграф на озброєння.

Сімак Неля Володимирівна, курсант навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник: кандидат юридичних наук, доцент кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ **Приходько Ю. П.**

«БРУДНА БОМБА» ЯК ТЕРОРИСТИЧНА НЕБЕЗПЕКА ХХІ СТОЛІТТЯ

Словосполучення «брудна бомба» багато, хто чув, але мало, хто замислювався над його значенням. Цікаво, що ж це таке? Основна ідея цього виду зброї полягає в розпилюванні в навколишньому просторі великої кількості радіоактивної речовини. На відміну від класичної атомної бомби, в якій вибух відбувається в результаті стрімкої, лавиноподібної реакції розщеплення атомів урану або плутонію, в «брудній бомбі» підриг атомного заряду не відбувається. А здійснюється вибух шляхом підригу звичайного хімічного заряду.

Вибух «брудної бомби» не викликає таких великих руйнувань, які бувають при використанні ядерної зброї. Використанням такого роду зброї досягається зараженням певної площі на певній території радіоактивними речовинами.

Вважається, що «брудну бомбу» роблять тоді, коли не можуть створити справжню атомну (ядерну), тобто таку, якої вибух заснований на ядерній реакції [1].

Таким чином, «брудна бомба» або радіологічний розсіюючий пристрій (РРП) – це радіологічна зброя, що поєднує в собі радіоактивний матеріал із звичайною вибухівкою. Метою такої зброї є забруднення території навколо епіцентру вибуху радіоактивним матеріалом, в першу чергу щоб ускладнити перебування в цій зоні цивільних осіб. «Брудну бомбу» не слід плутати з ядерною зброєю, яка, випускаючи ядерну енергію створює ефект вибуху, який значно перевищує ті наслідки, які можуть утворитись за використанням заряду звичайних вибухових речовин [2].

На найвищому політичному рівні про ядерний тероризм заговорили у 2009 році, коли президент США Барак Обама виступив із промовою у Празі, під час якої представив стратегію із ліквідації потенційної загрози.

Тоді він запропонував подальше скорочення існуючих ядерних арсеналів, зміцнення Договору про нерозповсюдження ядерної зброї і найголовніше – посилення боротьби з контрабандою радіоактивних матеріалів, які терористи можуть використати для створення зброї [3].

З середини 1960-х років протягом двох десятиліть, у Європі та США сталося близько 150 інцидентів, пов'язаних із незаконним обігом ядерних матеріалів, що спричинили підвищення рівня ядерної загрози. У це число увійшли крадіжка й контрабанда різних ядерних матеріалів, викрадення й убивства вчених-ядерників, вибухи в районах розміщення ядерних об'єктів, спроби проникнення на них тощо.

Проблема несанкціонованого обігу радіоактивних матеріалів пов'язана не з якоюсь однією державою, вона має міжнародний характер. Установлено реальні випадки розкрадання радіоактивних матеріалів у США, Франції, Великій Британії, Росії та інших країнах, сплеск яких припадає на початок 1990-х років. Потенційними покупцями контрабандних радіоактивних матеріалів є: держави і недержавні суб'єкти, прикордонні держави, терористичні групи, транснаціональні організовані злочинні співтовариства, екстремістські релігійні секти. Зростання загрози поширення ядерних матеріалів останнім часом зумовлене такими причинами: вивільнення значної кількості ядерного матеріалу збройної якості в результаті скорочення ядерних озброєнь; ускладнення для держав, які не мають ядерної зброї, але розвивають власні ядерні програми, умов отримання матеріалів для розвитку таких програм у зв'язку зі зміцненням міжнародної системи експортного контролю; збільшення кількості, впливу й фінансових можливостей у міжнародних відносинах терористичних груп, сепаратистських рухів на релігійному ґрунті, релігійних сект [4].

Випадки нелегального переміщення світом радіоактивних матеріалів фіксуються у спеціальній базі – *Incident and Trafficking Database* (ITDB), яка була створена МАГАТЕ у 1995 році, після кількох серйозних випадків контрабанди.

За 20 років у базі ITDB зібрані 2734 підтверджених інцидентів, пов'язаних із незаконним обігом радіоактивних матеріалів. З цього можна зробити висновок, що терористична загроза, яка також включає використання «брудних бомб», у світі знаходиться нині на досить високому рівні. Від неї потерпають як країни, в яких тривають збройні конфлікти (передусім на Близькому Сході та в Африці), так і країни Заходу, які до останнього часу вважалися цілком безпечними з огляду на розвинену систему правоохоронних органів і спецслужб. Протидіяти цій загрозі стає все важче.

Для України проблема застосування так званої «брудної бомби» у час, коли на Сході йдуть воєнні дії, набуває ще гострішого забарвлення. Варто згадати тільки шахту «Юнком» на Донбасі, де у вересні 1979 року було проведено підземний атомний вибух для вирішення цікавого технічного завдання – зменшити викиди метану та знизити кількість частих, нерідко з людськими жертвами, аварій.

Експеримент виявився невдалим, але залишив після себе важку екологічну спадщину. Так, під землею в епіцентрі ядерного вибуху залишилося високорадіоактивне тіло з застиглою розплаву гірських порід і скла – масою близько 100 тонн. Крім того, там накопичилося приблизно 500 метрів кубічних сильно забруднених підземних вод [5].

Як відомо, «Юнком» потрапила в зону нинішніх бойових дій і знаходиться на території, захопленої бойовиками так званої «ДНР». Це означає, що українська влада не має до неї доступу, тому проблема вибуху, що подібний «брудній бомбі», стає все реалістичнішою.

Отже, стає зрозуміло, що «брудна бомба» не стоїть на озброєнні армій світу. Це – потенційна зброя терористів. Вона забруднює територію радіоактивними матеріалами на тривалий час. Тому, якщо її застосувати у важливому фінансовому або промисловому регіоні, це може зруйнувати банківську систему або зупинити торгівлю. Ми живемо на одній планеті, тому ця проблема є для нас спільною. Кожному потрібно докласти максимум зусиль, щоб не стати жертвою застосування «брудної бомби».

Список використаних джерел

1. Як працює брудна атомна бомба [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://piznayko.in.ua/yak-pratsyuye-brudna-atomna-bomba>. – Назва з екрана.

2. Брудна бомба [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D1%80%D1%83%D0%B4%D0%BD%D0%B0_%D0%B1%D0%BE%D0. – Назва з екрана.

3. Онищенко Ю. «Брудна бомба» як зброя терористів: чи реальна ядерна загроза в Європі? [Електронний ресурс] / Ю. Онищенко. – Режим доступу: <http://www.eurointegration.com.ua/articles/016/03/11/7046071/>. – Назва з екрана.

4. Ядерно-радіаційний тероризм – глобальна загроза [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pidruchniki.com/72509/ekologiya/yaderno-radiats>. – Назва з екрана.

5. Руднев Є. Війна на Донбасі / Є. Руднев. – Вип. 27–28 (826). – 2000–2017. – С. 4.

Приходько Євген Миколайович, завідувач сектору комплексного дослідження транспортних засобів та документів, що їх супроводжують, Науково-дослідного експертно-криміналістичного центру при ГУ МВС України в Харківській області;

Сезонов Віктор Станіславович, старший судовий експерт сектору комплексного дослідження транспортних засобів та документів, що їх супроводжують, Науково-дослідного експертно-криміналістичного центру при ГУ МВС України в Харківській області

РОЗВИТОК КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ЗНАНЬ ПРО ЕКСПЕРТНІ ДОСЛІДЖЕННЯ, ПОВ'ЯЗАНІ З РОЗСЛІДУВАННЯМ ПРАВОПОРУШЕНЬ ЩОДО НЕЗАКОННОГО ЗАВОЛОДІННЯ ТРАНСПОРТНИМ ЗАСОБОМ

Однією з несприятливих криміногенних тенденцій останнього часу є стійке зростання злочинів, пов'язаних з незаконним заволодінням автотранспортними засобами, а саме викрадень автомобілів, підrobкою ідентифікаційних номерів вузлів і агрегатів, підrobкою документів з метою легалізації викраденого.

На цьому тлі особливо небезпечним вбачається низький рівень профілактики, виявлення і розслідування правопорушень, пов'язаних з автотранспортними засобами та однією із причин

такого стану справ є відсутність високотехнологічного наукового та законодавчого забезпечення експертної, оперативно-розшукової діяльності та слідчої практики співробітників МВС, адекватної сучасним потребам.

Одними з елементів криміналістичної характеристики злочинів, пов'язаних з незаконним заволодінням транспортними засобами, є спосіб скоєння цього злочину (з подоланням замикаючих пристроїв чи при вільному доступі до керування транспортним засобом), або із застосуванням насилля над особою-власником транспортного засобу і спосіб його приховання (зміна ідентифікаційних номерів транспортних засобів, підrobка документів, заміна замків, зміна кольору і т.д.).

Для вирішення задач швидкого і повного розкриття правопорушень, пов'язаних з незаконним заволодінням транспортними засобами, особливого значення набувають криміналістичні дослідження транспортних засобів і документів до них, проведені в стадії до порушення кримінального провадження, на етапі надання адміністративних послуг. Криміналістичні дослідження, проведені в рамках надання адміністративних послуг, спрямовані на виявлення та припинення правопорушень і використовуються тоді, коли необхідно швидко одержати будь-яку інформацію, відбиту в матеріальних слідах злочину, а юридичних передумов для проведення експертизи немає.

Як показала практика, одним з ефективних оперативно-розшукових методів боротьби з вищезазначеними правопорушеннями є проведення експертних оглядів та криміналістичних досліджень при державній реєстрації, перереєстрації, знятті з обліку транспортних засобів в територіальних сервісних центрах МВС України.

Криміналістичне дослідження транспортних засобів і реєстраційних документів спрямовано на комплексне установлення фактичних даних, що свідчать про крадіжку транспортного засобу на будь-якому етапі здійснення злочину. Найважливіше значення в числі встановлених обставин має не тільки факт зміни ідентифікаційних номерів транспортних засобів і підrobки документів, але і виявлення первинного ідентифікаційного номера транспортного засобу, що дозволяє

повернути його законному власнику і відстежити злочинний ланцюжок викрадення і збуту.

Дослідження ідентифікаційних номерів транспортних засобів і документів на них, проведене в комплексі, дозволяє аналізувати отримані дані (результати) уже на початкових етапах дослідження й у більш короткий термін одержувати необхідну інформацію про незаконне заволодіння транспортним засобом.

Інформація, яка може не затребуватися чи виявитися недостатньою при окремо проведених криміналістичних дослідженнях, при комплексному дослідженні може відіграти вирішальну роль. Всебічний аналіз криміналістичної інформації, отриманої з різних джерел, використання нових ефективних криміналістичних методів і криміналістичної техніки при комплексному дослідженні транспортного засобу і реєстраційних документів, дозволяє одержувати більш повні і достовірні висновки за результатами досліджень.

З одного боку – стрімке впровадження інновацій в автомобілебудуванні, з іншого – високий рівень підготовки злочинних угруповань, їх обізнаність про структуру та особливості маркування транспортних засобів у деяких випадках заважають експерту виявити ознаки підробки та виконати якісне дослідження ідентифікаційних номерів транспортного засобу. Більш того, злочинці добре орієнтуються в маркуваннях складових частин транспортних засобів та останнім часом використовують комп'ютерні технології, наприклад, для внесення змін в інформацію, яка зберігається в електронних пристроях транспортного засобу. В зв'язку з цим виникла необхідність в дослідженнях нових об'єктів як суто криміналістичними методами, так і методами з інших областей знань та в застосуванні нових технічних засобів. Та головним висновком є безперечна необхідність перегляду існуючого підходу до комплексного експертно-криміналістичного дослідження транспортних засобів та реєстраційних документів.

Слід зазначити, що на теперішній час комплексне експертно-криміналістичне дослідження транспортного засобу в Україні не має самостійного статусу, визначеного положення в класифікації судових експертиз, не розроблена сучасна методика проведення такого виду дослідження. В зв'язку з цим

виникають запитання правового та організаційного характеру при виконанні таких досліджень, а також питання щодо міжнародного співробітництва з метою отримання значущої інформації для проведення таких експертиз.

Узагальнення слідчої й експертної практики дозволяє прийти до висновку про те, що завдяки комплексним експертно-криміналістичним дослідженням транспортних засобів і реєстраційних документів, усе менша кількість випадків незаконного заволодіння автомобілями залишається нерозкритими. А це, у свою чергу, сприяє значному скороченню кількості подібних правопорушень.

Дослідження сучасного стану комплексного експертно-криміналістичного дослідження транспортних засобів має суттєве практичне та теоретичне значення завдяки тому, що дозволяє розробити нові методичні підходи та розширити можливості судової експертизи в питаннях ідентифікації транспортних засобів. Удосконалення вищезазначеного дослідження транспортних засобів та законодавчих норм, які регламентують процедуру даного виду дослідження є засобом покращення профілактики, попередження та припинення злочинів щодо незаконного заволодіння транспортними засобами, підвищення ефективності та вірогідності їх розкриття.

Слободянюк Павло Леонідович,
суддя Шевченківського районного
суду м. Києва

ОСОБЛИВОСТІ ДОКАЗУВАННЯ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ (ВІДМИВАННЯ) ДОХОДІВ, ОДЕРЖАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ

У ст. 209 КК України легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, визначається як вчинення фінансової операції чи правочину з коштами або іншим майном, одержаними внаслідок вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння, що передувало легалізації (відмиванню) доходів, а також вчинення дій, спрямованих на приховання чи маскуванню незаконного походження таких коштів або іншого майна чи володіння ними, прав на такі кошти або майно,

джерела їх походження, місцезнаходження, переміщення, зміну їх форми (перетворення), а так само набуття, володіння або використання коштів чи іншого майна, одержаних внаслідок вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння, що передувало легалізації (відмиванню) доходів.

Під час досудового розслідування цього злочину необхідно доказувати зв'язок дій щодо легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, з предикатним злочином. Це злочин, який визначений у п. 1 примітки ст. 209 КК України: суспільно небезпечним протиправним діянням, що передувало легалізації (відмиванню) доходів, відповідно до цієї статті є діяння, за яке КК України передбачено основне покарання у виді позбавлення волі або штрафу понад три тисячі неоподаткованих мінімумів доходів громадян, або діяння, вчинене за межами України, якщо воно визнається суспільно небезпечним протиправним діянням, що передувало легалізації (відмиванню) доходів за кримінальним законом держави, де воно було вчинене, і є злочином за КК України та внаслідок вчинення якого незаконно одержані доходи.

Аналіз досліджень з цього питання дає підстави виокремити дві точки зору щодо процесуального значення факту вчинення предикатного злочину для притягнення винних до кримінальної відповідальності за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом.

Так, перша точка зору полягає в тому, що досудове розслідування легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, є обґрунтованим, коли вже розслідується предикатний злочин [1, с. 15]. Один із аргументів цієї позиції полягає у тому, що з моменту вчинення злочину, передбаченого ст. 209 КК України, до набрання законної сили обвинувального вироку за предикатний злочин може пройти значний проміжок часу, через що стає неможливим вилучення доходів, одержаних злочинним шляхом.

Відмічається, що однією з обов'язкових умов кваліфікації діяння за ознаками вчинення злочину, передбаченого ст. 209 КК України, є злочинний шлях здобуття доходів. З огляду на це, доцільно паралельно з розслідуванням основного злочину досліджувати обставини вчинення легалізації незаконно здобутих доходів [2, с. 171]. Обґрунтовується висновок, що не є обов'язковою наявність обвинувального вироку суду по

предикатному злочину для кваліфікації діяння за ст. 209 КК України [3, с. 11].

Друга точка зору полягає у тому, що притягненню до кримінальної відповідальності за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, повинен передувати обвинувальний вирок суду за основний (предикатний) злочин. Науковці відмічають, що:

- для постановлення у винуватості до злочину основне діяння повинне бути визнано судом злочинним [4, с. 9, 22];

- притягнення до кримінальної відповідальності за заздалегідь не обіцяне відмивання злочинних доходів можливе тільки тоді, коли є обвинувальний вирок суду за злочин, який став джерелом доходу, що відмивається [5, с. 16];

- притягнення до кримінальної відповідальності за ст. 209 КК України можливо лише за наявності вироку суду, яким особу засуджено за вчинення так званого «основного» злочину, внаслідок якого в неї з'являється рухоме чи нерухоме майно, майнові та немайнові права [6, с. 13];

- провадження за ст. 209 КК України необхідно розпочинати лише за умови набрання законної сили обвинувальним вироком суду по предикатному злочину, тобто «злочинний шлях» здобуття доходів має бути остаточно юридично визнаним у кожному конкретному випадку [7, с. 397];

- притягнення до кримінальної відповідальності за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, не можливе, якщо відсутній обвинувальний вирок у так званому «основному» злочині, що є джерелом доходів, призначених для відмивання, адже суперечить принципу презумпції невинуватості [8, с. 227];

- якщо для винного достатньо лише усвідомлення у загальних рисах того, що він вчиняє дії з майном, одержаним злочинним шляхом, то особі, яка встановлює таку злочинну діяльність з легалізації (відмивання) доходів злочинного походження, необхідна юридична підстава (у даному випадку, обвинувальний вирок) притягнення винної особи до кримінальної відповідальності за ст. 209 КК України [9, с. 323].

Нами поділяється ця позиція, оскільки вона відповідає такій конституційній zasadі кримінального процесу, як презумпція невинуватості. Згідно зі ст. 62 Конституції України,

ст. 17 КПК України, основний зміст цієї засади полягає в тому, що особа вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено у порядку, передбаченому цим Кодексом, та встановлено обвинувальним вироком, що набрав законної сили.

Доки у кримінальному провадженні про основний (предикатний) злочин не буде доведено та встановлено вину особи обвинувальним вироком, що набрав законної сили, не допустимо, на наш погляд, притягувати цю особу до кримінальної відповідальності за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом.

Враховуючи викладене, не можна погодитися з роз'ясненням Пленуму Верховного Суду України, яке міститься у п. 11 постанови № 5 від 15 квітня 2005 р. «Про практику застосування судами законодавства про кримінальну відповідальність за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом» [10, с. 270–276]. Вказується, що притягнення особи до кримінальної відповідальності за ст. 209 КК України можливе в разі, коли вона не притягувалася до кримінальної відповідальності за предикатне діяння. В такому випадку особа має одночасно притягуватися до кримінальної відповідальності за предикатний злочин та за легалізацію (відмивання) коштів або іншого майна, одержаних унаслідок його вчинення, тобто за сукупністю цих злочинів, оскільки вона усвідомлює, що вчиняє легалізацію таких коштів і майна.

Список використаних джерел

1. Клепицкий И. А. «Отмывание денег» в современном уголовном праве / И. А. Клепицкий // Государство и право. – 2002. – № 8. – С. 9–18.

2. Павлютін Ю. М. Особливості доказування легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом / Ю. М. Павлютін // Південноукраїнський правничий часопис. – 2015. – № 3. – С. 169–172.

3. Чаричанський О. О. Підстави кримінальної відповідальності за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, за КК України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / О. О. Чаричанський. – Харків, 2004. – 20 с.

4. Васильев А. А. Уголовно-правовая характеристика прикосновенности к преступлению : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / А. А. Васильев. – Екатеринбург, 2009. – 28 с.

5. Алешин К. Н. Легализация (отмывание) доходов, полученных преступным путем, как преступление международного характера : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / К. Н. Алешин. – СПб., 2004. – 24 с.

6. Алиев В. М. Уголовная ответственность за легализацию (отмывание) денежных средств или иного имущества, приобретенных преступным путем / В. М. Алиев, И. Л. Третьяков // Российский следователь. – 2002. – № 5. – С. 9–15.

7. Попович В. М. Економічно-кримінологічна теорія детінізації економіки : монографія / В. М. Попович. – Ірпінь : Акад. ДПА України, 2001. – 403 с.

8. Аркуша Л. І. Легалізація (відмивання) доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності: характеристика, виявлення, розслідування : монографія / Л. І. Аркуша. – Одеса : Юрид. літ., 2010. – 376 с.

9. Усатий Г. О. Проблеми кримінальної відповідальності (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом / Г. О. Усатий // 36. наук. пр. – Харків, 2004. – Вип. 8. – С. 312–342.

10. Про практику застосування судами законодавства про кримінальну відповідальність за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом : постанова Пленуму Верховного Суду України від 15 квіт. 2005 р. № 5. – Київ : Паливода А. В., 2013. – С. 270–276.

Солоненко Іван Ігорович, здобувач ступеня вищої освіти магістр навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ

Науковий керівник: доцент кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ

Приходько Ю. П.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ ЗА ФАКТОМ КРИМІНАЛЬНОГО ВИБУХУ

Застосування вибухових пристроїв при вчиненні злочинів спричиняє додаткові труднощі, пов'язані, по-перше, з тим, що вибух знищує або пошкоджує більшість слідів злочинця, а, по-друге, при цьому може залишатися загроза нового вибуху,

руйнувань, пожежі. До специфічних особливостей огляду місця вибуху можна також віднести й деякі інші обставини, пов'язані з:

- наявністю ускладненої для сприйняття і дослідження обстановки у зв'язку з руйнаціями, пошкодженням або знищенням об'єктів внаслідок вибуху, а також внесенням змін в обстановку діями груп розмінування, пожежних чи інших служб;

- характером слідів вибуху і засобів його вчинення, які підлягають виявленню і вивченню, а також особливими методами роботи на місці вибуху, вилучення об'єктів і зразків для встановлення природи вибуху та його обставин.

У разі вибуху невстановленого походження вибухового пристрою, специфіка завдань визначається характеристиками підірваного об'єкта. Так, під час вибуху житлового або побутового приміщення поряд з версією про умисний підрив необхідно перевірити, чи не були порушені правила зберігання та експлуатації побутових газових приладів і легкозаймистих речовин.

Під час вибуху на промисловому об'єкті перевіряється можливість порушення технологічних процесів чи правил поводження з вибухонебезпечними матеріалами.

Огляд місця події у справах, що пов'язані з вибухами, в обов'язковому порядку проводиться за участю спеціаліста-вибухотехніка Департаменту вибухотехнічної служби Національної поліції України, або співробітника експертної установи, який спеціалізується на дослідженні вибухових речовин і слідів вибуху. Це дозволяє вже на початковому етапі огляду місця події дійти, з певною мірою вірогідності, висновку про застосований вибуховий пристрій, встановити картину вчиненого злочину, а також визначити межі та площі огляду і побудувати певні версії щодо вчиненого.

Сліди, які фіксуються на місці вибуху, умовно можна поділити на три групи: звичайні сліди перебування і дій на місці події, сліди вибуху і сліди, що характеризують спосіб виготовлення вибухового пристрою та рівень професіоналізму виготовлювача.

Незважаючи на руйнації і знищення об'єктів внаслідок вибуху на місці події можуть залишитися всі традиційні сліди людини: рук, взуття, паління. Необхідно тільки враховувати, що

всі ці сліди нерідко поховані під прошарком ґрунту, фрагментами будинків або будівельних конструкцій, вкриті кіптявою тощо. Тому вилучення предметів з місця події робиться дуже обережно, оскільки кіптява здатна маскувати відбитки, наприклад папілярних візерунків. Перед дослідженням конкретних слідів вибуху слід переконатися у відсутності вказаних вище слідів, а за їх наявності – зафіксувати і вилучити відповідними методами, тому що в процесі огляду слідів вибуху інші сліди можуть бути зіпсовані або знищені.

При огляді вилучаються предмети речової обстановки місця вибуху зі слідами термічної дії, деформації (повне або часткове оплавлення предметів), а також одяг, взуття й інші предмети, що мають ознаки дії відкритого полум'я (кіптява), розривів тощо. Цей процес має супроводжуватися якомога повнішим описом і фіксацією предметів у епіцентрі вибуху з виготовленням панорамного зображення місця події, оглядових, вузлових і детальних фотознімків.

Предмети, що вилучаються, старанно упаковуються роздільно і бажано в поліетиленову плівку або в іншу герметичну тару. За неможливості транспортування об'єкта наприклад, через його громіздкість доцільно проводити відбір проб (зразків) на наявність продуктів вибуху.

Вживаються заходи для максимально повного збору всіх частин і деталей вибухового пристрою. Для пошуку частин вибухового, які заглибились у речовину, необхідно вилучити шар ґрунту або іншої матеріалу з дна вирви. При цьому необхідно якомога повніше і точніше описувати конфігурацію вирви та її розміри.

Необхідно враховувати, що збирати залишки продуктів вибуху необхідно невідкладно, оскільки деякі вибухові речовини характеризуються значною летучістю і за несприятливих умов (дощ, сніг, вітер) швидко знищуються (випаровуються).

Під час розслідування необхідно встановити: обставини вибуху, що позбавили людину (людей) життя; вивчити об'єкт на предмет його вибухонебезпечності, виключення непередбачених обставин, що призвели до вибуху; виявити конструктивні особливості вибухового пристрою і характер використаних в ньому вибухових речовин; визначити джерело походження

вибухового пристрою, застосованого злочинцем, з'ясувати професійні навички та спеціальні знання виробника вибухової речовини та вибухового пристрою; встановити місце закладки вибухового пристрою й епіцентр вибуху; перевірити можливість раптового спрацювання при певних маніпуляціях із вибуховою речовиною та вибуховим пристроєм, причини неспрацювання цього пристрою; виявити місце знаходження злочинця в момент вибуху, можливі шляхи його відходу, використання транспортних засобів, наявність свідків, очевидців.

Отже, враховуючи вищевикладене, можна прийти до висновку про те, що огляд місця події по факту вибуху є дуже об'ємною і складною слідчою дією. Тобто підходити до проведення даної слідчої дії, треба виважено і з максимально можливою підготовкою, при цьому залучивши всіх необхідних спеціалістів. Адже практика показує, що більша частина кримінальних вибухів, які стались останнім часом в державі залишаються не розслідуваними.

Толочко Олена Олегівна, курсант навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник: доцент кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ *Приходько Ю. П.*

ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ КРИМІНАЛІСТИКИ ЯК НАУКИ

Термін «криміналістика» (від лат. *criminalis* – те, що стосується злочину) уперше вживається наприкінці XIX століття судовим слідчим, а згодом університетським професором Гансом Гроссом, який вважав її допоміжною по відношенню до кримінального права та визначав, як вчення про реалії кримінального права.

Криміналістика – наука про закономірності механізму вчинення злочину, виникнення інформації про злочин і його

учасників, збирання, дослідження, оцінки і використання доказів та оснований на пізнанні цих закономірностей спеціальних засобах і методах судового дослідження та попередження злочинів.

Предметом науки криміналістики є сукупність об'єктивних закономірностей, пізнання яких необхідне для успішного розслідування і запобігання злочинів.

Предметом криміналістики охоплюються три групи закономірностей:

- закономірності виникнення і розвитку зв'язків і відношень усередині механізму злочину: зв'язок між дією і результатом, повторюваність дій у подібних ситуаціях, стереотипи дій суб'єкта злочину тощо;

- закономірності злочину, формування і реалізації способу вчинення і приховання злочину, зв'язок способу з особою злочинця, залежність способу від конкретних обставин вчинення злочину тощо;

- закономірності виникнення і перебігу явищ, пов'язаних зі злочином, що мають значення для розслідування: скритність підготовки до вчинення злочину, вибір засобів, рекогносцировка обстановки, вивчення предмета злочинного посягання тощо.

Система криміналістики – це складові її розділи (частини), які мають поміж собою стійкі, взаємопов'язані зв'язки та мають тісне сплетіння. Сучасні уявлення про зміст криміналістики дозволяють вирізнити в її системі чотири розділи.

Загальна теорія криміналістики – це її методологічна основа, яка являє собою систему принципів, концепцій, категорій, понять, методів, що відображають предмет криміналістики, як ціле. Основні елементи криміналістики:

- вступ до загальної теорії криміналістики;
- окремі криміналістичні теорії;
- вчення про методи криміналістики;
- вчення про мову криміналістики;
- криміналістична систематика.

Криміналістична техніка – розділ криміналістики, що є системою наукових положень і розроблених на їх основі технічних засобів, прийомів і методів, призначених для збирання, дослідження і використання доказів. Система криміналістичної техніки охоплює такі основні галузі: судова

фотографія; судовий відеозапис; трасологія; судова балістика; криміналістична вибухотехніка; криміналістичне дослідження письма; техніко-криміналістичне дослідження документів; криміналістичне ототожнення особи за ознаками зовнішності; кримінальна реєстрація.

Криміналістична тактика, являє собою систему наукових положень і розроблених на їх основі рекомендацій щодо організації і планування досудового розслідування і судового розгляду, визначення лінії поведінки осіб, які здійснюють судові дослідження, щодо прийомів проведення слідчих та судових дій, спрямованих на збирання і дослідження доказів, на встановлення обставин, що сприяють вчиненню і приховуванню злочинів.

До складу криміналістичної тактики входять: вчення про криміналістичну версію і планування розслідування, концепція слідчої ситуації, тактичного рішення і тактичного ризику, системи тактичних прийомів проведення слідчих і судових дій (тактичні комбінації) та ін.

Криміналістична тактика пропонує доцільні прийоми проведення огляду, обшуку, пред'явлення для впізнання, допиту та інших слідчих (судових) дій, вибір моменту їх проведення, послідовність виконання, творчий підхід в конкретній ситуації, обрання напряму розслідування та лінії поведінки.

Криміналістична методика (методика розслідування злочинів) – розділ криміналістики, який являє собою систему наукових положень і розроблених на їх основі рекомендацій щодо організації і здійснення розслідування і запобігання окремим видам злочинів. Зміст криміналістичної методики становлять загальні положення (криміналістична класифікація злочинів, криміналістична характеристика злочинів, криміналістичне вчення про розкриття злочинів, проблеми взаємодії під час розслідування та ін.) і окремі криміналістичні методики (методики розслідування крадіжок, грабежів, розбоїв, убивств, зґвалтувань, вибухів, пожеж тощо).

Загальним завданням криміналістики є сприяння правоохоронним органам у боротьбі зі злочинністю, повне і своєчасне техніко-криміналістичне забезпечення та супровід розкриття і розслідування злочинів. Дане завдання реалізується на основі всебічного використання досягнень сучасної науки і

техніки. Криміналістика забезпечує діяльність органів досудового розслідування, суду і супроводжує процес криміналістичної експертизи науково продуманими засобами, прийомами і методами боротьби зі злочинністю.

Спеціальні завдання криміналістики:

- подальше вивчення об'єктивних закономірностей, що складають основу предмета криміналістики, розвиток її загальних і окремих теорій, як основи розробки засобів, прийомів і рекомендацій з розкриття, розслідування і запобігання злочинів;

- розробка та удосконалення техніко-криміналістичного забезпечення розслідування злочинів з використанням досягнень природничих, технічних і гуманітарних наук;

- розробка та удосконалення організаційних, тактичних і методичних основ досудового розслідування і судового розгляду, вивчення та узагальнення з цією метою слідчої і судової практики;

- розробка криміналістичних засобів і методів запобігання злочинів;

- вивчення досягнень закордонних криміналістів та їх використання у розслідуванні злочинів і подальших наукових дослідженнях.

Спеціальні завдання криміналістики – динамічні, вони змінюються залежно від соціальних змін у суспільстві і повинні служити потребам практики боротьби зі злочинністю, зміцненню законності і правопорядку. Конкретні завдання, у свою чергу, визначаються відносно тих напрямів практики, які спрямовані на боротьбу зі злочинністю.

Загальні та спеціальні завдання криміналістики вирішуються за допомогою конкретних завдань.

У постановці конкретних завдань проявляються тенденції розвитку криміналістики. Вона розвивається на основі: зв'язку і спадкоємності між існуючими і новими криміналістичними концепціями; активного творчого пристосування з метою боротьби зі злочинністю останніх досягнень тих наук, положення яких не можуть бути безпосередньо використані у кримінальному судочинстві; обумовленості криміналістичних рекомендацій потребами практики боротьби зі злочинністю і вдосконалення цієї практики на основі досягнень

криміналістичної науки; прискорення темпів розвитку криміналістики під впливом науково-технічного прогресу у сфері, як самої криміналістики, так і суміжних галузей наукового знання.

Отже, наука криміналістика є доволі важливою у нашому житті. Окрім пізнання нового, ми можемо залюбки дізнаватися цікаву інформацію для власного кругозору. Система криміналістики включає у себе декілька складових, які особливі своїм змістом, що дає змогу мати широкий спектр до залучення різних фахівців для розвитку та покращення криміналістики у майбутньому.

Федорова Олена Анатоліївна, кандидат медичних наук, асистент кафедри судової медицини та медичного права Національного медичного університету імені О. О. Богомольця

ВПЛИВ АЛКОГОЛЮ НА СТРУКТУРУ НАСИЛЬНИЦЬКОЇ СМЕРТІ ЯК АКТУАЛЬНЕ ПИТАННЯ СУДОВО-МЕДИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

І досі, одним з актуальних питань судово-медичної експертизи є експертиза випадків насильницької смерті на фоні попереднього вживання алкоголю. Тому, метою нашої планової кафедральної роботи стало вивчення показників насильницької смерті серед населення міста Києва на фоні алкогольного сп'яніння, протягом 2001–2015 рр., з метою подальшого їх зменшення.

Матеріалами дослідження стали архівні дані Міського бюро судово-медичної експертизи № 1 м. Києва та метод порівняльного аналізу.

Отримані результати:

Фрагментом власної роботи стало дослідження смертності населення столиці протягом 2006–2007 рр. Однак, вивчати структуру такого явища, неможливо лише в одному місті, не зважаючи при цьому на загальну смертність населення в країні. Тому, з метою об'єктивності, ці явища вивчали паралельно за допомогою порівняльного та аналітичного методів.

Отже, за наданими матеріалами, в 2006 р. в м. Києві кількість померлих за даними моргу № 1 становила 4208 і 1181 з них – насильницькою смертю (28 %).

В 2007 р. в м. Києві, за даними моргу № 1, померло 5109 чоловік, з них 3987 – ненасильницькою смертю, а 1122 – насильницькою смертю (21,97 %). Тобто, в 2007 р. в столиці померло значно більше, ніж у 2006 р., однак, кількість насильницької смерті скоротилась майже на 6 %.

Результати дослідження, з урахуванням даних по Україні в цілому [1, с. 13; 2, с. 320], відображено в таблиці.

Таблиця

**Структура насильницької смерті
в Україні та в м. Києві протягом 2006-2007 рр.**

Структура насильницької смерті	Досліджуваний період			
	2006		2007	
	по м. Києву	по Україні	по м. Києву	по Україні
Усього померлих насильницькою смертю (тис)	1,181	64,6	1,216	66
Транспортні нещасні випадки	0,53	9,9	0,328	11,5
Випадкове утоплення	0,052	3,9	0,076	4,3
Нещасні випадки	0,091	5,0	0,169	4,2
Отруєння	0,094	12,2	0,083	11,7
Випадкове отруєння та дія <u>алкоголю</u>	<u>0,032</u>	8,7	<u>0,014</u>	8,5
Навмисне самоушкодження (самогубство)	- (0,074)	10,0	- (167)	10,0
Вбивства чи нанесення ушкодження	0,12	4,2	0,087	4,2

Структура насильницької смерті серед населення України розподілялась протягом зазначених років майже однаково за основними показниками, наприклад, кількість вбивств чи навмисних самоушкоджень. Випадків механічної асфіксії в 2006 р. в м. Києві сталося 211, з них суїцидів внаслідок повішення – 126; в 2007 р. було відповідно – 261 і 137.

Нажаль, Держкомстат не враховує один з основних показників такого роду смерті, як самогубство, в той час як деякі з них є доволі стабільними. Рубрика «навмисне самоушкодження» не інформативна, оскільки не конкретизує наслідків цих ушкоджень: одужання чи смерть настала внаслідок такої травми.

Як убачається з отриманих даних, показники цих рубрик серед населення м. Києва значно відрізнялись між собою. Наприклад, кількість самоушкоджень у 2007 р. перевищувала показник 2006 р. в 2,25 разів, і цей факт не може не викликати занепокоєння. Кількість же вбивств у 2007 р. дещо знизилась в порівнянні з минулим роком.

Проаналізувавши показники насильницької категорії смерті, більш детальну увагу хочеться звернути на зовнішні причини смерті. Вплив алкоголю на структуру насильницької смерті здійснюється по всіх структурах насильницької смертності.

Транспортні нещасні випадки складають приблизно третину всіх випадків серед насильницької смерті й посідають перше місце серед неї та мають невелику тенденцію до зменшення. Вбивства й самогубства є причиною однієї шостої - одної п'ятої усіх смертей від зовнішніх впливів.

Більшість випадків травмувань внаслідок нещасних випадків, вбивств та самогубств вчиняється на фоні вживання етилового алкоголю. Суїциди внаслідок механічної асфіксії, зазвичай, здійснювались на фоні сильного алкогольного сп'яніння або тяжкого отруєння алкоголем, при концентраціях, найчастіше від 2,5 до 3,5 проміле в крові.

Половина вчинених злочинів відбуваються під дією алкоголю на організм людини. В різних вікових категоріях у випадку насильницької смерті відсоток настання смерті в результаті вживання алкоголю був доволі значний і коливався в межах від 20 до 50 %.

Серед отруень, в 2006 р. отруєння алкоголем становили третину всіх випадків смертельних інтоксикацій, в 2007 р. цей показник знизився до однієї шостої.

Наразі, показники насильницької смерті дещо відрізняються від вивчених показників 2006–2007 рр., однак, в цілому, ситуація в м. Києві та по країні не змінилась і досі докорінним чином. Нажаль, щодня, із ЗМІ ми дізнаємось про постійне травмування та смертність населення внаслідок зловживанням алкоголем [3].

Таким чином, в результаті проведеного аналізу основних складових насильницької смертності серед населення м. Києва протягом 2006–2007 рр., було встановлено, що споживання етилового алкоголю серед населення і досі є основним чинником, який досить чуттєво впливає на структуру смертності населення. Особливо, дія цього чинника відчутна в таких причинах смерті, як: отруєння, травми від дії тупих та гострих предметів тощо. Також, вживання алкоголю впливає на виникнення обставин, за яких вчиняються вбивства та самогубства.

Тому, з метою попередження негативного впливу алкоголю на життя та здоров'я населення, пропонуємо:

- на державному рівні розробляти заходи з оздоровлення населення від алкогольної залежності: впроваджувати підвищення соціальних стандартів життя в цілому, заборонити широкомасштабну рекламу алкогольних напоїв і обмежити її в денний час;

- долучати доросле населення до культурного і не надмірного споживання алкоголю;

- широко масштабно пропагувати здоровий образ життя.

Список використаних джерел

1. Березинець О. Г. Порівняльний аналіз насильницької та ненасильницької категорії смерті серед населення України за 2005–2014 роки. – С. 14.

2. Статистичний щорічник України за 2013 рік. – Київ, 2014. – С. 320.

3. Демографічна статистика України з 1990 року. Архів публікацій [Електронний ресурс] : [сайт]. – Режим доступу: rada.gov.ua/archive/2017/25/07. – Назва з екрана.

Фролов Олександр Павлович, завідувач навчальної лабораторії кафедри фінансових розслідувань факультету підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників податкової міліції Університету державної фіскальної служби України

ПОРЯДОК ПРОВЕДЕННЯ ТА ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ОФОРМЛЕННЯ ОБШУКУ

Обшук – це слідча (розшукова) дія, спрямована на виявлення та фіксацію відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукання знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте у результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб (ч. 1 ст. 234 КПК України).

Як і інші слідчі (розшукові) дії, обшук можна класифікувати за різними підставами, виділивши, таким чином, окремі його види.

Так, по обшукуваному об'єкту традиційно виділяють наступні види обшуку:

- 1) обшук приміщення;
- 2) обшук місцевості;
- 3) обшук транспортних засобів;
- 4) обшук особи, особистий обшук.

Отже, об'єктом обшуку може бути будь-яке місце, що перебуває у кого-небудь у розпорядженні (власності), або особа, якщо є дані (достатні підстави) вважати, що в цьому місці чи в цієї особи можуть бути речі, предмети, цінності, документи та інші матеріальні об'єкти, які мають значення для кримінального провадження.

В діючому КПК України обшук поділяється на:

- 1) обшук житла (під житлом особи розуміється будь-яке приміщення, яке знаходиться у постійному чи тимчасовому володінні особи, незалежно від його призначення і правового статусу, та пристосоване для постійного або тимчасового проживання в ньому фізичних осіб, а також всі складові частини такого приміщення);

2) обшук іншого володіння особи (під іншим володінням особи розуміються транспортний засіб, земельна ділянка, гараж, інші будівлі чи приміщення побутового, службового, господарського, виробничого та іншого призначення тощо, які знаходяться у володінні особи – ч. 2 ст. 233 КПК України);

3) обшук особи (особистий обшук – ч. 3 ст. 208, ч. 7 ст. 223 та ч. 5 ст. 236 КПК України).

Взагалі Кримінальний процесуальний закон не передбачає різних видів обшуку і регламентує їх проведення загальними правилами. Виключенням є тільки особистий обшук, провадження якого має деяку процесуальну специфіку.

Обшук проводиться на підставі ухвали слідчого судді (ч. 2 ст. 234 КПК України).

У разі необхідності провести обшук слідчий за погодженням з прокурором або прокурор звертається до слідчого судді з відповідним клопотанням, яке повинно містити відомості про:

1) найменування кримінального провадження та його номер;

2) короткий виклад обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з розслідуванням якого подається клопотання;

3) правову кваліфікацію кримінального правопорушення з зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;

4) підстави для обшуку;

5) житло чи інше володіння особи або частину житла чи іншого володіння особи, де планується проведення обшуку;

6) особу, якій належить житло чи інше володіння, та особу, у фактичному володінні якої воно знаходиться;

7) речі, документи або осіб, яких планується відшукати.

До клопотання також мають бути додані оригінали або копії документів та інших матеріалів, якими прокурор, слідчий обґрунтовує доводи клопотання, а також витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань щодо кримінального провадження, в рамках якого подається клопотання (ч. 3 ст. 234 КПК України).

Клопотання про обшук розглядається у суді в день його надходження за участю слідчого або прокурора (ч. 4 ст. 234 КПК України).

Слідчий суддя відмовляє у задоволенні клопотання про обшук, якщо прокурор, слідчий не доведе наявності достатніх підстав.

У разі невідкладних випадків, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину, слідчий, прокурор має право до постановлення ухвали слідчого судді увійти до житла чи іншого володіння особи. У такому випадку прокурор, слідчий за погодженням із прокурором зобов'язаний невідкладно після здійснення таких дій звернутися з клопотанням про проведення обшуку до слідчого судді. Слідчий суддя розглядає таке клопотання згідно з вимогами ст. 234 КПК України, перевіряючи, крім іншого, чи дійсно були наявні підстави для проникнення до житла чи іншого володіння особи без ухвали слідчого судді. Якщо прокурор відмовиться погодити клопотання слідчого про обшук або слідчий суддя відмовить у задоволенні клопотання про обшук, встановлені внаслідок такого обшуку докази є недопустимими, а отримана інформація підлягає знищенню в порядку, передбаченому ст. 255 КПК України (ч. 3 ст. 233 КПК України).

Уповноважена службова особа, слідчий, прокурор може здійснити обшук особи без ухвали слідчого судді у разі:

1) якщо цю особу застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення;

2) якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, в тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин (ч. 1–3 ст. 208 КПК України);

3) якщо є достатні підстави вважати, що особи, які перебувають в житлі чи іншому володінні, де проводиться обшук, переховують при собі предмети доказу, які мають значення для кримінального провадження. Обшук особи повинен бути здійснений особами тієї ж статі (ч. 5 ст. 236 КПК України).

Обшук житла чи іншого володіння особи на підставі ухвали слідчого судді повинен відбуватися в час, коли

завдається найменша шкода звичайним заняттям особи, яка ним володіє, якщо тільки слідчий, прокурор не вважатиме, що виконання такої умови може суттєво зашкодити меті обшуку (ч. 2 ст. 236 КПК України).

При обшуку або огляді житла чи іншого володіння особи, обшуку особи обов'язковою є участь не менше двох понять незалежно від застосування технічних засобів фіксування відповідної слідчої (розшукової) дії (ч. 7 ст. 223 КПК України).

Для участі в проведенні обшуку може бути запрошений потерпілий, підозрюваний, захисник, представник та інші учасники кримінального провадження. З метою одержання допомоги з питань, що потребують спеціальних знань, слідчий, прокурор для участі в обшуку має право запросити спеціалістів. Слідчий, прокурор вживає належних заходів для забезпечення присутності під час проведення обшуку осіб, чії права та законні інтереси можуть бути обмежені або порушені (ч. 1 ст. 236 КПК України).

Перед початком виконання ухвали слідчого судді особі, яка володіє житлом чи іншим володінням, а за її відсутності – іншій присутній особі повинна бути пред'явлена ухвала і надана її копія (ч. 3 ст. 236 КПК України) та запропоновано добровільно видати зазначені в ухвалі предмети й документи.

У разі відсутності осіб у житлі чи іншому володінні копія ухвали повинна бути залишена на видному місці у житлі чи іншому володінні особи. При цьому слідчий, прокурор зобов'язаний забезпечити схоронність майна, що знаходиться у житлі чи іншому володінні особи, та неможливість доступу до нього сторонніх осіб (ч. 4 ст. 236 КПК України).

Обшукуваним, понятим і відповідним представникам необхідно роз'яснити їх право бути присутніми під час усіх дій слідчого, прокурора й робити з приводу цих дій заяви, що підлягають занесенню до протоколу обшуку (ч. 8 ст. 236 КПК України).

Обшук на підставі ухвали слідчого судді повинен проводитися в обсязі, необхідному для досягнення мети обшуку (ч. 5 ст. 236 КПК України).

При обшуку слідчий, прокурор має право проводити вимірювання, фотографування, звуко– чи відеозапис, складати плани і схеми, виготовляти графічні зображення обшуканого

житла чи іншого володіння особи чи окремих речей, виготовляти відбитки та зліпки, оглядати і вилучати документи, тимчасово вилучати речі, які мають значення для кримінального провадження. Предмети, які вилучені законом з обігу (зброя, на яку не має дозволу, вибухівка, сильнодіючі отруйні речовини, наркотики, документи, що містять державну таємницю тощо), підлягають вилученню незалежно від їх відношення до кримінального провадження. Вилучені речі та документи, які не входять до переліку, щодо якого прямо надано дозвіл на відшукання в ухвалі про дозвіл на проведення обшуку, та не відносяться до предметів, які вилучені законом з обігу, вважаються тимчасово вилученим майном (ч. 7 ст. 236 КПК України).

Усі вилучені предмети й документи слідчий, прокурор повинен пред'явити понятим та іншим присутнім і перелічити в протоколі обшуку чи доданому до нього описі із зазначенням їх назви, кількості, міри, ваги, матеріалу, з якого вони виготовлені, та індивідуальних ознак.

Протокол обшуку – письмовий процесуальний документ, який фіксує перебіг та результати проведеного обшуку (ч. 1 ст. 104 КПК України). До протоколу може додаватись опис вилученого під час обшуку, який є невід'ємним додатком до протоколу.

Один примірник протоколу обшуку приєднується до матеріалів кримінального провадження, а другий примірник протоколу обшуку разом із доданим до нього описом вилучених документів та тимчасово вилучених речей (за наявності) вручається особі, у якої проведено обшук, а в разі її відсутності – повнолітньому членові її сім'ї або його представникові.

При проведенні обшуку на підприємстві, в установі або організації другий примірник протоколу вручається керівнику або представникові підприємства, установи або організації (ч. 9 ст. 236 КПК України).

Протокол обшуку стане джерелом доказів тільки в тому разі, коли буде дотримано процесуального порядку провадження цієї слідчої (розшукової) дії, відповідно до вимог ст. 104–106, 233–236 КПК України.

На сьогодні в наукових колах розроблено та пропонується для використання методика проведення обшуку в формі спеціальної операції (С. Б. Росинський).

Яковенко Іван Валерійович, здобувач ступеня вищої освіти магістр навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник: кандидат юридичних наук, доцент кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ **Приходько Ю. П.**

ПІДОЗРІЛІ ВИБУХОНЕБЕЗПЕЧНІ ПРЕДМЕТИ: ПРОБЛЕМИ ІНФОРМУВАННЯ НАСЕЛЕННЯ ПРО ПОВОДЖЕННЯ З НИМИ

Знайти сьогодні «небезпечну іграшку» можна практично скрізь: в лісі, в старому окопі, на свіжозораному полі, на власному городі і навіть на вулицях населених пунктів. І якщо вибухові пристрої промислового виготовлення легко розпізнати за зовнішніми ознаками і діяти відповідно до ситуації, то саморобні вибухові пристрої, що можуть з'явитися на вулицях міст і селищ визначити набагато складніше.

Під вибухонебезпечними предметами варто розуміти будь-які пристрої, засоби, підозрілі предмети, які здатні за певних умов (або при дії на них) вибухати.

До вибухонебезпечних предметів відносяться:

- вибухові речовини – хімічні сполуки або суміші, здатні під впливом певних зовнішніх дій (нагрівання, удар, тертя, вибух іншого вибухового пристрою) до швидкого хімічного перетворення, з виділенням великої кількості енергії і утворенням великої кількості газів;

- боєприпаси – вироби військової техніки одноразового використання, призначені для ураження живої сили супротивника, і до них відносяться: бойові частки ракет; авіаційні бомби; артилерійські боєприпаси (снаряди, міни); інженерні боєприпаси (протитанкові і протипіхотні міни); ручні гранати; стрілецькі боєприпаси (патрони до пістолетів, карабінів, автоматів тощо);

- саморобні вибухові пристрої – це пристрої, в яких хоча б один елемент конструкції перероблений саморобним способом.

Як правило, при виявленні стандартних боєприпасів дорослі люди негайно викликають правоохоронців, які забезпечують район і знешкоджують небезпечні знахідки в установленому порядку. Інша справа – діти. Природна цікавість спонукає їх на страшні експерименти. Діти підкладають боєприпаси у багаття, випробовують їх на міцність ударами, намагаються розібрати, приносять додому, в школу.

У зв'язку з проведенням антитерористичної операції на сході України, збільшується ризик виникнення терористичних актів та виявлення вибухонебезпечних предметів на всій території нашої країни, щодня наші громадяни можуть потрапити в екстремальну ситуацію, пов'язану з тероризмом.

З метою протидії цьому злу, потрібне посилення інформаційних заходів, спрямованих на інформування та попередження населення щодо дій у разі виникнення проявів терористичного характеру, та з метою навчання населення правильної та безпечної поведінки у випадках виявлення вибухових чи підозрілих предметів або пристроїв.

На нашу думку, основною проблемою інформування цивільного населення в питаннях поводження з вибухонебезпечними предметами різного типу (військові боєприпаси, саморобні вибухові пристрої, вибухівка тощо) є доволі низький рівень знань, як про основні види вибухонебезпечних предметів так і про їх властивості. При цьому існує небезпека помилкової ідентифікації цих предметів, як через спеціальні дії з «камуфлювання» вибухових пристроїв, так і через дію часу, який знищує певні характерні прикмети, за якими можна встановити приналежність тієї чи іншої знахідки до вибухонебезпечних предметів (це особливо актуально для боєприпасів часів Першої та Другої світових воєн).

Дуже серйозною є проблема недооцінки безпеки таких предметів та спроби використати їх у різний спосіб (від намагань розпиляти знайдені артилерійські снаряди, міни і навіть авіабомби для подальшого здавання металу на пункти прийому металобрухту, так і спроби розібрати подібні знахідки з метою отримати вибухівку та засоби ініціювання для подальшого використання з протиправною метою).

Також в сучасних умовах зростає загроза цивільному населенню травмуватися чи навіть загинути внаслідок вчинення

злочинцями терористичних актів, що можуть бути спрямовані як проти представників правоохоронних органів чи органів державної влади так і проти волонтерів чи проти інших громадян через конфлікт інтересів в тому числі і ділових.

Небезпека постраждати внаслідок вищезазначеної терористичної та кримінальної діяльності, залежить і від дій самого громадянина, в той же час, небезпека отримати травми чи загинути в разі неправильного поводження з боєприпасами чи вибухонебезпечними предметами – прямо залежить від конкретних дій людини до чийх рук потрапили ці предмети.

Тому ми вважаємо, що робота покликана підвищити рівень відповідальності та поінформованості цивільного населення, щодо безпечного поводження з боєприпасами та вибухонебезпечними предметами є дуже актуальною.

За останніми повідомленнями, терористи часто маскують вибухові пристрої під предмети побуту (дитячі іграшки, електропобутові пристрої, речі загального вжитку тощо).

Використання таких вибухових пристроїв, в першу чергу спрямовано не проти бійців Збройних сил України чи Національної гвардії України, а проти місцевого цивільного населення, в тому числі дітей. Наявність такої терористичної загрози негативно впливає на спокій у суспільстві.

Як вже зазначалося вище, для зменшення можливого негативного впливу вибухонебезпечних предметів, цивільне населення має бути достатньо поінформоване про можливу небезпеку та дії внаслідок яких її можна зменшити.

І враховуючи те, що переважна більшість навчальних закладів не мають відповідної матеріальної-технічної бази (макети вибухових пристроїв, боєприпасів, вибухових речовин тощо), основним ефективним способом навчання буде перегляд навчальних фільмів та наочних презентацій. Переваги навчання за допомогою презентацій та фото і відео матеріалів, полягають в тому, що дозволяють сформувати у слухачів глибокі знання щодо видів небезпечних предметів, їх зовнішнього вигляду, властивостей і потенційної небезпеки в різних умовах.

Наукове видання

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ, КРИМІНАЛІСТИКИ ТА СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Матеріали
міжвідомчої науково-практичної конференції
(Київ, 24 листопада 2017 року)

Частина 2

Свідectво про внесення суб'єкта видавничої справи до
державного реєстру видавців, виготовників і розповсюджувачів
видавничої продукції Дк № 4155 від 13.09.2011 р.
Підписано до друку 25.10.2017. Формат 60х84/16. Папір офсетний.
Обл.-вид. арк. 25,5. Ум. друк. арк. 23,72.
